

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IV.

DECEMVRIE 1937

Nr. 12.

VISCOUNT SAMUEL . . .	Misiunea filosofiei	483
LIVIU REBREANU	Pahonțul	486
N. DAVIDESCU	Din ciclul « Renașterea »	502
VICTOR ION POPA	Ghicește-mi în cafea	507
EMIL GULIAN	Edgar Poe: Poeme	538
G. CĂLINESCU	Poezia lui D. Bolintineanu (II) .	557
TEODOR SCARLAT	Versuri	578
IOAN GEORGESCU	Titu Maiorescu către Gh. Dima	581
ION BIBERI	Asupra trecerii dela veghe la somn	584
ANTON DUMITRIU	Destin și istorie	610
ȘERBAN CIOCULESCU . . .	O privire asupra poeziei noastre ermetice	627

C R O N I C I

DEMONOLOGIE INDIANĂ ȘI O LEGENDĂ ROMÂNEASCĂ de *Mircea Eliade* (644); NOTĂ DESPRE GENEVA de *Mihail Sebastian* (650); NOTE PRIVITOARE LA CICLUL « JEUNES FILLES » de *Fernand Perdrriel* (655); ARTA POPULARĂ ȘI VALOAREA ESTETICĂ de *Al. Dima* (662); UN ROMAN IN CUGETĂRI de *D. I. Suchianu* (670); FILOSOFIE ȘI POEZIE de *N. Tatu* (677); CRONICA MUZICALĂ de *Virgil Gheorghiu* (683); BENZINELE OCTANICE de *Al. Mironescu* (692); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Ion I. Cantacuzino* (696);

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
T E L E F O N 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
2, S T R A D A C. A. R O S E T T I, 2
T E L E F O N 3 - 35 - 66

A B O N A M E N T U L A N U A L L E I 300
P E N T R U I N S T I T U Ț I I Ș I Î N T R E P R I N D E R I P A R T I C U L A R E L E I 1.000
E X E M P L A R U L 25 L E I

C O N T C E C P O S T A L N r. 1210

A B O N A M E N T E L E S E P O T F A C E Ș I A C H I T A P R I N O R I C E
O F I C I U P O S T A L D I N Ț A R Ă

M A N U S C R I S E L E N E P U B L I C A T E N U S E Î N A P O I A Z Ă

E D I T A Ț Ă D E S E C R E T A R I A T U L G E N E R A L
A L F U N D A Ț I I L O R C U L T U R A L E R E G A L E

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IV, No. 12, DECEMVRIE 1937

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

MISIUNEA FILOSOFIEI¹⁾

Marea Expoziție a Artelor și Tehnicii a atras pe reprezentanții tuturor națiunilor în orașul care este, de atâtea veacuri, una din capitalele civilizației universale. Ea cuprinde nu numai manifestările materiale ale acestei civilizații, ci și realizările spiritului. Cu prilejul Congresului Internațional de Filosofie, oaspeții străini au fost fericiți să-și ofere tributul lor strălucitei culturi franceze, iar Institutul Britanic de Filosofie socoate un privilegiu cu atât mai mare de a participa la acest Congres închinat memoriei lui Descartes.

Contribuția cea mai vrednică pe care Descartes a adus-o genului uman a fost publicarea Metodei sale filosofice, iar această Metodă oferă numeroase puncte comune cu aceea a filosofului nostru Francis Bacon. Intre aceste două metode nu a existat o identitate adevărată, nici măcar o alianță, dar de bună seamă că între ele a domnit o «înțelegere cordială». Suntem bucuroși de a arăta aici că Descartes a fost invitat în Anglia de Regele Charles I, care i-a oferit o slujbă importantă. Se pare că această invitație ar fi fost acceptată dacă n'ar fi izbucnit tocmai atunci dezastruosul război civil.

¹⁾ Vicontele Samuel (mai înainte Hon. Sir Herbert Samuel), Președintele Institutului Britanic de Filosofie, a binevoit a acorda Revistei noastre privilegiul de a tipări, cea dintâi, alocuțiunea rostită la deschiderea celui de-al IX-lea Congres Internațional de Filosofie, închinat memoriei lui Descartes. Totodată, distinsul gânditor și om de știință englez a binevoit a ne încredința spre publicare comunicarea sa «Analiza indeterminismului», ce va apărea într'unul din numerele viitoare ale Revistei. Recent, Vicontele Samuel și-a publicat o nouă lucrare *Belief and Action (An Everyday Philosophy)* — *Credință și acțiune, o filosofie pentru uzul cotidian* — în care se găsește deosebită poziția din articolul de față.

Descartes a fost mai ales un precursor. « Geniul », spunea Victor Hugo, « este promontoriul viitorului ». Geniul lui Descartes ilustrează această definiție. Înainte de orice, el a fost un gânditor original. A încercat cea mai sănătoasă lipsă de respect față de filosofia timpului său. Căci nimic nu este mai primejdios în Filosofie decât dogma și conformismul. Lumea a suferit foarte mult din pricina tendinței de a identifica filosofia cu studiul filosofilor clasici, sau din pricina identificării religiei cu istoria religiilor sau a gândirii în general cu studiile asupra gândirii. Maurice Barrès a socotit că acesta « este cel mai bun mijloc de a ști totul și de a nu înțelege nimic ». Chipul în care se cuvine să imităm pe marii oameni din trecut este de a nu repeta gândurile și învățăturile lor, de a nu le copia acțiunile, ci mai curând de a le studia metodele și de a ne inspira din pildele lor de originalitate. Tocmai neimitându-l pe Descartes, îl imităm noi în chipul cel mai vrednic.

Trebuie să mărturisim că în timpul nostru filosofia nu are o mare influență asupra desfășurării evenimentelor. Omul mijlociu nu se gândește la ea niciodată. El ignoră filosofia. El nu prinde decât murmurul confuz al unor voci depărtate. Cauza principală a acestei stări este evidentă: ea sălășluște în dificultatea și obscuritatea numeroaselor texte filosofice. « Metafizica », spunea Michelet, « este arta de a te rătăci cu metodă ». Numeroși filosofi moderni scriu într'o limbă esoterică și cu totul particulară. Pus în fața dilemei de a învăța această limbă sau de a se dispensa de filosofie, omul-mijlociu alege situația din urmă. Este adevărat însă că nici Grecii antici și nici filosofii francezi moderni nu pot fi învinovați în această privință. Pe bună dreptate s'a spus că « limpezimea este politețea suverană cu care se mântuește un condei ». Autorii francezi practică în genere această regulă a curtoaziei literare. Ilustrul președinte de onoare al Congresului Internațional de Filosofie, Profesorul Henri Bergson, este un strălucit exemplu. Autorii francezi oferă un contrast salutar când sunt comparați cu nemiloasa obscuritate a atâtor savanți aparținând altor națiuni. Dar dacă filosofii doresc să fie ascultați, atunci ei au înainte de toate datoria de a consimți să se facă înțeleși.

Epoca lui Descartes a fost o perioadă de incertitudine. Oamenii căutau cu caznă să-și deschidă drum spre noi concepții despre

univers, viață și morală. Se năștea era modernă. În prezent, străbatem o epocă asemănătoare, care va da naștere, poate, unei lumi ce va fi și mai deosebită. Caracteristica epocii noastre este confuziunea spiritului. Repercusiunile științei moderne asupra vechilor credințe și teologii, cuprinzând acum toate clasele sociale și aproape toate națiunile, au tulburat întreaga omenire. Apropierea între rase până acum foarte îndepărtate unele de altele a contribuit la mărirea acestei confuzii. Sufletul omenesc este neliniștit. Și caută un refugiu stabil.

În această confuziune s'a născut o primejdioasă mișcare ce nu mai caută soluția în revenirea la autoritate sau în cercetarea rațională și concentrată a dificultăților noastre, și într'o sfortare hotărîtoare pentru înlăturarea lor. Dimpotrivă, această mișcare se caracterizează mai curând printr'un anti-intelectualism, printr'o « retragere din fața rațiunii », întemeindu-se pe intuiția pură, ce procedează prin afirmații nedemonstrate și se însuflețește printr'un fel de misticism laic. Această mișcare, după cum putem observa cu toții, pune lumea într'o mare primejdie. Ea introduce o barbarie primitivă în domeniul ideilor. Iar dacă civilizația modernă va sucomba, așa cum a sucombat și civilizația Romei, aceasta nu se va datori loviturilor barbarilor din afară, ci loviturilor barbarilor dinăuntru.

În toate țările, oamenii mijlocii, bărbați și femei, trebuie să se străduiască de a salva lumea dela o astfel de soartă. Ei au nevoie de conducători; conducătorii înșiși de o călăuzire. Și această călăuzire nu o poate da decât o filosofie simplă și curajoasă, o filosofie ce poate fi înțeleasă. Bacon spunea că « filosofii sunt ca stelele, ce dau puțină lumină pentru că sunt prea sus ». Să se apropie filosofii ceva mai mult de pământ și să cerceteze nu numai problemele epistemologice despre natura gândirii, ci și fundamentele eticii și ale acțiunii civice. Convertirea ideilor în domeniul faptelor, aceasta este funcțiunea oamenilor de stat și a cetățenilor; descoperirea ideilor drepte, acesta este rolul politicii și al economiei. Dar cine poate propune politicului și economicului un scop? Filosofia, cu ajutorul surorilor ei, Religia și Știința. O lume neliniștită și tulburată, rătăcită în confuzie, are nevoie, în ultimă analiză, de călăuzire. De i s'ar putea da această călăuzire!

VISCOUNT SAMUEL

P A H O N Ț U

Era vreme urîță, de sfârșit de Noemvrie. Țărâia o ploaie foarte fină, aproape ca o negură, încât stropii nu se vedeau și nu se auzeau, ci numai se simțeau din umezeala ce te pătrundea și-ți muia parcă obrajii cu sudori reci. Sufla un vânt aspru la intervale caprițioase pe aleele pustii ale nobilului cartier. Din loc în loc, becuri electrice priveau în abajururi lăptoase, plutind în văzduh și legănându-și necontenit conurile de lumină încât toată lumea părea că se clatină gata să se năruie sub amenințarea umbrelor. La încrucișări de străzi Pahonțu se simțea izbit brusc în față de răbufnirea crivățului, iar pe-alocuri câte-un val de frig îl oprea în mijlocul unui vârtej de frunze uscate, adunate, răsucite și ridicate pe sus, taifun liliputan care se încumeta să-l înalțe și pe dânsul în aer, să-l ducă departe, spre ținte necunoscute. . .

Până ajunsese în șoseaua Jianu se răcori și se liniști. Iși zise disprețuitor că așa își exagerează el totdeauna, în vremea din urmă, obstacolele și primejdiile; de sigur ca să-și menajeze lenea de acțiune. Exagerarea inutilă a fost ducerea la Rotaru, ca și plecarea intempestivă. Iși dă singur o importanță pe care nu i-o recunosc decât o seamă de băieți, iar el are slăbiciunea uneori să-și închipue că toată lumea trebuie să-l admire sau cel puțin să-l găsească interesant.

— În definitiv, sunt un zero umflat și încrezut! conchise deodată în gând pentru a înlătura alte frământări. Un publicist!

Izbucni într'un hohot scurt de râs cu un hămăit neputincios, încât un trecător întoarse capul speriat. . . Iuți pașii ca și când l-ar fi așteptat cineva sau ar fi vrut să fugă de gândurile pe care credea că le-a împrăștiat și care abia acum se năpusteau mai aprig asupra lui. Traversă Piața Victoriei fără să privească în dreapta sau

în stânga, trecându-i prin minte că, de l-ar strivi brusc vre-o mașină, s'ar termina toate îndată, deși, în aceleași secunde, își dădea seama că asta n'ar fi decât o altă formă a lașității . . .

Amestecându-se pe Calea Victoriei în mulțimea duminicală, care înfrunta și vremea rea de dragul distracției, Pahonțu pășea acum în neștire, parcă ar fi purtat o povară. Se simțea iarăși mic și neputincios și simțământul îi umplea ființa de amărăciune. Apoi îndoiala i se infiltra iarăși în creier ca o otravă că toate eforturile lui sunt menite să se spulbere în valurile mării deșertăciuni.

Era obișnuit să plămădească străzile Capitalei, absent, de câte ori îl rodeau îndoieli sau când îl chinuia vre-o înfrângere adevărată sau închipuită. Umbla uneori și ceasuri întregi drămuindu-și conștiința ori scormonind viitorul, sfârșind veșnic cu aceeași credință dărză că trebuie să reușească.

— N'am să mă opresc la mijlocul drumului ! își zicea iar și iar. Mai ales acum . . . Mai bine mă întorc la coarnele plugului !

Dacă n'ar fi avut credința fanatică în starea lui, ar fi într'adevăr la coarnele plugului, și încă la plugul altora, căci părinții lui n'aveau în satul Uda-Argeș decât vreo cinci prăjini de pământ, vatra casei. Trăiau și azi amândoi, în mai mare sărăcie; bărbatul își pierduse în război piciorul drept, nu mai putea munci pe la alții ca odinioară și trebuia să-și târască viața din pensioara de invalid. Pentru că n'a avut pământ, bătrânul Vasile Popescu, s'a simțit oropsit și fără noroc, încât toată strădania i s'a irosit în zadar.

Fusese om harnic, săritor, îndrăzneț, dezghețat. Singurul băiat, Toma, cu el semăna mai mult. A încercat de toate, de aceea i-a rămas porecla Pahonțu. Câțiva ani a fost și la oraș, la Pitești, sacagiu. Cu o gloabă prăpădită și un butoi de împrumut căra apă pe la boieri și-și ținea zilele împreună cu băiatul pe care atunci l-a adus la liceu, fiindcă-i plăcea cartea, ca să-i pregătească o viață mai puțin amărită. Pe urmă, într'o bună zi, căluțul a pierit și Vasile a trebuit să se întoarcă la Uda, împărțind cu băiatul ce-a putut lua pe pielea tovarășului de trudă. Toma intrase în clasa a patra. A continuat, îndurând, fără a crâcni, foame și umilință din belșug. Colegii îl iubeau și-l prețuiau mai mult decât profesorii, care-l socoteau colțuros, nătâng.

A pornit apoi să cucerească Bucureștii, proaspăt bacalaureat, cu douăzeci de lei în buzunar. S'a înscris la Drept pentru carieră

și la Litere pentru plăcerea lui, fiindcă la Pitești câteva poezii, inspirate de sora unui prieten, i-au câștigat laudele profesorului de română, el însuși poet cu volum. Norocul i-a dăruit curând două lecții, una cu dejunul în natură, alta cu chiria camerei în bani. Era un cititor pasionat. La Pitești îi ieșise vestea că ar fi citit toată biblioteca liceului. Incepu să scrie acuma mici eseuri critice pe care le lăsa la diferite redacții, neîndrăznind încă să se prezinte direct cu ele. Primul articol apărut într'o revistă efemeră îi dădu siguranța de sine. La Terasa Oteteleşeanu, într'o seară, a întâlnit pe directorul revistei, aproape la fel de tânăr, dar cu ifose de celebritate. În câteva săptămâni, a făcut cunoștință cu sumedenie de scriitori, ziariști, pictori, actori, și toți îl găseau simpatice și interesante, fiindcă scria critică și avea curaj... În preajma vacanței, prin sprijinul profesorului de estetică pe care-l frecventa, a intrat la o gazetă obscură de partid, cu leafă de mizerie și cu obligația de a scrie zilnic o pagină întreagă fie direct, fie cu foarfecele. Era fericit. Făurea planuri, toate în jurul literaturii. Iși dădu cuminte examenele. Se vedea pe urmele lui Maiorescu...

Apoi a venit războiul și a tras o dungă de sânge peste planurile lui literare. L-a început plin de entuziasm și l-a terminat locotenent rănit de două ori, decorat pe front de trei ori și cavaler Mihai-Viteazul. După armistițiu, rămas mobilizat, s'a apucat să citească pentru restul examenelor, încât la sfârșitul campaniei din Ungaria, când a lepădat uniforma, era posesorul soldei pe trei luni, al licenței în drept și al unei ambiții nemăsurate. Totuși se găsea dezorientat. El se pregătise pentru o viață normală într'o lume cuminte care însă acum se zvârcolea la pământ cu așezările ei sociale frânte bucăți, cu ierarhia valorilor răsturnate. Pe ruinele acestei lumi mulțimea celor ce au luptat și au pățimit, cu sufletele zdrențuite de suferințe, aștepta întronarea domniei dreptății pentru toți. Pluteau în aer fiorii revoluționari ai înfrățirii universale. După anii roșii de sânge și moarte, inimile clocoteau de credință în pacea eternă. Se râvnea fanatic o lume nouă, pură, idilică. Vechii conducători nu mai aveau credit în opinia publică. Se constituiau partide noi cu simple devize în loc de program: « Cinste și dreptate ! ». Reformatorii, salvatorii, inovatorii apăreau la toate răspântiile găsind ascultare și aderenți... A fost epoca de aur a demagogiei și a oamenilor de afaceri.

Pahonțu respira din plin sentimentalismul umanitarist și-l gusta cu nesațiu. Setea milenară de dreptate a țăranului răbufnea într'însul în imprecății de cafenea, între prieteni, contra ciocoilor. În același timp însă, se simțea singur și străin în Capitala agitată de frigurile noilor așezări, cel puțin cât nu-și avea asigurată ziua de mâine. Spaima de viață și de necunoscutul viitorului îi reteza avânturile. În jurul lui se vorbea mereu de afaceri și întreprinderi care îmbogățeau. Nu-l ispiteau. Ambițiile lui urmăreau o glorie albă, imaculată. Se dorea admirat de o lume întreagă pentru opera lui binefăcătoare, o admirație dezinteresată cum o au marii savanți, scriitorii, artiști sau conducători de oameni. Ii trebuia timp mult, și el era grăbit foarte ca și când i-ar fi fost frică să nu-i ia alții înainte.

Intr'o zi s'a întâlnit cu un vag prieten de Universitate, Ștefan Ionescu, care venise dela Focșani anume să ceară un loc în magistratură și nu știa cui să se adreseze. Lui Pahonțu parcă i-ar fi căzut un vâl de pe ochi. A fi împărțitor de dreptate, iată un rol vrednic de sufletul lui. A doua zi s'au prezentat la minister și au fost primiți de secretarul general, magistrat de carieră, care, în stilul eroic-sentimental al momentului, le-a vorbit despre apostolat, despre România și despre cinste. Pahonțu a insistat că dorește să rămâie în Capitală, fiindcă vrea să-și dea neapărat doctoratul. Peste vre-o lună a primit numirea de ajutor la judecătoria din Alba-Iulia, iar Ionescu la Orhei. I se părea o indicație a soartei că a fost trimis tocmai la reședința simbolică a unirii...

În Ardeal stăpâna aceeași efervescență, complicată și cu o aversiune mai mult sau mai puțin pronunțată împotriva funcționarilor veniți din țara veche și priviți ca uzurpatori în slujbele cuvenite localnicilor, mai ales când nici nu erau de soi. Toma Pahonțu a știut să se împace cu toată lumea. Șeful său era ungar, dintre puținii care au depus spontan jurământul de fidelitate, cu o casă de copii, vorbind românește tocmai atâta că se înțelegea cu țăranii dimprejur, clienții de totdeauna ai judecătoriei. Pentru postul de grefier nu s'a găsit alt amator român decât un fost pădurar care scria cum putea, încât judecătorul se ferecea că, o dată cu sosirea ajutorului dela București, se va pune ordine în scripte.

Curând, la marele bal anual al ofițerilor garnizoanei, Toma a cunoscut familia notarului pensionar Iacob Stoica și a îndrăgit

îndată pe d-șoara Virginia care atunci abia avea șaptesprezece ani. Pe urmă a devenit mosafir foarte frecvent al casei Stoica. Dacă n'ar fi fost Virginia, poate că ar fi renunțat mai repede și la Alba-Iulia, și la magistratură. Il dezgustau amândouă. Atmosfera din oraș i se părea deopotrivă de abrutizantă cu cea dela judecătorie. Dar nici fără Virginia nu mai putea trăi. A cerut-o de nevastă și bătrânul Stoica a șovăit și i-a cerut timp ca să mai chibzuiască și mai ales tinerii să-și verifice sentimentele. Pahonțu fusese hotărât să părăsească Alba-Iulia cum se va împlini anul. Pentru Virginia a mai rămas. Peste câteva luni, Stoica i-a spus că-i vine greu să-și înstrăineze tocmai fata cea mică și mai iubită, care doreau să le rămâe toiaș pentru bătrânețe; îi propunea să se stabilească în Alba-Iulia, eventual să deschidă birou de avocat, poate chiar în tovărășie cu feciorul său Ovidiu care a și început să aibă clienți, și în orice caz să aștepte cu nunta până se va căsători fata cea mare, Elena, care se află în vorbă de un an cu profesorul Strungaru dela Aiud. Pe Pahonțu amănările și tărăgănarea îl exasperau. În realitate, Iacob Stoica, deși recunoștea calitățile pretendentului, era ros de presimțirea stranie că Virginia nu va fi fericită cu dânsul, mai ales că i se părea că nici fata nu era atât de grăbită și entuziastă cum ar trebui să fie la vârsta ei. Deslegarea a adus-o profesorul dela Aiud, care, în sfârșit, s'a prezentat ceremonios și a cerut mâna Elenei. Atunci bătrânul n'a mai avut încotro, a consimțit, declarând Virginiei, care îl asigura că va fi fericită: « Du-te, turturica noastră scumpă, dar să știi că eu mințen te aduc înapoi dacă n'are să-ți placă acolo ceva ! » Au făcut o logodnă mare, comună pentru amândouă fetele, cununia urmând să se facă peste vreo patru luni, în vacanța Crăciunului, între timp trebuind să se completeze trusourile și să se instaleze locuințele viitoarelor perechi, una la Aiud, de care se va ocupa bătrânul, iar cealaltă la București, care rămânea în grija lui Ovidiu cu Pahonțu care, îndată după logodnă, părăsi Alba-Iulia. . . La nuntă Toma s'a dus însoțit numai de Titu Herdelea, prieten mai mare, care era și rudă de departe cu familia Stoica. Dela Herdelea au aflat apoi prietenii lui Pahonțu că s'a însurat; el nu spusese nimănui nimic, nici măcar părinților săi.

Căsătoria însemna pentru Toma Pahonțu o fixare. N'a fost niciodată muieratic, dar era mereu amoretat. Acuma se liniștea. Virginia era de o frumusețe ademenitoare. Blondă pură, cu o

figură de madonă, cu ochii de azur și de o blândețe serafică, avea să fie femeia ideală, soție perfectă și amantă mereu ispititoare. Fără pretenții, fără capricii, respectându-și bărbatul tot atâta cât îl iubea, cu încredere oarbă în inima sa și în viitorul lui, vroia să-i fie tovarășă adevărată și sprijin în lupta vieții. Tatăl ei îi trimitea lunar o sumă de bani, ca să nu aibă nevoie să ceară nimic bărbatului, să nu-i fie o povară, ci numai bucurie cum a fost și părinților ei de când a deschis ochii și până s'a înstrăinat. După un an, când Virginia era însărcinată întâia oară, fiindcă chiriiile ajunseseră la cifre astronomice, bătrânul i-a cumpărat, în Strada Pietății, o casă bună, gospodărească, arătoasă și la un preț convenabil. Primul copil a fost băiat, Viriniu, al doilea peste doi ani, o fetiță, Ioana. Bătrânul Stoica n'a venit la București nici chiar la fata lui cea mai iubită. Ii era frică de București ca de o Sodomă. Când au apărut însă nepoții, n'a mai putut rezista. Găsea mai în fiecă lună pretexte să se repeadă să-i vadă, iar de cum se desprimăvăra îi lua la Alba-Iulia. . .

Pahonțu a părăsit magistratura fără să aibă nimic precis în vedere. Va face avocatură, și-a zis, căci bara justiției oferă minunate prilejuri de punere în valoare a talentelor. S'a adresat atunci lui Rotaru, pe care-l cunoscuse în treacăt înainte de război ca student, dar nu-și aducea aminte de el, să-i fie călăuză în noua carieră. Primul mic proces, ce i-a fost încredințat, l-a vindecat de pasiunea barei. S'a încurcat, s'a fâstâcit, s'a enervat. . . A câștigat procesul, dar și-a dat seama că nu se va încălzi niciodată pentru chițibușeriile care alcătuiesc pâinea zilnică a avocatului. În schimb l-a îndrăgit Rotaru, încât Pahonțu a devenit intimul familiei. Și-a luat cu brio doctoratul cu o teză despre « Crima politică ». A început scrisul. Literatura și critica nu-l mai interesau decât ca gimnastică spirituală. Avusese revelația între timp că politica este esența vieții sociale și punea acuma politica mai presus de orice alte preocupări. Totuși s'a apucat să continue și literalele și să-și ia licența pentru sufletul lui. A încercat să activeze în vreo trei partide, socotind să-și câștige galoanele prin lupta directă pe teren. A trebuit să renunțe, căci bucătăria de partid i se păru ucigătoare pentru lanurile intelectuale. I se reproșa tinerețea (încă nu se impusese moda tinereturilor) și i se cerea să-și aștepte rândul. Avea de a face cu șefi de suburbii, el, care frământa doctrine. . .

Anii treceau vertiginos. Evenimentele se perindau, se îngămădeau ținând lumea neconținut într'o zbuclumare chinuitoare. Oamenii trăiau într'un permanent provizorat. Atmosfera turbure de speranță și nerăbdare continua, cu toate că valul umanitarist s'a sfărâmat curând de zidurile realităților. Nimeni nu s'ar fi mirat dacă ar fi izbucnit brusc un nou război sau o revoluție sau orice cataclism. Numai ceea ce era nu putea dăinui, fiindcă nu mulțumea pe nimeni. . . Pahonțu trăia și el într'o așteptare perpetuă. Avea credința că ceasul lui trebuie să sosească, deși el nu făcea nimic pentru a-i grăbi sosirea. De altfel nici nu-și dădea seama ce anume ar putea să-i aducă, destinul. Iși zicea că va izbândi, fără să-și poată desluși măcar sie-și forma sau felul izbânzii. Intre prieteni, la cafenea, în redacții, pe stradă, își declama, de câte ori se ivea ocazia, încrederea în sine, în talentul și viitorul său cu atâta convingere că sugestiona pe ascultători. Era privit de toți cunoscuții ca un om de valoare și de viitor, inteligent, curajos, stăruitor. Propovăduia triumful tinereții, slăvea virtuțile tinerețului, iar tineretul se recunoștea într'însul, cel puțin un anume tineret.

Totuși, după ce a împlinit treizeci de ani, Pahonțu a început să aibă momente de îndoială, mai ales când realitatea îi oferea câte o decepție de orice fel. Vedeă că n'a făcut nimic și nici măcar n'are perspective. Dacă n'ar fi cavaler Mihai-Viteazu pentru unii, sau fost magistrat pentru alții, ar rămânea un simplu palavragiu sau un doctrinar de cafenea. În clipele acelea își amintea că, în timp ce el a stat pe loc, alții, colegii lui de școală au ajuns oameni serioși, cu situații solide, respectați de toată lumea: unul e avocat cu mare clientelă, altul directorul Băncii Naționale din Pitești, iarăși altul e judecător la tribunalul Muscel, precum altul a ajuns asistent la Universitate, până și Petre Lungu, învățătorul din satul lui, un fleac pe care-l disprețuia odinioară, azi e deputat. . . Toți i-au fost inferiori și toți l-au întrecut în emulația vieții. Numai în război a știut ce vrea și a strălucit. . .

În vremea din urmă îi apărea tot mai des spectrul ratării. Poată că, din pricina ambiției fără bază, viața se răzbună împotriva lui. Speranța în surprize mântuitoare o au și neputincioșii până la mormânt. Atunci inima începea a-i sfărâi cumplit, parcă ar fi fost strânsă deodată cu clește roșite. Spaima aceasta îl cuprindea

pentru un gest, un cuvânt, o privire și îl făcea să se zvârcolească ore întregi. Parcă din ce în ce se dezghiocau doi oameni într'însul: unul încrezător, fanatic, gălăgios, celălalt tăcut, ascuns, chinuit. Și amândoi parcă erau străini de ființa lui adevărată...

În fața Cercului Militar un glas cunoscut îl trezi din frământare:
— Da ce-i, frate, nici nu mai vezi oamenii?

Era Titu Herdelea, îmbondorit într'un pardiesiu gros, cu mâinile înfipite în buzunar.

— A, tu ești, bătrâne? făcu Pahonțu tresărind. Fusei pe la Rotaru, și-a logodit fata și am vagabondat nițel așa numai cu gândurile mele. Știi — cine are provizii în cap trebuie să mai consume din când în când... Te duci la gazetă?... Ia spune, ce mai e cu politica?

— Pe mine mă întrebi? zise Herdelea plictisit. Eu știu ce știe lumea, că guvernul se pregătește să plece și că regele pregătește succesiunea... La Rotaru ai văzut pe Belcineanu. El putea eventual să-ți spuie mai multe, că doar se vorbește că ei o să vie...

Pahonțu mormăi cu o nepăsare făcută:

— La urma urmelor, să-i ia dracul!... Credeam că tu știi mai multe...

— Apoi, drept să-ți spun, nici nu mă prea interesează! răspunse Titu Herdelea. Chiar și de tine mă mir. Iar te-ai apucat de politică?... E oribil!

— Dar când m'am lăsat, bătrâne? strigă Pahonțu mândru. La mine politica primează... De geaba zâmbești. Ai să vezi!

— Eu am trecut de mult pe-acolo, — aprobă Herdelea calm. În orice caz îți urez mereu succes!... Servus!

Coborî apoi grăbit pe Strada Sărindar, spre *Universul*, unde era reporter și ajutor de secretar de noapte. Pahonțu, țintuit locului, se uită după el până ce dispăru. Zâmbetul lui îl sâcăia.

— Ai trecut, bătrâne, știu, — bombăni în sine cu superioritate. Dar, vezi, eu am și talent!

* * *

Prin Titu Herdelea a cunoscut Virginia, de cum s'a instalat în București, familia Traian Cumpănașu cu care a legat mare prietenie. Altele nici nu prea avea. Era în bune relații și cu Herdelenii, dar d-na Herdelea, fire bănuitoare și arțăgoasă, nu se împăca

avea cu nimeni și parcă înadins se ferea să se apropie de cineva. Casa profesorului Cumpănașu se afla apoi pe aproape, în Strada Clopotari, o casă bătrânească, cu o curte spațioasă, iar în fund o grădină frumoasă de făceau chiar puține legume, săpate, semănate, plivite și recoltate de înșiși membrii familiei. Fiind astfel ca și vecini, cel puțin o dată pe săptămână, mai ales Duminecile, cinau împreună, pe rând, când în Pietății, când în Clopotari, rămânând pe urmă la taifas până după miezul nopții și punând țara la cale, ca toți Românii.

Azi era rândul să se întâlnească la Cumpănașu. Pe la cinci după amiazi Virginia s'a pomenit cu un telefon dela Pahonțu că, din motive foarte imperioase, el trebuie să treacă neapărat pe la Rotaru, unde nu știe cât va zăbovi, așa că ea să meargă la masă și să nu-l aștepte, fiindcă s'ar putea să întârzie prea mult; în orice caz va veni pe la Cumpănașu cel puțin s'o ia... Ea era obișnuită cu astfel de telefoane. Ii concedase din capul locului libertate deplină, ca să nu se simtă încătușat prin căsnicie, și Toma uza și abuza de îngăduința ei. Apoi mesele acestea pe el nu prea îl amuzau și nici nu prea le frecventa, socotindu-le de un patriarhalism perimat; « nu lipsește decât lotonul » — a spus odată ironic... Totuși acum a răspuns cu un suspin: « Bine, dragă Toma ! » Se gândea să renunțe și ea la masă. La logodna d-șoarei Rotaru fusese întâi vorba să se ducă și ei. Mai târziu Pahonțu a declarat public că refuză să participe la mascarade mondene. Și iată că, în ultimul moment, se răzgândește și merge, dar singur, fără ea... Virginia se simțea umilită, mai ales față de familia Rotaru, cu care Toma era atât de intim și în casa cărcia ea n'a călcat decât de trei ori în șapte ani, de când sunt căsătoriți. A crezut și ea, cum spuneau unii, că Pahonțu nu o scoate în lume din gelozie și de teamă să nu o piardă. De câțva timp are bănuiala turburătoare că Toma se jenează să apară cu ea în lume...

Profesorul Cumpănașu o primi, ca totdeauna, cu mare bucurie. Era ardelean, din satul lui Cloșca, din părinți țărani, stabilit în țară dinainte de război. A făcut studii strălucite la Blaj și la Buda-pesta, ca bursier al Mitropoliei. Când s'a întors doctor la Blaj, i s'a părut că n'a fost primit cu destulă prețuire, s'a supărat și a trecut în țară cu speranța să cucerească o catedră universitară, dacă nu la București, măcar la Iași. I s'a dat un post la Roman și,

nemai având încotro, a acceptat. Mândria însă și elanurile de înălțare i s'au zdrobit. Era un latinist eminent. Peste câțiva ani s'a însurat cu fata unui coleg mai bătrân și a devenit un burghez cuminte, conștiincios, împlinindu-și corect datoria, înfricoșat de orice neprevăzut, biruitor prin meticulozitate în lupta cu grijile vieții. Iși iubea nevasta și era complet condus de ea. Au fost strângători și cruțători. Se admirau reciproc și se lăudau unul pe altul către lumea străină. Din leafa lui o parte se punea lunar la economii. Au avut patru copii, la intervale raționale. Cei dintâi au murit înainte de-a apuca să-i îndrăgească. Au rămas cu un băiat, Vasile, după numele bunicului din Cărpiniș, și o fată, Cintia, omagiul profesorului de latină pentru iubitul său poet Propertiu.

D-na Cumpănașu a fost pentru Virginia ca o mamă; de altfel chiar semăna puțin cu mama ei, doar în mai sever și autoritar. Cum Virginia era blândă și ascultătoare, d-na Cumpănașu i-a călăuzit primii pași în căsnicie și a avut bucuria să o vază curând gospodină desăvârșită... Cu trei ani în urmă însă, d-na Cumpănașu s'a stins subit, după o zăcere de numai câteva zile. A fost o catastrofă pentru Cumpănașu. Cu gură de moarte a lăsat pe Cintia în grija Virginiei, să-i fie soră și mamă. Fata avea atunci cincisprezece ani. Acuma era în clasa a șaptea la Centrală, deșteaptă, vioaie, drăguță, cu un aer de melancolie și seriozitate care o înfrumuseța și inspira încredere oricui se apropia de ea. Acest aer părea o trăsură familială și era probabil moștenit dela maică-sa, fiindcă îl avea, mai accentuat și Vasile, proaspăt student la litere. Din respect pentru tatăl său, băiatul s'a hotărît să se facă profesor, de română însă, latina rămânând secundară. Inima lui ar fi dorit dreptul. Vorbea frumos și visa să răscolească masele cu verbul său. Deocamdată se manifesta în adunările studențești unde era ascultat. Altfel nu ieșea din cuvântul bătrânului. Iși alegea prietenii, preferând să aibă puțini și adevărați...

Cumpănașu fu dezolat când auzi că Pahonțu va lipsi; nu din pricina lui, căci oricât se silea, în fundul sufletului său nu-l iubea; ci de dragul Virginiei care părea puțin abătută, deși încerca din răspuțeri să se ascundă. Hotărî să mai aștepte totuși până la nouă cu masa, judecând că ceremonia logodnei nu poate dura mai târziu, iar la eventuala petrecere Pahonțu n'are ce căuta. Pe urmă aici sunt numai ei, familia, afară de prietenul lui Vasile care e tânăr,

student proaspăt și el, așa că nu poate să se supere. Se numea Ion Al. Ionescu. Era băiat de țăran, foarte sărac, cel mai mare dintre șase copii. A fugit de mic de-acasă și a învățat carte muncind din greu, încât de vreo doi ani își mai ajuta și părinții cu câte ceva. Mijlociu de statură, lat în umeri, făcea impresia de luptător, mai cu seamă că și fața îi era colțuroasă și frământată. În toată înfățișarea lui stăpâna o energie și o hotărîre aproape sălbatică. Părea dărz și neînduplecat ca o stâncă. În ochii mici avea o strălucire atât de fierbinte că-i lumina întreaga ființă, iar când râdea sau zâmbea figura i se înfrumuseța de bunătate și naivitate.

Se făcu ora nouă și trecură în sufragerie. Nici n'apucară însă să se așeze bine la masă, când zbârni lung soneria. Cintia făcu semn jupânei să continue serviciul și ieși ca să deschidă. Pahonțu își agăță pardesiul mormăind ironic:

— Ei, ia spune, ce s'a întâmplat de te-ai repezit să mă iei dela ușă cu explicațiile secrete?

— Am vrut numai să te previn să fii mai amabil cu Ginia, că am văzut-o mâhnită! zise fata cu un glas care, vrând să fie glumeț, era și serios.

— O, o! se miră dânsul mai batjocoritor.

— În sfârșit, faci cum vrei! urmă Cintia tot autoritar. Acum poftim înăuntru că tocmai ne așezam... Te-am așteptat destul...

— Uite cum mă ia fetișcana asta! zise Pahonțu cu alt glas, zâmbind. Parcă ai fi o soacră, rea, nu ca a mea care-i bună, ci ca a ta care va sta cu tine și va fi rea!...

În sufrageria luminoasă, după un « bună-seara » general, Toma se duse direct la Virginia, îi sărută mâna și-i zise mângâietor, în azul tuturor:

— Să nu fii supărată, porumbiță dulce, că am trecut totuși pe la Rotaru! A fost un motiv foarte, foarte important... În orice caz să mă ierți, porumbiță dragă! Mi s'a părut în telefon că ai suspinat...

— Nu, Toma, ți s'a părut! murmură Virginia roșind de mulțumire. Tu știi că eu nu te judec... De altfel erai liber, dacă voiai...

Cintia curmă cu o glumă emoția prietenei, adresându-se bărbatului:

— Pentrucă ai fost drăguț, îți ofer locul cel mai bun, adică lângă mine!

Pahonțu, văzând la stânga ei pe studentul Ionescu, care venea întâia oară la masă și nu-l cunoștea, întrebă după o scurtă ezitare:

— Mi se pare că suntem doi care râvnim locul cel mai bun?

— Fii d-ta liniștit că eu am grije de amândoi, — replică Cintia, observând îndată că nu se cunoșteau și prezentând pe Ionescu, care se sculase în picioare și, strângând mâna lui Pahonțu, zise cu o sinceritate mișcată:

— Până acum, spre mirarea mea, vă admiram numai după cuvintele fratelui Vasile... De-aici înainte cel puțin ne vom înțelege mai ușor!

Bătrânul Cumpănașu chibzui că Cintia exagerează glumele cu Pahonțu, oricât ar fi de mare intimitatea între ea și Virginia. Intervenii deci cu ton glumeț care să aibă totuși efecte serioase:

— Vai, Cintia scumpă, mai lasă'n pace pe fratele Pahonțu că se supără și nu mai vine până-i lumea pela noi!

— Ce-are a face! Merg eu pela ei și gata! răspunse fata neastâmpărată.

— I-am șoptit eu adineaori ceva despre o soacră, dar văd că în zadar! râse acuma Toma din toată inima.

Profesorul profită să-și plaseze o vorbă la care ținea mult:

— Și cu toate astea soacra d-tale e tare de tot... Ca fierul de tare!

Gluma asta a adus-o de-acasă, din Ardeal, și de treizeci de ani o spunea mereu de câte ori i se părea că se potrivește. Pahonțu o auzise de zeci de ori. Nimeni nu făcea haz niciodată, nici măcar nu se observa că e vorba de un lucru de glumă. Și-acum el singur surăse mulțumit, frecându-și mâinile...

După o pauză confuză, întretăiată de zgomotul tacămurilor, Cumpănașu, mai lacom de politică decât de mâncare, vru să afle noutăți de la Pahonțu care, pela Rotaru, trebuie să mai fi auzit câte ceva, fiindcă politicienii, oriunde se întâlnesc, la înmormântări, la nunți, la petreceri, nu se poate să nu puie la cale fel de fel de lucruri. Pahonțu răspunse ironic că atâta cât a fost dânsul de față nu s'a complotat nimic; poate pe urmă...

— De-aici se vede clar că Rotaru nu e politician de nădejde, cel puțin pentru vremurile astea, — observă Cumpănașu mai în glumă, mai în serios.

— Apoi da, evident, — se înflăcă ră Pahonțu ca totdeauna când era vorba despre Rotaru. Politicianul român trebuie să fie lichea sau licheluță, altfel rămâne diletant, chiar pentru un om ca d-ta. Rotaru n'a putut fi ministru în țara românească pentrucă e mândru și corect, pe când alții... Ce să mai vorbim?

Se întrerupse brusc cu o strâmbătură de scârbă și apoi coborî nasul în farfurie începând să soarbă repede din supa care aburea. Bătrânul Cumpănașu tocmai se întoarse, zâmbind indulgent, la Virginia, vecina lui din stânga, când deodată celălalt vecin, studentul Ionescu rosti simplu, cu un glas pătrunzător încât toate privirile se îndreptară spre dânsul:

— Politicianii și jidanii sunt nenorocirea neamului nostru!

— Așa, axiomatic, e exagerat — zise profesorul împăciuitor. Să nu uităm că politicianii români, cum sunt și mai ales cum ne place nouă să-i judecăm, au știut să conducă destinele neamului încât ne-am putut împlini idealul de-am ajuns o țară mare și frumoasă!...Nu trebuie dar să generalizăm!

Pahonțu ridicase ochii să vadă mai bine pe cel ce vorbise. Cintia îi despărțea. Profilul ei fin contrasta cu liniile aspre ale figurii de-alături. Fata părea mișcată, deși nu se uita la el. Dealtminteri la fel făcea și Vasile care, la dreapta lui Pahonțu, privea țintă la prietenul său.

— Ba să generalizăm, iubite domnule profesor! strigă deodată Pahonțu cu glasu-i hârâit care suna mai strident și uneori fals. Trebuie să învățăm a privi adevărul în față și întreg, dezbrăcat de ipocriziile tradiționale care ascundeau totdeauna turpitudini... Domnul a exprimat un adevăr trist într'o formulă care ar trebui să devie lozinca generală pentru dărâmarea șandramalei!... Bravo, domnule! urmă apoi întorcându-se iar spre Ionescu. Ai dreptate! Politicianii sunt nenorocirea neamului!

— Și jidanii! completă studentul cu o scăpărare nouă în ochi.

— Și! încuviință Toma Pahonțu mai domol, adăogând însă după o secundă: Chestia evreiască pentru mine prezintă un interes secundar. Eu o consider o anexă a politicianismului.

— Dimpotrivă! reveni tânărul privindu-l drept, parcă ar fi vrut să-i sfredească conștiința. Dacă-mi permiteți... politicianii sunt anexa jidanilor!

Pahonțu se încruntă imperceptibil. Stăruința calmă și îndărătnică a studentului i se părea că-i roade prestigiul. Era obișnuit cu adeziuni sentimentale. Criticismul altora îl indispuinea, iar contrazicerile îl ațâțau. Totuși continuă surâzător, fără a-și ascunde superioritatea disprețuitoare:

— Mi se pare, dragul meu, că d-ta ești posesorul marelui adevăr exclusiv! Atunci, iată, nu mai crâncnesc și conced tot ce poțtești!

Tânărul Ionescu replică neturburat:

— Nu vă supărați că insist. Nu e politicos, știu. Dar e vorba de pacostea cea mai mare ce bântuie puterile neamului nostru și care nu poate fi stârpită prin concesii amabile. . . Asta e credința mea — urmă după o mică pauză, cu glasul schimbat parcă de o emoție vie — și pentru credința asta eu primesc bucuros și dispreț, și suferință, chiar moartea!

Cuvintele aveau o rezonanță atât de stranie și erau atât de încărcate de emoție încât păreau a fi rămas atârdate în aer, simțite de toți, ca niște semnale sonore cu vibrații specifice. Și Pahonțu, mișcat instinctiv, abia într'un târziu rosti sentențios:

— Orice credință e sfântă pentru un credincios, dar încă credința inimii sale proprii? . . . Concesii formale pot fi închipuite și eu la ele mă gândeam, căci asupra fondului nu este român care să nu fie de acord, care să nu vadă cât de incapabili și necinstiți sunt conducătorii acestei îndelung și infinit de răbdătoare țări. . .

Și continuă, din ce în ce mai vehement, că tot ce se face e rău deoarece chiar lucrurile bune le aplică oameni fără adevăratul simț al răspunderii; că ne lipsește o disciplină morală care singură poate crea încrederea poporului, fiindcă ea însuși e rezultatul prestigiului și autorității conducătorilor; că partidele se înmulțesc mereu pentrucă nu sunt organizații politice izvorâte din întruchiparea unor anume principii, ci asociații nerușinate pentru exploatarea țării în interesul clientelei lor directe și indirecte, de aceea și-au pierdut orice stimă în ochii lumii mereu dezamăgite; că din pricina aceasta nu mai există interes general, ci numai interes de partid care ocrotește un clan sau o clasă în dauna întregii țării; din aceeași pricină legea este inexistentă de fapt, căci ori nu se aplică de loc, ori se aplică după obraz; că pretutindeni cei ce au pornit războiul în condițiile știute s'au eclipsat de mult, lăsând cărmuirea pe seama

celor ce au luptat, numai noi continuăm cu aceeași oameni, obișnuiți să considere țara și s'o stoarcă întocmai ca o moșie a lor, pe care nimeni nu-i alungă și care, ei dela sine nu se vor îndura nicio dată să renunțe; că trăim într'o lașitate generală, numai pentru burtă, fără nici un ideal. . .

Erau obiecțiile și criticile pe care le făcea toată lumea și acasă, și în public, pe care mai cu seamă politicianii înșiși le alimentau, nu numai după faptele lor, dar și prin acuzațiile, injuriile și suspiciunile ce și le aruncau reciproc atât direct în discursuri sau polemici, cât și indirect alimentând diverse campanii de denigrare în presă. Pahonțu se înflăcăra și se revolta, izbea cu pumnul în masă ori se scula în picioare și debita clișeele, uzate și arhicunoscute de cei de față, înzorzonându-le cu gesturi și epitete atât de grase că păreau noi-nouțe, cel puțin în căldura momentului. Numai Cumpănașu clătina ușor din cap și, în cele din urmă, când Pahonțu obosi și tăcu, observă pe un ton cam profesoral:

— Apoi, frate Pahonțule, ușor e de criticat și tare e greu de construit. . . D-ta, împreună cu alții mulți, tinerii mai ales, începând cu aceștia aici de față, propovăduiți neantul și eu am mare frică de neant. Voi nu încercați să îndreptați relele, care sunt multe, negreșit, ci vă rezeziți să dărâmați totul din temelii, fără să știți măcar ce aveți să puneți în loc. . .

— Nu e nevoie decât de conștiințe cinstite, — întrerupse fiul său, cuviincios. Restul urmează natural.

— Astea sunt vorbe, iar o țară se conduce prin oameni, buni-răi, cum îi găsești ! făcu bătrânul profesor mai vioi. Eu am mai întâlnit așa ceva în Rusia pre-revoluționară. Și acolo striga lumea : jos necinstiții ! sus cinstiții ! Pe urmă a venit revoluția și a sfărâmat tot, cinstiți și necinstiți, buni și răi. . .

— Dar noi nu vrem comunism, domnule profesor ! protestă Ionescu ofensat.

— Parcă rușii comunism au vrut ? — zâmbi Cumpănașu iarăși blajin. Eu, recunosc, sunt bătrân și poate incapabil să mă adaptez lumii noi care simt că se zămislește undeva și care nu va semăna deloc cu cea de azi. Sensibilitatea noastră e alta. De multe ori am impresia că între mine și copiii mei, sângele inimii mele, sunt neînțelegeri organice, ca și când am trăi în evuri diferite și am vorbi limbaje diferite. . . Totuși eu voi crede, până voi închide ochii, că

România noastră mândră n'are lipsă de răsturnări, ci numai de bună rânduială ca să fie fericită. Nu pe ruinele trecutului se clădește viitorul, ci pe temeliiile moștenite, fiindcă ființa acestei țări e plămădită din sufletele și sângele și cenușa atâtor milioane și milioane de înaintași a căror operă și amintire nu poate fi desconsiderată... Nu e bun un guvern? Să-l dăm jos, să vie altul și iar altul, până ce va apare și cel dorit de cei buni... (Se opri o clipă.) Dar iacă, am pornit și eu pe urmele fratelui Pahonțu!... N'am eu nici voința și nici puterea să mă hărțuesc cu voi... Mă gândesc numai să te întreb, de ce nu faci d-ta politică activă, frate Pahonțule? Crezi că parlamentul nostru n'are nevoie de oameni talentați ca d-ta? Acolo poate că talentul d-tale ar reuși să împiedece multe rele...

— Parlamentul nostru! murmură studentul disprețuitor. Țara se vindecă cu fapte, nu cu discursuri!

Pahonțu nici nu auzi vorbele lui Ionescu, atât de mult îl măgulea întrebarea profesorului. Răspunse în același timp, acoperind cu glasu-i indignat pe celălalt:

— Ei bine, tocmai asta demonstrează putreziciunea sistemului! Eu n'am loc în politica țării cu toate că mi-am vărsat sângele efectiv, nu la figurat, pentru apărarea și mărirea ei, și sunt, uitați-mi că o spun, printre puținii cavaleri ai vitejiei românești. Mi s'a cerut să trec la rând de cei ce au fost în coadă când eram eu în frunte la primejdii...

Studentul, ca și când l-ar fi obsedat un gând greu, vorbi oftat și privind departe, dincolo de pereții ce-i îngrădeau avântul:

— Vremea compromisurilor și cârpelilor s'a încheiat! Gânduri și fapte noi trebuie să regenereze țara batjocorită de toți tâlharii!

— Trebuie să cucerim tineretului dreptul la conducerea efectivă! strigă Pahonțu. Viitorul e al nostru, știm, dar...

În timp ce el rostogolea altă avalanșă de fraze, Virginia întreținea o convorbire din ochi, peste masă, cu Cintia. Inima ei era plină. Gestul lui Toma, în fața tuturor, spontan, i-a șters toate urmele mâhnirii. Degeaba, e nobil și delicat... Cintia o înțelegea și-i răspundea prin mici surâsuri copilărești parcă ar fi la școală în cursul unei lecții plicticoase.

DIN CICLUL «RENAȘTEREA»

EZZELIN IV DA ROMANO

Coborîtorul aprig al casei da Romano
Al patrulea la număr de nume Ezzelin
Își plînge 'n barbă soarta de tragic gibelin
Invins și prins de-o oaste de-a papei, la Cassano.

A priceput că numai scăpare pentru el
Nu poate să mai fie de-acum din închisoare,
Și 'ngenuncherea-aceasta a spiței lui îl doare
Și-i înfășoară 'n doliu al gândului drapel.

Treizeci de ani de-a-rîndul arsesse și prădase
Prin statele papale cu mercenarii lui,
Și toți, cu prisosință, i-au fost mereu sătui
De hrană și violuri prin cucerite case.

Acum, pe mîna 'n umbră a curiei, căzut
Și dezbrăcat de titlul lui scump și de putere
Așteaptă-a lui dreptate din cer, și mîngăjere
Din blestemul prin care pe Guelfi i-a fost trecut.

Trimite papei însă o ultimă sfidare
In hotărîrea-adîncă și rece de-a sfârși
Prin foame cu povara captivității și
De-a trece prin pieirea-i trupească 'n evadare.

Se 'ntinde-apoi pe spate cu dreapta căpătâi
Ca să privească parcă pe Dumnezeu în față,
Și peste frunte stînga lui simte cum îngheață
Ca un suspin, în iarnă, de floare de lămâi.

MATEI I VISCONTI IN EXIL

Svârlise plasa 'n apa liniștită
A lacului de munte și privea
Cum în a lui oglindă stea cu stea
Iși împletea cu alge-a ei ursită.

Priveliștea și liniștea din ea
Era răbdare 'n el nestânjenită
Și 'nțelepciune 'n aur străjuită
De piscurile dimprejur în nea.

Inaripase 'n visul lui din barcă
Convingerea că are să se 'ntoarcă
Pe-același drum pe care-a fost gonit;

Nu însă fără ca uzurpatorul
Cu crimele lui să fi depășit
Acelor proprii ale sale sborul.

AGNELIO TIRAN DIN PISA

Iși străbătea cetatea 'n calcadă
De purpură și de mătase 'n sbor
Și flăcările nestimatelor
Curgeau pe umerii lui în cascadă.

Privirile buimacului popor
Se ridicau pe urma lui să-l vadă
In străluciri de sânge și zăpadă
Ca pe-un arhanghel înfricoșetor.

Era 'n palat scos la fereastră-apoi
Ca o relicvă pe brocarturi moi
Și gloatei arătat să i se 'nchine.

Valeții curții îl serveau pe brânci
Și-i se vorbea 'n genunchi și cu suspine
De paji încremeniți ca niște stânci.

SFORZA INCIPIT

Casa părintească arsenal a fost
De vendetă veșnic trează și de luptă
Și le-a fost viața veghe ne 'nteruptă
In adâncu-acestui aspru adăpost.

Douăzeci la număr de surori și frați
Ascuțeau într'una săbii și pumnale,
Preparau otrăvuri rare și 'n furnale
Iși turnau destinul lor de potentați.

Cotignola, astfel, a ajuns treptat
Cetățuia 'n care trebuia să piară
Neamul Pasolini, dușman, ca o fiară
In adâncul unui codru 'ntunecat.

A rămas în urmă Iacob și cu-ai lui
Singuri pe ținutul dimprejur, cu forța,
Și-a crescut din brazdă parcă neamul Sforza
Ca o 'nșiruire lungă de statui.

BOLDRINO, CONDOTIER PAPAL

Acolo doarme comandantul în mijlocul celor ai săi,
Răpus de-o luncie dușmană în toiul luptei, ca o fiară
Și 'n flacăra pâl păitoare a lumânărilor de ceară
Ingenunchiază credincioșii prieteni ca niște dulăi.

Cuvântul de comandă însă pornește tot de-aici din cort
Gătit cu flamuri arzătoare ca roiurile de albine,
Și e trimis din gură 'n gură în liniile de bătaie, pline
De duhul încă și de-avântul conducătorului lor mort.

Ii este fruntea liniștită ca 'ntotdeauna și sub ea
Veghează parcă gândul unei izbânzi și mai hotărătoare
Decât aceea-a primăverii și-a strălucitului ei soare
Asupra păturii 'nghețate de copleșitoare nea.

Soldații-și simt îndatorirea de a-l răzbuna și luptă-acum
In așteptarea celui care se va fi dovedit în stare
Prin vitejie să le fie, din rândurile lor, mai mare,
In locul celui ce comandă din lumea dreptilor, postum.

Atunci, cu dreapta strânsă încă pe-al săbiei de-argint mâner,
Va fi luat pe sus cu cinste și coborât încet în groapă,
Și-o lacrimă sub fiecare din a ostașilor săi pleoapă
Va oglindi icoana rece a noului condotier.

N. DAVIDESCU

GHICEȘTE-MI IN CAFEA

... — Domnule avocat, sunt un om foarte amărit. Uită-te și d-ta la părul meu alb și la cei șizeci de ani pe care-i am — că am împlinit șizeci și doi la 15 Noemvrie — și miră-te. M'am mirat și eu, se miră toată lumea care mă cunoaște de om așezat, și mai cu seamă se miră biata nevastă-mea, cum de s'a putut una ca asta. Dar iacă, s'a putut, fiindcă nu se putea altfel: trebuia să mă despart.

De bună seamă, mi-i cam rușine să fac asemenea boroboață la etatea mea, și înțeleg eu prea bine că mă așteaptă multe sâcăieli din pricina gurii altora — cum s'a întâmplat și cu Gheorghe Strătulat, dela « Agricola » — numai că, nu-i de dat înapoi. Asta ai s'o înțelegi dumneata numai decât dacă-i avea bunătatea să mă asculte până la capăt, ca să-ți spun tot cum s'a petrecut. Nu de alta, dar n'aș vrea să-ți faci cine știe ce părere, nici de mine, nici de nevastă-mea, nici de... In sfârșit... de ea... femeia pentru care... înțelegi...

Da. N'avem nici o vină. Cel puțin eu așa cred, fiindcă nu mă simt vinovat. Am încercat să-mi închipui că am greșit, că sunt păcătos... dar n'am putut. Și nu-s un om închipuit, să creadă că lui i se cuvine orice. Nu. Imi știu măsura și dreptul, vorba veche. Va-să-zică dacă mi-i oarecum rușine de ce s'a petrecut, apoi asta trebuie să vie de-acolo unde fac o faptă pe care n'am făcut-o niciodată. Și încă o fac după douăzeci și opt de ani de căsnicie liniștită — că m'am însurat târzior, când eram copt, ca să zic așa, și cu destulă stare să pot duce casa. De altminteri, chiar din pricina asta m'am și însurat așa de târziu și am luat femeie cuminte, așezată, cam de etatea mea. Acum, negreșit, nu se mai potrivește. Ea — adică asta de-acum — n'a împlinit nici patruzeci — ea zice că are treizeci și cinci, dar eu i-am văzut extractul adevărat...

De! Slăbiciuni femeiești... Va-să-zică sunt douăzeci de ani între noi, iar lumea n'are să mi-i ierte, că nici eu — cât sunt de înțelegător — nu i-am iertat la alții.

Acum ai să zici că, la drept vorbind, nu-i mare deosebire între un bărbat de șazeci de ani și o femeie de patruzeci. E adevărat. Deosebirea ar părea mai mare dacă am fi cu douăzeci de ani în urmă. Numai, vezi dumneata, oricât de bine mă știu eu pentru anii mei — oricum, trebuie să recunoști: nu-mi dă nimeni mai mult ca cincizeci — apoi ea nu pare nici de treizeci și cinci cât zice. Se ținea grozav de bine chiar și înainte. Iar acum, de când cu chestiunea asta, a mai câștigat pe puțin cinci ani. Adică vreau să spun că i-a pierdut. A întinerit... pricepi dumneata.

Gurile rele știu ce-or să spuie. Că asta vine de-acolo unde acum a început să-și dee și ea cu un strop de ruj pe buze și cu roz în obraz. Dar nu-i adevărat. Adică nu că nu dă, dar dădea și înainte, decât pe vremea aceea nu se băga de seamă. Știi și dumneata, așa se întâmplă totdeauna. Treci pe lângă om o viață întreagă și nu bagi nimic de seamă. Pe urmă pac! Vine o comedie, și începi a vedea de nu mai isprăvești...

Va-să-zică, precum spuneam, îmi e mie cam rușine, dar vinovat nu sunt. Ceva așa cum a fost când am început să chelesc. Asta înseamnă că a venit fără să știu când și fără să mă întrebe dacă vreau ori nu vreau, ceea ce a priceput foarte bine până și biata nevastă-mea, care, uite, oricât de amărită a fost și oricât a plâns, căci a plâns săraca grozav, mai ales la început (de altfel plânge cam ușor de felul ei) — tot nu mă osândește prea tare. Nu-i vorbă nici n'ar avea de ce plânge chiar așa de mult, fiindcă îi las casa cu toate mobilele — așa m'am hotărît (nici n'aș avea ce face cu ele, fiindcă ea, astalaltă, are casă bună și mobilă nouă, cubistă... — e femeie mult mai modernă, mai... în sfârșit...).

Cum zic, nu m'a osândit. E o femeie nobilă, săraca, asta trebuie să recunosc fiindcă e adevărat. Dar la urma urmei, sunt unele împrejurări când uiți și de noblețe și de tot. Nevastă-mea n'a uitat. Asta mi-a plăcut grozav și m'a înduioșat, așa că vreau s'o răsplătesc într'un fel. Casa — cum ți-am spus — i-o las. Dar aș mai vrea să-i fac și ceva pe deasupra: să facem divorțul mai repede ca să n'o mai sâcâim mult. Are și ea nevoie de liniște, biata femeie, după atâta zbucium. Nu?

De aceea, m'am gândit că dumneata trebuie să știi în ce fel s'au petrecut lucrurile, să te dumirești mai bine și să afli cum ar fi mai potrivit de făcut pentru ca să zorești și să ușurezi treburile. Iar fiindcă m'am gândit așa, m'am hotărât, cum îți spuneam, să-ți mărturisesc tot pe de rând, fără să-ți ascund nimic, măcar că unii m'au sfătuit altminteri. Dar eu cred că n'au dreptate. Păi, nu mai departe, spune-mi, cum ai înțelege dumneata ce m'a îndemnat pe mine la asemenea faptă, dacă nu ți-aș mărturisi că toată încurcătura mi se trage mie dela înmormântarea lui Stelian Tănăsescu. Da, zău, iaca de-atunci a pornit. Și eu astăzi pot pune mâna în foc că asta așa a fost scris să se întâmple, fiindcă n'avea nici un rost să mă duc la înmormântarea lui Stelian Tănăsescu. Dar, pricepi dumneata ce spun eu?: nici un rost. Ce mi-a venit mie să mă duc, habar n'am. De bună seamă, a fost mâna lui Dumnezeu aici. Și a fost mâna lui Dumnezeu, chiar din dimineața aceea dela ceasul cinci, când, nu știu ce-am făcut și ce-am dres, că eu, care fie ce-o fi sunt în vagon cu zece minute înainte de plecare, atunci m'am moșmăit cu îmbrăcatul de am scăpat trenul. Și doar trebuia să mă duc la « Albina » la Galați, cu care lucrăm mult de când a predat Haimovici și au intrat frații Vartanian, — măcar căăștia sunt niște hoțomani de nu merită nici bună ziua să le dai. Dar în sfârșit, asta-i treaba direcției și nu mă amestec. Mă trimite, mă duc. Inchei, fac foaia de comandă și-mi văz de drum. N'are decât să alerge fabrica la încasare, dacă are marfă de livrat la oameni de-al de Vartanian, — mai ales cel mare, că tânărul pare mai cumsecade. Cel puțin cu mine se poartă frumos și la Anul Nou și la Paște. . .

Eh! Dar cum spuneam, în ziua aceea pierd trenul dimineața. Ce să fac? Să plec la unu? Hai să plec, dar plec degeaba, fiindcă Vartanian cel mic nu dă comenzi, iar cel mare la cinci punct iese din fabrică și pleacă la Clubul Cerealiștilor. Cu Textilii s'a certat acum doi ani la alegerea comitetului; înțelegi dumneata: avea pretenția să fie censor în locul lui Kiriachides et Co. de pe Domneasca. Păi, se potrivește? . . .

Va-să-zică, dacă n'am plecat, ce era să fac toată ziua? M'am gândit eu să-mi iau nevasta și să mă duc la un cinematograf, că se potrivise a fi tocmai Joi, când sunt matineuri eftine dimineața. Dar ea, socotindu-mă plecat, se apucase a scoate lucrurile

din casă pentru curățenie. Se simte nevoie de asta, fiindcă e o casă cam veche și se cuibăriseră niște blestemate de găngăanii.

Va-să-zică de cinematograful nu era chip, pentrucă singur nu mă duc. Imi place să pot schimba o vorbă sau o părere la nevoie. Și apoi, fără nevestă acolo pe întuneric, unde știi că nu se vede decât ce se aude, te prind tot felul de gânduri. Nu cine știe ce, dar oricum, nepotrivite cu stările mele.

Deci, cum zic, la cinematograful nu m'am dus. Și cred că am făcut bine, fiindcă s'ar fi putut să întâlnesc pe careva dela noi, și numai bine nu mi-ar fi stat, om bătrân, găsit dimineața în cinematograful sau la plimbare. Cum e ușor de înțeles, până la urmă, tot la fabrică m'am dus.

Când să tai șoseaua, în dreptul Dorobanților, că aveam vreme și nu m'am dus cu tramvaiul ca de obicei — nu strică o economie dacă poți s'o faci, nu-i așa? — îmi trece pe dinaintea camioneta cea galbenă și aud pe Miron, — el trecuse pe asta nouă, de când răsturnase Fordul în șanț la Floreasca, — îl aud, zic, strigând ceva. N'am înțeles ce a spus, dar mi s'a părut că aud vorba « patru ». De aceea, cum am intrat pe poarta fabricii, m'am dus întins la portar.

— I-ascultă, Gheorghe! Nu știi tu ce-o fi vrut să-mi spuie Miron adineaori? Mi-a strigat ceva de « patru », dar mai departe n'am înțeles.

— O fi despre înmormântare, că la patru e hotărâtă. Tocmai că și noi încetăm lucrul la patru.

Eu, să-mi fac cruce cu stânga, nu alta. Mai întâi, nu știam să fi murit nimeni. Și-apoi mi-am închipuit că trebuie să fie cineva de seamă dacă se închide fabrica în hatârul lui. Mă gândeam la contabilul șef, care era cam singur și cam necumpătat într'o privință anume, — cel puțin așa se tot lăuda el. Dar m'am gândit și la nevasta directorului pe care o știam însărcinată. Înțelegi și dumneata, femeie tinerică și frumoasă cum e, n'ar fi fost de mirare să nu vrea copil, cum se tot întâmplă. Iar nenorocirea, ferească Dumnezeu, e mână în mână cu nesăbuielile astea femeiești.

— Dar cine a murit? întreb eu atunci.

— Nu știu... Cică unul mare...

Și, nepăsător, și-a văzut de treaba lui, lăsându-mă să zoresc spre cancelarie, unde directorul, cum m'a zărit intrând, mi-a și luat-o înainte:

— Bine că te-ai întors ! La patru toată fabrica la Sfânta Vineri ! Apoi și-a vârît nasul în socoteli, ceea ce, știindu-i meteahna de om țăfnos cum este, m'a făcut să-mi înghit întrebarea și să ies în vârful picioarelor.

De altminteri, să spui drept, eram bucuros că nu și-a dat seama de-am fost orf nu la Galați. M'a scutit de lămurirea cu pierderea trenului, destul de rușinoasă pentru un agent bătrân ca mine.

Trec dar alături la contabil și, fiindcă era ușa deschisă, întreb în șoaptă :

— Ce-i cu înmormântarea asta, omule ?

Dar acela, astmatic și putred, fricos de moarte cum n'am văzut doi în viața mea, sare speriat :

— Nene, te rog, nu vorbi de asemenea chestie față de mine . . . Și să știi că eu nu vin după masă cu nici un preț. — Iar asta a spus-o așa de parcă eu l-aș fi poftit, ceea ce trebuie să-i fi părut chiar și lui caraghios de vreme ce a întregit cu glas plângăreț : — De eri, de când am auzit, eu sunt bolnav de-a binelea . . .

Cum vezi, nici dela contabil n'am putut afla nimic. Și-are să-ți vie să râzi când ți-o spune că n'am aflat nici dela Stoicescu, adică dela Rache cum îi zicem noi. Și știi de ce n'am aflat ? Pentru că el a luat întrebarea mea cu alt înțeles. Să vezi. Mă duc nedumerit la el și-i zic :

— I-ascultă, Rache, bre, ce mărime așa de grozavă a răposat de se face atâta tevatură? . . .

Iar el, mi-o întoarce :

— Eeee ! Ia nu mai . . . Nici mort nu-l ierți ?

— Pe cine, creștinule ? zic eu. Habar n'am cine a murit.

Dar el de colo, pufnește în răs și-mi zvârle peste umăr :

— Hai, hai ! Ia nu te mai face, că nu-ți șade bine.

Ceea ce se vede că a spus cam târșor, pentru că nici n'am apucat a-l lămuri, și mă aud chemat de glasul directorului, de dincolo. M-a trimis cu o hârtie tocmai la Căianu, cel cu fabrica de panglici din Filaret.

Intre timp, adică în tramvai, am căutat prin toate gazetele câte le-am putut cumpăra — o mulțime de gologani m'a costat gluma asta — doar, doar oi găsi vre-o știre ori vre-un anunț. Nimic. O fi fost cu o zi înainte, când eram plecat la Găești și la Titu. Va-să-zică n'am aflat. N'am aflat nici la Căianu.

Știi când am aflat? La cimitir. Și numai de pe panglica dela coroana Fabriciei, fiindcă nu mi-am dat seama cine poate fi după literele de argint din panourile dela poartă și nici nu l-am cunoscut pe mort. Adică n'am cunoscut cine e. Asta pe semne vine de-acolo că, mai întâi, Stelian Tănăsescu purta ochelari și, apoi, eu de o viață întreagă de când îl cunoșteam nu cred să-l fi văzut vre-odată altfel decât din față. Mă poftea totdeauna pe scaunul din față biroului. Iar acum, în sicriu, nu puteam să-l văd decât din profil... Nu mai pun la socoteală și alta. Anume că el, care umbla de obicei cam neșesălat și neras, acum era spălat, curat, periat pe cap și ras proaspăt, așa încât părea mult mai tânăr decât îl știam eu.

Cum spun, am aflat citind pe coroana fabriciei. Adică a fabriciei noastre, că a lor scrisese doar: «Iubitului nostru camarad și prieten neuitat», ceea ce nu putea să-mi deie nici un fel de îndemn a mă gândi la el, care... de... Acum că a murit, ce să mai vorbim?

Când am aflat cine-i, am rămas încremenit. Doar vorbisem amândoi cu două zile înainte, când fusese de limpezit o încurcătură cu o comandă mai veche făcută de Iosipescu. Acela totdeauna încurcă lucrurile, așa că nu-i de mirare s'o fi încurcat și pe asta.

Va-să-zică vorbisem cu el. Ba îmi dăduse și o cafea de a lui — grozav de dulce, dar altminteri bună. Nu făcea economie la cafea și la țigări. Ce-i drept e drept! Și ne înțelesesem ca nici-odată. Pot spune chiar că la plecare, eu, care nu l-am putut suferi în viața mea, mi-am zis: — Uite, dom'le, poate avea și ăsta chip de om la zece ani o dată.

Acum, dacă stau să mă gândesc, îmi vine să cred că trebuie să fi fost vre-un fel de presimțire! Dumneata nu crezi? Da, negreșit, altminteri nu s'ar lămuri de loc, fiindcă Tănăsescu numai om de înțeles nu era.

Am priceput asta de când l-am văzut întâi și întâi, prin 1926 ori 27, chiar după ce-a deschis Zăuceanu fabrica, și am început noi a le oferi firul nostru tors. Il ofeream sub cost ca să ne introducem, fiindcă ei porniseră să lucreze numai cu fir de import, care era destul de eftin pentrucă nu eram cartelați și nici nu intrase Bibiță Golea în consiliu la noi, să avem un sprijin temeinic la taxele de vamă.

Acum să-ți arăt și de ce nu era om de înțeles. De cum a priceput ce rost am cu oferta firului, a închis ușa bine, a tușit puțin, ca după țigară, și-a sucit gâtul în gulerul lui tare, ca și când l-ar fi gătit, măcar că-i era destul de larg să încapă două degete, și a zâmbit.

— Am înțeles! zice. Cred că afacerea e « fezabilă », — asta era vorba lui. De aceea, vreau să fim lămuriți dela început asupra comisionului meu.

Când am auzit vorba asta, m'am încrețit. Nu mai încăpea îndoială că Tănăsescu voia mai mult de zece la sută, cât socotisem noi în preț, după cum e comisionul legal — ca să zic așa. Și comisionul ăsta nu se putea să nu-l știe unul ca el, funcționar comercial de atâta amar de vreme. Dar, la urma urmii, mi-am zis, de vreme ce am hotărît să dăm sub cost ca să ne introducem, putem să ne mulțumim cu un câștig mai mic și i-am mai adăogat doi la sută.

Ce te pomenești însă că-mi spune Tănăsescu? Zice:

— Comisionul meu e o cravată de 75 de lei.

Luat așa pe neveste și auzind asemenea vorbă, mi-a venit să râd ca la o glumă. Dar când m'am uitat în ochii lui, i-am zărit o uitătură așa de ciudată că am înghețat. Ba încă, ți-u minte bine că mi-am zis:

— Banditul ăsta vrea un comision mai mare decât se poate da...

Și am înțeles numaidecât că afacerea nu se poate face. Cel puțin că eu nu pot s'o fac. De altminteri îndată a și adăogat:

— Uite ce spun: dacă oferi firul la șapte zeci și trei, înseamnă că ai calculat și comisionul de zece la sută. Adică mie Stelian Tănăsescu, mi-l dai la...

Și trage repede socoteala cu creionul pe hârtie: 73 împărțit la 11 face 6,63, scăzut din 73, rămân: 66,37. Iar eu Stelian Tănăsescu îl dau fabricii cu 73, ca să-mi rămâie mie 6,63. Este?

— Este, zic eu.

— Atunci îmi bonifici suma...

— Negreșit... sar eu.

Dar el urmează încet și rar:

— Dar pe factură.

Stau o clipă să mă dumiresc asupra judecății lui, apoi spun:

— Bine, domnule șef, dumneata știi că asta nu se poate.

Dar el mă întrebă apăsător:

— Dacă așa este, de ce să nu se poată?

— Păi, dacă așa face așa, îngăim eu, dumneata cu ce rămâi?

El atunci, uite asta n'am să uit cât oi trăi, răspunde țănoș, ca la teatru:

— Cu asta (și bate cu palma biroul) și asta! (și și-a bătut cu palma pe obraz).

Ca să nu mai lungesc vorba, află că n'am mai încheiat nici un fel de afacere. Nici nu se putea. M'am dus de-a-dreptul la Directorul nostru și i-am spus chiar vorbele astea:

— Tănăsescu nu vrea comision, așa că puneți pe altul să vorbească; eu nu fac afaceri cu oameni necinstiți.

Au sărit toți cu gura pe mine, învinuindu-mă că n'am știut să-l iau cum trebuie, dar eu le-am răspuns așa cum m'a învățat negoțul meu de douăzeci și atâția de ani:

— Negustorii care spun că se mulțumesc cu mai puțin de treizeci la sută și oamenii care pretind că încheie tranzacții fără comision nu-s de mine... Ori nu-s serioși, ori sunt bandiți.

Și l-am lăsat pe Haimovici care nici el n'a putut încheia nimic. Au încheiat directorii de-a-dreptul între ei, și, după câte știu, au trecut peste capul lui Stelian Tănăsescu. Dar prețul la care au încheiat n'am putut să-l aflu nici până în ziua de azi.

Va-să-zică, aveam pricină temeinică să cred că era ca o presimțire a morții schimbarea aceea din purtarea lui Tănăsescu. Iar mirarea mea, aflându-i moartea, s'a înzecat aflându-i și pricina morții. Știi de ce murise? De cord, domnule. Omul acela acru, nesimțitor și nesuferit, murise din pricina inimii. Iaca, drept să-ți spun, asta n'aș fi bănuț-o, ferească Dumnezeu! Adică să moară dintr'o boală frumoasă. Pentrucă, n'ai să spui dumneata că-i tot una boala, de vreme ce aduce moarte, și că ce mi-i cordul, ce mi-i vârful nasului. Apoi nu. E boală și boală. Fiecare stârnește tot altfel de simțire la cine aude. Alta-i să auzi că unul are cancer și alta-i să știi că inima i-i mai mare. N'o fi adevărat, — se poate, — dar bănuiești o inimă încercată, o inimă care a suferit, ori s'a fericit. În sfârșit bucățica aceea de carne a rămas întregă, nu curge puroi din ea, nu-i putrezită, nici nu fabrică pietroae, ori venin. Sau să se găunoșeze ca plămânul ros de oftică.

Vezi, se poate întâmpla ca judecata asta a mea să-ți pară copilăroasă. Dar, crede-mă, nu-i chiar așa. Iaca, eu îmi aduc aminte că am văzut odată la cinematograful, — mai de mult când erau cinematografe adevărate, fără vorbe, cu pian cu valsul « Patru draci », cu « Aur și argint », în sfârșit, cinematograful bun — am văzut, zic, un film unde era o fată care murea încet de o boală necunoscută. Și a venit acolo în film un doctor care a spus că boala aceea e cumplită, că se cheamă boala tristeții. Eh! Era frumos! Zău era frumos. Se stinge omul, încet-încet, ca o lumânare, ... fără durere, fără sânge, fără bube și alte urâtenii... Intr'un cuvânt, sfârșit nobil.

Apoi cum să nu fi fost mirat eu că unul ca Stelian Tănăsescu a avut sfârșit nobil?

Va-să-zică, pot spune că aflând cine-i mortul și aflând de ce a murit, am avut și o mare nedumerire, dar și o săcăială.

Acum, vorba aceea, lângă moarte toate se uită, mai ales când ești un om bătrân ca mine și ai început a simți de mulțor cum te încearcă alba. Ba un junghi colo, ba o fulgerătură dincolo, ba un dinte mai puțin, ba trei zbârcituri mai mult, astea — vorba mamei, săraca, — sunt scrisuri pe care nu se cade să nu le știe citi fiecare pe răbojul lui.

Va-să-zică mi-aș fi uitat și eu de săcăiala mea dacă n'aș mai fi avut o pricină. Numai că pricina aceea nu era numai pentru mine, ci pentru toți câți îl cunoscuseră bine pe Stelian Tănăsescu și știau ce era de știut. Adică ce știa, cum se zice, satul, și numai nevasta mortului nu știa.

Cu alte cuvinte chestia cu... cu ea...

Și acum începe cu adevărat încurcătura și toate câte aveau să mă aducă pe mine la despărțirea de nevastă-mea, pentru că *Ea* a lui Stelian Tănăsescu e tot *Ea* de care ți-am spus la început, și din pricina căreia mă despart.

Pe femeia asta, eu o cunoșteam de mult. O știam pe la ei în fabrică, funcționară, chiar dela început, de prin 1927. Am văzut-o avansând cam repejor, dar cum nici cine știe ce frumusețe nu era, nici slujbășă nepricepută nu era, n'a avut ce să-mi sară în ochi. Auzisem că trăește cu Stelian Tănăsescu și nu mi s'a părut

prea mare noutate. Astea-s buclucuri obișnuite pe la birouri. Ce vrei? Opt ceasuri nas în nas cu o femeie, nu-i glumă. Pot spune că-i chiar mai mult decât o căsnicie pentru că ai vreme prea berechet să te înveți cu urîțenia și cu răutatea — dacă sunt — și începi a descoperi și părțile cele bune, care nu lipsesc nimănui. Pe urmă, cum prea bine știi și dumneata, e de ajuns să vie femeia într'o zi mai îmbrăcățică, mai cu soare în ochi, cum se întâmplă de pildă primăvara, că de te apucă la vre-o întorsură și-ai băgat de seamă nu știi ce, cum au femeile, apoi nu mai scapi. Se încuibă în tine și te-a răsucit. Iar dacă ești cumva mai mare, adică ești șeful femeii, zăpăceala asta vine și mai repede, fiindcă femeia are un fel de supunere caldă — nu știu cum să spun eu mai bine? — un fel de răstălmăcire a lucrurilor cu fapta, că te simți îngrijit, te simți alintat... Ce mai? Dacă ai autoritate sunt săritoare și caută să te mulțumească în slujbă și să te cocoloșească în necazurile și năravurile tale de om, cum nu poate face nevasta o viață întreagă, pentrucă aceea — înțelegi dumneata — simte că are drepturi. Dacă-i spui o vorbă și-o ții de rău, slujbașa plânge și suferă, dar tace de teamă, pe când nevasta ți-o întoarce în scurt dela o vreme, oricât de blajină o fi.

Și apoi acasă cât stai? Să zicem douăsprezece ceasuri în mijlociu — cel mult paisprezece dacă nu rămâi la aperitive și nu te duci pe la o bodegă ori la cafenea să mai schimbi o vorbă cu prietenii. Dar, iaca, eu socot cincisprezece, ca și când cele patru tramvaie nu ți-ar mânca decât un ceas pe zi, ceea ce niciodată nu se întâmplă. Va-să-zică, scăzând din cincisprezece cele șapte de somn noaptea rămân opt ceasuri. Dar după masă nu ațipești și tu o jumătate de ceas? Dar jurnal nu citești? Dar nevasta n'are treabă la bucătărie? Și chiar la masă, altă grijă n'ai decât să te uiți la ea? Mănânci că ți-i foame; doar nu te-ai așezat în fața farfuriei ca să stai de vorbă cu femeia. Așa că, din cele opt ceasuri câte ar fi rămas — socotind că ești cel mai nu știu cum bărbat din lume — tot nu cred să ai timp a sta la taifas cu nevasta mai mult de trei, patru ceasuri.

Și acum să vorbim drept. Stai la taifas dacă n'ai copii, ori n'ai nimic de citit. Ei și? Dar cum arată nevasta în ceasurile astea când știe că stă cu bărbatu-său? Va-să-zică nici dreasă, nici îmbrăcată.

Apoi se potrivește?

Dar acum, iată mă întorc și zic: nu-s toate nevestele venite dela bucătărie, cu capotul cel vechi pe ele și cu bușmachii scâlcieți în picioare. Sunt și de cele cu amețeală după ele. Apoi cu acelea chestia e și mai încâlcită. Acum poate că am să spun o prostie, dar cred că pare numai a fi așa. Anume, mă gândesc că dacă omu n'ar ști că are mâncare bună acasă, care se cere mâncată din belșug, nu și-ar mări pofta la aperitive. Și spun asemenea vorbă fiindcă nu-mi iese din cap zisa unui ticălos de prieten — Niță Popescu Corbi, n'ai de unde să-l cunoști dumneata — care-și înșela nevasta pe toate drumurile, păcătosul, măcar că avea o femeie.... de-ar fi fost Eva așa, Adam mânca toate merele, și mărul cu rădăcină și cu șarpe cu tot.

Și zicea el, Niță, că umblam împreună după achiziții:

— Mă frate, mi s'a făcut dor așa de crâncen de nevestă, că trebuie să-i caut urgent locțiitoare !

De bună seamă, eu îl batjocoream urît, cum nu se mai poate. Decât, stând și judecând bine, bine de tot, îi dădeam dreptate. Mișelia lui avea un strop de frumusețe, fiindcă omul era robit de amintirile lui.

Va-să-zică, precum ți-am spus, auzisem că Aglăița Sotir trăește cu Stelian Tănăsescu, și nici nu m'a mirat, nici nu m'a scârbit. Te scârbește așa ceva, când îți place și ție femeia și socoți că nu-mai tu ești potrivit pentru ea. Dar eu nu mă gândeam la Aglăița cum nu mă gândeam la moarte. De altminteri nu mă gândeam în nici un fel la ea. Pentru mine era o funcționară, și atâta tot. Întâia oară când m'am gândit că e femeie și m'am întrebat ce fel de femeie poate fi, a fost la înmormântare. Pentrucă venise și ea. Iar eu, știind ce știam, am socotit — cum cred că a socotit toată lumea de față — că mai întâi nu s'ar fi convenit să vie, și al doilea că, o dată ce-a venit, or să se petreacă lucruri uricioase. Înțelegi și dumneata: două femei care se bat pe un bărbat viu nu-i lucru plăcut, dar îl poți îndura. Inșă două femei care să se bată pe un sicriu e o înfățișare nesuferită. Mie unuia îmi era silă de mai înainte de ceea ce avea să se întâmple, fiindcă nu mai încăpea îndoială că aveau să fie bocete și leșinuri și toate farafastăcurile astea femeiești.

Dar chiar dela început, am fost cuprins de o nedumerire. Chiar dela început, adică de când a venit Aglăița Sotir, fiindcă ea a intrat în capelă mult mai târziu ca noi, când începuse slujba.

N'a adus nici o floare, cum au adus celelalte funcționare, nici nu s'a dus în față. A rămas în fund lângă un stâlp, cu niște amploiați dela firma « Capra », la care furnizează ei pânzărie. Era îmbrăcată cu rochia bleumarin, pusese în cap un basc tot așa pare-mi-se, iar în picioare avea pantofi maro! Bagă de seamă: pantofi maro la înmormântare!

Dar ceea ce m'a nedumerit mai mult ca toate a fost liniștea ei. Bine, înțeleg stăpânire, înțeleg suflet tare, înțeleg chiar o anume asprime față de obișnuitele slăbiciuni femeiești. Dar aici era nepăsare curată. La urma urmei, chiar să nu fi ținut de fel la dânsul, să nu fi făcut tot ce-a făcut decât de interese, și tot nu se putea arăta neclintirea asta de piatră, când colo, pe catafalc, era omul cu care trăise.

— Ce jivină de femeie o fi asta, domnule? mi-a șoptit la ureche unul Cristea Stoica, agent la ei. Uită-te la ea că nu-i dă o lacrimă în ochi, când noi, bărbați în toată firea, și tot ni s'a înclăștat lacrima în gât!

Cuvintele lui Stoica erau și în gândul meu. Și negreșit, în gândul multora, pentru că mai toată biserica se uita cu încruntare la Aglăița Sotir să-i pândească mișcărilor.

Eu unul, spun drept, aproape uitasem unde mă aflu și la ce-am venit. Am rămas cu ochii lipiți pe femeia asta înaltă, osoasă și neclintită, care se uita nepăsătoare undeva sus, spre arcuirea bolților, și rar schimba câte o vorbă șoptită cu cei din jurul ei.

Așa a stat tot timpul slujbei, așa a stat când au trecut cu sicriul pe lângă ea și așa am găsit-o când nu mai rămăsese în biserică decât coada lumii, gata la ieșire după alaiul pornit spre groapă.

— Nu mergi, domnișoară Sotir? am întrebat-o eu cu dinții înclăștați.

— Ba da! mi-a răspuns.

Și a purces încetșor spre ușă, spunându-mi aproape fără glas, ca o urmare: « măcar că nu-i nici o plăcere... »

Atunci n'am mai putut să-mi înfrânez vrăjmășia și i-am răspuns aspru.

— Te cred... mai ales pentru dumneata!

Ei ce crezi c'a făcut dihania la vorba asta? Să-ți spun și să te crucești: n'a făcut nimic! Înțelegi? Ni-mic! Nici măcar n'a clipit din ochi, necum să mai dea vre-un alt semn că a băgat de seamă cuvintele mele. Parcă n'ar fi auzit, nu alta.

Atunci am căpătat un fel de spaimă. Spaimă, dar și o înverșunare grozavă să fac orice oi face numai să-i descleștez gura într'un chip oarecare. Mușenia asta de femeie primejdioasă ajunsese să mă facă pe mine — auzi dumneata? tocmai pe mine — apărător al lui Stelian Tănăsescu. Apoi mai mare caraghioslăc nici că se putea, și nici mai mare necaz, fiindcă eu sunt om pașnic și domol. Ce-mi trebuiau mie asemenea încordări, de parcă aș fi fost dedectiv ca în filmele polițiste?

Dar în ziua aceea, de-a-surda m'am încordat, pentrucă n'am putut afla nimic. Nu-i vorbă, nici n'am mai avut curajul să o întreb de-a dreptul, cum s'ar fi convenit.

De pildă să-i spun:

— Cum te ții așa de tare, domnișoară Sotir, când ți-a murit omul care ți-a fost drag?

Sau, mai cu dibăcie, adică începând printr'o laudă:

— Te admir! Moare omul pe care l-ai iubit și nu verși o lacrimă...

Și așa mai departe. Imi făcusem în minte o sumedenie de întrebări care mai de care mai dibaci răsucită — la așa ceva m'a învățat meseria să mă pricep puținel — dar n'a fost chip să rostesc nici una din ele. Nici ea nu-mi dădea prilejul potrivit, nici eu n'aveam cutezanța să-i spun de-a-dreptul, dintr'o dată. Era ceva care-mi tăia pornirea. Un fel de sfiiciune... în sfârșit, o teamă. Iar eu astăzi, știind și judecând câte au fost, îmi dau seama că era o presimțire.

Deci n'am spus nimic și bine am făcut. Dar firește atunci nu cugetam așa, ci, dimpotrivă, mă osândeam amar, nu numai că n'am spus și că nu mi-am descărcat toată pornirea vrăjmășească, ci îmi părea rău că nu-s om s'o fi înfășcat de mână și s'o dau afară din cimitir.

Alții... de pildă Crășnaru, spunea că-i vine să o plesnească. Eu, ce-i drept, nu puteam ajunge până aici nici cu fapta și nici măcar cu gândul. Decât, de dat afară aș fi dat-o bucuros.

La plecarea din cimitir, nimeni nu i-a mai zis bună ziua. Rămăsese de-o parte ca o ciumată, cum de bună samă i se cuvenea. O fi băgat de seamă și a tăcut, ori n'a băgat de seamă, nu pot ști. De altminteri, în împrejurări de soiul ăsta, oamenii își uită de orânduilele mărunte ale vieții. Cine nu-i biruit de atâtea și atâtea gânduri mai grele și mai amărâte? Și apoi cred că Aglăița Sotir mai avea o pricină să nu bage de seamă purtarea lumii.

Pricina eram eu, care am stat tot timpul lângă dânsa și am întovărășit-o chiar în tramvai până la Gara de Nord. Acolo ea s'a dat jos, că-i venea mai de-a-dreptul s'o ia pe bulevardul Dinicu Golescu până în Aristia. Iar eu am trecut în tramvaiul cincisprezece.

Mânios Dunăre cum eram, i-am spus nevستی-mii tot. Dar ea nu s'a mirat atâta de cele petrecute, cât s'a mirat de mine. Mi-a și întors foarte zbârlită:

— Și ce-ți pasă ție de-o cățea ca dumneaei. N'ai a te amesteca în ce nu te doare.

— Mda! Ai dreptate! i-am răspuns eu, cum îi răspund totdeauna când înțeleg că nu mai este de vorbit.

Dar asta nu însemna că eram de-o părere cu ea. Mai întâi nu mi-a plăcut vorba «cățea». La urma urmii de ce «cățea»? Dacă i-ar fi stricat casa ori l-ar fi sărăcit, înțeleg. Dar poate că l-a iubit. Sau o fi avut și ea nevoie de un sprijin, ca orice femeie, așa că neaflând pe altul s'a mulțumit cu ce-a găsit. Și apoi de ce să-mi spue tocmai nevastă-mea «ce-ți pasă ție»?... Cum adică? Să văd asemenea înfățișări ciudate și să nu mă întreb? Sau... nu cumva nevastă-mea mă bănuiește? Asta chiar mi s'a părut caraghios de tot... Și — ce să spun? — mi-a fost cam silă de judecata nevستی-mii.

Deci, mi-am pus strajă gurii și n'am mai scos o vorbă. Dar gândul, de! acela aleargă cum poftete el, nu cum îl îndemni tu, așa că tot la Aglăița Sotir îmi era.

Nevastă-mea a simțit. Se uita din când în când cu coada ochilor la mine, cum mă plimbam prin ogrăjoară cu mâinile vârite în subțoriile vestei și sufla cam pornită în focul dela cazan, unde fierbea pătlăgele pentru bulion.

Intr'un târziu chiar a și răzbufnit:

— Cum văd eu tot la Sfânta Vineri ți-a rămas gândul...

Vorba m'a supărat ca o plesnătură peste ochi. Scurt și rău, mi-a năvălit sânge în creier și eu, care sunt om cumpătat la cuvânt, am întors aspru:

— Ia lasă-mă în pace! — ceea ce nu-i mai spuseseam până atunci, măcar că hârâeli fuseseră destule în casa mea, cum sunt în toate casele.

Ea n'a mai crâcnit. A rămas cred câtăva vreme nemișcată cu ochii după mine, căci întorsesem spatele între timp — spun asta pentru că tot cu ochii la mine am zărit-o și când m'am întors — apoi a plecat în casă târșindu-și papucii și ștergându-și ochiul drept cu colțul șorțului înroșit de zeama pătlăgelelor. Dar de data asta am rămas *eu* cu ochii după dânsa. Nu mi se păruse niciodată așa de îmbătrânită și de fără grijă la port. Și fără voie, mi-a venit în minte Aglăița Sotir, cât de țațoșă se ține și cât de curată e totdeauna, măcar că n'are nici bani, nici cui se arăta. Apropierea m'a durut. Iar fiindcă nu puteam să-i spun nevesti-mii să nu-mi mai dea prilej de asemenea apropieri, mi s'a făcut necaz pe ea. Mă rog era — cum să spun eu? — ca și când m'ar fi jignit cu bunăvoie.

Dar a trecut și asta. A venit seara și eu am plecat la Galați cu trenul de șase. N'am mai așteptat dimineața, să plec cu acceleratul, cum fac de obicei. În tren n'am putut lipi geană de geană. Gândul numai la Aglăița Sotir și la înfățișarea ei împietrită, de parcă era tigroaica pe care o văzusem eu odată la Moși, de m'a urmărit nu știu câte luni cu privirea ei goală și dusă. Știi și dumneata cum se încuibează în cap câte ceva, de te sfredelește ani de zile prin amintire...

Iar pe măsură ce-mi dădeam seama că nu mă pot scutura de amintirea Aglaei Sotir, mă înverșunam împotriva ei. Mă atrăgea taina din ea, de parcă mă fermecase.

Așa se face că, de îndată ce m'am întors la București, cel dintâi drum l-am făcut la fabrică la Zăuceanu și m'am dus la Aglăița să-i dau bună ziua. Adică născocisem eu o întrebare — nu mai țin minte bine cu privință la ce anume — ca s'o am la îndemână, să nu-mi pară venirea ciudată, dar eu pe femeie voiam s'o văd și s'o aud, cu gândul că poate s'o da pe față în vre-un fel.

Bat la ușă dar nu-mi răspunde nimeni. Mai bat o dată și tot așa. În sfârșit mă încumet și deschid ușa. Ce să vezi? În birou nimeni; nici Aglăița, nici bascul în cuier, nici dosare pe masă. Ca și când n'ar mai fi lucrat acolo.

Intr'adevăr nici nu mai lucra acolo. Ghiță, odăiașul, mi-a spus că domnișoara se mutase în biroul unde fusese înainte vreme, tocmai în fund la dactilografe.

— Hait! mi-am zis eu. Va-să-zică începe a se da pe față. Mutarea asta e semn că suferă și că nu mai poate îndura să lucreze în biroul unde o adusese Stelian Tănăsescu, ca să-i fie alături.

Eram aproape bucuros și poate că toate s'ar fi oprit aici, dacă nu m'ar fi împins diavolul să-mi întregesc bucuria și să caut a vedea cu ochii mei și să aud cu urechile mele chiar din gura ei.

Dar omul să nu se bucure niciodată de mai nainte. Căci de cum m'am dus la dactilografe și-am dat de Aglăița, mi s'a umplut inima de atâta bucurie încât nu m'am putut opri să nu-i spun chiar ei — și încă vesel! — aste vorbe pe care, mulțumesc lui Dumnezeu, ea nu le-a înțeles decât în felul ei. Adică i-am spus:

— Mă așteptam la una ca asta!

Pasă-mi-te o găsisem cu ochii roșii și umflată de plâns ceea ce mi se păruse că a desăvârșit mărturisirea.

Ea însă mi-a întors vorbele următoare:

— Și eu mă așteptam, fiindcă îl știam de mult că e o canalie. Dar pentru măgăria pe care a scornit-o pe seama mea are să dea seama.

Eu, neștiutor pe cine țintește, am făcut mirat:

— De cine vorbești dumneata, domnișoară Aglăița?

— De Gheorghiescu de bună seamă. Că doar dumnealui a umplut acum lumea cu vorba că am fost amanta lui Tănăsescu. Va-să-zică Tănăsescu nu m'a avansat pentru meritele mele, ci pentru că se bucura de favorurile mele!

Ce mutră trebuie să fi făcut eu, e ușor de priceput. Iar Aglăița Sotir era femeie prea deșteaptă să nu priceapă ce înseamnă mirarea mea și felul în care m'am uitat la cealaltă lume din birou. De aceea, o dată m'a înfășcat de braț și m'a zgâlțâit, spunându-mi de-a-dreptul:

— Va-să-zică și dumneata știi că am fost amanta lui Tănăsescu!

Iar fiindcă i s'a părut că eu vreau să ocolesc răspunsul, a răspuns în locul meu :

— Bravo ! Numai cavaleri, unde întorc ochii !

După care, cu alt glas, ca un fel de blestem, a încheiat :

— Mulțumesc lui Dumnezeu că nu m'am măritat ! Decât bărbați ca dumneavoastră, mai bine lipsă ! Și decât slujbă între asemenea oameni, mai bine să mor de foame la mine acasă !

Asta zicând, a sărit din scaun, și-a pus basca în cap, a luat poșeta înfingând-o sub braț și a purces spre ușă zvrâbind chiar vorbele :

— Rămâneți cu bine în mocirla dumneavoastră ! Eu n'am nevoie de ea !

La vorba asta s'a stârnit o răzmeriță cumplită în tot biroul. Mai întâi a sărit ca din praștie una Răduleasca, de altminteri bună prietenă, chipurile, cu Aglăița. Dar atunci s'a dat pe față ce fel de prietenie de interes fusese aceea, câtă vreme trăise Tănăsescu și știa dumneaei că Aglăița Sotir îi poate fi de-o protecție — cum i-a și fost, căci i-a căpătat împrumut și i-a mărit salariul la patru mii din două și patru sute cât avea. Acum, firește s'a simțit lovită ea cea dintâi și s'a descleștat :

— Apoi de mocirla noastră n'ai avut nevoie niciodată pentru că ai avut-o pe-a ta, fetițo ! Și se vede că era tare plăcută !

Aglăița și-a pierdut cumpătul auzind-o tocmai pe ea să spue asemenea vorbe. Și cu toate că o știa ce zurbagioaică e din fire, nu s'a putut înfrâna și i-a spus câteva vorbe, pe care nu le-am înțeles, fiindcă era gălăgia prea mare. Săriseră toți cu gura. Și bărbații — patru câți sunt — dar mai ales femeile tustrele. Mă rog, haită în regulă, să sfâșie, nu alta, pe nenorocita de fată !

Eu, văzând asta, ce era să fac ? Să-mi iau tașca și să plec pe furis ? Nu puteam. Mi-o fi mie silă de scandal și de învrăjbeală, dar nici nu pot îndura să las o femeie încolțită. Am sărit să o apăr și să mai potolesc lucrurile, fiindcă eram încredințat că or să ajungă la palme și la păruială.

Nu mai țiu minte ce-oi fi spus. De altminteri ce să spui în asemenea împrejurări ? Câteva vorbe deslegate și bolmojite : « Stați oameni buni... Nu-i frumos... Se poate ? » În sfârșit cuvinte fără nici o vină. Dar ce-i drept, e drept. Am crezut că-i nimerit să intru între ei și să mă așez ca apărăre, în fața Aglăiței, pe care

o înghesuieră în ușă. Asta mi-a fost greșeala, cu toate că azi nu-mi pare rău de ea. Nici nu puteam să fac altminteri, nici nu pot spune că m'a dus la rău, de vreme ce m'a adus la dumneata.

Pentru că, adevărata pacoste — ca să-i zic așa — din asta mi-a venit. Nu știu ce-or fi înțeles dumnealor, din apărarea mea, dar m'am pomenit înfășcat de gulerul hainei și tras de-o parte, scurt, în vreme ce Răduleasca țipa să-mi spargă urechile:

— Ce te-amesteci dumneata în chestiile noastre? Aici e fabrica noastră, domnule....

Atunci m'am înrăit și m'am încordat cum nu se mai poate. Eu nu-s om să fac scandal, dar nici nu-s om să îndur, la anii mei, lipsa de respect. Fiindcă lipsă de respect era să mă înfașce pe mine de guler un băiețan obraznic ca Negulici — tocmai el îndrăznise, închipuește-ți! — și să ridice glasul la mine una ca Răduleasca. Corpolent cum sunt, și pot zice voinic, — măcar că nu-mi caut de voinicie, — când mi-am făcut vânt înapoi și am pus umărul în ei, au ajuns claie peste grămadă în mijlocul biroului.

Mă îndrăcisem și eu, — ce vrei? Ba cred că mă îndrăcisem în așa hal, că-mi încordasem brațele și stam cu pumnii strânși gata de orice. In sfârșit gata chiar și de bătaie.

Atunci Răduleasca s'a răzbunat șuerând ca șarpele:

— Aha! Acum înțeleg eu, Sotireasca trece la altă fabrică unde și-a găsit protecție! Bravo, fetițo! Nici nu l-ai înmormântat bine pe unul și ai pus mâna pe altul... Am băgat eu de seamă chiar dela cimitir că pui urzeală nouă!

Vorba asta cu urzeala e vorbă de haz la noi în țesătorie, mai ales că eu, cum ți-am spus, furnizez tocmai fir tors. Așa că auzind spusa Răduleascăi, toată lumea a izbucnit în râs, de m'am învinețit la față și m'am rușinat cum nu se mai poate la asemenea batjocură și bănuială.

Ce să-ți mai spun, în câteva clipe, toată fabrica se adunase acolo, în cap cu Gheorghiescu. Ba, culmea, a venit chiar și Zăuceanu, proprietarul. Cât ai bate din palme, toată lumea a știut ce-i și cum. Bine înțeles după credința și răzbunarea celorlalți, fiindcă Aglăița își încleștase gura și nu scotea o vorbă, iar eu n'am apucat a spune un cuvânt.

Cel puțin Gheorghiescu — mare măgar, cum a fost totdeauna — nu s'a sfiit să-mi arunce în obraz una ca asta:

— Poart'o sănătos, boierule, că noi tot n'avem ce face cu văduvele neligitime !...

Acu, a venit una groaznică, dar care — ce să-ți mai spun ? — m'a uns cu miere pe suflet, așa de tare mi-a plăcut. Nu apucase Gheorghiescu a-și isprăvi vorba — și rânjea spunând-o — că s'a pomenit cu o fulgerătură de palmă cum n'am auzit în zilele mele. Drept peste ochi, domnule, și trasă cu o sete, de i s'a auzit și icnetul. Ei cine crezi că a fost cu pleznitura? Ascultă colea și ai să te crucești: Aglăița Sotir !...

După asemenea faptă, negreșit, nu mai putea să fie chip de împăcare. Chiar Zăuceanu, care-i om drept și inimos, a hotărât pe loc:

— Imi pare rău, domnișoară Sotir, dar trebuie să mă lipsesc de dumneata... Te rog, treci pe la casă, să-ți închei socotelile.

Pe urmă s'a întors cu ochii la mine spunându-mi cam în doi peri:

— Iar dumneata fii cavaler până la capăt și ține-i tovărășie...

Am încercat eu atunci să-i lămuresc cum stau lucrurile și de unde au pornit, dar nu m'a lăsat să spun nici o vorbă. Cică:

— Nu mă privesc pe mine chestiunile dumneavoastră particulare....

— Dar eu n'am nici un amestec în astea, Coane Zăuceanule ! dau eu să-i spun. Numai că el a ridicat palmele în sus:

— Ai, n'ai... eu nu știu și nici nu vreau să știu !...

Apoi s'a dus de-a dat ordin la casă pentru plată.

Mie — îți mărturisesc — mi se făcuse lehamite. Imi blestemam ceasul când m'am amestecat în toată tevatura asta, pentrucă simțeam bine că nici n'am să pot scăpa ușor din ea. Cum de altfel s'a și întâmplat.

Mai întâi, închipuește-ți și dumneata ce lucru stingheritor pentru mine, după cele întâmplate, să o duc pe Aglăița Sotir până la Casierie și până acasă. Pentrucă a trebuit s'o duc până acasă. Era într'un hal de pierdută, cum n'am mai văzut încă făptură pe lume. Cred că de n'aș fi ținut-o la braț, s'ar fi năruit ca o zdreanță. De aceea nici n'a fost chip măcar s'o duc cu tramvaiul și a trebuit s'o sui într'un taxi.

Dar când a dat Dumnezeu în sfârșit și am ajuns la ea acasă, de crezusem că am scăpat, ce crezi că se întâmplă? Femeia asta

care se ținuse așa de bine până acum și care părea așa de bărbătoasă, a purces în niște hohote de plâns, de-am crezut că se dărâmă grinzile în capul nostru.

Acum, vezi-mă pe mine în casă cu femeie străină, cercând să potolesc furtuna aceea de lacrimi și de sughițuri, soră cu nebunia. Ba, numai ce-o aud că începe a-și bolmoji niște vorbe, când de blestem, când de căinare de nu era chip să aleg chiar nimic din toate spusele ei. Mi-am închipuit doar că-și blestemă soarta și se căinează de grija zilei de mâine, ceea ce m'a făcut să spun o prostie cât mine de mare. Am spus:

— Lasă, domnișoară Aglăița, că se liniștesc toate cu vremea... Ai să uiți și ai să-ți găsești altă slujbă, poate mai bună... Numai să ai răbdare... Ce vrei? Vorba ceea: morții cu morții, viii cu viii..

Doamne Dumnezeu! Când mi-a scăpat vorba asta, parcă a mușcat-o un șarpe. Ca tigroaica a sărit și mi-a aruncat o pereche de ochi sticloși de să mă sfășie, nu alta.

— Ieși afară! strigă. Și mi-a trântit în cap un potop de ocări, că ai mulțumi cu el un târg întreg pe-un rând de ani..

Eu, ce era să mai fac? Greșisem? Greșisem! Așa că mi-am luat pălăria și tașca, tot dând înapoi spre ușă ca să plec, să scap de iad.

Dar un cuvânt de-al ei, zvârlit printre toate, m'a încremenit pe loc.

«Lasă că mâine nu mai aveți pe cine batjocori!» așa a zis. Iar eu, înțelegând limpede că-i hotărâtă să se omoare, am prins o spaimă care nu mi-a dat voie să mă clintesc de lângă ea. Mi-a fost destul în zilele mele pățania cu Blechmann — adică poate dumneata nu știi de el — unul, casier ajutor la sucursala Leonte. S'a aruncat în Dunăre pentrucă-l aflaseră cu o lipsă de vre-o sută de mii, care nu era adevărată. Fusese o greșeală la socotit și bietul om și-a pierdut judecata. Eu, întâmplat pe acolo, l-am văzut, nenorocitul, cu un ceas înainte de moarte și am înțeles unde-i bate lui gândul, dar nu mi-a dat prin minte că e în stare s'o facă, așa că nu m'am ținut de el să-l liniștesc.

Dar asta o pățește omul o dată și pe urmă la învățătură. Așa că, auzind vorba Aglăiței, mi-am priceput datoria. Nu mai trebuia s'o slăbesc din ochi nici zi, nici noapte. Cel puțin câtăva vreme...

Ce a urmat se înțelege dela sine, pentrucă ea nu-i de aici. E olteancă și n'are pe nimeni. Nici neamuri, nici măcar prieteni. Am stat toată ziua aceea cu ea, în casă, de m'am trudit s'o liniștesc în privința aceasta și s'o fac a înțelege că nu m'am gândit la Tănăsescu când mi-a scăpat vorba cu morții și cu viii. O fi crezut, n'o fi crezut, nu știu. Dar, până la urmă, s'a mai potolit și a început a înțelege că-i vreau binele și că am să mă trudesc din răsputeri să-i aflu o slujbă. Marea și sarea n'aveam cum făgădui. Și nici slujbă cu nouă mii cinci cât avusese ea în vremea din urmă. Trăgeam nădejde totuși să-i găsesc una pe la cinci-șase mii, având în vedere că-i slujbașă de zece-doisprezece ani și că a purtat bine treburile fabricii, cât a trăit Tănăsescu.

Pe înserat am scos-o din casă și-am dus-o în plimbare cu un taxi până la pădurea Băneasa. Ba, ne-am oprit o clipă la restaurantul din fund, să-i dau o limonadă, că-i era sete. Aș fi vrut să-i dau ceva întăritor — vre-un coniac ori vre-o cafea — dar nu a primit.

Eu, ca să nu mai cheltuesc, am luat un pahar cu sifon. Aș fi luat șpriț, dar nu voiam să-i miros a vin, că-i neplăcut. Și tot timpul am stat boierește, cu mașina la scară, până și-a băut limonada.

Când ne-am întors acasă, ne-am oprit pe drum la Cazacu, la colț și-am târguit niște mezeluri, niște telemea, te miri ce și mai nimic, ca să-i dau de mâncare. Dar când mi-a spus să plec și eu acasă, că-i târziu, am răspuns hotărît:

— Asta nu! Dumneata te culci dacă vrei și chiar te sfătuesc la somn, ca să te mai întremezi după atâta zbucium, decât pe mine te rog să mă lași aici. N'ai a te rușina, fiindcă sunt destul de bătrân la urma urmii să-ți pot fi tată. Dar, oricum fi, în seara asta, te rog să mă socotești ca pe un frate mai mare, cu grijă de liniștea dumitale!

N'am zis bine?

Ea, firește, s'a rușinat, a pomenit de vecini — adică îi era frică să nu prindă veste că rămâne la ea bărbat peste noapte... și așa mai departe. Numai că eu am tras jaluzelele la ferestre și m'am înfipt în jeț hotărînd:

— Acu să mă vadă care-o vrea, dacă poate!

La asemenea vorbă, ea a râs, săraca. Incepuse a-i mai veni și ei inima la loc. Minunea asta totdeauna se întâmplă, când simți lângă tine prieten care te ajută la trecut peste cumpeni.

După ce-a luat în gură câteva felioare de salam de Sibiu — nu-i era foame; mânca în hatârul meu — am ajutat-o să se întindă pe pat, am învelit-o cu o cuvertură și-am lăsat-o să aștească. Eu, din parte-mi, eram bucuros să se dezbrace și să se culce de-a-binelea, dar s'a sfiit, ceea ce nu mi-i de mirare, acum când știu toate câte le știu și pe care ai să le afli îndată și dumneata.

Am ațipit și eu în jeț, dar mai cu grijă, pentrucă am nefericirea să cam sforăi. Altminteri, așezat bine în fotoliu cum eram, puteam să dorm minunat, o dată ce-s deprins cu asta din tren. Acolo e însă altceva. Pot să sforăi, fiindcă n'are pe cine supăra. Și chiar de se află câte unul mai țâfnos, acela mă trezește, sau mă zgâlțâc până isprăvesc cu sforăitul.

Dimineața nu m'am clintit din loc. I-am păzit somnul până s'a trezit singură și drept să spun, a fost un răstimp foarte plăcut, foarte frumos. Te înduioșează să privești cum doarme o femeie, când nu-i femeia ta, ba mai știi că a fost greu încercată și lovită cu asprime. Te înduioșează ca somnul unui copil care a adormit după bătaie și după plâns. De altminteri și Aglăița suspina din când în când prin somn. Dar mai rar.

Ceea ce însă mi-a plăcut grozav, e că am văzut-o zâmbind de câteva ori. Auzi dumneata? Să adormi chinuit ca o fiară hăituită și să mai afli în tine loc de visuri frumoase și de zâmbet! Apoi de bună seamă, aici e un suflet frumos. Și așa este. Acum, după atâtea și atâtea câte s'au petrecut, pot s'o spun și să jur.

Dar înainte a se trezi, cam cu vre-o jumătate de ceas, o aud gemând. Gemătul omului adormit îți dă cuțite prin inimă, știi și dumneata. Cu atât mai vârtos avea să-mi dea mie auzind-o pe Aglăița gemând, chiar când a gemut întâia oară. Ce-a fost cu al doilea gemăt și la al treilea nici nu mai spun.

M'am sculat vânt de pe jeț, dar cu fereală, firește, și m'am apropiat de pat, cu gândul s'o trezesc dacă mai urma cu gemetele. Nu era s'o las eu să-și ducă visul cel rău până la capăt, căci negreșit, asta trebuie să fi fost pricina.

Când am ajuns lângă pat, s'a liniștit. Acum mi-era greu să mă mai întorc. Are o dușumea care scârțâc, — ce vrei? I-a dorit inima parchet! — și eu, greu cum sunt, nu pot pași ca fulgul. Am mai rămas câteva clipe acolo, cu ochii pe obrazul ei.

Ei bine, domnule, ce eram eu înduioșat până atunci... dar ce m'am înduioșat după aceea, nu-ți poți închipui! Se strecurase de undeva o șuviță de soare pe obrazul ei, de i se vedeau toate vinișoarele din carne. O făcuse frumoasă cu adevărat. Și mai ales îi punea în vază frumusețea pielii. Puf de piersică, nu alta, netedă și roză de să juri că-i obraz de fetiță.

Nu! Hotărît! Toate au fost făcute așa fel și așa fel potrivite, să mă mâne soarta pe alt drum decât avusesem.

Mai întâi — iaca să ți-o spun și asta — la deșteptarea ei s'a mai întâmplat un lucru foarte turburător. Eu ajunsesem înapoi în jeț. Cu greutate, dar ajunsesem. Când am văzut că încep a-i pâlpoi genele de trezire, m'am simțit stingherit, gândindu-mă că are să mă găsească cu ochii țintă la ea. Ai să zici că puteam să mă uit în altă parte. Sau să mă fac că nu mă uit. Da, negreșit se putea și asta, numai că mie nu mi s'a părut potrivită nici socoteala asta. Și atunci nu știi ce mi-a venit, — am crezut că cel mai bine e să închid și eu ochii și să mă fac că dorm.

Ce-o fi făcut ea anume, nu pot ști. Am auzit eu ceva fâșâială și larmă de mișcare în pat, dar nu mi-am putut da seama bine ce se întâmplă, decât doar când am simțit-o că se apropie de mine. Asta tot după scârțâitul dușumelei am priceput. Altminteri nu i se auzea pasul de loc. Se vede că umbla în ciorapi.

Ei, acum, ia ghicește dumneata de ce-a venit! Ai să zici că venea să mă trezească. Nu! N'ai ghicit. Venea să mă învelească, biata fetiță. Auzi dumneata? Să mă învelească pe mine chiar cu cuvertura ei. Și era așa de caldă cuvertura aceia... O căldură așa de plăcută...

Cum zic, m'a învelit încetișor de să nu simtă nici musca. Pe urmă, m'a amețit. Asta-i adevărul; m'a amețit. Și știi de ce? Pentrucă — ascultă coala și să nu-ți vie să crezi! — pentrucă mi-a sărutat mâna. Uite chiar mâna asta, stânga, pe care o țineam pe brățarul jețului.

Ce-a mai fost pe urmă nu mai are însemnătate. Sărutarea aceea de mână m'a robit, fiindcă nici azi nu știe ea că eu știu, iar pe de altă parte, am înțeles din asta că mi-i recunoscătoare și că am trecut-o peste primejdie.

Va-să-zică o trecusem pe ea peste primejdie, dar intrasem eu la rând. Ba încă am intrat în fel de fel de primejdii. Incepusem să ȋtiu la ea. Asta e una. Imi mersese buhul că i-s amant. Asta-i a doua. Dar cea mai mare a fost a treia: pentrucă se găsisse o bunătate de om să-i spue nevesti-mii tot, când s'a dus biata la fabrică, să-mi dea de urmă, neștiind ce s'a întâmplat de n'am dat acasă toată ziua și toată noaptea.

Am înțeles după cum m'a luat dela poartă:

— Ce mai cauți pe-aici? Nu-ți mai pierde vremea, că trebuie să-i găsești slujbă...

Eu, auzind-o — de! așa-i omul; mai rău se îndrăcește când e prins! — m'am zbârlit așa de tare, că n'am vrut să-i mai lămuresc nimic. Sunt și încăpățânat de felul meu, dar mă și stâr-nise, când am văzut-o că nici măcar nu caută să afle ce-i și cum. Nu era, cred eu, cazul să-mi bănuiască după atâți amar de ani trăiți în cinste. Știa foarte bine că nu-s om încurcăreț de felul meu și că nu m'a prins niciodată nici cu bilețele în buzunar, nici cu debite nelămurite. Eu am fost chibzuit în fleacuri de-astea. Nu m'am încurcat niciodată mai mult decât trebuie, nici cine știe ce bani n'am risipit. Alți voiajori au în fiecare oraș câte două trei gazde, pe când eu, dacă aveam una, apoi îmi era prea berechet.

Va-să-zică, primirea nevesti-mii m'a supărat și n'am vrut să-i mai lămuresc. Ba, drept să-ți spun, nu i-am lămurit nici până azi, măcar că Aglăița mereu m'a rugat să nu-mi stric viața din pricina ei, ca să mai poarte și ponosul ăsta pe degeaba.

Cum înțelegi, ei i-am spus numaidecât întâmplarea cu nevastă-mea, chiar în ziua aceea — două ceasuri după ce ne despărțisem — când m'am repezit să văd ce mai face și i-am adus câte ceva de ale mâncării.

I-am adus degeaba însă, fiindcă de astă dată chiar n'a vrut să mănânce, așa că am luat pachetul întreg cu mine să-l am în tren. Adică *să-l avem*, pentrucă am luat-o și pe Aglăița cu mine, să mai schimbe aerul și să mai uite. Nu era cine știe ce călătorie lungă — n'am fost decât până la Oltenița — dar oricum, mai vezi un câmp, mai vezi o Dunăre, mai un vapor... Se ia omul și tot mai uită cât de cât...

Peste noapte, la întoarcere, nenorocire. Nenorocire, adică altă potrivire.

Am întârziat, plimbându-ne la Dunăre, și ne-am pomenit la gară, tocmai când plecase trenul. De-aș fi fost singur, aș fi plecat goana și mă sui-am. Sunt deprins cu asta. Dar cu Aglăița ce să fac? Nu era chip de plecat, așa că a trebuit să rămân și eu.

Acum, hai înapoi să găsești odăi în Oltenița, la miezul nopții. Am hălăduit două ceasuri, până s'a îndurat la un han să ne dea o odăiță, cu fereastra în curte, fără perdele și cu un pat, îngust de să nu încapă nici un copil. Iar culmea, nici măcar un scaun ca lumea. Adică era el unul, dar n'aș fi avut curaj să mă așez pe el.

Am vrut s'o las pe Aglăița în odaie să doarmă liniștită, și eu să mă duc la gară, în sala de așteptare. Nu m'a lăsat în ruptul capului. Adică, m'ar fi lăsat dacă primeam să vie și dânsa. Cum era să primesc? Va-să-zică a trebuit să rămânem acolo. Ea să se ghemuiască pe pat cum o putea, iar eu să dorm rezemat de perete, ca pe un jilț. Și bine înțeles să stingem lampa, ca să nu ne vadă din ogradă.

Obosiți cum eram amândoi, am adormit ca niște bușteni. Dar ce s'a întâmplat peste noapte, prin somn, numai unul Dumnezeu știe, fiindcă dimineața când ne-am trezit eram lungiți amândoi de-abinelea, unul lângă altul, ca bărbatul cu nevasta lui. Și încă strânși zdravăn din pricina blestematului de pat îngust.

Asta, ce să-ți spun, nu mi-a venit la îndemână de fel. Nici mie, dar nici ei. Ziua aceea toată am fost morocânoși și ne purtam unul cu altul ca doi vinovați. Era o prostie, firește, fiindcă nimeni n'avea nici o vină, decât că simțirea asta de păcat purcedea din altă parte. Ne simțisem grozav de bine amândoi în noaptea aceea. Dormisem cu odihnă bună și sănătoasă. Ba chiar cu ceva mai mult. Cu o plăcere turburată, cred eu, tocmai de ceea ce nu era îngăduit. Păi, închipuește-ți și dumneata: bărbat și femeie străini, dorm într'un singur pat. Și încă somn curat. Ce să-ți spun, n'am să uit seara aceea. Nu se potrivește cu nimic din câte am trăit în zilele mele multe și nici cred că ar întrece-o ceva. E o dulceață pe care, o dată ce-ai simțit-o, o tot dorești până nu-ți mai rămâne de dorit. Înțelegi dumneata ce vreau să spun eu.

Și chiar așa a fost. Dar firește toate au mers încet, fără nici o pripeală, cu dela sine trecere și întâmplare. Era scris, asta-i. Va-să-zică orice am fi făcut noi, tot acolo trebuia să ajungem.

De aceea nici Aglăița n'a mai vrut să rămâie singură în București, nici eu nu mă înduram să plec fără ea. Nu-i vorbă, dela o

vreme, a început să-mi fie și de mare folos fiindcă, odată la Slătina, văzându-mă supărat că n'am putut birui pe un încăpățânat de negustor. să-mi facă o comandă de 408, cum voiam, fiindcă aveam în depozit mare cantitate, mi-a luat tașca și s'a dus ea. Ce a făcut, ce a dres, într'o jumătate de ceas mi s'a întors cu bonul de comandă iscălit.

De atunci a purces să lucreze alături de mine și în numele meu. Dar lucru, nu glumă, de cotropisem piețele provinciei cu firul nostru. Fabrica lui Stein parcă nici nu mai era. Peste tot numai firma noastră, de s'au speriat până și directorii mei.

Dar în vremea asta căsnicia mea scârțâia amarnic. Nevastă-mea își făcea cruce când mă mai vedea pe acasă. Nu m'a mai întrebat ce caut, dar nici nu m'a mai chemat să viu. Se rupea încetișor și hotărît, până în ziua de Sfântul Toma, când m'am încumetat să-i spun tot. Tot, adică i-am spus că trebuie să o iau pe Aglăița. N'am putut să-i spun mai mult, fiindcă sunt încredințat că mi-ar fi răs în nas de aș fi căutat s'o fac a crede că Aglăița Sotir fusese fată cuminte și, prin urmare, aveam dovada cum nu se mai poate, că toată povestea cu Tănăsescu era o născocire.

Dar, într'adevăr, născocire a fost. Dumneata ai să crezi că sunt și eu un îmbrobodit ca toți bărbații care se lasă orbiți de spusa femeii la care țin și nu vor să audă adevărul din sat. Dar eu sunt om bătrân și pățit. Mă fac doar a crede ce-mi spun oamenii, fiindcă n'am chef de harță cu ei. Cât privește credința mea te-meinică, aceea mi-o scot din cercetare făcută cu migală, până scot adevărul la față, ca untdelemnul pe apă.

Deci am ascultat toate câte mi le spunea Aglăița despre Tănăsescu, și n'am crezut o iotă din vorbele ei. Nu-i credeam nici chiar cumințenia, de care aveam pricini să nu mă îndoiesc, pentrucă am auzit și de unele cazuri când se întâmplă femei care par ce nu sunt. Dar chiar socotind că ar fi fost cuminte într'un fel, m'am gândit că și cumințenia își are treptele ei. Iar cu lumea asta stricată de azi, sunt feluri de cumințenie mai puțin cumiți decât stricăciunea sadea.

Va-să-zică am căutat să aflu din toate părțile, de unde era ceva de aflat, și nu m'am dat îndărăt nici chiar să înnod din nou prietenia cu Rădulesca și cu Gheorghiescu — măcar că pe măgarul

ăsta nu-l puteam suferi — și cu toți din birourile lor, dela patron, adică dela Zăuceanu, până la Ghiță ușierul.

Asta mi-a dat de muncă peste două luni de zile, să adun informații, să le verific, să fac legătură între ele și iarăși să le verific, până am înțeles că toate-s lămurite și văd limpede povestea.

În ziua aceea, când i-am adus Aglăiței mărtișorul — două pășărele într'un cerc — doublé de cel mai bun — că era 1 Martie, m'am așezat lângă dânsa și i-am spus tot. Am început chiar cu vorbele astea:

— Acum, Aglăiță dragă, să-ți mai dau un mărtișor care o să-ți facă și mai mare plăcere. Anume, am să-ți povestesc eu cum s'a întâmplat toată chestia cu Stelian Tănăsescu, de ți-a ieșit ție povestea că trăiești cu dânsul.

Ea a făcut speriată:

— Nu! Te rog! Nu-mi mai aduce aminte!

— Ba da! Ba da! Și trebuie să auzi, pentrucă vreau să fii dreaptă și să nu osândești degeaba nici pe cel mort, nici pe cei vii, că ți-au greșit. Vinovata ești numai tu....

— Eu? face ea.

— ...tu... întocmai... de vreme ce știi să ghicești în cafea și ți-a plăcut să ghicești în cafea la toată lumea. E adevărat?

— Adevărat, răspunde ea.

Iar eu urmez:

— Și-i adevărat că îi ghiceai și lui Stelian Tănăsescu?

La asemenea întrebare, Aglăița rămâne cu gura căscată. Șoptește:

— Adevărat... Dar ce legătură are...?

— Păi, stai să vezi! o opresc eu. Tu erai dactilografă ca și Răduleasca...

— Mai tânără... zice Aglaia, ca să mă îndrepte.

— Știu. Și chiar cu leafă mai mică, nu?

— Da.

Iar eu întregesc:

— Auziseră că știi să ghicești în cafea și toată ziulica te puneau la citit cafelele, până ce-a băgat de seamă Gheorghiescu și te-a amenințat că te dă afară. Asta mi-a spus-o chiar el și mi-a întărit-o Răduleasca. Este adevărat?

— Așa-i....

— Dar de dat afară nu te-a dat. Te-a amendat de câteva ori, și într'o zi ți-a spus că te reclamă lui Tănăsescu. Drept?.

— Drept.

— Și e drept că Tănăsescu te-a găsit într'o zi ghicindu-i în cafea Răduleascăi?

— Drept. Aș pune mâna în foc că îl adusese Gheorghiescu.

— Chiar el îl adusese. Te-a pândit până te-a văzut că pui iar mâna pe ceașcă și l-a chemat pe Stelian. Iar Stelian ți-a spus că te dă afară, fiindcă fabrica nu plătește oamenii să spuie bazaconii... Iar atunci Răduleasca, clonțoasă cum e de felul ei, a sărit cu gura și i-a zis că astea nu-s bazaconii și că tot ce i-ai ghicit tu s'a împlinit întocmai. Adevărat?

— Nu mai ții minte... Poate...

— Nu «poate», pentrucă asta mi-a spus-o chiar Răduleasca, iar Gheorghiescu și-a adus aminte foarte bine... Eee... acum, ia spune: când te-a chemat pe tine Tănăsescu să-i ghicești în cafea pentru întâia oară? Iți aduci aminte?

— Chiar în ziua aceea... cel mult după vre-un ceas... mi-a răspuns repede Aglăița. Dar de unde știu cei dela fabrică că mă chema Tănăsescu să-i ghicesc în cafea? Eu n'am spus la nimeni.

— Tu n'ai spus, și de-aici pornește răul! În schimb mi-a spus Ghiță, ușierul, care găsea toate ceștile de cafea ale lui Tănăsescu întoarse cu gura în jos și cu zațul uscat întocmit pentru ghicitul tău.

— Dar atunci, — urmează Aglaia, — înseamnă că fabrica știa.

— Ba nu, pentrucă Ghiță n'a spus nimănui decât mie.

— Și ce ți-a spus?

— Că de câte ori îl chema Tănăsescu și-i spunea: Ghiță, ia dă-mi de colo ceașca ceea pusă cu gura în jos și poștește pe domnișoara Sotir la mine, îi mai adăuga: Cât o fi dumneaei aici nu intră nimeni.

— Dumnezeule! a făcut atunci Aglaia. Incep să înțeleg.

— Incepe, fetițo, cum am început și eu. Pentrucă chiar de întâia oară când te-a chemat, la fel i-a spus lui Ghiță: Să nu între nimeni că-i ocupat! Și atunci s'a nimerit că tocmai când erai tu cu el înăuntru încuiați, a venit și Gheorghiescu cu niște acte la iscălit. Dă să între, dar Ghiță îi taie drumul. — Nu se poate, dom' contabil-șef. — Păi de ce? — Așa a dat poruncă. E ocupat și nu intră nimeni. — Dar cu cine e? — Câr, mâr...

câr, mâr.... Până la urmă zice: Cu domnișoara Sotir...

Acum, pune-te în locul lui Gheorghiescu și spune. Tu ce-ai fi crezut alta decât tocmai ce-a crezut și el. Ba încă, fiind grăbit, iar voi din lăuntru lungind-o cu cititul, a telefonat pe firul interior. — Dom' Șef, am niște hârtii urgente... când să viu? Tănăsescu răspunde: — Acum. — Nu-mi dă drumul Ghiță, zice că sunteți ocupat! Iar Stelian de colo: — Acum am isprăvit. Poți veni.

Și a venit omul. Iar în ușă cu cine s'a încrucișat?

— Cu mine... Așa este! mi-a întărit Aglăița.

— Avoi vezi, fetițo? Și-acum să-ți spun ce s'a întâmplat între Tănăsescu și Gheorghiescu, după ieșirea ta. Că asta a fost și mai cu haz.

Se vede că tu îi citiseși ceva de bine lui Tănăsescu, mai ții minte?

— Daa... mi-aduc aminte foarte limpede. I-am ghicit de bine, măcar că în ceașcă arăta foarte rău. Mi s'a părut mie că era grozav de îndoit de ceva...

— Chiar și era. Pusese la cale o afacere de importat niște bumbac din Egipt... ori de nu știu unde... Așa că tu i-ai ghicit se vede câștig, ori reușită în afacere...

— Dar asta de unde-o mai știi?

— Dela Gheorghiescu, pentrucă l-a găsit pe Stelian îmbujorat și vesel, ceea ce el a luat-o drept om, cum să zic, mulțumit...

Aglăia s'a înroșit până în albul ochilor, mânioasă:

— Dar cum să se gândească la așa ceva?...

Eu i-am întors însă:

— Zi mai de grabă: cum să se gândească la altceva!... De aceea, de! Slujbaș supus și doritor să intre în voie mai marelui său, a înțeles că lui Tănăsescu are să-i pară bine dacă i te-o lauda. Și te-a laudat în felul lui. Adică, atunci când au ajuns la o afacere mai grea — Schlesinger, pare-mi-se, nu?

— Tocmai! face încordată Aglaia aducându-și aminte.

— ...i-a zis: Domnule Șef, afacerea asta s'o aibă în grijă domnișoara Sotir, că-i lucru mai delicat. Tănăsescu se miră. Cată la el peste ochelari, întrebând: Sotir? Și de ce tocmai ea. Sunt alții mai pricepuți și mai vechi.

Aici, Gheorghiescu a făcut ochii mici. — Mare hoțoman și Tănăsescu ăsta... Tocmai cu mine și-a găsit să vulpească!... Apoi lămurește cu plan:

— Sunt, domnule Șef, destui... Dar când e vorba de-o chestie delicată, de încredere, dați-o domnișoarei Sotir. O năcăjesc eu cu ghicitul dumneaei, dar când e vorba de treabă n'o întrece nimeni în toată fabrica...

Atunci Tănăsescu a zis: Imi pare bine de ce-mi spui, fiindcă e simpatică. Ei, dacă dumneata crezi, dă-i-o ei în seamă...

Iată, Aglăițo, asta e lămurirea. Că pe urmă ți-au dat cele mai grele treburi pe seamă, că te-au avansat peste rând, că ți-au făcut birou deosebit și ți-au pus telefon... toate tot de-aici au pornit. Au pornit dela ghicitul în cafea și s'au ținut tot cu el, fiindcă bietul Tănăsescu, după câte am înțeles dela Ghiță, ajunsese la manie. Te chema să-i ghicești de câte trei patru ori pe zi. Ba, dela o vreme, fiindu-i rușine să te mai cheme, îl chema pe Ghiță și-i arăta lui în ceașcă, să-l întrebe dacă nu vede purcoiul de bani, ori un șarpe, ori o pasăre care zboară...

Ai înțeles?...

Deci, Aglăiță dragă, acum că toate s'au lămurit — și am avut eu grijă să le spun la toți, — cred că-i bine să te împaci cu ei. Au uitat ce le-ai spus, iar Gheorghiescu a fost mai tare ca toți, fiindcă a uitat până și palma pe care i-ai dat-o... Și, Doamne, strașnică a mai fost... Eh! Dar ce vrei? Omul, când are nevoie, uită. Iar ei de bună seamă că au nevoie de tine, mai ales de când au aflat că nu mai cumpără dela dâșii nici un negustor din părțile pe unde colindăm noi. Au înțeles de unde le vine buclucul și nici nu pot să se răzbune, fiindcă n'ai făcut alta decât să le dai pe față oarecare taine...

Va-să-zică au priceput că ești tare, chiar când nu te razimi pe tăria lui Tănăsescu... Așa-i lumea. Vede tăria numai când îi faci rău și ți se închină ca să nu i-l mai faci. Deci ai biruit.

Ba la drept vorbind, am biruit amândoi, fiindcă eu astăzi cred că toată vânzoleala și durerea asta, cu toate jignirile, primejdiile și rușinarea n'au fost decât o punte pentru ca unul din noi să treacă la celălalt.

Intâi am trecut eu la tine, crezând că trec din ură. Pe urmă ai trecut tu la mine, crezând că vii la o ocrotire de milă. Iar acum nu mai știu unde suntem: la tine, ori la mine. Știu numai că ni-i bine laolaltă, ceea ce nu mi-ai ghicit în cafea până astăzi pentru că n'ai avut când, și nici n'ai să mi-o ghicești niciodată pen-

trucă nu mai beau cafea, fiind om bătrân, care nu vreau să mă facă cordul să mor mai repede.

Înțelegi?... Eu vreau să mă facă să trăiesc cât mai mult...

Și iată așa, domnule avocat, cu întâmplarea noastră. Ți-am spus tot ca să înțelegi mai bine de ce vreau să faci divorțul cât mai repede. Iar ca să-ți spun tot de tot, mai află că nu mai avem vreme de așteptat. Sunt eu om bătrân, dar Dumnezeu nu-i supărat pe bătrânețea mea, așa că mă așteaptă o bucurie mare pe la o toamnă încolo. Și ținem amândoi, și Aglăița și eu, să fim și noi în lege... dar să fie și Stelian în lege... Că « Stelian » îl botezăm. Iar nași or să-i fie Gheorghiescu și cu Răduleasca... Unii cu urzeala, alții cu bătătura... în sfârșit să rămânem în Textile, așa cum ni-i orânduirea...

VICTOR ION POPA

POEME DIN EDGAR POE

ANNABEL LEE

De mult, într'un regat lângă mare,
De când mulți ani or fi,
Trăia o fată, poate-o cunoașteți,
Pe numele de ANNABEL LEE;
Trăia astă fată numai cu gândul
Să mă îndrăgească, să o pot îndrăgi.

Eu eram copil, *ea* era copil,
In regatul ce lângă mare luci:
Dar iubeam cu o dragoste mai mult decât dragoste —
Eu și frumoasa ANNA BEL LEE;
Pe care chiar serafimii din ceruri
Incepură a ne-o râvni.

Și iată de ce (e mult de-atunci)
In regatul mării de ce veni
Un nor, din care vântul suflând, o-îngheță.
Pe frumoasa mea ANNABEL LEE.
Indată înaltele-i rude o luară
De lângă mine, departe tare,
Și într'un mormânt o așezară
In regatul acela de lângă mare.

Fiind gloata îngerilor tristă în ceruri,
La fericirea noastră râvni —
Da! acesta desigur fu rostul
(Știu toți că altul nu putea fi)
Pentru care vântul, iscat din nor noaptea,
Îngheță și ucise pe ANNABEL LEE.

Dar dragostea noastră era mai tare cu mult
Decât a celor mai bătrâni decât noi —
Decât a celor mai înțelepți decât noi —
Și nici chiar îngerii de sus ai cerurilor,
Nici demonii de jos din fundul mărilor,
Sufletul meu n'au putut despărți
De al frumoasei ANNABEL LEE.

Căci razele de aur ale lunii mi-aduc
Visuri cu frumoasa ANNABEL LEE;
Și când stelele ies, scânteind văd ochii
Totdeauna frumoasei ANNABEL EE.
In marea înaltă a nopții, așa, mă culc alături de
draga mea
Draga mea, viața, mireasa mea,
In cavoul de-acolo, din țara mării, —
Țara cu mormântul în care e ea.

C L O P O T E L E

I

Ascultă ai săniilor clopoței —
De argint clopoței!
O lume de veselii, zurgălăi, atinge melodia din ei!
Cum ei clipesc, cling-cling, cling-cling,
In ghița din aerul subțire al nopții!
Când toate stelele cer înting
Și licăririle apoi ning,
Sclipind cristalin: tiling, tiling;
In clopoței ce țin ritm,
Țin chiar un fel de Runic ritm,
In clipocitul ce țâșnește din ale săniilor clare clopote,
Clopoței-clopote, clopoței-clopote,
Clopoței, clo-po-ței, clopote, —
Clinchet, deliciu și chin de clopote.

II

Ascultă ale nunților coapte clopote,
De aur moale clopote!
Ce lume caldă de armonii undue-acele clopote!
Prin aerul cu miresme de noapte
Ce desfătare de calde șoapte,
Fâlfâe din notele de aur topit
In moale ton,
Undue cântecul lichid, adormit,
Spre turtureaua care ascultă, în timp ce privește ațintit
La galbenul lunii tron!

Ah ! din cămarile răsunătoare
 Ce eufonică podidire de izvoare !
 Cum se revarsă, alunecă, șipote,
 Iar viitorul păstrează șopote !
 Cum spune valurile ce le duc pe clopote,
 Clopote, șopote – clopote, șopote,
 Să se legene și să dangăne,
 Clopote, dang-dang, dangăne,
 Clopote-șopote, clopote-șopote,
 Clopote, clopote, clopote, clopote —
 In armonia și euritmia calmelor clopote !

III

Ascultă marile clopote de-alarmă ! —
 Clopote de-aramă !
 Ascultă basmul de teroare și spaimă ce spune acum
 a lor larmă !

Cum zgâlțâe de tare speriața ureche
 A nopții —
 Scrâșnind în ea spaima lor nepereche.
 Prea îngrozite să mai vorbească
 Nu mai au putere decât să scrâșnească,
 Scoase din loc,
 In sfâșietoare rugi de îndurare către foc,
 In nebune dojene vane surdului și freneticului foc,
 Sărind tot mai sus, sărind din loc,
 Cu desnădăjduită ardoare
 Și încăpățânată sforțare,
 Să treacă peste hotare
 La luna de sus cu fața pală.
 Ah ! clopotele, clopotele, ce rafală,
 Ce poveste spune — groaza lor
 De desnădejde animală,
 Cum mușcă din aer, zornăce, zbiară,
 In arma lor răcnește o fiară !
 Panică revarsă, otrăvită,
 In sânul aerului care palpită !

Și-atunci urechea cunoaște bine,
 După hang,
 După bang,
 Dacă pericolul trece sau vine;
 Atunci urechea ușor descurcă,
 După cum se sting,
 După cum înving,
 Dacă vâltoarea scade sau urcă,
 După ușorul sau după sporul în mânie glas de clopote —
 Glas de clopote —
 Glas de clopote, clopote, clopote,
 Clopote, clopote, clopote —
 După vaer și încaer, de glas de clopote.

IV

Ascultă clopote monodice de mort —
 Clopote de fier !
 Ne poartă fără nici un efort în lumile de dincolo de cer !
 Noaptea, în tăcere de moarte,
 Cum am vrea să le prindem de toarte,
 Să nu mai blesteme !
 Căci fiecă ton,
 Ce lugubru-și ia zborul în soborul sonor
 Din rugina grea a gâtlejului lor,
 E un grohăit,
 Monoton.
 Atunci roboții — ah ! roboții —
 Rămân în clopotnițe singuri cu toții,
 Și trag ca roboții,
 Singuri cu toții,
 Monoton,
 Sunetele morții, intonând în ton
 Mereu legănând același zvon;
 Ei simt o mare bucurie lovind,
 Pe pieptul omului rostogolind,
 Pietre pentru
 Marele canon —

Ei nu sunt, nu, nici bărbați, nici femei —
 Nu sunt nici oameni, nici mișei —
 Gulzi sunt:
 Regele lor încordat, crunt,
 Toacă de mort, pietre urnește —
 Rostogolit, bolovănește, rostogolește,
 Bolovănește —
 Și 'n timp ce cântecul de moarte din clopote,
 Trupă de sunete calcă în tropote,
 Pieptul lui de izbândă crește
 Și el dănțuește și răcnește,
 Trăgând la clopote, dănțuește.
 Aruncă sunete: bang, bang, bang,
 Mereu în același Runic rang,
 Le ia din pulsul inimii clopotelor
 Bang-clopote, mereu-clopote; —
 Se aud hohote de plâns în clopote,
 Bang-clopote, mereu-clopote; —
 De moarte sunete: bang, bang
 In mereu victoriosul Runic rang.
 Mereu îndoliate, tropare, ropote
 In lugubru hang de clopote;
 Clopote, bang, clopote, clopote.
 Clopote, clopote, clopote, clopote
 Intr'o dungă limba lor lungă
 Ropote un — rostogol de clopote,
 Clopote, clopote, clopote, clopote
 Clopote, clopote, clopote
 Mereu în urletul, în dezolarea marilor clopote.

UN VIS ÎN ALT VIS

Sărutul acesta pe frunte !
Și acum, departe de tine,
Lasă-mă să-ți arăt cât de bine
Te-ai gândit când ai zis
Că zilele mele-au fost vis:
Dar dacă speranța zbură
Noaptea, — sau ziua o luă —
Sau ca o vedenie s'a dus,
Nu-înseamnă tot că *s'a dus*?
Tot ce se vede sau pare
E doar vis într'unul mai mare.

Stau pe un țărm agitat
De vuetete care îl bat,
În mână caut să țin
Boabele nisipului fin —
Câteva și totuși cum lunecă
În abisul care le-întunecă !
Și eu plâng ! și eu plâng !
Doamne ! Nu pot să strâng
Mai tare, mâna să-mi frâng ?
Doamne ! *una* nu pot să răpesc
Nemiloaselor valuri ce cresc ?
Oare *tot* ce se vede sau pare
E doar un vis în altul mai mare ?

R O M A N Ț A

Romanță, care-îndrăgești să cânti legănându-te,
Cu capul somnoros, în aripi strângându-te,
Printre frunzele verzi care tremură,
Depart, pe lacul umbrit,
Ai fost pentru mine papagal vopsit —
Pasăre mie-atât de familiară —
Alfabetul după — îndemnul tău l-am rostit,
M'ai învățat să spun prima vorbă clară,
Pe când trândăveam prin codrii-amețitori,
Copil cu ochii de-atunci știutori.

Dar în urmă, Condorul veșnic al anilor
Atât zgudui temeliile Cerului,
Aducând negre presimțiri și eterului,
Că nu mai am timp pentru grijile vanilor
Ce nu p.ivesc numai Cerul misterului.
Doar când o oră cu mai calmă aripă
Atinge cu fulgii și-al meu spirit o clipă —
Pentru ca timpul puțin cu o rimă
Să poată trece (faptă nebună !)
Imi spune inima: ar fi o crimă
De n'ar fremăta pe un ritm de strună.

ȚARA^F FEERICĂ

Mohorîte văi, — umbrite șuvoaie —
Păduri ce, negre ca norii de ploaie,
Au forme care — nu se pot pătrunde
Căci din ele ies lacrimi ce totul ascunde.
Enorme lune cresc și descresc
Intr'una — într'una — într'una —
In toate clipele nopții pornesc —
Schimbându-și locul pentru totdeauna —
Ele luminile stelelor înving
Cu suflul palidelor fețe le sting.
La miezul nopții — pe cadrane lunare —
Una, — mai fumurie ca altele —
(De un soi pe care după încercare
L-au găsit mai bun decât altele)
Coboară în jos — mai jos — tot mai jos —
Cu centru chiar pe creștetul ros
Al coroanei muntelui ce mai mult amenință,
In timp ce ampla-i circumferință
Cade în draperii bogate
Peste cătune și peste palate,
Ori unde mai e ceva 'n depărtări —
Mai sunt păduri — sau mai sunt mări —
Pe spiritele care fâlfâie 'n zbor —
Toropite de somnul amețitor —
Și, îngropate, pe toate le-întină
Intr'un aprins labirint de lumină —
Cu ce profundă! — O, ce profundă!
Patimă 'n somnul greu le scufundă,

Până în zori — când se deșteaptă
Și vălul lunar se ridică poate,
În cerul care de mult îl așteaptă,
La furtunile care, tumultuos,
Le zgudue pe toate — aproape pe toate —
Ca și pe galbenul Albatros.
Nu le mai trebuie-această lună
Pentru ce totuși fusese bună —
Un vast cort de diamant —
Dar ce îmi pare extravagant
E că totuși atomii ei
Se împrăștie într'o ploaie
În care fluturii ce se-avântă
Pe ale cerului alei,
Zboară cu toții, se înmoaie,
Și-apoi coboară fără temeii
(Ființe într'una nemulțumite !)
Aducând jos câțiva din ei
Pe-aripile ce tremură mereu grăbite.

S O M N O R O A S Ă

La miez de noapte, luna Iunie,
Sub mistica lumină — a lunii.
Abur în somn, ca un balaur,
Asudă marginea de aur,
Distilă-înrouată punte;
De pe înaltul vârf de munte
Scurge alene, muzicale
Picuri, universală vale.
Rosmarinul șovăe pe mormânt;
Crinul se culcă pe undă înfrânt;
Infășurându-și pieptul în haos
Ruina se-afundă în repaos;
La fel cu Lethe, lacul absent
Pare-adâncit în somn conștient,
Pentru nimic nu se clintește —
Frumusețea toată odihnește ! —
Și iată ! unde, ca un giuvaer,
(Cu fereastra deschisă larg spre cer)
Doarme Irena învăluită 'n Mister !

Mărită doamnă ! cum e permisă —
Spre noapte această fereastră deschisă ?
Adieri șăgalnice, de prin poiene,
Surâzând se strecoară printre persiene —
Adieri fără trup, ușurei prichinduși,
Răsar din unghere, de după uși,
Pologul patului tău îl ridică
Cu-atâtea temeri — cu-atâta frică —

De deasupra pleoapei închise, dantelate,
 Sub care sufletul tău abia bate,
 Că pe jos și dealungul zidului, sumbre
 Ca niște strigoi, alunecă umbre!
 Doamnă iubită, nu ți-e teamă?
 Ce visuri, câte, ai pe seamă?
 Poate-ai venit pe mări depărtate
 Să vrăjești arborii din poiană!
 Cât ești de palidă! straniu ți-e portul!
 Stranie cosița pân' la pulpană;
 Stranie solemnă tăcere sub geană!

Oh! doamna doarme! Fie somnul ei
 Să ție adânc și mai cu temei!
 Să aibă cerul întreg paza ei!
 Cu alcovul într'unul mai sfânt schimbat,
 Cu patul într'unul mai dezolat,
 Pe Domnul îl rog să o odihnească
 Pleoapele pe veci să-i pecetluiască,
 Strigoi, vedeniile, i le izgonească!

Doarme iubita! Fie somnul ei
 Pe cât de-adânc e, mai cu temei;
 Mătăsos lunece pe ea viermii grei!
 Codrul de departe ce-a rămas spân,
 Să deschidă iar cavoul bătrân —
 Cavoul ale cărui uși aripate
 Au mai zburat uneori din lăcate,
 Triumfal să primească, în nobile arme,
 Ale marii ei stirpe funeralii în larme.
 Cavoul singur și uitat deoparte,
 În porțile căruia arunca de departe
 În copilărie pietre deșarte —
 Din porțile sonore ale cărui cavou
 Ea nu va smulge nici un ecou
 Și nu va mai crede în fața porții
 Că înăuntru oftează morții.

ȚARĂ DE VIS

Pe o sumbră cale din depărtate văi, .
Bântuită numai de îngerii răi,
Unde INTUNERICUL, ca un Eidolon,
Domnește înalt pe un negru tron, —
Cădeam dintr'o ultimă climă,
O Thulé, n buloasă, sublimă, —
Care stranie stă, îndepărtat anotimp,
Dincolo de SPAȚIU — dincolo de TIMP.

Nepătrunse văi, nesfârșite valuri,
Păduri de Uriași, grote și maluri...
Omul nu le dezvăluiește,
Roua le moaie și le aburește;
Peretele munților se năruie dur,
In mări cu țărnuțul fără contur,
Dar care aspiră fără noroc,
Umflate, — spre înaltele ceruri de foc;
Lacuri fără sfârșit revarsă
Apa lor singură, spre moarte întoarsă, —
Apa tăcută și înghețată,
De zăpezile crinilor reci încărcată...

Pe lângă lacurile ce astfel revarsă
Apa lor singură, către moarte întoarsă —
Apa tăcută și încărcată
De zăpada crinilor pe ea aplecată, —
Aproape de munți, — lângă râul tern
Cu murmur surd, cu murmur etern,

Lângă pădurile sure, prin mlaștină,
Unde șopârla și broasca-i de baștină, —
Intre viroage și iazuri sumbre
(Gulzii acolo se ascund printre umbre) —
In locul plin de nenoroc —
Păgân și melancolic loc, —
Drumețul întâlnește înspăimântat
Albe-Amintiri din Trecutul uitat —
Forme în giulgiuri, ce tresar și suspină
Când trec pe lângă el, cu ochii în tină, —
Prieteni de mult duși în agonie
Pe-a Pământului — și Cerului — năsălie.

Pentru inima 'n care tristeți sunt legiune
Țara e calmă, împăcată regiune.
Pentru spiritul ce se plimbă în umbră
Ah! — un Eldorado e țara sumbră!
Dar drumețul care rătăcește prin ea
Nici nu cutează — nici n'o poate vedea;
Tainele ei nu apar nici în vis
Slabului ochi ce nu-i încă închis;
Regele-a vrut în țara-i umbrită
Să nu se ridice pleopă zimțuită;
Și astfel sufletele ce trec cernite,
O contemplă doar prin sticle-înnegrite.

Pe un drum întunecos din depărtate văi
Bântuit numai de îngerii răi,
Unde INTUNERICUL, ca un Eidolon,
Domnește înalt pe un negru tron,
Am rătăcit întorcându-mă acasă
Din Thulé, — cea nebuloasă.

CETATEA DIN MARE

Priviți ! Moartea un tron și-a durat
Intr'o cetate din acel îndepărtat,
Singur și întunecos Apus,
Unde cei răi și cei buni, cei de jos, cei de sus
Odihnei de veci de mult s'au supus.
Acolo turnuri, altare, palate
(Roase de vremuri, dar neclătinate)
Nu mai aduc cu nimic dela noi.
De jur împrejur într'un vast convoi
Părăsite de vânturile diabolice,
Calme, zac apele melancolice.

Nici o rază din sacrul cer nu pătrunde
Noapțile lungi ale cetății din unde;
Doar transparența lugubrei mări
Se scurge livid peste depărtări —
Luminează turnuri — și palate regești —
Temple ce dau Babilonice vești —
Bolți de piatră de mult părăsite
In iederă cioplită și flori împietrite —
Atâtea și-atâtea altare minuni
Cu frize, sub care în văgăuni
Violeta cu viața împletesc cununi.

Și, posomorîte sub cer,
Apele resemnate nu se tem de mister.
Turnuri și umbre din același caer
Par toarse, căci totul pendulează în aer
Și, între timp, dintr'un turn trufaș
Moartea gigantic privește 'n oraș.

Templele-acolo, cu morminte căscate
Stau chiar la nivelul apelor damnate,
Dar nici diamantele ce stau închise
În ochii idolilor ascunși în abise —
Nici morții gătiți cu vechi giuvaere
Nu atrag apele, căci nici o adiere
Nu se ivește, un cât de mic val
Dealungul vastului deșert de cristal —
Nici o hulă nu spune că vântul
Pe mări mai fericite ar atinge pământul —
Că mai sunt pe lume și mări uitate
De-o atât de hidoasă seninătate.

Dar iată, e o părere în aer !
Valul — e o mișcare — un vaer !
Cașicum turnurile ar fi dat deoparte
Incet cufundându-se, apele moarte —
Cu vârfurile lor ce au fost scoase
Din vidul cerurilor membranoase.
Au valurile — acum o mai roșie față —
Orele respiră jos, fără viață —
Iar când, în subpământeste zvonuri,
Orașul se va scufunda lent, în cadență,
Infernul se va ridica din o mie de tronuri,
Făcându-i o largă reverență.

U L A L U M E

Cerurile erau sure și aspre;
Frunzele erau crispate și seci —
Frunzele erau istovite și reci;
Era noapte în pierdutul Octombrie
Al anului acela pierdut în veci,
Pe aproape de sumbrul lac Auber,
In inima cețoasei țări Weir —
Era jos, lângă mlaștina Auber,
In pădurea gulzilor, Weir.

Odată acolo printr'o alee Titanică,
De cipreși, rătăceam cu-al meu Suflet —
De cipreși, cu P₃yché, al meu Suflet.
Pe-acea vreme inima îmi era vulcanică
Precum zgura care se toarnă în gol —
Precum lava care fără tihnă, în gol
Aruncă râuri de pucioasă la Yaanek
In ultima climă la pol —
Gemând se răstoarnă din Muntele Yaanek
In imperiile borealului pol.

Vorbele ne erau grave și sobre,
Gândurile erau paralizate și seci —
Amintirile erau trădătoare și reci —
Nu știam vai! că suntem în Octombrie,
Nu vedeam vai! a anului noapte —
(Rară între altele din veci!)

Nu ne-aminteam de sumbrul lac Auber —
 (Nici că mai străbătusem negurosul mister)
 Nu ne-aminteam de un lac Auber,
 Sau de pădurea gulzilor, Weir.

Și, cum noaptea plutea acum joasă
 Și cadranele stelelor lămureau dimineața —
 Cadranele stelelor arătau spre dimineață —
 În fundul aleii o nebuloasă
 Delicvescentă lumină, căpăta viață,
 Din boarea căreia miraculoasă,
 Cu îndoitu-i corn — se ivi — din ceață,
 Stema de diamante a Astarteei,
 Cu îndoitu-i corn — clară — din ceață.

Și spusei — « Decât Diana-i mai tandră:
 Alunecă prin eter de suspine —
 Se joacă în eter de suspine:
 A văzut nezvântate lacrimile obrazului
 De care viermele mereu se ține
 Și a venit peste zodia Leului
 Să ne arate drumul cerului —
 Al Letheenei păci a cerului —
 S'a ridicat în ciuda Leului,
 Să scânteieze în noi strălucitorii ei ochi —
 A trecut vizuina Leului,
 Cu dragoste în luminoșii ei ochi ».

Dar Psyché, ridicând al său deget,
 Zise — « Vai ! de stea îmi e teamă —
 De strania-i paloare mi-e teamă ! —
 Haide să fugim fără preget !
 O bănuiesc ! — să zburăm ! — îmi e teamă ! »
 Agonic vorbi, lăsând să-i cadă
 Aripile, până se târîră în praf —
 Dezolată hohoti, lăsând să-i cadă
 Penele, până se muiară în praf —
 Intristate se muiară în praf.

Răspunsei — « Totul nu-i decât vis:
 Să mai stăm în nestinsa lumină
 Îmbăiați în cristalina lumină;
 Sibilina-i splendoare speranță radiază
 Și Frumusețe, pe bolta senină: —
 Iat'o! se înalță vibrând în noaptea senină!
 Să credem, trebui să credem în strălucita ei rază
 Și siguri să fim: ne va arăta drumul drept —
 Să credem, trebui să credem în lucitoarea ei rază
 Care știe doar să arate drum drept,
 Când fâlfăie sus în Cerul cel drept ».

Așa o împăcai pe Psyché, o sărutai,
 Ii alungai groaza —
 Lângă mine o luai;
 La sfârșitul aleii ajungând fără veste
 Ne opri poarta unui mormânt —
 Poarta unui mormânt cu-o poveste;
 Și spusei — « Ce e scris, dulce soră,
 Pe lespedeza grea a acestui mormânt? »
 — « E cavoul Ulalumei pierdute,
 Ulalume, Ulalume, un cuvânt! »

Se făcu inima-mi de cenușe, tristă,
 Cum erau frunzele crispate și reci —
 Cum erau frunzele istovite și reci;
 Și strigai — « Era tot în Octombrie
 În chiar *astă* noapte din anul trecut,
 Când aici am adus o povară de groază,
 Am adus o povară și un ultim sărut!
 În această noapte unică între toate
 Ce demon iar pe aici m'a cerut?
 Ah! cunosc, acum, sumbrul lac Auber
 Din inima cețoasei țări zisă Weir —
 Recunosc umeda mlaștină Auber —
 Și pădurea gulzilor, Weir ».

POEZIA LUI D. BOLINTINEANU

II

Poeziile strânse sub titlul de *Basme* sunt propriu zis niște balade în felul celor ale lui Bürger și Uhland, cu acțiunea într'un ev ceșos sau fabulos, în deobște cavaleresc, conținând un amestec de macabru, fantastic și supranatural, când nu tratează cel puțin desfășurarea unui destin întunecat. În aceste compuneri, înrâurirea germană este neîndoielnică, măcar mijlocit, ca și la Alecsandri, care va fi fost și el un model, dar Bolintineanu are meritul de a fi încercat să potrivească balada germanică la teritoriul dacic, evocând golul tainic al istoriei noastre înainte de descălecare, pe Sciți, Avari și Pecenegi, uneori în metrul poporan cel mai scurt, deci cel mai arhaic. *Fata din Dafin* e singura care iese din acest program evocând umbra clasică a unei nimfe de scorbură ce și-a părăsit copacul pentru un iubit necredincios, rămânând astfel pe dinafară, prada soarelui topitor, când se ivesc zorile. Prin urmare este de observat dela început că aceste balade, întocmai ca și cele germane, cântă geniile nopții, strigoii, silfii (aici ielele), tot ce se mistue după ora douăsprezece. *Doamna și scutierul* vorbește numai de tristețea mortală a unui paj îndrăgostit de Doamnă. Mai departe, un om sue locuri abrupte, înconjurat de hore de iele, la un ceas și în niște locuri zugrăvite cu remarcabil simț al sălbăticiiei și al zonelor alpine pierdute în cețuri (*O noapte la morminte*):

Mergeam pe căi sălbatice,
Cătam adăpostire;
Iar fântasme lunatice
Râdeau p' o mânăstire.

Lătra departe câinele
 La duhuri neguroase,
 Scoteau din groapă mâinele
 Scheletele hidoase.

Pe munți regina nopților
 Păruse gălbenindă,
 Așa cum fruntea morților
 Se vede suferindă.

Atunci trecură relele
 De mâini în horă prinse;
 Ș'un abur toate stelele
 Indată le cuprinse.

Țipa în sânul norilor
 Vulturi cu grele pene;
 Și vuetul prigoșilor
 Se auzea alene.

Un fulger !... norul fumegă;
 Iar tunetul răspunde,
 Și ploaia cade, spumegă,
 În turburoase unde.

Din păcate se face abuz de macabritate. Scheletul unui împărat iese din groapă și ține un monolog despre zădărnicia măririlor lumești. Doar imaginea apocaliptică uimește o clipă fantazia:

Și-un verde balaur zbură prin mormânt.

Când apare idila, diminutivele ciuruesc versurile lui Bolintineanu. O mândră «zânuliță», scuturând din «aripioară» întreabă stelele dulci și «drăgulița» unde este «păstorelul», la brâu cu «fluerel» la chip «rumenel» și cu păr «aurel». Priveliștea e de un feeric de ilustrație (*Zâna Doamna*):

Mii de paseri poleite
 Cântă 'n arbori înfloriți,
 Unii 'n roade aurite,
 Alții înc'abia înverziți.

O copilă scită cu păr «bălăior» își așteaptă «suflețelul», pe Lero Împărat, căruia ursita i-a menit să se prefacă în rouă dacă

va fi prins în cale de soare, ceea ce se și întâmplă (*Domnul de rouă*). La curtea lui Negru Vodă, văzută prea aulic cu « dame brunete, bălae » și cavaleri, vine un bard (ceea ce s'ar potrivi Occidentului). Toți îl ascultă cu uimire, deși numai patru versuri sunt sonore (*Doamna lui Negru și bardul*):

« — La alții dă cupa, la alții dă calul !
O, Doamne, eu cânt,
Cum fâșie plopul, cum vâjje valul,
Cum vuvue-un vânt ! »

Mai târziu necunoscutul Minnesänger e găsit înecat în Argeș. *N'aude, n'avede, n'a greul pământului* este de o dulcегărie intolerabilă. O « mândruliță » « rumeoară » cu « cosicioare » aurii și cu « sânișor frăguț » e răpită de un tânăr pe care-l ucide fratele gelos. Făt-Frumos ar primi să moară dacă ar fi iubit de o « fetișoară » « rumeoară și albioară » (*Făt-Frumos*). O fantasmă apare atunci:

— De te-i ține de cuvinte
Eu pe fată ți-o voi da ! —
Zice-eșind ca din morminte
Un om negru în manta.

Tânărul e iubit, dar în noaptea nunții omul negru sosește și Făt-Frumos moare. În *Peștera muștelor* ni se dă legenda muștii columbace. Un smeu zărește pe fata împăratului și o răpește, purtând-o călare spre o peșteră de care nu se mai poate apropia nimeni din cauza unor insecte veninoase. Numai alergarea (specialitatea lui Bolintineanu) merită citarea:

Smeul încalecă, fuge cu vergura
Fuge pe vale;
Calul se turbură; zboară, se spumegă,
Mușcă 'n zăbale.

Smeu-i ia frânele, răpede-i sângeră
Coasta spumoasă;
Calu-i se'naripă, fuge ca negura
Vițelioasă.

Cerul se scutură, munții se leagănă
Brazii săltară;
Cerul cu stelele, brazii cu stâncile
Se confundară.

Văile murmură, frunzele freamătă
 Aerul sună;
 Pletele verginei, sparte sub aure
 Scânteii la lună.

Insă la peștera stâncilor alpice
 Calul atinge;
 Sforăe, nichează. Smeul cu vergura
 In umbră se stinge.

Herol aleargă la mormântul iubitei sale care cu chip de fantomă îi ascultă plângerea și moare (*Herol*). Împăratul omoară din îndemnul soției un cerb prooroc, care îi vestește mai înainte că acea soție îl va ucide și pe el (*Cerbul*). Umbra fratelui omorât urmărește în somn pe ucigaș (*Umbra răzbunătoare*). Căpetenia Avarilor vede în Carpați, într'un templu roman, chipul guvernorilor Daciei traiane, ridică paloșul, dar statuetele se scoală și sfărâmă în noaptea aceea pe barbari (*Capul Avarilor*). Domnul, mire proaspăt, nu poate dormi urmărit de strigoii Dochiei, fosta lui iubită, care chiamă galeș moartea s'o cunune cu el (*Dochia*). Zorile se ivesc și strigoii se mistue. Intr'o variantă (ed. Șaraga) mai lungă și foarte deosebită în amănunte, Domnul pică jos mort ¹⁾. Un cavaler urmărește o fecioară sălbatecă și călăreață, care nu-l voește:

* Nu... nu... niciodată!... » ea zice, ș'ușoară
 Pe cal s'arunca;
 Iar calu-i prin noapte ca vulturul ce zboară
 Voios înnota.

¹⁾ Balada bürgeriană cu strigoi a fost un element romantic așa de răspândit, încât e de prisos să stabilim izvoare hotărâte. O aflăm și în literatura rusească. Baladele *Ludmila* și *Svetlana* ale lui Ju'kovski sunt variante după *Lenore*. Cavalcada nu lipsește. Insoțirea unui viu cu o moartă (să ne amintim de *Strigoii* lui Eminescu) e tratată de Goethe în *Die Braut von Korinth*, inspirată la rândul-i dintr'o scrisoare a lui Phlegon, libert al lui Adrian, care povestește întâlnirile nocturne ale unei fete moarte cu iubitul cu care nu putuse să se căsătorească, până ce, surprins de părinți, strigoii fetei se prefăc într'un cadavru. Cfr. Eliphas Lévi, *Histoire de la magie*, Paris, Alcan, 1922, p. 228 urm.

Un fluture profet prezice cavalerului că va muri. Când i se aduce tânărului vestea că fata s'a înduplecat, el era într'adevăr mort (*Cavalerul și fluturul*). Povestea este puerilă. Mai firească e aceea în ton poporan (*Străinul*) în care moartea, chemată în duhul expresiei convenționale, vine cu adevărat:

Naltă și uscată,
De boale urmată,
Boale furioase
Boale galbicioase,
Din aripi plesnind
Ca esme rânjind.

Ielele au un ce bucolic. Păstorul atrage pe aceste duhuri ale pădurii văzute ca niște nimfe, le ademenește să vâre mâinile într'o despicătură de plop-capcană, și le sărută. În sfârșit *Lăutarul* amintește de aproape *Blestemul bardului* de Uhland. Prințul pune să fie adus cu sila lăutarul drumaș care spărgând harpa îl blestemă (așa dar alt blestem):

S'aveți repaos într'un mormânt
Numai când corpul ars de durere,
Răci-va'n lume orice plăcere
Prin desecatul său osământ !

Dar compunerea cea mai de seamă din această culegere, capodopera întregii lirici a lui Bolintineanu, este fără îndoială *Mihnea și Baba*, prin care poetul devine un Bürger al nostru. Prologul, deschizând poemul asupra unui miez de noapte în munți, are sonorități cavernoase și horcăituri de spaimă:

Când lampa se stinge la negrul mormânt
Atinsă de aripi, suflată de vânt, —
Când buha se plânge prin triste suspine —
Când râii fac planuri cum au a reține
În barbare lanțuri poporul gemând, —
Când demoni și spaima pe munți se adună
De urlă la stele, la nori și la lună,
Intr'una din peșteri în munte râpos,
Un om oarecare intră curagios.

În munți, într'un templu peceneg (îmage potrivită de ev barbar și obscur), ni se înfățișează un Sabbat carpatin, în care nu tonul negru este esențial, ci un sentiment de văjăit și răsucire, ieșit din febrilitatea versurilor:

In peștera Carpaților
O oară și mai bine
Vezi templul Pacinaților
Ce cade în ruine.

Aci se fac misterele
De babe blestemate
Ce scot la morți arterele
Și hârcele uscate.

Aci se fierb și oasele
In vase aurite,
Aci s'adun frumoasele
Când nu mai sunt dorite.

O flacăra mistică
Da palidă lumină;
Iar stâlpii în biserică
Păreau că se înclină.

Iar lilieci noapților
Ce au aicea locul
Ascunși în hârca morților,
Umblau să stingă focul.

O babă ce oroarele
Uscaseră în lume
Tot răscolea vulvoarele,
Șoptind încet un nume.

Mihnea pătrunde în templu întâmpinat de o întrebare și dând un răspuns care sunt o verificare a ecourilor peșterii și versurilor:

« Hei ! cine să calce în negrele-mi locuri... ? »

.

Și vorba-i cum geme în zid vijelia
Din colțuri în colțuri grozav răsuna.

Intriga poemului se dovedește bizară ca tot ce iese din închipuirea poetului. Baba avusese un fiu pe care îl dăduse în oștirea lui Mihnea, și în vederea înălțării căruia, făcuse legământ cu diavolul. Însă acel fiu murise și vina era a lui Mihnea căruia baba îi dă să bea într'o hârcă, sânge de-al mortului. Atunci se stârnește o mișcare haotică, o sarabandă de duhuri, adică o « danse macabre » notată cu un mare simț al sunurilor hârjiite și repezi, al dinamicei colosale și noroase:

Toți morții din mormânturi,
Cu ghiarele 'nceștate
Ca frunzele uscate
Ce zbor când suflă vânturi,
Spre Mihnea alerga;

Iar vârcolacii serii
Ce chiar din lună pișcă
Când frunzele se mișcă
In timpul primăverii,
Țipând, acum zbură.

Șoimanele ce umblă
Ca vijelii turbate,
Coloase deșirate
Cu forma ca o turlă,
Din munți în văi călca.

Baba blestemă pe Mihnea într'un chip violent, dar lipsit de sarcasm verbal care însă va deschide seria blestemelor în poezia noastră:

« Oriunde vei merge să calci o, tirane !
Să calci p'un cadavru și'n visu-ți să-l vezi !
Să strângi tu în mână-ți tot mâini diafane,
Și orice ți-or spune tu toate să crezi.
Să-ți arză plămânii d'o sete adâncă,
Și apă, tirane, să nu poți să bei !
Să simți tot d'auna asupra-ți o stâncă ! »
Etc.

Un tumult de monștri se iscă, unde meritul lui Bolintineanu este de a fi încercat să dea o figură elementelor mitologiei infernale autohtone, de altfel cu o mare plasticitate, folosind note

ale animalelor celor mai bestiale, taurul, mistrețul sau mai instabile ca iapa (numită «cavală» ca la V. Hugo), dând chip unor simple abstracțiuni ca «spaima» sau unor atribute ale demonului precum «naiba» ce pierduse în expresii orice înțeles figurativ, aducând în formă înfricoșătoare de astă dată, vițiul lui Setilă, totul într'o procesiune hohotitoare, crunt humoristică și poetică ca un vis dureros în soiul lui Breughel și Callot:

Așa vorbea bătrâna
 Și Mihnea tremură:
 Ear naiba, ce fântâna
 O soarbe într'o clipă
 Și tot de sete țipă,
 La dreapta lui zbură.

El are cap de taur
 Și ghiare de strigoi
 Și coada de balaur,
 Și geme cu turbare
 Când boala tristă pare
 Iar coada-i stă vulvoi.

Ear nagodele urite,
 Ca un mistreț la cap,
 Cu lungi și strâmbe râte
 Cu care de pe stâncă
 Râm marea cea adâncă
 Și lumea nu le 'ncap;

Și șase legioane
 De diavoli blestemați
 Treceau ca turbiloane
 De flăcări infernale
 Călări toți pe cavale
 Cu perii vulvoiați;

Și mii de mii de spaima
 Veneau din iad răsând
 Pe Mihnea să defaime
 Căci astfel baba are
 Mijloc de răzbunare
 Pe mort nesupărând.

Acum începe cavalcada. Mihnea se suie pe cal și aleargă urmărit de babă și de legiunea ei de duhuri până ce ivirea zorilor îl scapă de ele. Este aici firește o analiză a groazei nocturne și un humor grotesc care amintește de aproape călărirea din *Lenore* și alergarea din *Der wilde Jäger*, călărirea lui Faust și Mefistofeles din celebra litografie a lui Delacroix, dar mai ales aceea din *Lenore* :

« Rapp ! Rapp ! Mich dünkt, der Hahn schon ruft. . .
 Bald wird der Sand verrinnen. . .
 Rapp ! Rapp ! Ich wittre Morgenlust. . .
 Rapp ! Tummle dich von hinnen !
 Vollbracht, vollbracht ist unser Lauf !
 Das Hochzeitbette tut sich auf.
 Die Toten reiten schnelle !
 Wird sind, wir sind zur Stelle. »

Însă mai remarcabilă este, oricât ar deveni mecanică, virtuozitatea onomatopeică, ușurința de a aduna laolaltă, fără a face versul silnic, cu folosirea chiar a cacofoniei, toate zgomotele cu puțință, tropotul, fâșiitul, sforăitul, hohotul, bubuirea, într'o febră nebună, cu o orchestrație de tipul Berlioz, aproape genială:

Mihnea încălecă, calul său tropotă
 Fuge ca vântul.
 Sună pădurile, fâșie frunzele,
 Geme pământul;
 Fug legioanele, zbor cu cavalele,
 Luna dispăre;
 Cerul se'ntunecă, munții se cleatenă;
 Mihnea tresare.
 Fulgerul scânteie, tunetul bubue;
 Calul său cade;
 Demonii râseră; o ce de hohote !
 Mihnea jos sare.
 Însă el repede iară încalecă,
 Fuge mai tare;
 Fuge ca crivățul; sabia-i sfârâe
 În apărare.
 Aripi fantastice simte pe umere
 Însă el fuge;
 Pare că-l sfâșie guri însetabile,
 Hainele-i suge;

Baba p' o cavălă iute ca fulgerul
 Trece 'nainte
 Slabă și palidă, pletele-i fâlfâe
 Pe oseminate;
 Barba îi tremură, dinții se clatină,
 Muge ca taur.
 Geme ca tunetul, bate cavalele
 Ca un balaur.

O, ce de hohote! răsără demonii;
 Iadul tot râse!
 Inșă pe creștetul munților, zorile
 Zilei venise.

*

Sunt numeroase poeziile risipite prin felurite colecțiuni și care nu se pot așeza sub nici o definiție: compuneri erotice, dedicații, plângeri patriotice. Nici una nu are vre-o valoare deosebită. *O noapte pe cal* e un amestec de Musset cu Bürger, în stilul de badinerie din *Namouna* și *Mardoche*, fiind vorba chiar de o femeie Dumnezeu și drac totdeodată. Un om de lume răpește călare o frumusețe din București care după trei luni fuge, în același chip, cu un altul, plictisită de monotonia vieții la moșie. De unde amărăciune misogină. În timpul cavalcadei, eroul, trecând pe lângă o biserică unde ar fi fost îngropată soția lui Țepeluș Vodă, povestește răpitei și istoria Doamnei: otrăvită de Vodă pentru vina neadeverită de a-și fi dat inima unui rob. Un cântec zis de doică s'a publicat și deosebit în *Basme (Străinul)*. Compunerea trădează o voință de galanterie și o libidine dezgustătoare:

La anul una mie opt sute și mai bine,
 Cam patru zeci și patru, eram înamorat
 De orice frumusețe: brunete și blondine,
 Tot felul de cosițe subț buze-am desnodat.
 Fetițe, măritate, din mici și 'nalte clase,
 Pe dulcea lor guriță eu miere-am adunat.

Febrilitatea sensualității e cu adevărat bolnăvicioasă:

Sărutați, sărutați până ce rásurile
 Pe buze tinere încă 'nfloresc.
 Culegeți, culegeți florile anilor
 Până ce mâinile nu amorțesc.

Silnicirea limbii (*ciulă*, p. *ciulește*, *spiculă* p. *oglinďă*, *brațele-ți*, *sărutările-ți* prea des, *glumi* p. *glume*, *rumenă* p. *rumenește*) nu se poate îngădui. Și aici cavalcada formează partea tare a poeziei cu ceva vitejesc pe alocurea, însă metoda a devenit mecanică și plictisitoare:

Bubue văile, calul s'avântură
Fuge cu cugetul inimii'n dor;
Zboară ca austrul, sau ca eretele
Cătră o pasere singură'n nor.

Dănțue arborii, umbrele, stelele,
Una cu muntele văile s'nt;
Murgul meu sforăe, leapădă spumele,
N'ating picioarele lui pre pământ.

.
Ura! . . . a! eacătă-i, repetau oamenii
Ce călări după noi uite-au sosit.

.
Și întinzând armele-mi, volvoră flacăra;
Tună. Iar văile s'aud gemând.
Apoi dând pîntene, calul se'nfurie:
Zbor, l'a mea inimă mândra-mi strângând.

Abia o imagine răzleață,

Maria era udă de ploaie; semăna
Venusa grațioasă ieșind din sânul mării,

este în modul adevăratei poezii. Popularele lui Bolintineanu sunt de o rară copilărie. Intre Fluturul și Viorică se leagă acest leșinat dialog diminutival (*Fluturelul*):

— Viorică, lică,
De-ai fi bunicică,
Cât ești frumușică
Tu m'ai ospăta
In foița ta!

— Du-te, fluturul
Mândru, mititel,
Cu-aripă pestriță
Cu puf pe guriță,
Flutur răsfațat
De flori sărutat!
Căci mi-i săruta
Cu gurița ta.

Un cioban moare subit de emoție când zărește pe iubită și cade de-a rostogolul pe «costișoară», după ce-a cântat însă această arie stupidă:

Crivăț, crivăcior,
De o fi să mor,
Pe-acest colțișor,
Să aduni cu drag
Subt un verde fag
A mele-cșișoare !

În *Melodii române*, în *Plângerile României*, mai ales în aceste din urmă (în ciuda limbii pocite: *chini, nemici, inimi lași*, etc.) e câte un accent sincer, amintind *All' Italia* de V. Filicaja:

Oh ! trebuia tu oare, o țară, să trăești,
Să vezi rupându-ți sânul acei ce tu hrănești.
D'afară rău n'ar face, de n'ar ave-ajutorul
Acelor ce-ți devoră, o țară, viitorul !

*

Comunerile prin care numele lui Bolintineanu a pătruns în cărțile școlare și și-a câștigat o reputație ce a dăinuit multă vreme sunt *Legendele naționale* numite mai apoi *Legende istorice* sau *Bătăliile Românilor*. Poeziile acestea care au înflăcărat câteva generații au părut în urmă așa de mecanice, încât parodiile ce s'au făcut pe socoteala lor (de către Caragiale de pildă) apar tot atât de izbutite în punctele tipice ca și originalul, ba mai mult, mașinăria e atât de simplistă, că originalele însăși pot fi luate drept parodii. La început se face o scurtă expoziție a situației, cu veștita imagine a globului lunar :

Ca un glob de aur luna strălucea
Și pe-o vale verde oștile dormea.

* * *

Pe o stâncă neagră, într'un vechi castel,
Unde cură'n poale un râu mititel,
Plânge și suspină tânăra domniță.

* * *

Armia maghiară țara a'nvelit;
Soarele văzând-o, a îngălbenit.

* * *

Intr'o sală 'ntinsă printre căpitani,
Stă pe tronu-i Mircea încărcat de ani.

Pe dată apoi eroul ține o cuvântare cu desăvârșire prozaică în care sar în ochi opiniile autorului însuși despre momentul istoric pe care îl înfățișează eroul:

— Dragii mei ! iertați-mi astă lăcrămioară !
E o slăbiciune de care roșesc
Toți câți au un suflet tare, bărbătesc;
Inșă sunt minute când natura cere
Dela cel mai tare partea-i de durere....
Astăzi poci să număr mai la nouă ani
De când noi ne batem cu atâți dușmani.
Este adevărul... am făcut, în lume,
Neamului acesta cel mai mare nume.

Câteodată ia cuvântul o a doua persoană, solul bunăoară. După sfârșirea discursului vine încheierea epică, tipică prin viteză ei:

Dup'aceste vorbe, Ștefan strânge-oștire
Și'nvingând păgânii, 'nalță-o mânăstire.

* * *

Ei plecară'ndată să se războiască;
La Tismana bate armia nemțească.
Atunci Ștefan, domnul mare
La oaste plecă
Și de oștile barbare
Țara curăță.

Din acest plan Bolintineanu nu e în stare să iasă niciodată, așa încât legendele lui se compun dintr'un număr mic de situațiuni, dintre care cea mai învederată este « benchetul », împrejurarea în care se pot ține cuvântări. De pildă:

Dar pe-un vârf de munte stă Mihai la masă
Și pe dalba-i mână fruntea lui se lasă;
Stă în capul mesei între căpitani.

* * *

Căpitani toarnă prin pahare vin
Și în sănătatea lui Mihai închin.

* * *

Intr'o mânăstire din trecut rămasă,
 In domnească sală se întinde masă.
 Mihail presidă ăst banchet voios
 Și în timpul mesei zice dureros...

* * *

Dup'o zi de luptă se așează mese
 Cu plăcute vinuri și bucate-alese.

* * *

Pe o cale verde sub stejari bătrâni,
 Trece Popa Stoica cu trei mii Români.
 Luna plină 'nalță discul ei pe munte.
 Stoica stă la masă cu cei mai de frunte.

* * *

Dar p'un pisc sălbatic ce din nori ieșea,
 Ca o frunte d'aur luna strălucea
 Acolo s'așează căpitani la masă.

Oratorul face uneori după discurs, un gest simbolic, precum :

Zice, și arată un paner de aur
 Unde închisese gingașu-i tezaur.

* * *

Zice, aruncă cupa și o sparge'n trei.

Discursul însuși are un program statornic. Întâi se glorifică
 nobleța Românelui:

Unde este timpul cel de bărbăție
 Când murea românul pentr'o datorie !

* * *

Era nobil omul când era Român.

Oratorii profesează totdeauna un liberalism mândru, un res-
 pect teatral pentru onoarea cavaleriească și pentru opinia altora:

Căci Românul încă știe a se bate
 Și urăște viața fără libertate.

* * *

Prinșii fie liberi ! au cuvântu-mi dat.

* * *

Mircea se'ndreptează iute către ei:
— Respectați solia, căpitanii mei!

* * *

Cel ce dela cârmă bate'ntr'un popor,
Este-o răzbunare, nu cârmuitor.

* * *

Bulevard umanității
Fuse ăst popor român;
Sabia creștinătății \
Azi o frânge sub popor.

De aici parodia lui Caragiale (*Crucea și Semiluna*):

El insultă crucea; nu 'nsult semiluna;
Sincera credință respect totdeauna.

Ei sunt de un patriotism absolut și când se cuvine, mușcător:

Zice, dar boierii tremur ca mârșavi;
Nu mai erau nobili, ci turme de sclavi!

* * *

Până când Românul capul o să plece
Umilit sub jugul tiraniei grece?

Discursurile sunt presărate cu sentințe (care sunt adesea simple jocuri filologice) și profeții:

Dar înțelepciunea făr'a cuteza,
E ca cutezarea făr'a cugeta.

* * *

Cel ce-i mai aproape de mormântul său
La ideea morții tremură mai rău!

* * *

Cela ce se bate pentru a lui țară
Sufletu-i e focul soarelui de vară.

* * *

Unde tronul poartă uri și răzbunare
Moartea se așează p'ale sale scări.

* * *

Viitor de aur țara noastră are,
Și prevăz prin secolii a ei înălțare.

* * *

Fii iertat, o sânge ! de vei naște-odată,
Patrie Română, mare, laudată.

Și în distribuirea persoanelor Bolintineanu aleargă la situa-
țiuni convenționale de un gust naiv. În afară de «benchet» găsim
cercul aulic când sunt la mijloc bărbați:

Intr'o sală 'ntinsă, printre căpitani,
Stă pe tronu-i Mircea încărcat de ani.

* * *

Domnul șade'n sala cea de sărbătoare

și «ghirlanda», fiind vorba de «dame»:

Imprejuru-i tineri cavaleri veghează;
O semighirlandă damele formează.

Cuvântarea e semănată cu interogațiuni și exclamațiuni:

Unde este timpul cel de vitejie ?
Timpul de mari fapte, vai ! n'o să mai vie ?

* * *

Ce e viața noastră în sclavie oare ?
Noapte fără stele, zile fără soare.

* * *

Unde este timpul cel de bărbăție
Când murea Românul pentr'o datorie ?

* * *

Ce e oare traiul, dacă e robit ?
Sărbătoare 'n care nimeni n'a zâmbit.

* * *

Fiul meu cel june ! voi Români doriți !
Moartea mă culege dintr'ai mei iubiți !

* * *

Stinsu-s'a lumina gloriei moldave !
Plângi, o tristă țară, sufletele brave,
Ce-au picat în luptă pentru-al tău amor !
Plângi cu plâns de moarte pe mormântul lor !

Intru cât privește structura însăși a oratoriei, în ciuda unor comparații convenționale, ea este în totul discursivă, constând din câteva raționamente politice:

Mulți Români chiar astăzi la străini aleargă
 Și prin ei așteaptă țara ca să meargă.
 Și cum vrei ca viața la ei a afla,
 Când tu nu o afli în inima ta !
 Cel străin nu-ți face niciodată bine,
 Fără să câștige drepturi peste tine.
 Nu zic c'o să piară neamul românesc;
 Dar sunt timpi în care popolii slăbesc;
 Cum sunt ani în care pomul ce rodește,
 Nu dă nici o roadă, deși înflorește.

Cea mai tipică legendă în privința aceasta e *Bătălia dela Varna*, care e o adevărată scenă dramatică, unde toți vorbesc argumentând. Ladislau crede că lupta va izbuti:

Ladislav acolo cel întâi vorbește:
 « Reușita dalbă mie îmi zâmbește »...

Urmează Huniad:

Huniad ia vorba: « Prea mărețe Sire !
 Capul meu răspunde despre reușire ! »

Și urmează astfel discuția în care opinia lui Vlad e aceasta:

Vlad atunci răspunde celor adunați:
 « Eu sunt de părere luptă să nu dați !
 După multe păsuri și cercare vană,
 Mi-este cunoscută spada musulmană...
 Voi duceți în luptă prea puțini ostași:
 La vânat Sultanul duce-atâți arcași;
 Dar s'aveți oștire mult mai numeroasă,
 Iarna ce sosește nu e priincioasă.
 Sire, preoți, nobili ! astăzi m'ascultați !
 Ar fi mult mai bine să vă înturnați
 Și la primăvară cu mari oști creștine,
 Să 'ncepeți războiul pentru-al lumii bine ».

Partea strict epică ce formează de obicei încheierea este rapidă, nu prin scurtime, ci prin figurarea conceptuală a faptelor și prin diformarea limitelor temporale. În versurile

Astfel zice și pe gânduri
Pleacă: pe vrășmași distrug:
Bate Turcii'n două rânduri,
Scapă țara sa de jug.

sunt notate ideal două războaie a căror durată trebuie să fie mult mai lungă decât actul însuși al legendei, în vreme ce noi după verbul « zice » ne așteptăm la un eveniment imediat, în cadrul percepției pe loc a eroului. De asemeni rezumative și disproporționate sub unghiul cronologic sunt versurile

De atuncea Domnul pierde-a lui domnie
Și curând în urmă moare'n sărăcie,

sau

Zice, pleacă, 'nvinge. Hroit se umilă.
Purice Aprodul s'a făcut *movilă*,

unde recunoaștem pe *Veni, vidi, vici*, sau în sfârșit:

Matei Domnul vine cu cetele sale.
Sfărâmă străinii răspândiți pe vale...
Domnul de Moldova scapă rușinat
Și de conștiință dureros mușcat,

în acest din urmă exemplu fiind figurat conceptual chiar un proces sufletesc (mustrarea). Aceasta e o eroare fundamentală în poezia lui Bolintineanu. Impresia epică se bizue pe reprezentarea concretă. Ori de câte ori se strâng laolaltă mai multe reprezentări fără strictă contiguitate spațială și temporală, narațiunea devine istorie, fiindcă mintea se ridică numai de câțiva la o reprezentare mai cuprinzătoare care să le dea un înțeles. Această reprezentare mai largă este însă noțiunea istorică. Curată noțiune istorică ne apare prin urmare legenda *Vornicul Dumitru*, caracterizată printr-o viteză maximă de momente străine, necontigue, cu neputință de întins pe o singură pânză:

Paşa din Silistra cu Hafif unit,
 Vor s'apuce ţara cu oştiri d'elit.
 Vornicul Dumitru înainte iese
 Cu treizeci de tunuri şi cu oşti alese.
 Pune 'n cară tunuri învălitate 'n lemn
 Şi le duce 'n taberi sub al păcii semn.
 Scrie că le duce birul de la ţară;
 Paşii le primiră şi se bucurară.
 Dar când aste care printre Turci intrau
 Oştile Române mai pe jos veneau.
 Lăzile se farâm: tunurile pline
 Fulgeră de-odată cetele străine...
 Turcii se 'nspăimântă şi se risipesc,
 Iar Români ageri, ager îi cosesc.

Din această metodă rezultă în parte un fenomen pentru care Bolintineanu a fost foarte preţuit: fluenţa versului. Ori de câte ori se stihuesc propoziţii prozaice, de convorbire obişnuită, impresia este de ceva foarte curgător, şi asta se explică, poate, prin faptul că mintea noastră mai primitoare la judecăţi, mai ales când sunt comune, simte o uşurare, ce se traduce printr'o atenţie mai mare asupra versificării sau, în sfârşit, prin facilitatea adevărată a stihurilor care găsesc în limbajul de toate zilele raporturi uşoare, făcute de-a gata.

Dacă studiem pe Bolintineanu sub raportul industriei poetice, rămânem izbiţi de monotonia şi chiar copilăria mijloacelor sale. Compararea cu câteva flori, în formă diminutivală de obicei (roză, garoafă, crin, viorea), asta se chiamă o imagine:

Regele Lehei are surioară
 Tânăra frumoasă ca o rozioară.

* * *

Plânge şi suspină tânăra domniţă,
 Dulce şi suavă ca o garofiţă.

* * *

Ochii săi albaştri ard în lacrimile
 Cum lucesc în rouă două vioarele;
 Buclele-i de aur cad pe albu-i sân
 Rozele şi crinii pe faţă-i se'ngân.

* * *

Roşiorul mândru şi frumos ca crinul...

* * *

Bună ziua vouă, juni dănțuitori,
Vouă copilițe, tineri crinișori !

* * *

Doamna intră'n sală; grațiile sclave
Impletesc cu roze zilele-i suave.

* * *

Ea îl dă, și fața ca un frag cocând
Rumenă surăde drăgălaș și blând.

* * *

Chipul tău e rupt din soare,
Sânul tău din crinior,
Păru-ți din a serii boare,
Buzele-ți din foc de zori.

* * *

Fața ei se rumenește
Ca o roză 'n flori;
Și cu mâna învește
Aste vii colori.
Pe costița-i văluroasă
Negri fluturași
Cu-aripoară neguroasă
Tremur drăgălași.
Sânul ei îl învește
Valuri dulci de crin,
Când suspinul înflorește
Rontunziorul sân.

* * *

Este ora ceea când un fluturel
Scutură de rouă capu-i tinerel,
Și lăsându-și patul cel de florișoare
Pe o rază dulce zboară către soare.

Mai adesea un adjectiv ajunge: suav, dalb (folosit cu un conținut foarte șters), dulce, drăgălaș, splendid, voios, argintos, auros, tânăr, pletos, rumen, frăguit, fericite:

Luna după dealuri mergând să se culce,
Ii arată calea și-i surăde dulce.

* * *

O fetiță dulce ca o fericire...

* * *

Viața noastră trece ca suava rouă.

* * *

Și rechemă dulce tinerii săi ani.

* * *

Noaptea trece lină. Stelele voioase,
Scutură în aer coamele-auroase.

Când poetul inventează ceva mai deosebit, cum e imaginea
lunei în chip de glob sau de fluviu, atunci el este în chip învederat
mândru și pune versul în bună perspectivă:

Ca un glob de aur luna strălucia

* * *

Ca un fluviu d'aur, splendidă lumină
Peste patru taberi, varsă luna plină.

Rareori procesul poetic este mai complicat și când este, me-
canismul e simplist ca în următoarele strofe:

Marioara blândă moare,
Miron cade înjunghiat;
Și în ziua viitoare
Două cruci s'au ridicat.

Dar pe groapa lor cea sântă,
Cum dă vânt de primăvară,
Două păsărele cântă.
Cântă ale lor dureri!

(Urmează)

G. CĂLINESCU

BĂRĂGAN

Cântec de holde, veche câmpie —
te-ascunde 'nserarea târzie,
ca pe o monetă cu care
și-ar cumpăra pâine și sare,

când tu împrăștii, în țara nouă —
noptile tale de rod și rouă
și scuturi din soare chervane
cu aur și fete morgane.

Răzoarele tale de bălării
împușcă zorile cu ciocârlii
și 'n fiecare glonte viu, tu pui
o rugăciune caldă-a lanului,
să se îndure apele surori
să-ți dea mătase 'n linii și viori.

SCHIȚĂ DE CARTIER

Maidanele — toate — nu se mai zvântă,
(Vecinii spun că n'au ce pierde)
dar bălțile și-au pus maramă verde
și le auzi noaptea cum cântă,
cu fața la cerul târziu —
când numai țigănalul gardistului — între vise —
mai umblă prin curțile 'nchise
și bate în geamurile stinse, chefliu.

H A Ș I Ș

Spre care asfințituri călătoream nu știu.
Juca văzduhu 'n urmă, pe drumuri amețite —
o horă fără țărături, în mâinile furtunii;
dar noaptea cădea albă, din caierele lunii
și-argintul ei în vine se 'mprăștiase viu.

Tărâmurii fără nume chemau sub umbre mari,
o calmă adiere, ori un ghețar plutind?
Infășurat în gânduri — și vifor și ascet —
săpam cu pașii 'n umbră povestea lui Hamlet
și 'ncercuiam o viață fantomele să-i prind.

TEODOR SCARLAT

TITU MAIORESCU CĂTRE GH. DIMA

După cum se poate vedea și din « Insemnări zilnice » (pag. 340), publicate de curând de d. I. Rădulescu-Pogoneanu, Titu Maiorescu se interesa de aproape de compozitorul transilvănean Gheorghe Dima și de concertele lui.

O împrejurare fericită, bunăvoința deosebită a doamnei *Maria C. Moga*, născută *Dima*, din Brașov, ne înlesnește descoperirea a două scrisori adresate de îndrumătorul « Junimii » compozitorului brașovean.

Originalele acestor două scrisori se află în arhiva numitei familii din Brașov.

Din scrisoarea a doua se poate constata, o dată mai mult, cât de binefăcătoare erau intervențiile lui Titu Maiorescu nu numai când e vorba de acordarea unor decorații și ajutoare materiale, ci și când suut necesare unele sugestii de dat tinerei arte muzicale românești, deci într'un domeniu cu totul diferit de cel literar, cu deosebire cultivat de el.

Pentru înțelegerea mai deplină a acestor două texte, notăm că întâia scrisoare e de pe timpul când G. Dima e numai solist și nu președintele Reuniunii de cântări din Sibiu, calitate ce o deține când primește a doua scrisoare.

Pentru a-i păstra vocea curată, doamna Clara Maiorescu îi trimite tânărului solist G. Dima, la 1880, un suc de sfeclă, preparat special.

În arhiva familiei se păstrează și exemplarele trimise de Titu Maiorescu lui Gh. Dima din poeziile lui Mihail Eminescu, cu dedicații foarte măgulitoare.

Gh. Dima a îndeplinit dorința exprimată în a doua scrisoare de a armoniza cele cinci poezii de Eminescu.

Textele sunt reproduse cu ortografia vremii.

I

Luni 24 Noemvr. 1880

Iubitule Domnule Dima,

Te rog fă-ne plăcerea a veni mâne Marți înainte de 6 ore (cu cât mai înainte, cu atât mai bine) să prânzim împreună.

Adresez aceiași rugămintе și fratelui Dumitale, D-lui Pandelie, și vă rog totodată să invitați din partea mea la noi, la masă, și pe celălalt Domn Profesor de la Brașov, care m'a vizitat împreună cu fratele D-Tale, dar a cărui nume l-am uitat (dar această din urmă împrejurare te rog să nu i-o spui).

M. S. Doamna, după informațiunile ce le am de la Baronesa Witzleben, a rămas încântată de concertul D-Tale.

Al D-Tale devotat

T. Maiorescu

II

București 27 Mai 1875

Iubitule Domnule Dima,

Nu mă pot opri de a-ți trimite aceste câteva rânduri la Sibiu, unde vă veți fi întors din importanta Dv. călătorie artistică, și de a-ți repeta și în scris recunoștința noastră a tutulor pentru momentele de adâncă și fericită emoțiune ce ni le-a procurat concertul D-voastră de Marția trecută.

D-na Zoe Bengescu, cumnată-mea, a venit a doua zi să ne spue cât de încântată a fost Regina și de compozițiunile D-tale și de executarea admirabilă din partea corului și de excelenta școală musicală ce au dovedit-o solistele.

Regina a fost așa de mișcată, încât după concert nu s'a putut hotărî să se întorcă la Palat, ci s'a mai plimbat cu D-na Bengescu la șosea, reproducându-și mereu una altele melodiile auzite și trăind câteva minute mai mult în farmecul lor neturburat.

Ceea ce a plăcut Reginei în deosebi, este faptul că în corul condus de D-ta frumusețea muzicii naționale apare alături și

împreună cu muzica clasică și că din acelaș izvor al artei, din care s-au adăpat Haydn, Mendelssohn, Brahms și Rubinstein — pentru a nu cita decât pe cei cântați de D-voastră în acea sară — se adapă și muzica noastră proprie etnică.

Pentru publicul Bucureștean concertul D-voastră a fost o revelațiune și totodată o mare lecțiune de patriotism. Ne-ați dat un exemplu, care, dacă a trebuit să umilească pe unii, va fi îmbărbătat totuș pe cei mai mulți și le va fi dat încrederea că Românii de abia redeșteptați spre cultura adevărată, pot face foarte mult, dacă D-voastră în împrejurări așa de grele ați făcut o atât de însemnată lucrare artistică.

Ca un semn extern al marelui succes ce l-ați avut, Ministrul Cultelor și al Instrucțiunii publice supune chiar astăzi Regelui decretul pentru decorarea D-tale cu medalia de aur « Bene Merenti » clasa I, și am totodată mulțumirea a fi isbitit să obțin pentru înlesnirea cheltuelilor zilnice ale chorului D-voastră suma de *trei mii franci*, pe care Te rog să o încasezi prin vreun însărcinat al D-tale la București.

Nu pot termina fără a-ți propune îndeplinirea unei mari dorințe a multora din noi ca unele din poesiile celui mai iubit poet al tinereții noastre de astăzi să fie înzestrate de talentul D-tale cu o compoziție muzicală potrivită.

Iți trimit sub bandă ultima ediție a poeziilor lui Eminescu și-mi permit a-ți semnala, în sensul celor zise mai sus, pentru compoziții chorale admirabilele versiuni în formă populară:

« Ce te legeni, codrule » (pag. 15) și « La mijloc de codru des » (pag. 45), ear pentru o compoziție mai de salon, poate pentru o singură voce:

« Somnoroase păsărele » (pag. 167), « Peste vârfuri trece luna » (pag. 165), « Vezi rândunelele se duc » (pag. 313).

Poate am scris într'un ceas bun!

Rugându-te să transmiți Doamnei Dima respectuoasele mele complimente, sînt și rămân al D-tale prietenește devotat.

T. Maiorescu

Pentru textul conform:
IOAN GEORGESCU

ASUPRA TRECERII DELA VEGHE LA SOMN

Studiul vieții subconștiente a beneficiat de numeroase metode de cercetare: scrisul automat sau confesiunea psihoanalitică, structura delirului la psihopați sau reacția psihismului la anumite substanțe toxice, visul și imaginile hipnagocice au fost pe rând utilizate. Faptele notate au servit, după tendințele cercetătorilor respectivi, fie a forma sau consolida explicații și teorii generale asupra structurii subconștientului, fie a mări materialul documentar privitor la comportarea zonelor subliminare ale vieții noastre sufletești. În prezent, viața subconștientă dezvăluită prin observații multiple prezintă pentru psiholog o zonă sufletească, ale cărei legi generale au fost schițate, dar a cărei cunoaștere necesită încă numeroase contribuții, rod al observației sau al experimentării.

În cercetarea noastră, ne-am sprijinit exclusiv pe un material de observație pe care l-am selecționat cu îngrijire. Cunoșcând caracterul fugace al fenomenelor subconștiente și convinși fiind că pentru studierea lor observatorul trebuie să fie nu numai credincios unei discipline științifice stricte, dar că trebuie să fie mai ales un analist fin și pătrunzător, am renunțat la toate mărturiile persoanelor a căror observație nu-mi putea oferi cheazășii de exactitate. Din prudență științifică, am înlăturat toate observațiile personale care nu au fost notate imediat după producerea fenomenelor, iar când, din cauza semnificației lor deosebite, am utilizat atari mărturii, am avut grije să înlătur eventualele cazuri de falsificare subiectivă a datelor prezentate.

Verificarea repetată a faptelor de observație, consemnate cu îngrijire, vreme de mai mulți ani, confirmarea lor prin observații

asemănătoare, de observatori conștiincioși, ne-au condus nesimțit la vederi generale asupra dinamismului vieții subconștiente.

Punctul de plecare al cercetării noastre va fi examenul stărilor de somnolență, al imaginilor hipnagogice și al visului.

* * *

Trecerea gradată dela stările de veghe la somnolență și somn este comandată de intensitatea energiei nervoase a subiectului. Atât timp cât individul are energie îndestulătoare pentru a se fixa în lucruri și a-și concentra atenția, starea de veghe, cu toate fluctuațiile ei, se menține; când însă resursele nervoase se epuizează și oboseala îngreuiază corpul, gradul de inserție al individului în lume începe să scadă. Acest moment de oboseală, uneori trecătoare, alteori adâncă și conducând la somn, definește trecerea dela veghe la somnolență și merită câteva precizări.

Privit sub raportul atitudinii sale generale față de realitate, individul în stare de veghe se definește printr'o *participare* activă la lumea exterioară. Atenția îl fixa în lucruri, curiozitatea față de evenimentele din afară îl diriguia către exterior, iar ceea ce anume psihiatrii au numit *contactul vital cu realitatea* prilejua adeziunea psihologică la mediul exterior. Individul trăiește deci activ, la o întretăiere de coordonate spațiale și temporale, trăiește în momentul prezent și într'un anume loc.

Rezultat al funcției de adaptare a conștiinței la condiții singulare de existență, starea de veghe permite individului un contact biologic și social util cu lumea înconjurătoare. Astfel, starea de veghe desprinde în jur obiecte cu contur net, descopere în-lănțuiri de cauze și efecte, stabilește corelații între fapte și le orânduește în complexe și cadre generale, în sfârșit statornicește raporturi precise de dependență între aceste grupări de condiții exterioare și nevoile organice proprii. Veghea consistă deci într'o permanentă strădanie de stabilire a unui raport între cadrele esențial variabile și evenimentele neprevăzute ale vieții din afară și nevoile permanente ale organismului, considerat ca unitate independentă și oarecum opusă mediului.

Dar orientarea atenției nu se face exclusiv către exterior. Ritmul organic, cu deosebire în momentele de turburare, între-

ține de asemeni preocuparea veghei. Efortul de adaptare la lume apare deci condiționat nu numai de înjghebarea variabilă a factorilor din afară, dar și de condițiile profunde și de asemeni variabile ale nevoilor corpului. Această raportare a celor două cadre, având drept scop stabilirea unei concordanțe între ele, nu se poate menține indefinit. Rezistența nervoasă se epuizează treptat și tensiunea nervoasă scade. Oscilațiile de tensiune sufletească și nervoasă, la început tranzitorii și inaparente, sfârșesc prin a se vădi prin fenomene organice de oboseală și prin stări sufletești de disociere și cufundare înspre propriile realități.

Această stare de nesiguranță și de vag se definește, în primul rând, printr'o slăbire a participării sufletești la lumea exterioară. Energia nervoasă, acum deficitară, nu mai poate întreține contactul cu realul; atenția e risipită și se refuză efortului de a se concentra asupra unui obiect determinat; curiozitatea și interesul pentru cele ce se petrec în afară de sine se macină încetul cu încetul. Ceea ce câteva ore mai înainte încorda întreaga ființă pentru o cuprindere cât mai amănunțită, se vedește a fi acum de un interes relativ și, în orice caz, susceptibil de a fi amânat pentru un examen ulterior. Orientarea atenției în starea de veghe, în două direcții, înspre lumea externă ca și înspre viața cinesteziică, cu o predominență marcată a primei direcții, se schimbă. Exteriorul preocupă mai puțin. O dezinteresare, ca să întrebuițăm expresia fericită a lui Bergson, definește această fază de dezinsertie a individului din coordonatele mediului cosmic și social.

Când oboseala este accentuată și condițiile exterioare prielnice, oboseala se rezolvă în somnolență. Atunci participarea la lumea exterioară se destramă până la dispariție, unitatea sintetică a personalității se disociază, categoriile gândirii se încălesc. Individul pierde facultatea de a se fixa pe o realitate dată, un obiect de pildă, nu-l mai poate considera separat, în unitatea lui, în caracterele lui distinctive. El nu mai poate statornici, din această cauză, un raport util, biologic, între el și lume. Obiectele din jur nu mai apar separate și distincte, ci se confundă într'o masă indistinctă, fără semnificație obiectivă. Dar paralel cu această distragere dela realitatea și plinătatea lumii exterioare, spiritul, ale cărei perspective se schimbă cu desăvârșire, începe să investească obiectele astfel întrevăzute cu sensuri subiective

și arbitrare. Obiectele din afară nu mai sunt puncte de orientare și date exterioare pe care spiritul le încarcă cu semnificații noi. Vederea clară este astfel aburită de o desvoltare anarhică și incoerentă de date subiective care se suprapun faptelor din afară, anulându-le valoarea obiectivă. Ne aflăm în fața unui fel de regresiune mentală, comparabilă cu viziunea copilului care transformă, prin luxul său imaginativ, obiectul care omului matur în stare de veghe îi apare ca un baston, într'un cal veritabil. Starea de somnolență prezintă, după convingerea noastră, acest caracter distinctiv: ea anulează cunoașterea obiectivă și logică a lumii și o înlocuiește cu un delir imaginativ, în care obiectele exterioare devin simple pretexte pentru fantasmagoria lăuntrică. Nepuținându-se adapta la realitate, pentru a o domina și a o cuprinde prin efort și tensiune, individul o înregistrează pasiv, prin bruma somnolenței și o încarcă de o nouă lume, vizionară și halucinatorie, care se suprapune vechilor cadre.

Acest moment de totală destindere organică se definește prin urmare prin invadarea imaginilor în câmpul viziunii și prin destrămarea gândirii abstracte. Imaginea se substituie ideii, care dacă nu este cu desăvârșire anulată, prezintă o claritate diminuată și, în orice caz, cu o coerență interioară foarte relativă. Aceasta nu implică dispariția în timpul somnului a oricăror operații logice, dar înlătură puțința, în timpul somnolenței, a raționamentelor stricte și a abstracției. Dela starea de veghe, caracterizată prin concentrarea spiritului asupra unor obiective exterioare individului, la somnolență, în care incapabil de a se orienta în afară, gândul se lasă a fi invadat de imagini, tranziția se face prin scăderea treptată a energiei nervoase. În timpul vegheii, individul, în efortul său susținut de a se însera în lucruri, concentra întreaga sa viață sufletească asupra unor realități externe. Aceasta presupunea în primul rând o refulare energetică a tuturor datelor sufletești streine de aderența individului la acea realitate. Participarea la lume nu presupune deci numai aderență la lucruri, dar cu deosebire selecționarea materialului sufletesc de care individul dispune. Atenția vegheii opune o barieră de selecționare tuturor faptelor sufletești neconcordante cu adaptarea la realitate. În momentul săvârșirii unei acțiuni oarecare, de pildă, individul nu are nevoie numai de o anumită cantitate de energie psihică,

dar va trebui cu deosebire să inhibe energic, toate dispozițiile interioare, toate veleitățile și înclinările contrarii acestei acțiuni.

În momentul cunoașterii unui obiect, în timpul unui examen atent al unui fapt exterior, individul va opune în mod automat o barieră nenumăratelor amintiri și date sufletești străine de actul acelei operații intelectuale. Aderența la realitate se face deci în egală măsură prin concentrarea energiei sufletești într'o direcție determinată, dar prin efortul de eliminare a tuturor datelor sufletești parazitare și neutile în actul de luare în posesie a acelei realități.

Momentul somnolenței, lipsit de resursele de energie nervoasă de care dispune veghea, nu comportă nici concentrare și nici selecționare. Stării de tensiune îi urmează o stare flotantă, nesigură, sustrasă constrângerii și voinței. În loc să se supună realității exterioare, spiritul se părăsește propriilor tălăzuiri. Somnolența marchează deci faza de totală libertate a vieții lăuntrice, de gratuitate desăvârșită, de sustragere de subt semnul utilitarului și al biologicului. Degajat de sub servitutea lumii exterioare și a nevoilor biologice de adaptare, individul se cufundă în el însuși. Dar în același timp, îndată cu încetarea tensiunii și a concentrării atenției asupra unor obiective exterioare, dispare și frâna de selecționare a materialului psihic. Ritmul sufletec al stării de veghe, comandat de coordonarea și dominarea stărilor sufletești se destramă. Nestăvilită și nemai dominată de forțele inhibitive ale conștiinței treze, viața subconștientă se deslănțue. Somnolența prilejuește deci o revărsare desordonată a imaginilor latente, a amintirilor, a stărilor sufletești neprecise, care ar fi putut stânjeni activitatea individului în timpul veghei.

În timpul treziei, individul operează cu noțiuni precise, cu scheme logice abstracte sau cu intuiții directe. În timpul somnului toate aceste instrumente de cunoaștere își pierd eficiența. Imaginea fugitivă, bogată, multiplă și schimbătoare, apare în câmpul viziunii și domină psihismul omului adormit. Inchizând ochii, individul în somnolență, dacă nu se poate sustrage cu desăvârșire contactului cu lumea exterioară, cel puțin reduce la minimum inserția lui în realitate. În timpul treziei, el participa la universul exterior; acum el participă cu aceeași intensitate la propria lui viață interioară, deslănțuită și nemai înfrânată de exigențele prag-

matice. Dacă mai înainte structura gândului său accepta coerența și stringența desfășurării faptelor exterioare, a determinismului faptelor externe, acum gândul, evadat din această simetrie, plutește în libertate, călăuzit numai de anumite legi interioare, pe care ne vom strădui a le statornici. Psihismul veghei este deci clar și logic, psihismul somnolenței este alogic și incoherent. Gândul treziei, în efortul său de a cuprinde fenomenele exterioare, are tendința de a reduce ansamblul realității, chiar și fenomenele aparent arbitrare și fantastice la sisteme de explicații logice. Gândul somnului, desprins de aceste imperative pragmatice, se dispensează de logică, acceptă absurdul și iraționalul și chiar convertește logicul în absurd.

Pentru a fixa această opoziție, vom cita două exemple oferite de profesorul Michotte într'o conferință dată la Collège de France în Mai 1937. Propunându-i-se a desena subiecte fanteziste și contrazicând experiența directă, profesorul reducea absurdul conținut în enunțare la o prezentare firească. Astfel, tema: « a desena un iepure răsturnat » se rezolvă aproape instinctiv la desenul unui iepure așezat pe malul unei ape. Imaginea iepurului răsfrântă în apă conținea răspunsul elegant al unei teme aparent absurde. Tot astfel enunțarea: « Impăratul Neron în automobil » se reprezintă tot așa de ingenios cu un automobil în care se afla un bust al Impăratului Neron.

În aceste exemple asistăm la caracterul lucid al psihismului veghei, care convertește totul în date de experiență și în logică strictă.

Psihismul somnolenței prezintă caracterele contrarii. El se acomodează cu absurdul și cu ilogicul. Mai mult: el transpune pe planul absurdului chiar datele de experiență zilnică. Astfel, pentru a utiliza exemplele date de Michotte și destinate de aliminteri ilustrării unei alte probleme, am putea spune că somnolența și visul răstoarnă perspectivele logicei și experienței, răstăcindu-le în absurd. Dacă, de pildă, un subiect ar remarca în timpul zilei un bust al lui Neron într'un automobil, el ar putea transpune în vis fără rezistență din partea simțului său critic, atunci anulat, pe împăratul Neron plimbându-se în automobil.

Opoziția dintre veghe și somn se poate reduce la substituția ideilor prin imagini și la schimbarea de semn a structurii intime a celor două faze ale vieții sufletești.

Starea premergătoare somnului prezintă, în afara fenomenelor organice, care în prezent nu ne vor reține ¹⁾, o invadare anarhică și dezordonată a imaginilor în câmpul viziunii. În destrămarea din ce în ce mai desăvârșită a ideației, gândul omului adormit este aproape exclusiv stăpânit de imagini. Dacă în starea de veghe imaginile aveau funcțiuni precise și se integrau activității psihice de supunere a spiritului la obiectele exterioare, de data aceasta imaginile izvorăsc tumultuoase și incoherente, desfășurându-se în ritm capricios.

Ele nu se mai integrează nici unei alte funcțiuni superioare, ci dăinuiesc și dispar fără nici o călăuzire aparentă. Imaginile apar, se grupează și se destramă, într'un joc de totală gratuitate. Semnul este esențialul gratuit și creator. El nu se mai subordonează, cum e cazul psihismului în timpul vegheii, reperurilor exterioare, ci se servește de ecourile lor asurzite ca de niște simple pretexte pentru a crea situații inedite. Astfel, un lătrat de câine, perceput în somn, nu mai suscită procesul de raportare a sgomotului la cauza lui reală, ci servește ca punct de plecare a unei fantasma-gorii complicate și arbitrară.

Apariția imaginilor în timpul somnului nu este însă condiționată de ecouri ale lumii exterioare, ci aproape exclusiv de fenomene sensoriale particulare, pe care le vom menționa cu oarecare amănunte.

Închizând ochii, omul ce se pregătește să doarmă nu percepe un ecran negru și uniform, ci poate deosebi, dacă are un simț de observație mai ascuțit, o mare varietate de fenomene luminoase care se desprinde de pe fondul turbure al pleoapelor. Observate de mai mulți cercetători, aceste imagini subiective, fenomene retiniene, după consensul majorității cercetătorilor, au fost grupate de Yves Delage în trei categorii: imagini accidentale, fosfene și lumini entopice ²⁾. Aceste fenomene prezintă o imensă varietate, după indivizi, condiții generale ale organismului, grad de oboseală, stări morbide, etc.

Personal am notat cu îngrijire nenumărate lumini entopice.

¹⁾ A se vedea: H. Roger, *Les troubles du sommeil*. Masson, 1932. Ch. I.

²⁾ Yves Delage, *Le rêve*. Les Presses Universitaires. Paris, 1919. Ch IV, pp. 68 urm.

În ordine de complexitate crescândă, am remarcat: pete amorfe de culoare lactescentă sau roșiatică, animate de mișcări pulsatile sau prezentând deplasări lente în toate direcțiile; strii luminoase, fine și ascuțite la vârf, contopindu-se către bază în mase informe; cercuri concentrice care se restrâng progresiv, sfârșind prin a fi absorbite de un punct central și luminos; îngrămadiri nebulare, vârtejuri repezi, pete cu contur neprecis, transformându-se cu rapiditate și topindu-se în fondul întunecat pentru a reapare imediat mai apoi, cu formă și culoare schimbate; țâșniri bruste de jerbe luminoase, roți, cozi de cometă, focuri pălpânde. Apar în urmă corpuri geometrice, pilieri care se mențin o clipă nemișcați pentru a se prăbuși apoi în grămezi, grupuri de cristale contururi de obiecte. Viziunile se organizează și devin mai apropiate, mai vii. Am deslușit astfel peisaje primăvăratice, apărute brusc, având un relief izbitor, transformându-se neașteptat, printr'un fel de desvoltare, într'o perdea mătăsoasă și sfârșind a se împietri într'un grup de edificii înalte. Totul se risipea, pentru a face loc unei invazii nestăvilite de imagini: vârfuri de minarete, fizionomii expresive, străzi invadate de mulțimi în revoltă, arabi în burnuz, etc.

Am notat cu atenție trecerea dela petele luminoase amorfe, multiple, variabile și polihrome, la aparițiile halucinatorii, îmbrăcând forme de obiecte și de peisaje: am putut în nenumărate rânduri observa trecerea dela o pată amforă la o imagine structurală. Numeroși autori au făcut aceeași observație, statornicind în prezent legătura dintre fenomenele luminoase ale retinei și imaginile care invadează viziunea, înaintea perioadei somnului (viziuni hipnagogice). Maury subliniază trecerea dela imaginea luminoasă la viziunea hipnagogică ¹⁾, iar Yves Delage a notat deplasarea imaginilor hipnagogice după deplasarea ochilor ²⁾, ceea ce dovedește că aceste viziuni sunt retiniene, ca și lucrurile entoptice.

Semnificația acestei observații nu va scăpa nimănui. Transformarea unei pete colorate într'o imagine organizată vedește mecanismul intim de funcționare a psihismului omului adormit.

¹⁾ Maury, *Le sommeil et les rêves*. Ed. IV. Paris, 1878, pag. 79.

²⁾ Yves Delage, *loc. cit.*, p. 75.

Imaginile luminoase ce apar subiectului ca adevărate percepțiuni vizuale, devin simple pretexte pentru desfășurarea fantasmagoriei onirice. În loc să caute a le cuprinde logic și a le cunoaște, cum ar face în stare de trezie, adormitul o utilizează pentru a broda în jurul ei imagini apropiate. Somnolența definitivă prin această învălmășeală incoerentă de imagini, are deci o dublă origină: existența unor fenomene subiective fugace și variabile, și facultatea spiritului de a fixa pe aceste apariții luminoase imaginile dăslănțuite de lipsa de frână a inhibitivă a sistemului nervos. Tendința de a vedea în contururile capricioase și în formele neregulate ale obiectelor exterioare, analogii vădite cu obiecte familiare sau mai ales cu atribute umane, este o trăsătură generală a psihismului uman. E, în fond, rezultatul unei gândiri antropomorfe și a unei înclinări de a reduce necunoscutul la cunoscut. Copiii vor descoperi totdeauna în formele capricioase ale norilor, profiluri de oameni și siluete de animale. În grottele pline de stalactite și formațiuni calcare, călăuzele descoperă totdeauna în unele din aceste formațiuni, forme de animale, profiluri, statuete etc.

Deprinderile noastre mentale convertesc totdeauna aspecte necunoscute ale lucrurilor în date familiare; o analogie vagă, un indiciu fugitiv, prilejuiesc organizarea datelor empirice după capriciul imaginației sau după principiul reducerii amorfului și neprecisului la o formă precisă și clară. Această aptitudine mentală care explică formarea iluziei, dobândește în timpul ațipirii, când controlul și verificarea percepțiilor nu mai e posibilă, un rol hotărâtor în transformarea fenomenelor luminoase ale retinei în imagini organizate. În timpul ațipirii, atenția risipită înregistrează perindarea fenomenelor luminoase, dar cu cât controlul se slăbește, cu atât aceste fenomene neregulate vor fi convertite în imagini. Putem într'adevăr măsura gradul de intensitate al ațipirii după gradul de convertire a luminelor entoptice în imagini hipnagogice. Odată surprins acest mecanism, înțelegerea structurii visului devine ușoară. Visul va fi reductibil în esență la o succesiune de imagini hipnagogice, care la rândul-le sunt comandate de apariția capricioasă a fenomenelor luminoase ale retinei și de transformarea lor în imagini.

Confirmarea relațiunii dintre vis și fenomenele luminoase ale retinei a fost dată de Ladd, care își impunea dimineața la deș-

teptare o nemișcare totală a corpului cu ochii închiși. În acest mod, psihologul american a putut surprinde risipirea treptată a imaginilor visului și degradarea lor până la petele colorate ale retinei care le serviseră de suport. Între imaginile visului și forma petelor entoptice, Ladd nota o mare analogie de aspect, o supra-punere de contururi chiar, ceea ce vădește cu claritate natura entoptică a imaginilor onirice.

* * *

Imaginile hipnagogice nu sunt singurele fenomene ale stării de semi-somn. În anumite condiții de oboseală, adormitul poate distinge, fie zgomote, fie frânturi de melodii, cărora nu le corespunde nici un fenomen obiectiv, fie, mai cu seamă, câteva cuvinte șoptite la ureche. Sunt halucinații auditive scurte, izolate sau asociate imaginilor hipnagogice concomitente. Contrar observațiilor lui Leroy, halucinațiile noastre auditive sunt foarte frecvent asociate imaginilor, reprezentând astfel adevărate scenete scurte. Formulele care se impun spiritului în aceste momente au un caracter ciudat și impresionant. Ele par a fi rostite de o persoană străină, cu o voce șoptită, murmurată, tainică. Când fenomenul se produce înainte ca spiritul să fie cu desăvârșire cuprins de vârtejul imaginilor, sau când o deprindere îndelungă îngăduie adormitului o smulgere din visare, aceste fraze, uneori banale, alteori absurde și încorecte ca structură gramaticală, alte ori pline de sevă poetică și de o mare bogăție de evocare, apar încărcate de un farmec nelămurit și turbure.

Astfel, André Breton, deslușind cândva înainte de a adormi definitiv, această frază: « Il y a un homme coupé en deux par la fenêtre », frază întovărășită și de o imagine hipnagogică corespunzătoare ¹⁾, a avut intuiția putinței încorporării acestui mijloc de cercetare a subconștientului în tehnica poetică.

Trebue să ne grăbim a sublinia că fragmentele de frază ce le percepe adormitul sunt departe de a avea totdeauna o semnificație sau o putință de sugestie poetică. Dar această problemă nu ne preocupă deocamdată. Generalitatea acestor halucinații

¹⁾ André Breton, *Manifeste du surréalisme*. Kra, 1924, pag. 35 și urm.

auditive la oameni normali și persistența lor în anume condiții subiective, se impun însă cercetării.

Structura acestor halucinații e variată. Maury a notat o simplă articulare a numelui său, alți autori au deslușit fragmente muzicale. Personal, am notat numeroase halucinații în momentele ce au urmat imediat percepției lor. Intr'adevăr, caracterul lor absurd sau banal le condamnă imediat uitării sau deformării.

Voi nota totuși, după observații reconstituite din amintire, din vremea copilăriei, care s'au păstrat, după credința noastră, intacte, din cauza caracterului de teroare irațională cu care erau întovărășite. Vom desprinde ulterior semnificația lor.

Prima observație a avut loc, după cum am putut stabili după anumite reperuri, înaintea vârstei de cinci ani. Imediat după culcare și înainte de a adormi definitiv m'am regăsit în curtea părintească. Viziunea fugitivă: seară ploioasă, tăcută, grea. Eram singur și frica mă invadase. Deodată poarta se deschise și apărură o femeie îmbrăcată în negru, având o umbrelă în mână. Ea se îndreptă repede spre mine. Apropierea necunoscutei în doliu era așa de inexorabilă și de amenințătoare încât teroarea, născută din neputința mișcării, crescuse. Ajunsă în fața mea, necunoscuta articulă distinct:

— Crezi c'are să plouă?

În acest moment, teroarea mă deșteptă. Îmi amintesc precis, cum persoana care veghiase la culcarea mea, îmi spusese că ațipirea nu durase decât câteva secunde.

A doua observație, câțiva ani mai târziu. În timpul primei ațipiri, am deslușit colegii mei de clasă sărind peste pupitrele și băncile școlii. În acel moment, învingând zgomotul și învălmășala, am desprins aceste cuvinte:

— Ți-au furat turcii condeiul!

Este, în aceste exemple, vorba de halucinații *asociate*, de imagini și sunete, de o structură asemănătoare visului și având drept origină, un material sufletesc pe care îl pot preciza cu hotărâre printre amintirile mele copilărești. În privința celor două halucinații auditive însă, trebuie să subliniez că, în timp ce prima pare a fi fost un simplu ecou al unor cuvinte auzite în timpul veghei, cea de a doua pare a fi fost o creație arbitrară a spiritului.

Halucinațiile auditive pure, fără nici o semnificație alta decât caracterul lor de producere izolat de imagini hipnagogice corespunzătoare, sunt foarte frecvente.

* * *

Condiții fiziologice diferite înrăuiesc variabil puțința de percepție a kaleidoscopului de imagini și a murmurului vocilor interioare la omul ațipit. Autorii se acordă în a afirma că au remarcat în existența lor epoci în care nu au putut observa nici o imagine hipnagogică, în timp ce în alte perioade ale vieții lor aceste fenomene îmbrăcau un caracter invadator și persistent. Personal am putut stabili prezența permanentă a imaginilor hipnagogice în momentul ațipirii. Perceperea fenomenelor auditive este mult mai capricioasă și, în orice caz, intermitentă. În schimb, imaginile hipnagogice îmi invadează ecranul vizual imediat ce, închizând pleoapele, intru în reverie. Există însă o deosebire accentuată între intensitatea și caracterele acestor imagini după starea generală de odihnă sau oboseală a corpului. În timpul călătoriilor sau după o zi de activitate individuală obositoare, imaginile hipnagogice au un relief și o intensitate remarcabile. Îndată ce închid ochii sunt cuprins de vârtejul dens al lucirilor entoptice care se transformă imediat în imagini. O adevărată avalanșă de imagini se deslănțue, se succede, se îmbină. E o deslănțuire trepidantă, căreia îi corespunde în răstimpuri crâmpree de cuvinte șoptite distinct, fraze lipsite de sens, râsete, crâmpree muzicale.

Inclinăm deci a crede că opinia lui Belaval: ...« un excès de fatigue développe la prise de conscience de ces images sans peut-être accroître leur nombre »... ¹⁾ nu se confirmă în toate cazurile. Avem convingerea că oboseala nu mărește numai vivacitatea imaginilor, dar le sporește și numărul. În ceea ce privește halucinațiile auditive, observațiile noastre sunt nete: oboseala le face mult mai frecvente și le dă un timbru mult mai puternic și mai grav.

Posed în această privință mărturia subiectului I. S., un analist fin și încercat:

¹⁾ Belaval, *Sur les sources sensorielles des visions du demi-sommeil*. Journal de Psychologie 1933. 15 Juillet-15 Oct., pag. 821.

« Am traversat, îmi mărturisea acesta, o epocă de gravă abatere morală, la care se adăoga o oboseală extremă și o inaniție prelungită. După câteva zile de nemâncare, fenomenele hipnagogice deveneau intolerabile, imediat ce închideam ochii. Ele mă cuprindeau în vârtejul lor, substituindu-se lumii din afară. Eram totuși lucid, luptam împotriva somnului, dar nu puteam alunga cohorta de imagini ce-mi invadea spiritul și clocotul glasurilor ce mă învăluiau.

Intr'o după amiază am intrat într'o biserică. Rezămat de un stâlp am închis ochii, după ce privisem un moment mai înainte lumânările de lângă altar. Deodată din imaginile suscitade de privirea fixă a luminilor, țâșniră în vârtejuri nestăpânite frânturi de imagini care se mișcau cu repeziciune. În același timp ecouri de glasuri streine îmi răsunau în urechi împerechierile cele mai absurde de cuvinte. Am deschis ochii. Fantasmale se topiră. Am repetat de mai multe ori acest joc, cucărit de abundența mișunătoare a zumzetului și imaginilor, la care se adăogau halucinații olfactice pricinuite de mirosul tămâei. Mai târziu vocile deveniră așa de clare, învingând notele orgii, încât am tresărit speriat.

Imprejurările particulare ale acestei experiențe m'au împiedicat de a nota ceva din caracterul imaginilor sau din sensul frazelor ce le auzisem, și pe care le ascultasem ca o încrucișare de ecouri străine de viața lăuntrică. »

* * *

Durata acestor viziuni este foarte scurtă. Am notat mai sus o mărturie străină asupra unei viziuni personale. Am verificat în nenumărate rânduri cu ceasornicul, timpul scurt între două notări de viziuni hipnagogice și am putut deduce indirect durata lor. Maury menționează o viziune produsă în timpul unei mici pauze într'o lectură cu voce tare, fără ca persoana care asculta să fi remarcat vre-o oprire ¹⁾.

Imaginile hipnagogice durează în genere câteva fracțiuni de secundă, deducție la care ajungem dacă scădem timpul pregătitor

¹⁾ A. Maury, *op. cit.* chap. IV. Des Hallucinations hypnagogiques, pp. 56 și u.

al trecerii de la veghe la ațipire și dacă vom căuta să separăm fiecare din aceste imagini mobile, care se mențin numai o clipă, pentru a se topi în altele mai complicate.

* * *

Originea elementelor subiective ale ațipirii nu pare a fi reducibilă la o singură categorie de fapte.

Putem desprinde, într'adevăr, o întreagă serie de imagini și halucinații auditive, care au ca punct de plecare percepții sensoriale. O presiune a perinei asupra pleoapelor, un zgomot sau o senzație cinestezică, pot alcătui punctul de plecare al unor imagini. După cum a stabilit Maury ¹⁾ și după cum experiența cotidiană o confirmă, impresiile sensoriale percepute în ațipire devin totdeauna imagini. Starea pasivă a ațipirii răsfrânge în conștiință ecoul modificat al fenomenelor exterioare. Zgomotele exterioare devin cu deosebire schimbate ca timbru, intensitate și semnificație. Ele au o rezonanță schimbată, par vătuite, ca filtrate sau venite din depărtare, și totuși apropiate și distincte.

Sensițiile cinestezice își schimbă de asemeni ritmul și rezonanța. O moleșală caldă și învăluitoare, întreruptă uneori de contracții musculare repezi și tresăriri, o liniște încropită și o lunecare în uitare, învinge corpul obosit.

În această stare de relaxare organică turburările funcționale și senzațiile anormale se percep cu mai multă ușurință, după cum vom avea prilejul să arătăm, ceea ce explică tendința unor medici de a putea diagnostica după natura viselor, anumite afecții organice ²⁾.

Toate aceste percepții externe sau cinestezice pot alcătui substratul obiectiv al fenomenelor hipnagogice. Ele sunt percepute nu obiectiv și distinct, ci prin mijlocirea unei imagini, așa cum stabilește observația următoare:

Abia ațipit, dar păstrând un rest de luciditate, am resimțit o ușoară durere nevralgică dealungul maxilarului superior drept. *In același moment*, suprapuse, încălecate, dar totuși destul de clare

¹⁾ Maury, *op. cit.*, pag. 154 și urm.

²⁾ Vaschide et Pierron, *La psychologie du rêve*, Paris, Baillière 1902. Cf. Yves Delage, *op. cit.*, pp. 534—550.

pentru a le distinge separat, am avut două viziuni hipnagogice: mă găseam înaintea unei mese și, în timp ce mâncam, mușcam din greșeală furculița, ceea ce-mi producea o senzație dureroasă; în același timp, cineva aplecat asupra-mi (un dentist?) îmi introducea cu greutate un instrument între dinții încleștați (13 Martie 1933).

Acest exemplu vădește în primul rând tendința spiritului de a converti orice senzație în imagine; el oferă de asemeni un început de trecere dela imaginea hipnagogică la vis, dar mai cu seamă înfățișează structura complexă a acestor imagini, punct asupra căruia vom reveni.

O a doua origine a fenomenelor hipnagogice este oferită de amintirea evenimentelor apropiate sau depărtate. Revedem adesea în timpul ațipirii, scene fragmentare ale zilei sau auzim crâmpie de fraze rostite în timpul serei ce a precedat ațipirea. Faptul e de observație curentă. Diferiți autori l-au menționat.

Personal l-am verificat de mai multe ori, dar cu restricția că aceste viziuni nu prezintă totdeauna aceleași caractere ca în timpul veghei, ele apărând ușor deformatate.

Menționez totuși că am fost urmărit mai multe luni de aceeași viziune în timpul ațipirii, viziune care reproduce cu exactitate un spectacol asupra căruia eram concentrat ore îndelungi în timpul zilei.

Am fost urmărit în timpul anului 1924, deci înaintea apariției cărții lui Leroy ¹⁾, care raportează un caz asemănător, de imaginea regiunii pe care o disecam în sala de anatomie.

Imaginea apărea cu toate detaliile, imediat ce ațipeam. În timpul unui concert, când copleșit de oboseala zilei, am închis o clipă ochii, am perceput-o cu o intensitate atât de vie, încât am încercat o puternică contrariere, la gândul că toate momentele de răgaz și contemplare ar fi putut fi răvășite de această imagine.

Reproducerea unei percepții directe a veghei în timpul ațipirii, îmi apare deci în afara îndoielii.

Observația se confirmă prin examenul halucinațiilor auditive. Tot timpul cât sunt în țară aud în genere crâmpie de cuvinte românești. În timpul călătoriilor mele înregistrez cuvinte străine.

¹⁾ Dr. E. B. Leroy, *Les visions du demi-sommeil*. Paris, Alcan, 1926.

Mai mult. La Paris, când din cauza oboselii aceste fenomene sunt mai accentuate, remarc invariabil accentul specific al parizianului, în timp ce în Sud, deslușesc accentul târăgănat al meridionalilor. N'aș putea totuși afirma că frazele auzite sunt într'adevăr cuvinte auzite în timpul zilei, în treacăt. Eforturile mele de a-mi reaminti și identifica formulele auzite au fost în genere zadarnice.

* * *

Acest punct ne conduce firesc la a treia categorie de imagini, care nu mai sunt nici ecouri ale percepțiilor prezente și nici amintiri, și care ne dezvăluie o activitate creatoare și independentă a subconștientului, în timpul ațipirii.

Activitatea creatoare a subconștientului în perioada dinaintea somnului este, fără îndoială, incompletă, fragmentară și lipsită de consistență. Totuși, studiul ei ne îngăduie să surprindem în mecanismul ei cel mai elementar funcția creatoare a psihismului uman, care își găsește o desăvârșire și o complexitate crescândă în timpul visului, a reveriei treze și în sfârșit, în forma cea mai înaltă a acestei funcțiuni creatoare, care este elaborarea artistică. Cercetarea activității creatoare în perioada ațipirii ne oferă deci schema funcțională a acestor activități superioare, pe care le vom analiza într'un alt studiu.

* * *

Prima formă, elementară și obișnuită a imaginilor hipnagogice este succesiunea și transformarea lor unele în altele.

După cunoștința noastră, aceasta este singura formă sub care sunt cunoscute în literatura filosofică.

Observațiile noastre tind să stabilească existența unei a doua categorii, reprezentate prin coexistența a două imagini produse de același fenomen luminos. Totul se petrece ca și cum fenomenul luminos perceput de adormit prin pleoapa închisă, suscită, printr'un mecanism mental analog, iluziei, două imagini dispartate și coexistente, având fiecare o individualitate distinctă. Exemple:

Percep înainte de a adormi o lucire entoptică pâlپândă, de culoare roșie, în timp ce alături deslușesc o mișcare de basculă a unei forme nelămurite. In momentul următor am două imagini simultane și distincte: a) o casă incendiată. Deosebesc vâlپătăile

focului. În același moment un zid cade la pământ. *b)* Deschid o carte cu o acoperitură roșie. Mișcarea copertei desfăcute, se supra-pune peste căderea zidului, și amândouă imaginile corespund mișcării de basculă din stânga fenomenului luminos (18 August 1931).

Remarc în timpul ațipirii o pătură densă de nori alburii. Deodată norii prezintă o despicare, iar cele două porțiuni se resfrâng pe lături. Distinct și suprapus acestei imagini observ cum un cuțit taie un fruct, măr sau portocală. Căderea celor două părți în lături, coincide cu desfoierea norilor (8 Iulie 1932).

O femeie își ridică mâneca bluzei în timp ce un tâmplar face o mișcare asemănătoare, plimbând rindeaua de-a-lungul unui lemn (2 Decembrie 1936).

Aceste observații sunt concludente. Ne aflăm în fața unor imagini simultane, suscitade de același fenomen luminos și producându-se independent și spontan. Psihismul subconștient, în producerea imaginilor care invadează câmpul conștiinței ațipite, nu deslănțue aceste imagini fără nici un determinism perceptibil. În producerea acestor fenomene participă două categorii de fapte:

a) Imaginile, adică materialul plastic, elaborat spontan.

b) Fermentul care prilejuește elaborarea acestor imagini și care în cazurile citate era constituit de fenomene luminoase retinente și de percepția unei mișcări.

Acest din urmă punct ne dezvăluie însuși principiul de organizare al imaginilor. Într'adevăr, producerea simultană a două imagini eterogene, dovedește că între fenomenul luminos care servește drept substrat și imaginea consecutivă, nu e o legătură fixă, invariabilă, oarecum specifică. Cu alte cuvinte, nu putem stabili o legătură cauzală unică și o dependență strictă între un anumit fenomen luminos și o anumită imagine.

Faptul că același fenomen luminos poate determina două sau mai multe imagini diferite ca natură, deși coincidând prin anumite puncte comune, vădește că raportul dintre substrat și imagine nu e calitativ, ci schematic. O aceeași pată luminoasă poate determina un număr variabil de imagini diferite, dar legate între ele printr'o structură formală comună.

Imaginile hipnagogice nu apar deci la întâmplare, ci apar ca determinate de o *schemă*, care le dictează natura și evoluția. Schema,

reprezentată prin caractererele fenomenului luminos, oferă deci un element formal de organizare a imaginilor pe care le suscită, un fel de schelet pe care îl pot îmbrăca înfățișurile cele mai diferite ca aspect calitativ, dar toate identice prin structură interioară. Cu toată varietatea lor de aspect, imaginile au toate un caracter comun, conținut în schema primitivă, care le explică geneza.

În viața subconștientă, schemele au semnificația unui principiu de organizare; ele grupează și călăuzesc după anumite direcții precise, fenomenele vieții subconștiente. Ele pot fi de origine variată. În cazurile de mai sus ele erau reprezentate prin fenomene luminoase, își în deosebi prin elementul de *mișcare* care le caracteriza, element care rămâne totdeauna egal cu el însuși, în timp ce imaginile nu făceau decât să-l îmbrace și să-l illustreze. Schema este deci un element formal, pur, adevărată forță de organizare funcțională a subconștientului. Imaginile nu fac decât să dea corp și consistență acestui principiu funcțional.

Observația următoare va ilustra faptul, dând în același timp un exemplu de stabilitate crescândă a vieții subconștiente:

Deslușesc un divan somptuos, ale cărui colori amintesc un șal oriental. Mă găsesc pe pământ, sprijinit cu capul de divan. Privirea îmi e atrasă de ciucurii care atârnă până la pământ. Iau un ciucur în mână și îl apropiu de ochi, spre a-l examina. În acest moment mișcarea de a ridica ciucurul se complică mental și se subtilizează în evocarea mișcării necesare pentru a desena pe hârtie litera *u*.

Dar cele două elemente se petrec pe planuri diferite: viziunea divanului e clară și vie, iar eu, subiectul ațipit, particip cu toată viața mea sufletească la realitatea lui, în timp ce mișcarea necesară pentru a trasa litera *u* este impersonală, abstractă și nu-mi aparține în nici un fel!

Aici schema, care este tot un element de mișcare, determină două fenomene distincte: un element vizual, imaginea hipnagogică, și o operație mentală abstractă, fără nici o legătură logică aparentă cu prima.

Observațiile ulterioare vor arăta complexitatea crescândă a structurii acestor viziuni, cât și complexitatea vieții subconștiente. Apariția imaginilor sub diviguirea schemelor se menține, dar procesul apare complicat de transpoziții, deplasări de planuri,

identificări de fapte disparate, de corespondențe obscure între funcțiuni diferite. Iată un exemplu:

Seara înainte de culcare, ascult la radio un crâmpei dintr'un reportaj politic asupra Poloniei, a cărei situație geografică o învecinează în același timp cu Germania și Republica Sovietică.

După ascultarea fugară a altor posturi am închis obosit aparatul și m'am culcat.

Abia ațipit îmi amintesc crâmpeii de reportaj; situația de mijloc a Poloniei, între țări adverse, îmi reține luarea aminte. Dar faptul devine abstract, se sublimează și se transformă pe nesimțite într'un simplu raport de intercalare a unui lucru, între două altele. Am asistat astfel la formarea unei *scheme*, prin decantarea unei realități concrete și reducerea ei la structura formală care o explică. Dar, în același timp, schema determină la rândul ei două operațiuni pe planuri diferite: a) gândul abstract al intercalării, îmi sugerează situația zilei de Sâmbătă care este deasemeni intercalată între ziua de Vineri și cea de Duminică.

În această operație pur abstractă, cu un minimum de element vizual (fugitiv și inconsistent am întrezărit niște foi de calendar care alcătuiau un fel de substrat al celor trei zile astfel, situate) procedam la o identificare: Polonia devenea nu numai corespondentă zilei de Sâmbătă, dar același lucru, în timp ce Germania și Rusia coincideau și se identificau cu zilele de Vineri și Duminică. b) Fuziunea de termeni nu s'a oprit aci. Ea a anexat o altă realitate. Situația reciprocă a celor două categorii de fapte astfel, identificate, s'a tradus concomitent cu raportul dintre indexul mâinii mele, care și el se află intercalat altor două degete: mediusul și degetul mare. Operația de identificare se complică așa dar: Polonia = Sâmbătă = indexul; Germania = Vineri = mediusul; Rusia = Duminică = policele.

Odată precizată această identificare, pentru a o fixa și mai bine, am avut o mișcare reflexă a indexului.

Mișcarea amplă și energică m'a deșteptat.

Această observație confirmă semnificația schemei și vedește, în același timp, emanciparea psihismului subconștient de sub constrângerea categoriilor logice. Identificarea, sub călăuzirea unui principiu formal, de elemente spațiale, temporale și corporale, trecerea dela un plan la altul și ștergerea limitelor între rea-

lități circumscrise și disparate, vădesc libertatea de mișcare a subconștientului, ca și structura lui alogică.

În exemplele anterioare, schema era oferită fie de un element de mișcare, fie de o reprezentare vizuală sau de o operație intelectuală. În observația următoare schema este de natură emotivă.

Trimit în timpul zilei o cronică ziarului la care colaborez regulat. După expedierea scrisoarei, îmi amintesc că în redactarea articolului neglijasem dezvoltarea unui punct, pe care în timpul elaborării articolului, îl considerasem ca important. Faptul mi-a pricinuit o nemulțumire care s'a prelungit câteva ore sub formă de tensiune surdă.

Seara, înainte de a adormi, am o viziune hipnagogică. Văd pagina ziarului și disting articolul deja publicat în locul pe care îl destinaseam. Dar articolul nu ajungea până în josul paginii. Viziunea se complică atunci cu o operație mentală abstractă de identificare și transpoziție. Suprapun situația articolului care nu ajungea în josul paginii datei zilei în care mă găseam; timpul scurs dela începutul anului până la acea dată era asimilat articolului, sfârșitul anului era reprezentat prin josul paginii ziarului, iar spațiul rămas liber, în josul articolului meu, reprezenta timpul care îmi mai rămăsese până la sfârșitul anului.

Gândesc în ațipire:

— Păcat! Ar fi trebuit să scriu un articol de un an!

Caracterul absurd al acestui gând mă smulge din visărie.

În acest exemplu, schema era reprezentată printr'un sentiment de nemulțumire, întreținut de conștiința unei lacune în articolul redactat. Traducerea ei plastică s'a făcut în timpul ațipirii prin viziunea scurtimii excesive a articolului. E o transpunere a unei lacune calitative într'o insuficiență cantitativă. În realitate, ambele insuficiențe erau legate între ele prin sentimentul de insatisfacție pricinuit de o lucrare pripit săvârșită. Restul viziunii vedește aceeași identificare a categoriilor diferite, pe care am mai relevat-o, la care se adaugă formularea bizară și illogică a faptului.

* * *

Am întrunit mai sus în categoria ultimă de observații, viziuni provocate de activitatea creatoare a subconștientului. Într'adevăr, în aceste viziuni mai complexe, ca și în viziunea lui Belaval, pe

care o vom cita mai jos, pentru confirmare, nu ne găsim în fața unei juxtapozițiuni de imagini, fără legătură între ele, ci în fața unei adevărate sinteze creatoare, a unei fuziuni complete, într'o structură nouă, a unui material sufletesc care preexista în conștiință în stare amorfă sau organizat în alte sisteme. Dinamismul vieții subconștiente organizează spontan în jurul schemei, datele risipite ale psihismului, organizându-le într'o sinteză nouă. În această sinteză fuzionează elemente organice (poziția corpului, senzații cinestezice, date sensoriale); și elemente psihice (amintiri, impresii înregistrate în momentul vegheii). Toate aceste date se înmănunchiază și dau naștere unor viziuni complexe, etajate, cu nenumărate prelungiri și ecouri, dar în genere fugare și inconsistente. Observațiile noastre anterioare ne-au oferit exemple de sinteze subconștiente simultane, dar aceste viziuni pot prezenta o desfășurare în durată, după cum vom arăta. Dar faptul asupra căruia țin să stăruiesc acum este că activitatea subconștientă a îmbinat în aceste viziuni crâmpee dispartate din viața mea de veghe cu senzații prezente din timpul ațipirii, pentru a le da o înfățișare coordonată și o sinteză care conține în sine, ceva mai mult decât conțineau elementele înainte de a fi reunite în viziunea hipnagogică.

Fenomenele hipnagogice sunt rezultatul unei sinteze creatoare a vieții subconștiente atât prin convergența forțelor care au condus la înjghebarea lor, cât și prin materialele care au intrat în compoziția lor. Sinteza e deci în același timp expresie a unui mecanism funcțional, ca și a naturii compozite a formației lor intime.

Intr'adevăr. Observațiile transcrise până acum ne-au vădit că viața subconștientă statornicește între planurile diferite ale activității mentale, corespondențe precise și foarte intime. Când psihismul subconștient fuzionează de pildă un element spațial cu o dată temporală, când identifică un organ al corpului cu o reprezentare sau o idee abstractă, el alcătuiește o adevărată sinteză de elemente contrarii și crează prin aceasta un nou regim de realitate, emancipat de sub legile stringențelor logice și naturale. Când psihismul adaptează o halucinație auditivă la o imagine hipnagogică, pentru a înfăptui un fel de scenetă dramatică, asistăm din nou la o sinteză creatoare. Aruncând astfel punți între

datele cele mai heterogne ale vieții sufletești și ale realității exterioare, ștergând limitele și nesocotind ordonanțele care încătușează stuctura lumii, adaptând în sfârșit planurile cele mai diferite de realități unele la altele, pentru a le topi într'o structură nouă, viața subconștientă săvârșește în realitate o sinteză creatoare. Această sinteză este posterioară dislocării din încheieturile ei « reale » ale simetriilor acceptate de viața de veghe. Din frânturile de fapte astfel desarticulate, psihismul subconștientului alcătuește prin sinteză o nouă realitate, inconsistentă, arbitrară, dar nu mai puțin semnificativă pentru viața subliminară.

* * *

Din afară de această funcțiune sintetică, organizatoare a înțregii vieți subconștiente, vom putea deosebi o a doua serie de procese care vor conduce la formarea însăși a imaginilor hipnagogice. Aceste procese sunt, în ultimă analiză, reductibile tot la o sinteză a unor fragmente de imagini dispartate, oferite de amintire, dar care se îmbină în timpul somnului și ațipirii, în imagini complexe. Analiza poate surprinde această origină dispartată a elementelor alcătuitoare a imaginii hipnagogice și poate reconstitui retrospectiv procesul ei formativ.

Pentru a scoate în evidență mecanismul de fuziune sintetică a subconștientului, vom transcrie aceste două observații, întovărășindu-le de comentariile ce comportă:

Mă plimb în mijlocul unui câmp. Deodată o turmă de antilope care era în repauz se sperie și începe goana. O urmăresc, slujindu-mă în acest scop... de un pește pe care îl țin legat cu o sfoară, ce face buclă în jurul branhiilor. Dar sfoara îmi scapă din mâini și peștele, extrem de vivace, dispore în salturi repezi.

Această viziune nu e decât sinteza unor amintiri dispartate, grupate sub semnul unei scheme:

a) În ajun vizitasem un aquarium unde remarcasem un pește extrem de vivace; b) Cu câteva zile mai înainte vizitasem o grădină zoologică în care văzusem mai multe antilope; c) Câteva luni mai înainte, văzusem un film în care mai multe antilope, surprinse în câmp, se sperie și fug; d) În ajun zărisem în stradă un necunoscut care ducea în lanț un câine imens, care atrăgea

luarea aminte a tuturor trecătorilor; e) În sfârșit, mi-am putut reaminti cum, cu câteva zile înainte zărisem în trecut un copil care avea legat de deget o sfoară care menținea un balon. Sfoara făcea o buclă mare. Faptul m'a reținut, întrucât coincidea cu un amănunt dintr'o nuvelă a mea.

Așa dar, *toate* datele alcătuitoare ale acestei viziuni pre-există separat și integrate altor realități, în alte complexe. Psihismul subconștient a disociat aceste elemente din complexele lor și le-a organizat după o simetrie nouă prin substituții și transpuneri într'o sinteză spontană.

Cităm o ultimă viziune, spre confirmare:

Un sclav (sau un marinar) bolnav de pneumonie se găsește într'o barcă lângă un vapor. O clipă mai apoi mă substituî mari-narului. Sunt bolnav și privesc din barcă apa neagră, cu reflexe metalice.

În această viziune deslușesc sinteza următoarelor elemente: a) În ajun zărisem într'o apă curgătoare cu reflexe metalice o barcă în care se găsea un om culcat; b) O oră mai apoi ascultasem o lecție la Facultate, asupra pneumoniei; c) Păstrez vie în amintire o scenă de film văzută în copilărie, care reprezintă o evadare pe vreme de noapte dintr'un vapor într'o barcă; d) La deșteptare, am remarcat o stare ușoară de indispoziție gastrică.

Aceste elemente recente, depărtate sau actuale, au furnizat pentru a forma viziunea hipnagogică. Notez, în aceeași vreme, că starea de indispoziție organică alcătuește schema viziunii, după cum se explică și substituția bolnavului prin persoana mea.

Mecanismul subconștientului în timpul ațipirii se vedește clar: *imaginerile și operațiile intelectuale sustrase logicii se grupează în sinteze spontane și creatoare în jurul unor scheme mentale.*

* * *

Pentru statornicirea acestei concluzii, credem necesară producerea unei mărturisiri străine. Vom alege din literatură viziunea hipnagogică comunicată recent de I.-Y. Belaval ¹⁾, întovărășită de indicații asupra elementelor intrate în sinteză.

¹⁾ Belaval, *A propos du rêve de Maury guillotiné*. Journal de psychologie n. et. path. Nr. 1—2, 1936, pag. 125.

Belaval întvede două femei în profil, în costum rusesc. Știe că sunt mama și fiica. Aceasta din urmă pare a fi înghenunchiată. O scenă izbucnește. După un moment de așteptare, mama trage o palmă fiicei.

Ațipitul se deșteaptă din cauza zgomotului palmei și constată că vântul trântise oblonul ferestrei. În același timp, simte la frunte în locul unde fata fusese lovită, o durere, pricinuită de o presiune a perinei.

În aceste indicații primare avem o explicație a viziunii. Totuși sunt elemente care le lipsesc. Autorul ni le oferă, rând pe rând: a) Belaval citise în ajun *Grandeur et infamie de Tolstoi* de Jean Cassou, și-și amintea de a fi citit în *Nouvelles Littéraires* un articol asupra vieții conjugale a lui Tolstoi. « L'idée de scène de famille se retrouve dans ma vision », scrie autorul. Această idee alcătuește în realitate *schema* viziunii lui hipnagogice, alimentată prin cele două lecturi; b) O imagine, dintr'o revistă al cărei număr era consacrat Rusiei, reproducea fotografia unei tinere fete îmbrăcate rusește și cu capul învelit într'un tulpă. Autorul notează că această revistă rămăsese mai multă vreme pe masa lui de lucru.

Acest detaliu explică îmbrăcămintea femeilor din viziunea lui; c) Un triptic al lui Van der Weyden, a cărui reproducere o avea totdeauna sub ochi în timp ce lua masa, explică atitudinea înghenunchiată a fetei; d) În sfârșit, autorul notează că poziția brațelor fetei « nu erau fără o legătură oarecare cu poziția brațelor mele, aduse la piept, ca în rugăciune ».

Acest exemplu, utilizat de autor în sprijinul altor vederi, ne dă o confirmare nouă a mecanismului de sinteză a subconștientului. Datele cele mai diferite, amintiri, senzații musculare, impresii auditive, senzații tactile, cinestezice etc., se grupează și se adaptează unele altora, pentru înjgheburarea unei scene indicate de « schema » menționată. Această observație confirmă, credem, în mod definitiv observațiile și concluziile noastre privitoare la funcția sintetică și creatoare a subconștientului în starea de ațipire.

* * *

Observațiile și interpretările precedente ne vor îngădui desprinderea unor concluzii generale.

1. Intre regimul sufletesc al veghei și ațipire este o deosebire de structură. În timp ce starea de trezie se definește prin concentrare, atenție, supunere la realitate, contact vital cu lumea exterioară și operații intelectuale săvârșite, în genere, sub semnul constrângerii logice, ațipirea reprezintă o risipire a atenției, o desprindere de lumea exterioară, o adeziune la ritmul cinestezic și o emancipare de sub rigoarea strictetei logice. Participarea lucrurilor unele la altele, identificarea lor, coexistența contrariilor, acceptarea ilogicului și absurdului, trăsături comune cu psihologia primitivilor, alcătuiesc operații curente ale vieții subconștiente.

Viața conștientă, rezultat al efortului de adaptare la realitatea cosmică și socială și al inserției individului în actualitatea clipei și configurația locului în care se găsește, se destramă în timpul ațipirii, pierzându-și coerența și logica. Subconștientul, sustras nevoilor adaptive și utilitare ale vieții biologice și sociale reprezintă manifestarea liberă și gratuită a individului, prin anularea constrângerilor exterioare. Dar, deși emancipat de sub rigoarea cerințelor din afară, activitatea intimă a subconștientului nu este anarhică, așa cum apare la prima analiză. Mecanismul funcțional al subconștientului în pragul dintre veghe și somn, prezintă anumite legi care îi exprimă comportarea.

2. Această precizare nu implică anularea totală a logicii, care mai poate fi valabilă încă în starea de ațipire și vis. După cum vom avea prilejul să arătăm, putem face observații de vise cu o logică viguroasă.

Dar în acest caz ne aflăm în fața unor cazuri de stări intermediare, de somn superficial sau matinal, când spiritul recapătă din vigoarea și coerența veghei. În genere însă adormirea neagă logica veghei și reprezintă o tendință de substituire a ideilor abstracte și a noțiunilor prin imagini, cu o reducere la minimum a operațiilor mentale superioare, sau cu vicierea lor.

3. Primul nucleu al imaginilor hipnagogice trebuie căutat în fenomenele luminoase și colorate ale retinei, ca și în alte impresii sensoriale care populează viața interioară a ațipitului.

4. Imaginile izvorâte în timpul ațipirii nu se dezvoltă anarhic, așa cum apar observației superficiale. Ele se grupează nu numai în jurul fenomenelor luminoase care le servesc de substrat, dar

mai cu deosebire în jurul unor *scheme mentale* care le alcătuiesc oarecum fermentul dinamic, și care se integrează conturului vag al fenomenelor luminoase, structurându-le.

4. Structura complexă a acestor imagini este rezultatul unei sinteze spontane a vieții subconștiente, în care intră elementele sufletești cele mai variate ca natură (amintiri, stări cinestezice, elemente afective, etc.) și depărtate în timp (impresii din ajun, amintiri din copilărie, gânduri fugitive avute câteva luni sau câțiva ani mai înainte).

Aceste date sufletești sunt disociate din complexe și realitățile în care au fost percepute în timpul veghei și fuzionează într'o sinteză creatoare, într'o imagine sau un șireag de imagini.

* * *

Sinteza spontană care alcătuiește legea funcțională a vieții în starea de ațipire își vedește prezența în toate operațiile vieții subconștiente, așa cum vom avea prilejul să o dovedim.

ION BIBERI

DESTIN ȘI ISTORIE

În istorie, mai mult decât în oricare alt domeniu, există o tiranie a faptului izolat în detrimentul înlănțuirii logice, domnia întâmplărilor arbitrare, dar certe, în ceea ce privește existența lor. Astfel se petrece în istorie o eroare, de care Bergson acuzase în general intelectualismul metafizic, aceea de a descompune în imagini disparate, în fragmente discontinue, ceea ce este dat prin definiție drept continuu. Noi despărțim istoria în instantanee fotografice, în clișee, care reprezintă fiecare o anumită porțiune din viața popoarelor, și apoi cu aceste plăci voim, punându-le într'o ordine spațială oarecare, într'o organizație statică, să reproducem ceea ce e dinamic și năvalnic în evoluția umanității.

Imaginile noastre, chiar când reprezintă viețile națiunilor de-a-lungul vieții unui monarh sau personaj important, sunt totuși moarte, sunt fără legătură unele cu altele, fiindcă tocmai ceea ce face legătura lor pe dimensiunea timpului a scăpat acestei fracționări, fiindcă firul subteran care face unitatea între instanțele istoriei este, prin forța acestei împărțiri, neglijat.

Pentru a restabili continuitatea istorică a umanității, pentru a păstra acest caracter ciudat al istoriei, care ca și mitologicul Phoenix renaște din propria sa moarte, — fiindcă fiecare moment istoric este generat de momentul precedent și așa mai departe până la infinit, — ar trebui să poți cuprinde într'o privire largă toate evenimentele, dela originea unei constelații istorice până în clipa care interesează; o asemenea privire de ansamblu necesită mai mult decât o simplă cunoaștere a clișeelelor istorice, dar pentru a fi certă, ar trebui să se reducă la expunerea faptelor. Cum faptele din jocul cărora se naște istoria, depășesc intens domeniul cunoscut al acesteia, examenul problemei pe care vroim să-l facem

aici, în mod cu totul schematic și sumar, se va reduce doar la o analogie logică, adică va prezenta soluția în aspectul ei probabil.

Poate însă că e de preferat un adevăr probabil, dar luminos, unui fapt cert, dar stins de orice semnificație...

Leon Frobenius vorbește, în a sa *Schicksalskunde*, despre o varietate de termite care există în Africa și care oferă un spectacol curios, un fenomen ce se repetă cu o regularitate matematică. La fiecare patru săptămâni, într'adevăr, cetatea furnicilor iese din imperiul liniștii pentru a fi spectacolul unei lupte de distrugere; rețeaua de galerii subterane e stricată și mii de morți stau pe teren, mărturisind dezastrul ce a avut loc. După o zi însă, invadatorii reapar pentru a curăți terenul și a face din nou galeriile distruse. Aceștia sunt toți formați dintr'o generație mai tânără de termite, care, venind din fundurile termitierei, au surprins pe vechii ocupanți și i-au distrus, luându-le locul și începând o nouă perioadă de liniște, perioadă care, evident, va dura și ea patru săptămâni, fenomenul urmând să se repete.

Frobenius apreciază că marile catastrofe sociale, care zguduie omenirea, sunt analoage cu acest fenomen; o generație înlocuiește pe alta, cu singura deosebire că revoluțiile nu se întâmplă chiar la fiecare nouă generație, ci la anumite epoci critice din viața societății.

Această analogie este apreciată foarte mult de contele Keyserling, care îi revine ca un leit motiv de-a-lungul «Revoluției Mondiale». «De sigur, o catastrofă analoagă cu cele care survin la fiecare patru săptămâni răstoarnă astăzi lumea omenească întreagă».

Oricât de interesante concluzii ar pune Keyserling pe marginea acestui fenomen, ceea ce însă interesează în primul rând, — caracter frapant al acestei distrugerii și care rămâne la Frobenius și Keyserling în umbră, — este repetiția fenomenului. Viața socială a acestor termite este prinsă în schematismul unor legi de a căror rigiditate nu poate scăpa.

O epocă de patru săptămâni oglindește istoria termitelor, dela originea existenței lor până la punctul final, evident cu variațiile de amănunt respectiv, ca un ecou care ar repeta, printr'un dispozitiv ingenios, pe toate gamele, un același sunet inițial.

Poate că și pentru umanitate s'ar putea constata o asemenea repetiție a fenomenelor istorico-sociale, dacă, ca printr'un ochian

întors, umanitatea ar putea fi strânsă în fața ochiului pe dimensiunile înguste ale unei termitiere... sau dacă un ochi ar putea deveni atât de cuprinzător, încât în el să se oglindească istoria lumii pe toată întinderea timpului, deodată...

Dacă am examina viața animalelor care trăiesc în comunități, am conchide, totdeauna, că societatea lor suportă geometria unor legi inflexibile, dintre care cea mai importantă este *repetiția*.

Biologicul are geometria lui. Adagiul banal « istoria se repetă » poate că are înțelesuri mult mai profunde și rădăcini mult mai adâncite în ființa istoriei. Știința sociologică, deși în fașă, tinde, fără să izbutească, să scoată legi din noianul de fapte pe care le colecționează. Filosofii istoriei și-au dat seama că faptele istoriei trebuiesc legate între ele, pentru a avea o semnificație reală, ceea ce înseamnă pe scurt că trebuiesc căutate legi istorice.

Este suficient însă de a admite numai că istoria ar putea fi guvernată de legi, care momentan ne scapă, pentru ca legea repetiției să fie deja constatată. În adevăr, lege nu înseamnă altceva decât repetiție, *chiar dacă această repetiție ar putea să varieze în anume limite*. Dar cum legile istorice au loc în timp, sunt legi dinamice, ele se bazează pe principiul cauzalității; însă nu există efect care să fie de natură diferită de cauză. Dacă ar fi să admitem concluziile lui Emile Meyerson, legile nu fac decât să identifice. Astfel efectul nu face decât să repete, pe o altă gamă, ceea ce cauza repetă și ea la rândul-i, și așa mai departe, prin diferite transformări, până la cauza inițială.

Examinând dar viața socială a altor ființe, este logic să conchidem, prin analogie, că, în timp, istoria umanității ar putea fi cârmuită de legi, deocamdată necunoscute. Dar simplul fapt de a admite existența unor legi — chiar tainice — înseamnă a admite legea repetiției la baza istoriei. Repetiția domină întreaga natură fizică și își întinde imperiul până în natura biologică a umanității.

De sigur, această repetiție nu înseamnă reeditarea identică a faptului istoric, ci repetarea faptului în ceea ce are el esențial și fundamental. Istoricii care nu admit legi de repetiție în istorie ar vroi ca evenimentele să se repete identic, ceea ce ar duce la absurda exigență ca, într'o epocă de repetiție, să regăsim pe Pericle sau pe Ludovic al XIV-lea cu aceleași semne distincte, etc. Dar

natura nu se ține de amănunt, pentru că este indiferent cine realizează planurile ei.

Noi căutăm identitatea în amănunte, fiindcă nici nu cunoaștem altceva decât amănunțele exterioare și parțiale ale evenimentelor.

Dar iată ce spune Al. Xenopol în « Teoria Istoriei », el, filosof al istoriei, care conchidea că împerecherea de noțiuni: « legi istorice », este contradictorie.

Legea atracțiunii descoperită de Newton: materia atrage materia în raport direct cu masa și în raport invers cu pătratul distanței, este o lege abstractă, care, aplicată la corpurile lăsate liber în aer, însă mai grele ca el, dă naștere legii căderii corpurilor; aplicată la corpurile mai ușoare ca aerul și lăsate liber în el, dă naștere legii de ascensiune a lor, iar aplicată sistemului solar, legilor de mișcare a plantelor în jurul soarelui.

În sensul acesta înțelegem repetiția unui fenomen, *mutatis mutandis*, adică adaptată noilor condițiuni și ambianței în care are loc. Dar dacă căutăm să pătrundem în inima evenimentelor istorice, pe care le presupunem că sunt în repetiție, putem regăsi aceleași legi care, în aspectul lor particular și de amănunt, apar ca diverse, dar în esența lor admit aceeași explicație, precum fapte diverse sunt explicate și datorite legii atracțiunii universale.

E de mirare dar, cum gânditori ai filosofiei istoriei nu au vroit și nu au cerut decât repetiția în amănunt a evenimentelor, pentru a admite legile istorice.

Xenopol vorbește despre serii de fenomene istorice. « Toate legile succesiunii fiind însă legi abstracte, legi care nu exprimă producerea regulată și permanentă a fenomenelor reale, ci numai manifestarea forțelor în ele înșile, nu pot fi numite legi istorice » ¹⁾.

Dar dacă în această manifestare a forțelor « în ele înșile » găsim un raport constant, prin aceasta chiar existența legilor istorice e dovedită. Dar, nu se poate nega, *a priori*, posibilitatea unui asemenea raport constant, chiar dacă ar fi să rămână necunoscut totdeauna.

Istoricii vor să rămână la fapte particulare. D. prof. N. Iorga spune că « Istoria e expunerea sistematică, fără scopuri străine

¹⁾ Ne referim la examenul asupra filosofiei istoriei: « Filosofia contemporană a istoriei » de N. Bagdasar.

de dânsa, a faptelor de orice natură, dobândite metodic, prin care s'a manifestat, indiferent de loc și timp, activitatea omenirii ».

Dar a reduce istoria — cum o reduc de altminteri cei mai mulți istorici — la o colecție simplă de fapte, chiar adevărate, înseamnă să o reduci la un joc naiv și distractiv. Implicit avem dorința, studiind destinul popoarelor trecute, să bănuim prin aceasta, oarecum, destinul nostru.

Și d. prof. N. Iorga nu se poate abține să nu declare această pornire intimă care, turburătoare, preocupă totuși pe istoric :

« Les événements historiques ne sont que très rarement nouveaux : s'ils sont considérés d'une manière moins superficielle, on voit qu'ils se répètent... Donc les faits répètent. Il y a des noms qui changent, des accidents qui ne sont pas les mêmes, mais au fond, c'est le même événement, c'est la même situation ».

Să împingem mai departe concluziile noastre. Preistoria, Arheologia, Etnografia, Biologia ne spun că civilizațiile, culturile, rasele, popoarele, speciile se nasc, trăiesc atingând un anume maxim de dezvoltare, după care se sting treptat, până pier. Ceea ce se petrece, în mod mult mai simplu, cu spețele animale, care au trăit în trecut și despre care ne vorbește Paleontologia, se întâmplă într'un chip mult mai complicat, având în vedere complexul psihic al umanității, cu rasele umane, cu creațiile geniului lor, în domeniile culturii sau civilizației. Din sobra, dar majestuoasa civilizație egipteană, nu au mai rămas decât ruinele, în care ignoranții citesc secretele științei, iar romanticii își construiesc visuri și iluzii... Cine mai poate recunoaște urme de viață din puternica și înțeleapta Heladă de altădată? Chiar acel moloh care înghițise popoare întregi și civilizațiile lor, gigantul roman, a trebuit să piară de aceeași moarte necruțătoare, moartea istorică, care se răzbună parcă tocmai atunci când aleșii înving.

Totul în natură, astrele ca și oamenii, civilizațiile ca și rasele, au viața lor, epoca lor și decadența care precedă dispariția lor. Dar din toate acestea se degajă o concluzie clară: dacă repetiția e la baza istoriei, iar dacă faptele istorice ne arată civilizații, rase și popoare, care au existat dar au dispărut, pot spune că legea repetiției se manifestă de-a-lungul istoriei în forma ei cea mai generală, sub aspectul acesta al apariției, evoluției și dispariției unui complex istoric (de popoare cu civilizația lor), adică, mai pe

scurt, legea fundamentală a istoriei este *legea ciclurilor*. Într'un ciclu istoric, un eveniment care acoperă mii de ani sau poate numai ani după împrejurări, ia naștere, are apogeul său, după cum dispăre, făcând loc unui alt ciclu.

Dar legea repetiției cere ca ciclurile să se repete unul pe altul, adaptându-se la contingențele epocii. Atunci putem vedea istoria omenirii ca fiind compusă dintr'o infinitate de cicluri, deducându-se unele prin altele prin dedublare, prin repetiție — *mutatis mutandis* — fiecare epocă nefiind decât reînnoirea altei epoci din a cărei moarte ia naștere.

Ciclurile istorice par a fi analoge cu unduțiile circulare, care iau naștere când aruncăm o piatră într'o apă liniștită și a căror cercuri se repetă unul pe altul în dimensiuni deosebite, fiind legate însă intim, și ca analogie, și în ceea ce privește causalitatea lor.

Evident, în interiorul unui ciclu pot exista subcicluri, care trebuie să se comporte exact ca și ciclurile mari în legăturile lor directe.

Dar acum putem deduce câteva consecințe de o importanță capitală. Într'adevăr, dacă un ciclu nu face decât să repete pe precedentul, cu particularitățile pe care are să le realizeze, iar acesta în același mod pe precedentul lui, și așa mai departe la infinit, urmează că istoria omenirii nu este atât de complicată și, mai mult, ea este ușor de descifrat după un singur ciclu. Ciclurile nu se deosebesc între ele, din cauza repetiției, decât în intensitatea, nu în natura lor. Un singur mic ciclu ar putea spune ochiului ascuțit, întreaga istorie a umanității dela originea ei, până astăzi, după cum evoluția embrionară a animalului repetă evoluția speciilor preistorice, care au adus prin transformare la el.

O lege paralelă, dacă nu chiar analogă, cu legea biogenetică, domină intrinsec fenomenele istorice: ontogenia repetă filogenia.

Pornind dela o serie de cicluri de aceeași mărime, le putem considera ca tangente la un ciclu mai mare, care înfășoară întreaga serie și care, la rândul-i, suferă aceeași tangență geometrică în interiorul altei serii. Mai precis, dacă caracteristica unui ciclu, oricare ar fi el, este faptul constatat istoric, al apariției, ascendenței și declinului, urmează că, dacă considerăm un ciclu mare al omenirii, de câteva sute de mii de ani chiar, în el putem

deosebi subcicluri minore . . . care vor avea nota caracteristică, în ceea ce privește intensitatea, progresul sau declinul, după cum va fi la începutul sau la finele ciclului mare din care fac parte, și cu atât mai puternică va fi nota ascensională sau coboritoare, cu atât va fi în plin semiciclu, ascendent sau descendent. Dacă viața unui individ este un ciclu, un ciclu infinitezimal față de giganticele cicluri ale materiei și în care toată istoria lumii ar putea fi citită, — dar cu mult mai greu decât ar putea fi citită în ciclul uriaș al vieții complete a unei planete, — ciclul acesta banal ar purta totuși marca distinctivă a poziției în ciclul superior, din care face parte; viața sa ar fi catastrofică, dacă ar face parte din arcul catastrofic al ciclului major sau s'ar scurge liniștită în progres continuu, dacă ar fi pe arcul antipodic; la fel cu viața maselor de indivizi, familii, triburi, națiuni și rase.

Dar dacă viața unui individ, dela evoluția embrionară până la moarte, repetă întreaga evoluție istorico-socială a umanității de până la el și, în același mod, dar mai complet, o națiune repetă această evoluție, putem conchide că, din punctul de vedere biologic, omul nu a fost niciodată prea diferit de tipul de azi, iar civilizațiile, culturile, societățile, religiile, etc. nu au fost nici ele deosebite cu mult de cele pe care le cunoaștem noi.

Vorbesc chiar de popoarele și civilizațiile care au dispărut complet, fără urme, sau ale căror urme abia sunt vizibile. Această repetiție face ca viața popoarelor, care au trăit acum mii și mii de ani, în Gobi sau în Arabia, în America sau în Atlantida, să nu fi fost din nici un punct de vedere cu mult deosebită de viața popoarelor cunoscute. Este o constantă, un invariant, care rămâne, de-a-lungul istoriei și care este nucleul, același totdeauna, în jurul căruia se creează detaliile unei epoci istorice.

Teoria ciclurilor nu este atât de curioasă, pe cât ar părea la prima vedere; ea poate fi citită pe toate semnele naturii, iar tradiția ne vorbește de ea. Romanii păstrau amintirea unei epoci a lui Saturn, epoca de aur, când toți oamenii ar fi fost fericiți. Ei socoteau patru vârste în viața omenirii: vârsta de aur, de argint, de aramă și fier. Cea de fier era « vârsta neagră », epoca catastrofelor, a nenorocirilor. Hindușii, popor tradițional prin excelență, au o teorie amănunțită a ciclurilor, cu denumiri particulare fiecare și cu durate calculate în numere precise de ani. Ei socotesc

tot patru epoci circulare, *Yuga*, dintre care ultima corespunzătoare vârstei de fier. *Kâli-Yuga*, *Evul Negru*, epoca catastrofală a umanității, este ultima.

După aceste tradiții, epoca în care ne aflăm actualmente ar fi o epocă catastrofică, epoca de fier, Kâli-Yuga, în care au loc cele mai mari frământări pentru umanitate. Ceea ce este mai mult decât o coincidență, este faptul că scriitorii europeni, gânditori iluștri, constată acest fapt istoric al unei epoci de distrugere, prin care trecem, O. Spengler în *Untergang des Abendlandes*, Berdiaeff în *Un Nouveau Moyen Age*, Keyserling în *La Révolution Mondiale*, René Guénon în *La Crise du Monde moderne*. Toți acești gânditori de înaltă școală, socotesc ca epocă a declinului Europei, epoca în care ne aflăm.

Dar chiar un ochi profan ar trebui să recunoască, dacă ar fi atent, că tot ceea ce se întâmplă cu umanitatea de o lungă bucată de vreme, nu poate fi calificat decât ca un ciclu de catastrofe, un Ev catastrofic. Cele mai mari dezastre s'au abătut asupra umanității, parcă ar fi plăgile anunțate de Apocalips.

A priori trebuie să admitem că natura nu poate face excepții și că dacă ea convine să se preocupe de organizația biologic-socială a termitelor, cu atât mai mult ea se ocupă de organizația ființelor în care a pus cea mai mare străduință. Lucrul cel mai important în filosofia istoriei nu e să ajungi la cunoașterea amănunțită a legilor particulare, care determină fiecare eveniment, — care poate nici nu ar fi cu puțință și chiar de nici un folos, — ci mai cu seamă de a admite că tot ce se petrece cu umanitatea are loc, cu toată diversitatea momentelor deosebite, în cadrul unor legi generale, în plasa cărora e prinsă evoluția întreagă.

Keyserling spune că epocile catastrofice sunt cele mai propice pentru dezvoltarea interioară a individului. « In adevăr, asemenea epoci forțează pe acela care are o intensă viață interioară, să se răsucescă asupra lui însuși, să se interiorizeze și să caute înlăuntrul lui acea mulțumire a stării lui prezente, care îi va fi de sigur refuzată în lumea exterioară » (« La Révolution Mondiale »).

Misticismul, sub toate aspectele, care domină astăzi atât gândirea europeană filosofică, cât și manifestările omenești în forma lor cea mai primitivă și eronată, poate fi o confirmare a acestei epoci dezastruoase, în care trăim.

Această direcție nenaturală, pe care a luat-o spiritul european, dela mistică pragmatistă a voinței, până la aceea a intuiției bergsoniene, dela mistică trăită în popoare pe teme religioase și până la ceea ce — fără sens precis — se denumește azi ca mistică națională, este semnul distinct al epocii de disoluție, pe care o trăiește lumea noastră.

De sigur, nu se poate afirma și nici nu ar interesa aici poate, dacă misticismul acesta, care ia o formă profană, coborînd din Olimpul inițiaților într'o publicitate scabroasă, este germele morbid al disoluției sau un rezultat direct al ei.

Să examinăm de-a-lungul istoriei civilizațiile, rasele, popoarele cu cultura și tehnica lor. Ele au avut începuturile lor, simple și primitive, apogeele, când intensitatea vieții și producției spirituale a culminat, după care a urmat decadența, acoperind funerar tot ce mai înainte era strălucitor și plin de viață.

Ciclul s'a încheiat pentru a face loc altuia. Dar acest alt ciclu mare răsare în altă parte, are loc în alt spațiu. Când hegemonia spirituală și politică, când intensitatea vieții diminuează în Egipt, ea trece în Babilon și își schimbă locul — în cicluri mai mici — în diferite puncte ale Asiei, iar când, într'un ciclu mai mare, dispare în Asia, își ia locul la Atena, pentru a trece mai târziu la Roma.

Pe locul unde altădată au fost rase și civilizații minunate, astăzi îngropate în giulgiul de piatră și nisip al pustiului, — în Gobi, în Arabia, sau ca Atlantida lui Platon, străjuită de apele oceanului, — numai valurile nisipului și ale mării mai povestesc de trecutul acestei străluciri.

Ciclurile au o mișcare de mutațiune, corespunzătoare acelor mișcări instinctuale ale triburilor sau grupelor de animale.

O perioadă circulară are centrul său la Memphis sau la Babilon, la Atena, la Roma sau la Paris. De-a-lungul timpului, centrul acesta spațial are o mișcare de lunecare, care face ca ciclul corespunzător să ajungă în altă poziție, pe harta continentelor.

La un moment dat, în situația istorică, civilizația, în toată accepția ei, are un focar, centrul unei vieți intense, biologice, culturale, politice și spirituale. Dar acest focar suferă o deplasare în timp.

Pe de altă parte, orice epocă, caracterizată printr'un maxim de vitalitate a umanității, e dominată de umbra ciclopică a unui personaj, pe care uneori istoria reușește să-l descopere, iar alții îl confundă cu vre-un general, filosof sau profet.

Profilul lui Ramses II acoperă întreaga istorie a Egiptului.

Planurile naturii sau, dacă vreți, legile naturale își găsesc expresia concretă în actele unui om genial, fie că e mare războinic, gânditor puternic sau ilustru om politic. Dacă e adevărat ceea ce spune Keyserling, că în epoca noastră numai profeții trebuiesc luați în considerare, — profetul fiind mediumul prin care se exprimă sufletul și aspirațiile popoarelor, — nu e mai puțin adevărat că acești profeți pot ieși dinlăuntrul umanității, adică din funcțiunea parțială pe care o au în angrenajul ei. Vreau să spun că profetul, omul de geniu, cuceritorul, eroul lui Carlyle, este o figură profană, care exprimă desiderate omenești și, prin urmare, rămâne să facă parte din numărul mare al oamenilor.

Dar acela care ar fi exponentul direct al legilor naturale care guvernează destinul umanității, prin aceasta chiar nu îndeplinește o funcție socială, care ar fi banală chiar, când ar fi îndeplinită genial, și prin urmare, ar trebui să fie un personaj — care cu toate că ar putea fi cunoscut în activitatea lui profană — ar putea să rămână necunoscut în ceea ce privește activitatea lui, ca executor direct al legilor naturale. Mediumul forțelor naturale nu poate fi, sub aspectul acesta exclusiv, cunoscut în mod profan, ca atare. Cine e acest om? Istoria îl descoperă câteodată, mai ales în antichitate, dar el rămâne în funcția lui secretă și poate abstractă, în afara umanității. A vorbi mai mult despre lucrul acesta, înseamnă a ieși din domeniul faptelor istorice și a intra pe terenul unor afirmațiuni sigure și ele, dar lipsite de caracterul unanimității istorice. Putem rămâne dar la aspectul probabil al chestiunii.

Ceea ce putem reține însă ca frapând ochiul nostru, este că evenimentele importante, dacă se admite apogeul unui ciclu, au un centru local de expresie, în care există, se pare, un centru uman, colector și distribuitor al forțelor naturale, sub formă de influențe directe sau abstracte.

Acei care vor să examineze istoria din acest punct de vedere pot găsi un punct de sprijin într'un amănunt, care se regăsește

totdeauna, când e vorba, în timpurile noastre, de asemenea personaje. Un conte de Saint-Germain, fabulos de bogat, dar fără o funcțiune socială deosebită, stăruiește la curtea regilor Franței, înainte de revoluția cea mare și prin toate capitalele europene pentru a da o anume direcție politicii vremii lui. Pentru ce? E om de o cultură enormă, — după spusele celor ce l-au cunoscut, — cu o inteligență strălucită își atribuie *singur* o misiune, pe care societatea nu i-o atribuiseră, căci astfel ar fi fost eroul profan.

Napoleon e sfătuit de un om, curios, totdeauna înaintea bătațiilor, « L'homme rouge », care îi dă indicații asupra rezultatului și directive, coordonând acțiunile acestui mare războinic, până când orgoliul lui îl pierde. Nu voi multiplica exemplele, dar putem conchide în probabilitatea sau cel puțin posibilitatea existenței unor oameni, care, automat sau conștient, devin medii legilor care cârmuesc evoluția umanității, iar, prin aceasta, iau o funcție în afară sau, mai bine zis, peste societate, funcție pe care o execută cu mijloace, care ne scapă, prin faptul că pierd caracterul lor profan.

Se poate regăsi același personaj în împrejurările de amănunt din procesul de formare al Statelor-Unite ale Americii, deși pe firmamentul istoriei se profilează doar chipurile celor ce au jucat un rol direct și vizibil în acțiunea în care, poate, nu au fost decât instrumente.

*

Tot ceea ce am spus nu ar avea un interes imediat, dacă nu s'ar preta la o aplicațiune actuală. Am vorbit de cicluri și de repețiția lor istorică.

Filosofii istoriei convin unanim, că epoca actuală este o epocă catastrofică, o perioadă de disoluție și de prefaceri fundamentale ale umanității și civilizației ei. Suntem în ceea ce am numit ciclul Kâli-Yuga, Evul Negru, și anume la sfârșitul lui. Intreg ciclul acesta a fost teatrul războaielor groaznice, cu întunericul pe care l-a coborât peste umanitate, epoca obscură a Evului Mediu, etc. Dar sfârșitul se anunță ca o catastrofă cosmică.

De altă parte, aceiași istorici recunosc că, în perioada aproximativă a apariției lui Isus, a avut loc iarăși o schimbare fundamentală în spiritul omenesc, în distribuția popoarelor pe glob,

în întreaga constelație politică de acum două mii de ani. Ciclul s'a sfârșit și el cu o veritabilă catastrofă, mai puțin violentă decât ar putea fi cea actuală, și a dus la distrugerea imperiului roman și la apariția barbarilor în Europa.

Dar dacă ciclurile se repetă unul pe altul, ciclul care s'a sfârșit cu căderea Imperiului roman se repetă — *mutatis mutandis* — în ciclul nostru. Însă mai important este că cunoaștem sfârșitul ciclului precedent și, prin urmare — pe baza legii repetiției, — cunoaștem în linii generale sfârșitul ciclului nostru.

Să examinăm mai de aproape, prin urmare, tendințele *naturale* (nu acelea incidentale) ale oamenilor ce caracterizează epoca care ne-a precedat.

Mai întâi, se poate observa o tendință, un impuls de o putere extraordinară de expansiune a popoarelor. Unul dintre cei mai mari războinici ai lumii, Alexandru-cel-Mare, formează cel mai formidabil imperiu, întinzându-se din Macedonia peste atâtea felurite popoare, peste Asia mediteraneană, peste Persia, peste părțile înalte ale Asiei, până în India. Mai înainte, parcă în virtutea acestei forțe instinctuale, naturale, de expansiune, fiecare popor căutase, într'un fel sau în altul, să cuprindă o cât mai mare parte din globul cunoscut pe atunci. L-au încercat Egiptenii sub Faraoni, l-au încercat Asirienii și Caldeenii, au reușit să formeze un mare imperiu Perșii, l-au încercat toate popoarele, sub formă de expansiune comercială, când aceasta nu a putut avea loc pe baza armelor.

Istoria pune toate aceste fapte, cărora, ca unui destin inexorabil, popoarele nu puteau să i se sustragă, pe seama egoismului unui monarh sau chiar a unui popor, fără să se jeneze de o asemenea explicație puerilă.

Dacă Darius face prima expediție în Hellada, e pentru ridiculul motiv de a se răzbuna pe Greci, fiindcă aceștia se revoltaseră în Asia Mică, unde, de altminteri, fuseseră deja aduși la supunere în câțiva ani.

Pentru ce cucerește Cesar Galia? Iată ce spune A. Mallet în cursul său de istorie:

« Cucerirea Galiei, care a făcut reputația militară a lui Cesar, nu este decât un episod al războaielor civile. Făcând să i se dea proconsulatul Galiei, viitorul dictator imita pe toți ambițioșii care

îl precedaseră. Cesar nu știa prea bine în ce aventură se angaja. Știa numai că un război împotriva Galilor va fi popular la Roma. »

Puteți găsi aceeași motivare săracă a unor fapte bogate, cu urmări hotărâtoare asupra evoluției umanității, în toate faptele istorice.

Ca și cum am justifica perioadele acelea de distrugere ale termitelor prin lăcomia indivizilor mai tineri.

Oameni inteligenți, ca Lloyd George, au putut să afirme că războiul cel mare se datorește orgoliului Kaiserului Wilhelm II, care este « marele vinovat ».

Adevărul este că istoria nu se face de oameni: istoria face oamenii.

Observăm dar, în noianul de fapte istorice, o tendință extraordinară de expansiune, care depășește și puterile egoiste ale conducătorilor popoarelor și chiar tendințele popoarelor, având rădăcini în inconștientul maselor. Această forță expansională, pe care o găsim de-a-lungul ciclului ce ne-a precedat, poate fi tradusă prin caracterul ei general, care ia astfel un aspect natural, de amestec al popoarelor, de contact direct între popoare diferite.

Evident, pentru mijloacele pe care civilizația le putea da atunci umanității, pentru mentalitatea pe care cultura contemporană o crea, singura posibilitate de a realiza acest impuls instinctual al umanității, era expansiunea imperialistă și în mai mică măsură cea comercială.

Dar imperialismul nu reușește să se impună ca atare, decât când are la baza lui principii superioare.

Darius nu reuși să formeze și să mențină imperiul său decât mulțumită unor măsuri raționale, care nu asupreau popoarele supuse și le dădea maximul de libertate, pentru condițiile lor. Acest mare rege institui sistemul de guvernare numit protectorat, cam așa cum îl practică astăzi Franzezii în Tunisia. Popoarele supuse își păstrează moravurile, religiile și prinții lor.

Și toți marii cuceritori, care au izbutit să formeze un mare imperiu, să adune sub coroana lor, țări și popoare, au izbutit tocmai fiindcă au ținut seama de o asemenea politică tolerantă. Examinați istoria și veți vedea că nu a fost posibil — decât poate numai excepțional și totdeauna efemer — să se fondeze imperii, unde a domnit exclusivismul unei politici, prioritatea unei națiuni sau ferocitatea unei religii.

Alexandru cel Mare cucerise lumea pentru a o unifica, — ca și Bonaparte, mai târziu, — și adusese cu el artiști, filosofi, ingineri, care introduseră civilizația grecească în interiorul Asiei.

În India, după ce bate pe rajahul Porus, îl face prieten.

Iulius Cesar, stăpân al Romei și al lumii, era un despot bine-făcător. « Nimeni mai mult decât el nu putea să câștige inimile prin bunăvoință, făcând să urmeze speranța temerilor. El nu știa să păstreze rancună învinșilor. »

Dar priviți pe Annibal. Războinic genial, el trebuia totuși să piardă Cartagina, oraș fenician, cu o religie îngrozitoare, care mergea până la sacrificii umane, nu putea să ajungă la puterea Romei, fiindcă în locul aceluia ideal nobil « unificarea popoarelor », a cărui realizare o visau Alexandru și Cesar, era dorința de cucerire pur și simplu. Annibal nu era omul prin care istoria se exprima și, din cauza rolului fals pe care și-l asumase, Cartagina a trebuit să piară. Cartaginezii, stăpâni pe Roma și apoi pe lume, nu ar fi exercitat decât o stăpânire despotică și sălbatică, așa după cum religia lor arată că le era caracterul.

Din aceste fapte, pe care am căutat a le înfățișa pe cât de succint posibil, putem extrage câteva puncte esențiale, care par a fi legi inexplicabile prin tendințele normale ale umanității și care au stăpânit în mod natural și instinctual procesul evoluției popoarelor în epoca anterioară epocii noastre.

Aceste legi, sau caractere ale legilor, care conduc mersul umanității, pot fi obținute pe căile metodologice obișnuite ale științei.

Istoria voiește să facă știință. Or, dacă metoda experimentului nu e posibilă în domeniul istoric, adică fenomenele nu se pot repeta pentru a le studia detaliile, faptele au avut totuși loc, rămânând să fie studiate cu metodele din metodologia cunoscută a științei.

Istoria prezintă însă fapte izolate, iar știința caută grupuri de fapte, pe care și le poate integra în legi. Nu există știință decât a generalului, a spus-o Aristoteles și au repetat-o medievalii: « *nulla est Fluxorum scientia* ».

Pentru a ne ridica până la legile naturale ale istoriei, trebuie să depășim individualul și să comparăm în relațiile lor mari, popoarele.

Cum din fiecare faptă a individului termită izolat, oricât am fi studiat-o în particular, nu am fi putut scoate legea generală care domină evoluția acestor ființe, tot astfel din viața unui popor numai, nu putem scoate legea care-l conduce, ci numai din viața comparată a popoarelor, care are loc în sânul unității mai mari, umanitatea.

Pentru a ne ridica la forța care impune maselor o anumită mișcare, trebuie să studiem masele, nu în evoluția lor particulară, ci în ansamblul și echilibrul umanității.

Dacă observăm o tendință constantă a umanității, însoțită totdeauna de același rezultat, noi putem socoti această tendință ca o lege generală sau cel puțin ca expresiunea parțială a unei legi mai generale, care conduce masele, influențând inconștientul colectiv. Adevăratele legi istorice, care — ca și legile care conduc, de exemplu, evoluția termitelor — au rădăcini biologice și în evoluția biologică care dă loc paralel la condițiile civilizației și culturii (și acestea ușurând la rândul lor modul de trai) trebuiesc căutate originile prefacerilor omenirii.

Dacă voim să vedem omenirea sub aspectul acesta cuprinzător, faptele importante care i-au determinat direcția evoluției prezintă câteva constante, ce pot fi regăsite ușor, în orice punct al istoriei.

1. O primă caracteristică a ciclului precedent este o tendință naturală de expansiune a popoarelor și, ca rezultat, un contact strâns între ele, o tangență cât mai intimă între civilizațiile și culturile particulare.

Pentru mentalitatea de atunci, răspândirea și încălecarea popoarelor nu se putea face decât pe calea forței armate.

Putem dar conchide că războaiele, care își au obârșia în profunzimile abisale ale inconștientului maselor, sunt expresia parțială și concretă a unei legi mai cuprinzătoare, aceea naturală a expansiunii, ca executând planurile naturii, pe care noi putem să le bănuim doar, în schimbul de idei, de moravuri, de cultură și de tehnică, de amestec al raselor.

Putem numi această lege: *legea expansiunii*.

2. Această expansiune are drept caracter general unificarea popoarelor într'un mare imperiu, unde locuitorii să aparțină — indiferent de naționalitate — unui aceluiași stat. « *Sum civis romanus* » era idealul sub ocupația Romei.

Examinând istoria, se observă că toate imperiile care au reușit să se realizeze, au avut caracterul acesta de unificare a popoarelor, cât s'a putut mai mult și au durat cu atât mai mult, cu cât s'a echilibrat mai temeinic această unificare.

Putem spune că legea expansiunii are ca o consecință imediată — *corolarul unificării*.

3. Corolarul unificării nu e realizat decât de conducători și popoare, care au în spiritul și vederile lor această unificare — într'o măsură oarecare — fie că acest ideal e manifestat conștient sau rezultă implicit din preocupările lor religioase și morale. Avem aici *caracterul etic* al unificării. El poate apărea uneori ca un ideal cu totul nedefinit, difuzat în concepții particulare.

4. Organizația socială este o ierarhie naturală, în care natura pune cele mai alese exemplare ale colectivității; funcțiunea socială devine astfel — în mod instinctual — o funcțiune naturală. Este ușor de indus lucrul acesta din organizația societăților primitivilor sau din organizația societăților ființelor inferioare. Regina albinelor este construită biologic, mult mai bine și diferit de ceilalți indivizi ai roiului.

Astfel, în sfârșit, în toate imperiile solid organizate, în tot timpul lor de glorie, se observă o ordine precisă a funcțiunilor indivizilor în organizație, păstrându-se ierarhia, pe baza calităților individuale, în virtutea facultăților, pe care fiecare le prezintă. Când această ierarhie este atinsă în autoritatea ei naturală, când încep să pătrundă pe scările ierarhice, pe căi dubioase, personaje a căror loc era în anonim, disoluția începe.

Avem de aface cu *organizația ierarhică* a unificării.

5. O societate e o ierarhie de funcțiuni. În fiecare din aceste funcțiuni se impune în mod natural și normal, acela care corespunde mai bine građului funcțiunii. Dacă ierarhia este distrusă, decadența societății este inevitabilă. Poate această distrugere a ierarhiei să fie cauza disoluției unității organizate sau poate, imperiale, unitățile grandioase ale umanității, să aibă și ele tristul destin al îmbătrânirii și distrugerea ierarhiei să fie numai o consecință.

Oricum ar fi, legea de aramă a naturii este imperativă: toate imperiile trebuiesc să moară. Iar această moarte va fi cu atât mai grozavă cu cât mai puțin se va ajunge la respectarea principiului ierarhiei și cu cât caracterul etic al unificării va fi pierdut. Așa

s'a disolvat imperiul roman, printr'o catastrofă, iar acest lucru poate fi ridicat la rangul de lege — *legea catastrofei* — care încheie un ciclu.

Ciclul antic s'a încheiat cu catastrofa teribilă și dureroasă a imperiului roman, care a avut repercusiuni dezastruoase asupra tuturor popoarelor din Imperiu și asupra culturilor și civilizațiilor lor.

ANTON DIMITRIU

O PRIVIRE ASUPRA POEZIEI NOASTRE ERMETICE

Un fenomen literar netăgăduit este obscurizarea poeziei lirice. Expresia lirică se desparte pe zi ce trece mai mult de limbajul clar al prozei (deși, paralel cu fenomenul poetic, proza literară și chiar cea jurnalistică urmează un ritm asemănător). În perspectiva strâmtă a actualității, suntem uneori ispitiți a crede că acest proces al liricei este o criză, care se vedește în descreștere și că se va ajunge curând la un echilibru dorit. Se poate însă să ne înșelăm, substituind realității un deziderat, și ca, dimpotrivă, procesul evolutiv de divorț între scrisul poetic și limba vorbită să se adâncească.

De altfel, fenomenul literar dela noi nu este decât ecoul sincron al transformării literaturii universale. Suntem încă sub imperiul romantismului, care nu și-a istovit toate urmările. Cu toate reacțiunile uneori violent anti-romantice, care se produc periodic, literatura rămâne sub semnul individualismului, esențial romantic. În perioada eruptivă a romantismului, poezia păstrase dela clasicism moștenirea retoricei, schimbându-i doar conținutul și stilul. La o examinare atentă, pathosul romantic se vedește tributar elocinții clasice. Fazele romantice ulterioare se caracterizează prin interiorizare, prin părăsirea oratoriei, prin decăderea plasticei evidente, prin muzicalizarea savantă și prin biruința iraționalului și a subconștientului. Limbajul aluziv, eliptic și ermetic ia locul clarității solare a expresiei clasice, pre-romantice și romantice, din prima perioadă a mișcării. Precedând descoperirea psihologică a subconștientului, nu știu ce căută se strecoară în poezia, care, în epoca actuală a primatului iraționalului, se împân-

zește cu mister. Unii cercetători literari, încadrați tradiției interpretative de un secol și jumătate, — dela d-na de Staël, — atribue spiritului nordic, anglo-saxon sau germanic și, mai de curând, printr'o formulă mai largă, geniului celtic, începoșarea expresiei lirice. În reacțiune cu această orientare, se ridică protagoniștii clarității latine și ai spiritului mediteranean, spre a opune două tipuri ireductibile ale structurii spirituale europene. Astfel se debata un proces dialectic, în care însă, trebuie să o recunoaștem, sortii de izbândă nu par a se înclina în favoarea partizanilor clarității. Esteticienii sunt oarecum de acord asupra principiului după care poezia trebuie mai mult să sugere decât să exprime, să întrețină starea de visare nedeterminată, căreia limbajul clar și precis îi este neprielnic. O altă axiomă estetică este primatul fantaziei asupra rațiunii, divinitate exclusă astăzi din olimpul literelor. Divorțul dintre poezie și proză este considerat ca definitiv, de specialiștii recunoscuți, cum este Benedetto Croce. Limbajul poetic își urmează diferențierea, în ciuda sentimentului public, care reacționează ostil, când nu-și manifestă indiferența disprețuitoare. De bună seamă, exponenții unei arte sociale, naționale sau de clasă, privesc evoluția secesionistă a poeziei ca aberantă și primejdioasă, recomandând reîntoarcerea ei la bunele tradiții ale versului oral și cantabil. Nu lipsesc învinuirile de patologie sau măcar de șarlatanism aduse poeziei ermetice. Autorii ei sunt denunțați ilarității sau vindictei publice, după cum sunt priviți ca neserioși sau considerați cu gravitate. Li se amintește rostul național sau social al poetului, de a fi trâmbițașul conservării sau reformării societății. Iar când criticul nu are tendințe precise de acest fel, el se mulțumește să amintească poetului că se adresează unui public spre a fi înțeles, iar nicidecum pentru a-l deruta. Intru apărarea dreptului poetului, de a fi identic cu el însuși, Paul Claudel a scris versuri biciuitoare împotriva lui Anatole France, critic, oarecare vreme, de formație clasicistă:

« Le malheureux fait des vers en effet pour lesquels Anatole France n'est pas tendre :

Quand on écrit en français, c'est pour se faire comprendre. »

(Verlaine, II. L'Irréductible).

Neînțelegerea rezidă în dorința publicului și a exponenților săi teoretici de a subsuma poezia vorbirii directe, cu convențiile prozodiei, în timp ce poeții și iubitorii poeziei revendică pentru poet dreptul interiorizării absolute și al unei instrumentații corespunzătoare.

În locul peisajului exterior și al descripției obiective, poezia modernă propune impresii spiritualizate; în locul anecdotei, momente sufletești ale duratei subiective; în locul sentimentelor gradate după normele procesive ale retoricei, stări morale discontinue.

Ea nu solicită ceea ce s'a numit impropriu colaborarea dintre cititor și poet, dar, oricum, ea invită pe cititor la o dispoziție sufletească înrudită, la o simțire simpatică a poemei. Numită de estetica germană «Einführung», intuiția simpatică cere o conivență a simțirii, dincolo de convențiile artei sociale clasice.

Poezia nu își arogă un mandarinat aristocratic, prin chinezerii formale. Acesta este un fenomen de estetism depășit. Esența ei interioară, tradusă prin simboluri, metafore și comparații, de natură sugestivă, reclamă din partea cititorului singuratic, desprins din grup, un potențial sufletesc de impresionabilitate deosebită. Ar fi o naivitate să se creadă că simțirea poemei poate fi integrală, suprapunându-se perfect, sensibilității identice. Nu construim așa dar pe scheme psihologice universale, după tipul credinței iluministe în repartiția egală a rațiunii, între oameni. Mai puternice însă decât diferențele intelectuale sunt varietățile noastre de sensibilitate. Poezia nu vorbește sentimentului, după eroarea primilor romantici, dar ea șoptește uneori câte ceva din tainele subiectivității. Misterul este condiția ei esențială. Iar dispoziția pentru starea de mister este condiția nelipsită a cititorului de poezie.

Dacă ar fi să căutăm ermetismului altceva decât predecesorii ei falși, ca prețioșii, gongoricii, eufuiștii, sau anumiți trubaduri medievali, am găsi originea sa primordială în formulele magicienilor. S'au făcut cercetări speciale pentru stabilirea relațiilor dintre magie, religie și știință, adesea nedeslușite la obârșia civilizațiilor primitive. De bună seamă, ne lipsesc însă investigațiile pentru derivarea artei din magie. În societățile străvechi, magii lucrau asupra primitivilor, cu sortilegii sau descântece, care nu erau decât străpungeri intuitive ale misterului înconjurător. Descân-

tecele magice se foloseau de vorbirea fără punți logice, dar străbătută de fire nevăzute. Primele potriviri ritmice au fost cu siguranță inventate de magicieni. Originea ritmului trebuie căutată aici, iar nu în dans sau în cântecul profan. Acestea din urmă sunt forme ulterioare de evoluție. Că ipoteza noastră este îndreptățită, ne adeverește tezaurul folkloric, care păstrează un paragraf însemnat magiei. Descântecurile și sfera lor mai largă, care este magia, ispitesc adeseori poezia modernă. Ca să ne referim numai la bibliografia românească, relevăm lucrarea recentă a d-lui Al. Dima (« Zăcăminte folklorice în poezia noastră contemporană », 1936), premiată de Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II ». D-sa a rezervat câteva pagini « Motivelor magice ». Motivele magice în inspirația poeților contemporani își au explicația în nevoia modernilor de a-și împrosăta viziunile prin întoarcerea deliberată la simțirea naivă. De sigur, nu este o orientare voluntară către primitivism, după cum nu stă nici în intenția noastră de a recomanda normativ, un proces cultural de regresie.

Sunt însă unii precursori ai poeziei moderne care au întrevăzut, prin darul intuiției, esența magică a poetului, chiar dacă nu au fost deplin conștienți de originea magică a poeziei. Astfel Charles Baudelaire vorbește despre « o realitate secundă creată prin vrăjitoria Muzei ». În același loc, închinat poeziei lui Théophile Gautier, autorul precizează: « este în cuvânt, în *verb* ceva *sfințit* (quelque chose de *sacré*) care ne oprește de a face dintr'în-sul un joc de hazard. A mânuși în mod savant o limbă, înseamnă a practica un fel de vrăjitorie evocatoare. » În altă parte, întâlnim la Baudelaire expresia « efectul magic al poeziei » sau « versuri de o astfel de magie ».

Mai dezvoltat, poetul își definește astfel arta: « ...noi ajungem la acest adevăr că totul este ieroglific și noi știm că simbolurile nu sunt obscure decât într'un fel relativ, adică după puritatea, bunăvoința sau pătrunderea (la clairvoyance) innăscută a sufletelor. Ce este un poet (eu iau cuvântul în accepția sa cea mai largă), dacă nu un traducător, un descifrator? La poeții excelenți, nu este metaforă, comparație sau epitet, care să nu fie de o adaptare matematic exactă în împrejurarea actuală, pentru că aceste comparații, aceste metafore și aceste epitete sunt scoase din fondul nesleit al *analogiei universale* și pentru că ele nu pot fi

luate din altă parte (fragmentul din « Les poètes français », introdus la Victor Hugo, 1862, în antologia întreprinsă de Eugène Crépet). Faimoasele « corespondențe » baudelairiene, din sonetul cunoscut, nu sunt altceva decât raportările sale la « universală analogie ». Este adevărat că, în concepția sa, « arta modernă are o tendință esențial demoniacă » (Prefața la Théodore de Banville, în aceeași culegere). Să evităm însă deducțiile logice ale acestei afirmări principiale, care are scopul de a pune accentul creației pe luciditate și să anexeze poeziei domeniul creștinesc al păcatului.

Luciditatea, voința, disciplina sunt instrumentele poetului modern, care i-au fost revelate lui Baudelaire prin mijlocirea lui Edgar Poe. Poetica poescă aduce lovitura de moarte inspirației, improvizării și facilității. Ea impune intelectualizarea creației, chiar dacă poema își trage seva din subconștient sau oniric. Totuși această intelectualizare merge împotriva tiraniei rațiunii, stăpâna absolută a epocii clasiciste. Deși afirmația pare contradictorie, ea corespunde realității. Într'adevăr, inteligența artistică se împacă perfect cu sugerarea stărilor subliminare ale conștiinței, explorate de Poe și de lirica modernă. Poezia se transformă astfel dintr'un « discours » al conștiinței rațiocinante, pe locurile comune ale sentimentului, în motive fragmentare și discontinue ale întregului registru sufletesc (impresii, sentimente, stări de vis, stări subconștiente și iraționale). Părăsind ambițiile nemărginite de a cristaliza într'o poemă, sfera sufletească a unui proces moral complet, lirica modernă oferă mai puțin în volum și suprafață, dar mai mult în adâncime. Ne mai desfășurându-se în straturi vaste, pândite de vorbăria desvoltărilor retorice, ea se restrânge în cercuri mai mici, pentru a surprinde esențialul și autenticul.

O artă a calitativului înlocuște poetica veche, în care prea adeseori își da curs *flatus vocis*. În discuțiile prilejuite de problema poeziei pure, mai acum zece ani, s'a făcut apropierea dintre poezie și rugăciune.

Ferindu-ne de identități pripite, vom încuviința însă, că starea de poezie e într'adevăr înrudită cu starea de extaz și de har a evlaviei religioase, că interiorizarea lirică se aseamănă cu spovedania. Fără profesie de credință religioasă, poetul care se înminunează da tainele firii, și care comunică descifrările sale sfioase, se apropie de esența extazului religios. Numai așa se explică faptul că

numeroși poeți moderni, fără să « atace » temele convenite ale credinței, comunică un fior de natură religioasă prin sensul misterului de care sunt stăpâniți. Din aceea că primii poeți romantici, chiar dacă au fost religioși, s'au pus în comunicare cordială și familiară cu divinitatea, ei și-au împușinat mijlocul de a stârni resorturile ascunse de religiozitate, ale cititorilor. O poemă teologică, revărsată discursiv, provoacă mai puțin starea de har decât o poezie, cu implicări teiste, doar sugerate.

Ermetismul nu este și nu poate fi o doctrină poetică. El nu este o aservire a poeziei, formulat în arte poetice. Nu este nici un criteriu de valoare. Sufismul îi stânjenește libertatea interioară, sporind cu încă un « ism » vocabularul și așa prea numeros al școlilor literare. Nedicat nicăeri, nefixat în cenacle sau în biserice, el reprezintă altceva chiar decât un moment literar: o stare a poeziei, necodificată și răspândită în toate literaturile. Deoarece nu ne credem autorizat a-i fi apologet, nu vom face nici profeția de a spune că această stare de poezie, a umbrei și a penumbrei sufletești, este poezia viitorului. Formele frumoșului sunt trecătoare. Ceea ce ne interesează este actul de cunoaștere a unei modalități poetice, care are astăzi o tradiție centenară. Impotrivirile tradiționaliștilor nu vor să țină seama de realitatea unei alte tradiții, poate mai considerabilă decât aceea în numele căreia încriminează. Intr'adevăr, reprezentanții tradiției clasice și prim-romantice (ca să numim astfel faza dintâi a romantismului, legat încă, fără știință de tradiția clasică a discursului poetic), vorbesc în numele unui lirism de suprafață și de atitudine.

Însă, adevărata poezie, engleză și germană, precum și franceză, postbaudelairiană, căreia au urmat sincronizările celorlalte literaturi naționale, a descoperit modul propriu al sensibilității lirice, de ordin interior și de expresie ermetică. Firește, se cuvine să ne exprimăm îndreptățite rezerve asupra falselor consecințe trase de bălbăitorii dadaismului, care au practicat un ermetism formal, lipsit de substanță lirică.

Așa dar, vom circumscrie ermetismul, excluzând din sfera sa exercițiile unor falsi poeți revoluționari care se mărginesc a simula actul liric. La obiecția eventuală, după care nu se cuvine a stabili o tradiție a poeziei obscure, cuprinzând momente succesive ale romantismului și că ceea ce socotim a fi primii pionieri ai poeziei

ermetice ar fi fost în realitate poeți limpezi, vom răspunde arătând că timpul și perspectiva au contribuit la limpezirea lor, dar că au fost în epocă, obscuri și ermetici. Timpul va lucra de sigur în același sens de limpezire, adică de înlesnire a intuirii lor simpatice, în favoarea adevăraților creatori lirici, învinuți astăzi pe nedrept de incoerență sau maladivitate.

În cercetarea pe care ne-o propunem, după o expunere teoretică, de sigur, incompletă, vom încerca să interpretăm câteva din textele poezilor noștri contemporani, care adeseori nedumiresc. Nu ne măgulim a oferi o metodă sau o cheie de descifrare a poeziei încuiate, dar nădăjduim a face pe cititorii de bună credință să intre în inima câte unei poeme de autentică sensibilitate lirică.

* * *

Va fi spre mirarea viitorimii apropiate, învinuirea de incoerență și non sens, îndreptată contra producerilor lirice ale d-lui Tudor Arghezi. Poet de generoasă sevă, de pronunțată personalitate, de uluitoare bogăție lexicală, de articulație robustă, câștigat principiului economiei verbale, dar călcându-și adesea principiul prin zvâcnire temperamentală, d. Tudor Arghezi este poate opusul tipului ermetic. Născocitor de imagini și de metafore originale, d-sa pare totuși a se încadra poeziei obscure. Vom alege din « Cuvinte potrivite » una din poemele de factură foarte concentrată, care oferă prilej de exegeză. Este vorba de « Inscripție pe un portret ».

Cunoști în vreme visul că sfârșește.
Ți-ai așteptat oșteanul trist pe scut
Să-ți intre 'n zale reci în așternut
Și să-ți frământe trupul țâlhărește.

Și te socoți ca iedera, de-odată,
Rămasă 'n legănare și pustiu.
Ai bănuț că platoșa-i pătată,
Pe care odihnișezi, cu rachiu.

Făptură vrăjitoare și duioasă!
Nu te-am oprit s'aștepți și să suspini
Ci te-am lăsat să-l încâlcești în spini
Fuiorul vieții tale de mătăasă.

Mi-am stăpânit pornirea idolatră
 Cu o voință crâncenă și rece
 Căci somnul tău nu trebuia să 'nnece
 Sufletul meu de piscuri mari de piatră.

Durerea noastră-aduce cald și bine
 Celor hrăniți cu jertfele din noi.
 Eu, noaptea ca un pom, ascult în mine
 Căzând miloase 'n cuiburi sfinte foi.

(« Gândirea », II, 11—12, 5 Ianuarie 1923).

Deși limpede în versuri izolate, poema pare în întregime, nebuloasă. Firul conducător scapă cititorului. Răsucirea sintactică, dela sfârșitul strofei a doua, desorientează la prima lectură. Contrastele de suavități și asprimi stârnesc nedumeriri. Cititorul se simte bruscat, dacă nu e familiarizat cu antinomiile morale argheziene. Anecdoticul este bănuț, dar nu se desfășoară logic. Ușor diluată și într'un limbaj direct, în locul celui aluziv, poema n'ar mai propune nici o dificultate.

Să-i redăm, așa dar, ordinea logică. Din strofele 3 și 4 luăm urma unui sentiment erotic, limpede exprimat. Este iubirea orgolioasă a bărbatului, care-și înfrânează sentimentul de adorare, ca să-și păstreze intactă, personalitatea individualistă. Nu-și duce iubirea la capăt, de teama marasmului domestic.

Femeia iubită este lăsată să sufere o experiență negativă, într'o altă dragoste, care-i revelează realități brutale (versurile 2—8). Ele sunt personificate printr'un îndrăzneț¹ artificiu poetic, în celălalt ocupan și alcoolic. Nu este însă decât o figurație poetică, pentru a opune iubirii ideale și neconsumate, carnalitatea despuiată de simțire, — și pentru a face mai sensibil sentimentul de pustietate al femeii.

Ca și Eminescu în « Luceafărul », poetul prezintă un ideal de orgoliu viril, care refuză însă experiența iubirii anticipativ, nemotivat de fragilitatea credinței feminine. Dar acest ideal de masculinitate se umanizează în strofa finală prin capacitatea nesfârșită de compătimire.

Este o nuanță prețioasă, care frânge linia trufiei bărbătești. Versul prim conține rezumativ concluzia oricărei experiențe de simțire.

Procedeeul întrebuițat de d. Tudor Arghezi este interver-tirea ordinii cronologice, într'un roman de dragoste concentrat. Se vede de aici că însăși anecdota sentimentală poate fi supusă unui mod de sugestie, fără a fi povestită. Este de bună seamă o reabilitare a anecdotei, prin înconjurul unei tehnice neobișnuite.

După ce, printr'o lectură repetată, cititorul a pătruns secretul acestei tehnice, el se poate lăsa în voia vrajei. Versurile de pură substanță idealistă se armonizează cu celelalte, de zonă morală contrară, într'o sinteză a contrastelor.

D. Tudor Arghezi este întreg în aceste opoziții ale esențelor, care-l solicită rând pe rând. Idealul și realul, angelicul și demonicul, se polarizează alternativ în expresia sa temperamentală.

* * *

Cu ultimele sale culegeri, « In marea trecere », « Lauda somnului » și « La cumpăna apelor », d. Lucian Blaga și-a adâncit sondările interioare, îndepărtându-se simțitor de simbolurile mai ușoare, ale începuturilor sale lirice. Procesul de substanțializare al poeziei sale este judecat cu asprime de d. N. Iorga, în « Istoria literaturii românești contemporane ».

D-sa îl socotește pierdut « în ciudățeniile cele mai riscate ale literaturii bolnave ». Susținându-și întâmpinările cu exemple, d. N. Iorga scrie: « se întâlnesc pentru profanul oricât de obișnuit cu mentalități stranii, enigme ca următoarea :

Cu foaia aceasta închid porțile și trag cheile.

Sunt undeva jos sau undeva sus.

Tu stinge-ți lumânarea și întreabă-te :

Taina trăită unde s'a dus? »

Fragmentul din poema finală a volumului « Lauda somnului » poate părea neînțeles, ca orice strofă desprinsă din context. Poezia nu este însă lipsită de semnificații. La capătul unei cărți, cititorul se desparte de mesajul unei experiențe. Cartea care se încheie, lichidează o aventură sufletească, risipită între filele ei. Misterul ei nu s'a dăruit oricui; ea lasă în suspensie nedumeriri morale, asupra devenirilor ulterioare ale autorului, disponibil pentru alte trăiri.

D. N. Iorga revine cu o altă semnalizare de obscurități aparente. « Dar nu cred să fie un singur cititor care să fi înțeles din lirica următoare a d-lui Blaga versuri ca acestea :

Vai mie, vai ție,
 Painjeni mulți au umplut apa vie:
 Odată vor putrezi și îngerii subt glie,
 Țărâna va seca poveștile
 Din trupul trist. »

Nici acest fragment final, reintegrat poemei « Paradis în destrămare », nu rămâne până la capăt fără sens. Printr'o serie de simboluri coerente, d. Lucian Blaga închipue desagregarea paradisului, ca o încheiere firească a descompunerii totale.

Dela primele versuri, arhanghelul cu cotorul de spadă fără flacări concretizează sentimentul de descompunere a paradisului, care simbolizează ideea de incoruptibilitate a spiritului. Năpădirea păianjenilor în apa vie figurează descompunerea materială a ultimului refugiu spiritual, conceput de creștini. Dacă moartea atacă și substanța imaterială a îngerilor, niveლაți cu noi, sub pământ, înseamnă că legea morții prezidează și asupra esențelor, pe care eram obișnuiți a le crede eterne. Poetul ne invită să medităm asupra zădărniceii năzuințelor noastre transcendente.

Mai recent, d. N. Iorga denunță « nu mai puțin de cincisprezece monstruoziități ale inspirației care nu se mai poate numi poetică », cu prilejul poeziilor d-lui Blaga apărute în « Gândirea », Septemvrie 1937.

Să citim însă una din aceste poezii, « Asfințit marin ».

Piere în jocul luminilor
 Saltul de-amurg al delfinilor.

Valul acopere numele
 scrise 'n nisipuri, și urmele.

Soarele, lacrima Domnului,
 cade în mărele somnului.

Ziua se curmă, și veștile.
 Umbra mărește poveștile.

Steaua te-atinge cu genele.
Mut talmăcești toate semnele.

Ah! pentru cine sunt largile
vremi? Pentru cine catargele?

O, aventura și apele!
Inimă, strânge pleoapele!

Se va conveni ușor că asprimea d-lui N. Iorga este excesivă. Puține sunt poeziile ținute de motive marine, de asemenea sugestivitate. D. Lucian Blaga izbuteste să sporească misterul clipei de asfințit pe mare, cu versuri de o inegalată claritate. Dacă este ceva de mirare în această poemă, vom remarca rara putere de sugestie, printr'o desăvârșită simplitate și armonie, limpezimea transparentă, grea de taină.

Crescut de sigur la școala lirice germane, poetul este poate cel mai strălucit reprezentant al lirice cu năzuinți metafizice. Ca și Baudelaire, d. Lucian Blaga socotește că poetul este descriitorul semnificațiilor misterioase ale cosmosului; sau poate mai curând, este doar semnalizatorul unor sensuri sortite să rămână vrednic nepătrunse.

Cheia concepției sale criptografice a universului, a exprimat-o în poezia « Rune », din « La cumpăna apelor ». Concepția d-sale este neoplatoniciană. Nimeni în lirica noastră nu a știut să împletească mai strâns fiorul necunoscutului, din depozitul ancestral al folklorului, cu tainele simțirii metafizice, ca d. Lucian Blaga. D-sa propune o sinteză originală între elementele primitive ale vieții sufletești și esențele lirice ale meditației.

* * *

După aprecierea d-lui N. Iorga, d. I. Barbu, în « Joc secund », « dă versuri de un neinteligibil absolut ». D-sa citează strofa a doua din poema care deschide volumul. Vom reproduce poezia:

Din ceas, dedus adâncul acestei calme creste
Intrată prin oglindă în mântuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste,
In grupurile apei, un joc secund, mai pur.

Nadir latent! Poetul ridică însumarea
 De harpe resfirate ce-în sbor invers le pierzi
 Și cântec istovește: ascuns, cum numai marea,
 Meduzele când plimbă sub clopotele verzi.

O frumoasă interpretare a poemei a dat d. Tudor Vianu în studiul d-sale « Ion Barbu » (Edit. « Cultura Națională », 1935). În concepția platoniciană, arta considerată « ca o copie a lucrurilor reale, ele însele niște copii ale ideilor eterne, este imitația unor imitații. Arta ar fi deci o resfrângere la puterea a doua a realității. Aceasta este și concepția pe care și-o însușește poetul nostru când își propune să evoce o lume reflectată în oglindă, căci cel ce privește icoanele lămurite în apele ei înregistrează imaginile unor imagini. Dar pe când pentru Platon această resfrângere secundă face din artă o întruchipare mai depărtată de realitatea ideală decât însăși obiectele concrete care i-au stat drept model, poetul « Jocului secund » vede aici tocmai un pas mai departe în procesul de transfigurare ideală a lumii, căci pe această cale imaginea se depărtează încă mai mult de substratul ei material » (p. 63—64).

Strofa încriminată de d. N. Iorga e oarecum obscură, dar nu neinteligibilă.

« Nadir latent! » e explicat în acest fel de d. Tudor Vianu: « . . . dacă lumea experienței se înalță în piramidă până la « zenit », resfrângerea acesteia alcătuește « nadirul » ei. Din acest element neîntinat își extrage poetul materia inspirației sale. Poezia este pentru el negația lumii, sublimarea ei în idee, un joc desfășurat pe un plan izolat de viață, un *joc secund* » (p. 62—63).

Care este înțelesul versurilor următoare, neinterpretate de d. Tudor Vianu? Credem că ele exprimă, în completarea concepției idealiste a poeziei, modalitatea ei tehnică. Este o concepție muzicală a poeziei.

« . . . însumarea

De harpe resfirate ce-în sbor invers le pierzi »

sugeră notele muzicale ale versului, ordonate după norme stricte. Cele două versuri finale, de o armonie cuprinzătoare, aseamănă cântecul încărcat de semnificații secrete, cu invizibilitatea meduzelor, în apele marine.

Dacă ar fi de stabilit o ierarhie a valorilor, în poezia d-lui Ion Barbu, am găsi realizările sale superioare în ciclul « Isarlık », a căror substanță densă, de inspirație folklorică și orientală, e mai nutritivă decât pastelurile spiritualizate din primul ciclu, care dă titlu volumului.

Poetul de bogată sevă și de expresie colorată a mers împotriva tendințelor sale temperamentale, încercând o experiență idealistă, prin procedee intelectuale. Ermetismul său i-a ucis orice spontaneitate și i-a secăt vâna.

De profesie matematician, d. Ion Barbu s'a folosit pentru ermetizarea unor prime redactări, mai limpezi, de procedeele algebrice, al substituirii.

Se știe că în algebră, cifra cantitativă e înlocuită cu un simbol calitativ. Cuvântul obscur la d. Ion Barbu este necunoscuta algebrică, prin care substituie sensului clar, misterul. Nu este, așa dar, un ermetism de substanță, ci de procedeu. Astfel d-sa transformă prima redactare a emistihului:

« Cimpoiul *trist în luncă* . . . »

în :

« Cimpoiul *veșted luncii* . . . »

Forma a doua desorientează chiar pe exegeții pătrunzători ai poeziei d-lui Ion Barbu, cum este d. Tudor Vianu, care traduce acest vers: « cimpoiul răsunând pentru poet într'o luncă veștedă ». Sensul adevărat, credem noi, este acela al instrumentului insuficient de a reda lunca înverzită, al instrumentului care pare atât de veșted și de uscat față de cromatica și simfonia naturii. În versul următor din aceeași poezie, poetul înlocuește prima formă:

« Durerea *fiecărui frământă*: încet, mai tare ».

cu :

« Durerea *divizată o sună* 'ncet, mai tare ».

Noțiunea « divizată » accentuează abstracția termenului uzual « fiecărui » și pune o penumbra artificială, în vers.

Ermetismul îndreptățit implică însă o adaptare a expresiei la conținut. Rostul său nu e de a întuneca, prin artificiu verbal, ceea ce este clar, ci de a păstra zonei obscure a conștiinței, caracterul ei nebuloasă. Văzut ca un simplu exercițiu de intelectualizare

a expresiei, ermetismul merge împotriva menirii sale reale și își anulează justificarea. Ca discipol al lui Mallarmé, d. Ion Barbu a dus la extrem experiența ermetică, folosindu-se de ea și în scopuri nepotrivite. Se menționează astfel împrejurarea ceremoniei funebre a lui Verlaine, când solicitându-se lui Mallarmé manuscrisul discursului său, el ar fi răspuns, cerând îngăduința de a-i adăoga « un peu d'obscurité ». D. Ion Barbu vaticinează și în proza destinată a servi ca prefață la un volum de versuri, oferind o parafrază a unei nuvele de Edgar Poe. Iată primele paragrafe ale prozei sale artificioase:

« Modul unei seri eventuale, acel parantetic zenit, vagant, la ierni, destipăritul soare, formase vaea edificiului. Usher.

Implicatele pajuri, lacul silabic, alfabetul alveolar și distrat al pietrelor ilustrului Leagăn, armau nemăsurat ori alungau infuz tablele unei nerepetate Physici ».

Limbajul criptografic reușește de rândul acesta să se facă incomunicabil, fără să sugere nimic. « Joc secund » nu împinge obscurismul chiar la această limită extremă a nonsensului, îngăduind străfulgerări intuitive. « Ciclul ermetic » așa cum a numit d. Tudor Vianu o parte din poemele poetului, este așa dar pe treapta a doua a ierarhiei de valori, în examinarea axiologică a liricei d-lui Ion Barbu.

D. N. Iorga își manifestă preferința pentru maniera parnasiană, a începuturilor poetului, dela « Literatorul », « Sburătorul », « România nouă », « Umanitatea » și « Cuvântul liber ». Poemele nu au fost adunate în volum, deoarece autorul le-a socotit « decurgând dintr'un principiu poetic elementar ». Recunoscând d-lui Ion Barbu îndreptățirea subestimației, ne vom opri asupra unui amănunt revelator. Este o erezie de a crede că ierarhia principiului poetic atrage ca o consecință logică, ierarhia valorilor artistice. Din superioritatea estetice idealiste sau platoniciene, asupra altor principii estetice, nu urmează în mod necesar superioritatea poeziilor care se subordonează acestei estetice. Realizarea artistică este în funcție de adaptare a mijloacelor creatorului, la dispozițiile temperamentului său artistic. În ciclul « Isarlîk » și în balada « Riga Crypto și Iapona Enigel », d. Ion Barbu a realizat echilibrul dintre mijloacele sale reale și obiectivul viziunii sale poetice. Incercarea de a fi altceva decât ești, bovarismul literar, l-a condus

la eroarea ciclului « Joc secund », îngăduind apreciatorilor săi nepreveniți, de a prețui mai mult ambiția transcendentă, decât realizările corespunzătoare.

* * *

Arta d-lui Ion Vinea este esențial cerebrală ca și aceea a d-lui Ion Barbu, fără să ofere însă exemplul sterilizării și al denaturării « platoniciene » a precedentului. Poate că d. Ion Vinea nu a găsit echilibrul ideal dintre izvorul afectiva al emoțiilor sale lirice și intelectualizarea expresiei. În poetul care a condus mișcarea modernistă dela « Contimporanul », unda emotivă este reală, chiar când este stăvilită, sub imperiul prejudecății cerebrale. Pe de altă parte, nu găsim în poezia d-sale salturi evidente ca acelea operate de d. Ion Barbu, dela poemele dionizice ale începuturilor, la acelea sicative din « Joc secund » și iarăși apoi la expresia grasă și planturoasă din « Isarlık » (la care se cuvin adăogate poemele cu descântece « Cântec de rușine » și « Răsturnica », apărute în « Contimporanul » și neculese în volum). Personalitatea d-lui Ion Vinea nu e făcută din contraste și discontinuități esențiale. Iar în configurația « Contimporanului », unde s'au consumat experiențele cele mai îndrăznețe ale modernismului, cu bilanț mai adesea negativ, d-sa a prezidat cu rezerve ironice și cu adeziune parțială, păstrând o linie de mijloc. Am avut prilejul, în cercetarea consacrată poeziei d-sale, să scot în lumină substanța unei poeme (« Ev », *Punct*, 8, 9 Ianuarie 1925), învinuită de numeroase crime în lucrarea d-lui Const. I. Emilian despre « Anarhismul poetic ». De rândul acesta, vom reda o altă poezie a d-lui I. Vinea, « Lamento » (« Contimporanul », II, 39—40, 21.IV.1923), caracteristică pentru deslușirea întregii sale activități lirice.

« Ploi de Martie, tragedie citadină
arborii și fac semn ca surdomuții.
Pentru spectacolul de adio
plângeți lacrimi de făină, sonerii, lumină
de Sfântul Bartholomeu al așișelor.

Dinspre barieră noaptea vântuie —
treci între cristalele, feeric, deci —

pe rugul lăuntric răstignită,
 în dâra farului, snop imponderabil
 ritm discret pneu rostogolit.

Și s'au aprins stelarele vitrine
 cumplit Negrul (tău) se strâmbă în carton
 înghite felinarele câte unul
 la intrarea în teatru va dansa, va dansa,
 — Nu mă vezi, sufăr, sub Cilindrul inutil.

E un instantaneu, care fixează imaginea unui aspect de viață nocturnă, a metropolei moderne. Automobilul a oprit în fața unui local de noapte, cu un boy negru pe afiș, indicând jazz-bandul care întâmpină pe vizitatori. Figura negrului, simbolizând un moment al sensibilității biciuite de muzica sălbatică, ia înfățișări grotești și fantastice. Decorul se completează cu ploaia mohorâtă de primăvară, care desprinde afișele, lipite cu cocă. Printre luminile ireale și sunetele stridente, arborii, în bătaia vântului, par a-și face semne. Notațiile de impresii sunt convergente, îngăduind o privire sintetică a colțului de oraș, surprins cu acuitate. Nu lipsește nici sentimentul subiectiv, în enunțarea finală, pentru a însemna lipsa de aderență sufletească a poetului, costumat pentru seară. Ceremonialul vestimentar, adoptat pentru circumstanță, nu i-a conferit dispoziția de petrecere a unora dintre noctambulii, ce-și trag plăceri din viața de noapte a metropolelor. Motivul tristeții urbane, mic-provincială, nutrește inspirația poeziei baco-viene. D. Ion Vinea anexează poeziei ritmul trepidant al capitalei moderne, nevroza marilor orașe. Într'însele își poartă o insatisfacție funciară, așa după cum, schimbându-și decorul suferinții, alege alteori decorul agrest. Pe lângă semnificația individuală a proceselor sale morale, ni se sugerează anxietatea sufletului contemporan, care nu-și găsește echilibrul moral nicăeri. D. Ion Vinea nu își transformă stările afective în poeme de liberă circulare a sentimentului. După modul de comprimare afectivă a poeziei moderne, d-sa își constrânge sentimentele, dar ne lasă să le întrezărim prezența. Luciditatea este de sigur axa poetice sale, care stimulează elementele fantastice, spre a satisface sensibilitatea noastră intelectuală.

Ne-am oprit în pragul poeziei tinere. O parte însemnată din ultimii recruți ai liricei noastre merg pe urmele d-lor Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu și I. Vinea. În lectura lor găsim adeseori pecetea prototipică. Prin personalitatea sa așa de conturată, d. Tudor Arghezi poate fi imitat mai mult în tehnica decât în substanța creației sale. D-sa propune exemplele unei concentrări riguroase, ale unei stricte economii verbale, care nu împiedică însă manifestarea unui temperament de robust primitiv, solicitat de divinitate sau de paradisul domestic. În orientarea tineretului către mistică, problematica metafizică și misterul folkloric, d. Lucian Blaga păstrează un rol hotărîtor. D-sa este poate cel mai reprezentativ poet al misterului, corespunzând setei moderne de necunoscut. Ermetismul, înțeles ca o tehnică de substituire a expresiei abstracte, de ordin matematic, în locul figurației simbolice, își are maestrul în d. Ion Barbu. Mai izolat decât precedentii, cu o zonă de influență mai greu delimitabilă, este d. I. Vinea, rămas distant într'o mișcare ce l-a depășit prin tendințe de ultra-modernism, fără a profita îndeajuns de pe urma lecțiilor sale de măsură.

Poezia noastră contemporană a pierdut audiența publicului larg în măsura în care ea s'a interiorizat, sau s'a individualizat. După concepția d-lui N. Iorga, «poezia ca și tot ce facem, este un act social». Evoluția generală a liricei merge însă în sens opus deziideratului d-sale. Ne mai fiind expresia sentimentelor publice, sau a locurilor comune poetice, lirismul este ermetic, substanțial ermetic, prin relativitate la un public educat în concepția socială a artei. Psihologicește, suntem impenetrabili, într'o perfectă monadologie morală.

În ordinea lirică, fiecare sensibilitate autentică este închisă într'un cerc de impresionabilitate individuală. Nu putem străpunge acest cerc decât prin simpatie, adaptându-ne modului intuitiv particular, variabil dela poet la poet. Să ne schimbăm deprinderea de a cere poetului să ne vorbească. Iubitorul de poezie este dator să se împărtășească, printr'o dispoziție oarecum religioasă, cu structura morală a poetului. În acest fel, și numai astfel, mesajul poetic își pierde ermetismul individual. A cere însă o altă «cheie» decât aceea a simpatiei, este o naivitate.

ȘERBAN CIOCULESCU

DEMONOLOGIE INDIANĂ ȘI O LEGENDĂ ROMÂNEASCĂ

D. profesor Valeriu Bologa, cunoscutul istoric al medicinei dela Universitatea din Cluj, a publicat acum câțiva ani o mică monografie interesând deopotrivă folklorul, etnografia și istoria medicinei: *Lamashtu-Karina-Samca* (Biblioteca Medico-Istorică, nr. 7; Cluj, 1935, 19 pagini). Cu patru ani mai înainte, d. Valeriu Bologa comunicase specialiștilor rezultatele cercetărilor sale, într'un articol din revista «Janus» (1931): *Von der babylonischen Labartu über arab. Karina zum Krankheitsbegriff Samca in der rumänischen Volksmedizin* (extras de 16 pagini, cu 5 planșe în afară de text). Profitând de studiul d-lui prof. N. Cartoian asupra legendei Sfântului Sisinie (*Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, p. 145—155, Buc. 1929) și de cercetările orientalistului H. A. Winkler (*Salomo und die Karina*, Stuttgart 1931), d. Valeriu Bologa a încercat să reconstituie istoria demonului feminin Samca (Avestița, aripa Satanei), dela prototipul mesopotamian Lamashtu (citit până la o vreme, greșit, Labartu) până la transformarea lui într'o noțiune nosologică, un nume de boală, în credințele actuale ale poporului român. Legendele Avestiței, aripa Satanei — demonul care fura pruncii sau provoca avorturi — și ale Sfântului Sisinie (Sisoe), protectorul lehzelor și al tinerelor mame, sunt foarte răspândite, atât în folklorul popoarelor mediteraneene și sud-est-europene, cât și în cărțile lor populare. Hasdeu și Dr. Gaster au încercat, la noi, să stabilească cele dintâi filiații. D. prof. N. Cartoian a completat informația — pe cât este cu putință în bibliotecile românești — și a scris o bună, deși succintă, monografie asupra Sfântului Sisinie. (Profităm de acest prilej pentru a îndrepta câteva greșeli de tipar strecurate în *Cărțile populare*; la p. 150, studiul lui K. Frank, intitulat *Zu babylonischen Besehwörungstexten*, a apărut în «Zeitschrift für Assyriologie» vol. XXIV, p. 157—224, nu în vol. XXIX, cum este indicat în text; la p. 155; studiul și traducerea lui R. Basset — nu «L.» — intitulat

Les légendes de S. Tertag et de S. Sousnyos, s'a tipărit în vol. II din «La Haute Science», nu în volumul I.)

Trebue să mărturisim că problema aceasta a demonului feminin răpitor de copii și a Sfântului care o biruie la luptă, problemă studiată cu atâta competență de d-nii profesori N. Cartoian și V. Bologa, are o importanță mai mare decât pare la prima vedere. Nu este vorba numai de o legendă populară și de un anumit folklor medical grefat pe o anumită demonologie. Legenda aceasta are o viață — după cum mărturisește d. V. Bologa — extrem de veche. Rareori se întâmplă să ni se transmită cu atâta precizie și prin atâtea documente o credință populară foarte răspândită, care să-și aibă rădăcinile în demonologia babiloniană. Cercetându-se mai cu luare aminte materialul comparativ — în deosebi documentele privitoare la Lamashtu — s'ar putea ajunge la rezultate mai precise și nu numai relativ la *transmișiune*, ci mai ales în ceea ce privește *modificarea structurii morale* a acestei credințe populare. Vom vedea, la sfârșitul acestor note, că într'o atât de umilă legendă și într'o atât de mediocră demonologie, se resfrâng totuși dominantele culturii care a creat-o sau a împrumutat-o. Problema ar merita, în orice caz, să fie reluată, mai ales că o sumă de studii importante asupra lui Lamashtu au scăpat celor doi valoroși cercetători, d-nii profesori N. Cartoian și V. Bologa. Să notăm pe cele indispensabile: K. Frank, *Babylonische Beschwörungsreliefs* (Leipzig 1908); Thureau Dangin, *Rituels et amulets contre Labartu* («Revue d'Assyriologie», 1921, vol. XVIII, p. 171 sq.); Wallis Budge, *Amulets and Superstitions* (Oxford, 1930), p. 104—123; Myrhman, *Die Labartu-Texte* («Zeitschrift für Assyriologie», vol. XVI, p. 141—200); Charles F. Jean, *Le péché chez les Babyloniens et les Assyriens* (Roma, 1925), p. 41 sq. Câteva documente prețioase în articolul lui Geo. P. G. Sobhy, *Customs and superstitions of the Egyptians connected with pregnancy and childbirth* («Ancient Egypt», 1923, p. 9—16).

* * *

Am amintit toate acestea ca să subliniem importanța monografiei d-rului Jean Filliozat: *Étude de démonologie indienne. Le Kumāratantra de Rāvaṇa et les textes parallèles indiens, tibétains, chinois, cambodgien et arabe* (Paris, 1937, V+192 pagini, 50 fr., ed. Paul Geuthner). Fără a ne privi direct, lucrarea aceasta a indianistului francez poate fi consultată cu folos de medico-istoricul și folkloristul român. Este o veche convingere a noastră, pe care nu obosim s'o mărturisim în orice împrejurare similară, că atât folklorul cât și literatura populară românească scrisă au considerabil de câștigat dela orientalisică. Lăsând la o parte valoarea unică pe care o are metafizica orientală — toate celelalte științe

«profane», toată erudiția și cultura românească ar fi împospătată și fructificată de o temeinică cunoaștere a Orientului. După moartea lui Hasdeu și după plecarea lui Gaster, erudiția românească a avut legături tot mai superficiale cu orientalistica. Indiferența aceasta față de orientalism a sterilizat o sumă de eforturi onorabile ale erudiției românești. Lipsa bibliotecilor speciale silește pe savanții cei mai bine intenționați să recurgă la izvoare de mână a doua, sau să le ignoreze cu desăvârșire.

Jean Filliozat este doctor în medicină, și e cunoscut printr' o seamă de studii și articole asupra medicinei, cosmologiei și biologiei indiene. A cercetat câteodată anumite fenomene yogice din punct de vedere medical. Elev al lui Sylvain Lévi și al lui Jules Bloch, dr. Filliozat a deprins dela maestrul său tehnica precisă a filologiei orientale. Totdeodată, dela aceiași maeștri a învățat că Asia e o mare unitate culturală și că o singură limbă orientală este insuficientă pentru cercetarea chiar a unui sector din această unitate. De aceea, pe lângă limba sanscrită, dr. Filliozat dovedește o sigură cunoaștere a tibetanei și a tamulei. Erudiția aceasta lingvistică îl ajută mai ales într' o cercetare ca cea de față, în care își propune să străbată nu culmile spiritualității indiene, ci fluviile obscure ale mentalității populare.

Kumāratantra este un mic tratat de medicină demoniacă, în care observațiile și prescripțiile propriu zis medicale aproape că nu au nici un rol; în schimb, demonologia și practicile magico-rituale au aici rolul de frunte. Este vorba în acest mic text popular de toți demonii feminini care atacă noii născuți. Se indică simptomatologia posesiunii și ceremoniile anti-demoniace care trebuesc împlinite ca să fie gonit demonul. De altfel, simptomatologia este, după cum remarcă și Filliozat (p. 19), de o desăvârșită banalitate. Dar, adăogăm noi, este aceeași simptomatologie pe care o întâlnim în folklorul românesc, când e vorba de boala Samca, sau în textele sumare babiloniene. «Copiii cuprinși de acest *spirit* capătă un fel de cărcel de stomac, care îi frământă prin înăuntrul și îi zgârcește atât de tare că-i fac ghem și le duc picioarele la gură»... «înholbă ochii, fac spumă la gură»... «li se sucesc mânilor sau picioarele, se încrucișează, li se strâmbă falcile...» (Marian, citat de N. Cartoian, p. 152). Lamashtu chinue tot așa copiii; li se zgârcesc membrele, tendoanele le sunt smulse, au febră, apoi sunt zgâlțâiți de frig, etc. (Franck, *Babylonische Beschwörungsreliefs*, p. 77 sq., etc.). În *Kumāratantra* simptomele sunt asemănătoare; copilul «dilată ochii, are convulsii», «strânge pumnul, țipă, privește în aer», «se zvârcolește», «i se îndoaie gâtul», «nu mai mănâncă», «se agită», pare paralizat, etc. (Filliozat, op. cit. 4—18).

Textul indian vorbește de unsprezece «mame» (*mātrkā*), care «apucă» pruncul. Despre aceste «mame» *Kumāratantra*

nu ne spune nimic, dar din alte texte paralele și din credințele populare indiene, analizate de dr. Filliozat, e ușor de înțeles că ele aparțin aceleiași considerabile clase de demoni feminini, din care fac parte Māriyammai, Çitalā, « Cele șapte surori », etc. Majoritatea acestor divinități minore aparțin fondului autohton, pre-arian, ele fiind mai ales adorate în Sudul Indiei. Ni se pare interesant de relevat că « iconografia » demonului mesopotamian Lamashtu cuprinde o seamă de elemente animale (are dinții de măgar, un membru de panteră, urlă ca un leopard, ține șerpi în mâini, pieptul îi e mușcat de un câine și de un porc, etc.) — iar într'un text indian, *Aṣṭāṅgahṛdaya* (Filliozat, p. 46 sq.), simtologia posesiunilor păstrează, într'o formă alterată, elemente animale. Pruncul « apucat » de acești demoni are, după împrejurări, un miros de țap, țipă ca un câine, miroase ca un vultur, ca un corb, ca un pește, etc. De asemenea, par a fi și alte asemănări, mai precise, între tradiția babiloniană și cea indiană. Exorcistul mesopotamian stropește copilul bolnav cu apă binecuvântată, luată la confluența a două râuri sau canale (Charles Jean, *Le milieu biblique avant Jésus-Christ*, vol. III, Paris 1936, p. 398). Tot cu apă binecuvântată se îmbăiază copilul și în India (Filliozat, p. 17, etc.). În India (op. cit. p. 17, p. 98, etc.) se făcea din lut « dela două râuri », sau din făină de orez, o « păpușe » (imaginea demonului). În Mesopotamia, deasemenea, se făcea din argilă imaginea demonului Lamashtu (Myrhman, *Labartu-Texte*, p. 150, etc.). Amulete cu numele sfântului Sisinie și, mai ales, cu toate numele demonului, se găsesc în Egipt și în alte părți ale Orientului apropiat (Budge, *Amulets and Superstitions*, p. 104 sq.). Qbiceiful s'a transmis și în țările românești (Cartoian, op. cit. p. 151).

Dr. Filliozat nu se ocupă decât de documentele indiene sau de cele în directă legătură cu India, de a căror origine suntem siguri. Problema eventualelor relații între Lamashtu și demonii feminini indieni nu se întâlnește, nici măcar prin aluzii, în erudita sa monografie. Totuși, noi credem că atât demonologia indiană cât și cea mesopotamiană au un izvor comun. Asemănările dintre Lamashtu și nenumăratele *mātrkās* indiene sunt prea multe ca să fie întâmplătoare. Apoi, încep a fi cunoscute astăzi o seamă de legături protoistorice și istorice dintre India și țara celor două fluvii (cf. și cartea noastră *Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne*, p. 294 sq.). Atât în ceea ce privește cultele populare (și, deci, și demonologia) cât și în ceea ce privește arhitectonica, par a exista legături organice între India și Babilonia. Nădăjduim să revenim curând asupra acestei fascinante probleme. Deocamdată, să amintim că chiar în ritualul vedic, de cea mai bună

tradiție indo-ariană, s'au descoperit anumite relații precise cu ritualele babiloniene (cf. W. F. Albright și P. E. Dumont, *A parallel between indic and babylonian sacrificial ritual*, « Journal of the American Oriental Society », 1934, p. 107—128).

Dr. Filliozat, urmărind prezența acestei *Kumāratantra* în foarte multe tratate medicale, are grija să ne asigure că medicina indiană nu se reduce în nici un caz la asemenea texte demoniace. Chiar atunci când e vorba de maladii mentale autentice, medicina indiană nu face uz de « demoni » (op. cit. 27). În ceea ce privește maladiile infantile, Ayurveda (medicina tradițională indiană) « admet volontiers, à côté des éléments qui lui sont propres, des théories et des prescriptions qui, pour se cacher sous une livrée médicale, n'en laissent pas moins discerner qu'elles sont étrangères, au fond, à la médecine, et tiennent à la tradition religieuse » (p. 39). « Demonii » care « apucă » infanții se întâlnesc chiar în texte medicale celebre, ca Caraka și Sushruta (op. cit. 46). S'ar spune că tradiția posesiunii infantile este atât de trainică, încât chiar cei mai severi medici sunt siliți s'o accepte în tratatele lor științifice. Autorii medievali încearcă să renunțe la demoni în descripția și tratamentul maladiilor infantile. « La tendance naturelle des auteurs est bien de se débarasser le plus possible des démons dont l'intervention contredit les principes de la science médicale qu'ils exposent, toutefois la croyance en cette intervention était trop tenace pour que les anciens textes ne l'aient point accueillie et le respect des anciens textes était lui-même trop complet pour qu'on ait jamais pu l'écarter tout à fait; elle ne cessait d'ailleurs pas d'être vivace en dehors de la tradition médicale » (op. cit. p. 63).

Ca să ne reîntoarcem la demonii feminini răpitori de copii, este semnificativ cazul zeiței Hārītī, atât de celebră în buddhism. După legende, acest demon a căpătat *prin faptele ei bune* dintr'o altă viață, dreptul de a suga sângele copiilor (Filliozat, op. cit. 150). De altfel, și alți demoni indieni și-au căpătat puterile lor demonice prin faptele lor meritorii, prin magia « faptei bune ». Amănuntul acesta ne ajută să înțelegem adevărata structură a demonologiei indiene. Să nu uităm (Filliozat, op. cit. p. 159 sq.) că demonul Rāvaṇa, cel care a răpit pe soția lui Rāma și a dus-o în insula Lankhā (Ceylan), este presupusul autor al textului *Kumāratantra* ! Un demon, autor al unui tratat de apărare a copiilor ! Dacă ne amintim însă că cel mai odios monstru de origine vedică, Vrta, devine în anumite texte vishnuite un brahman eminent, cel mai leal războinic și chiar un sfânt — înțelegem că, în India, binele și răul « ne sont que les apparences opposées qui voilent la Réalité unique ». În altă parte, vorbind despre ambi-

valența simbolurilor indiene, am avut prilejul să punem în lumină dubla funcție — de « bine » și « rău » — a șarpelui. Intr'adevăr, în orice formă de spiritualitate indiană, întâlnim efortul acesta de a depăși dualismul, depășind și topind hotarele, proporțiile, contrariile. Este cu atât mai interesant cazul demonului Răvana, cu cât aici e vorba de o « operă populară »; populară, evident, nu în originea și semnificația ei, ci prin aderența nemijlocită a maselor. India se dovedește, așa dar, « monistă » nu numai când face metafizică cu Shankara și Nāgārjuna — ci chiar atunci când se apără de demoni și face vrăji. Acele nenumărate *mātrkas*, care sunt « mame » și au infinite nume, sunt *lăudate*, ca prin magia laudei și a ritului, să nu « apuce » copilul. S'ar putea vorbi, firește, de « superstiție », dar chiar și această superstiție are în India o structură specială, alta decât în Mesopotamia sau lumea creștină răsăriteană. Lamashtu este gonită în mare, ca și Avestița, aripa Satanei. Sfântul Sisinie se luptă cu Avestița (Samca, etc.), o răpune și o silește să-și spună numele, și să nu se apropie de locul unde sunt scrise aceste nume. Există și aici magie — dar există în același timp *dualism*, luptă între Bine și Rău, între un Sfânt (căruia i te rogi) și un Demon (de care ți-e teamă, și pe care-l îndepărtezi, îl trimiți în mare).

Dualismul acesta creștin, lupta între Sfânt și Demon, n'a fost probabil totdeauna atât de net. Intr'o legendă etiopiană, demonul este chiar *sora* sfântului Susnyos, numită Uerzelia (Basset, La Haute Science, I, p. 351). Uerzelia omoară chiar copilul fratelui său, și Susnyos se roagă lui Isus Christos să-i dea atâta putere ca să-și ucidă sora. Intr'adevăr, cu ajutorul lui Christos, Susnyos străpunge cu sulița pe Uerzelia, și-o omoară... Ni se pare că în această variantă destul de veche a legendei, se întrevede concepția tradițională a originii comune a Sfântului și Demonului. Fratele și sora, binele și răul, au pornit din aceeași tulpină. Legenda creștină a dramatizat această origine comună a Binelui și Răului, iar mai târziu a uitat-o. În apocriful etiopian, Susnyos luptă cu soru-sa Uerzelia — în legendele Avestiței, Sisinie luptă cu Avestița pentru că aceasta omorise și înghițise copiii surorii sale, Melentia. Cu cât trece timpul, cu atât dualismul este mai aprig, și izvoarele Binelui și Răului mai depărtate între ele. În India, dimpotrivă, nu numai că nu există un *conflict* între Bine și Rău, dar există chiar o confuzie. Dacă s'ar putea dovedi cumva că originea acestui demon feminin este în Mesopotamia, apoi *istoria* « vieții » demonului este cu totul alta în India decât în Orientul creștin. Fiecare popor asimilându-și legenda sau creând una asemănătoare, i-a dat o anumită structură, în conformitate cu propria sa structură spirituală.

NOTĂ DESPRE GENEVA

Geneva e un oraș prin care istoria a trecut fără a fi lăsat urme. Cel mult monumente, dar urme nu.

Un oraș curat, rece și inexpresiv. Albă cum este, cu străzile largi, cu bulevardele regulate, Geneva pare a fi propria sa machetă. Ai uneori impresia că o privești dincolo de o vitrină.

Că aici s'au dezbătut cândva mari drame istorice, trăite până la sânge, n'ai avea cum să afli, dacă n'ai ști din cărți.

Geneva a trăit cândva o mare dezbateră religioasă, un moment spiritual dramatic și a făcut din Reformă o problemă de conștiință, în care și-a angajat întreaga viață. Din toată această tensiune sufletească, orașul păstrează un foarte frumos monument al Reformei, ceea ce este o amintire de ordin municipal, nu o mărturie spirituală.

E un oraș calvinist bine înțeles — și nu-i vom cere prin urmare nici vioiciunea plină de soare a unui oraș italian, nici grația unui oraș francez. Dar am vrea ca gravitatea protestantă a Genevei să nu semene așa de bine cu indiferența, cu insensibilitatea...

* * *

Geneva nu-și contrazice numai vechiul ei trecut istoric, ci și amintirile mai recente.

Rămâne, cred, inexplicabil paradoxul care a făcut mult timp din acest oraș placid o reședință revoluționară, un centru de insurrecție morală.

Geneva a fost — cel puțin înaintea războiului — patria tuturor răzvrătiților, a exilaților politici, a agitatorilor de vocație.

Nu e poate exagerat să se spună că jumătate din revoluția rusească s'a făcut în cafenelele și hotelurile geneveze.

Aici se tipăreau micile foi incendiare, care întrețineau spiritul insurect în Europa, de aici porneau cuvintele de ordine, aici se centralizau foile de observație.

Pe aceste cheiuri albe, și-au plimbat neliniștea, așteptarea, destinul câțiva oameni, care aveau să schimbe mai târziu fața lumii: Lenin, Mussolini...

Mă gândesc la romanul lui Roger Martin du Gard — Eté 1914 — care se petrece în mare parte la Geneva, mă gândesc la nefericitul Jacques Thibaud, la marile și naivele lui nebunii, mă gândesc la atâția eroi tragici (oameni reali și personaje inventate), care păreau să găsească aici nu numai un refugiu, dar și un câmp de luptă — și nu înțeleg prin ce tainică lege de contraste, prin ce absurdă alegere, neliniștea lor morală, instinctul lor de

revoltă, dezorientarea lor sfâșiată de atâtea întrebări de atâtea erori, de atâtea iluzii, au căutat o patrie în cea mai insensibilă cetate.

Geneva a adăpostit între zidurile ei incendii pe care nu le vedea, flacări care n'o încălzeau. Dramelor morale ea le-a oferit un hotel, nu un mediu uman. Toți disperații care au visat aici o nouă lume trăiau de fapt într'un fel de exterritorialitate morală. Gândirea lor, sensibilitatea lor n'a zguduit nici o secundă liniștea geneveză, această liniște solidă, sedimentară, de neclintit.

Intocmai cum locuitorii principatului Monaco au în mijlocul lor un cazino cu jocuri de noroc, în care ei nu intră niciodată, tot astfel genevezii au avut totdeauna în cetate drame la care n'au participat.

Geneva s'a mulțumit să încaseze caniota dramelor spirituale, pe care le-a adăpostit, fără să le înțeleagă.

* * *

Este orașul în care n'am văzut niciodată ceea ce se numește o « scenă de stradă »: o ceartă, un accident, un grup de trecători strănși în jurul unui afiș — unul din acele mici incidente, care sunt fără număr în orice oraș românesc, italian sau francez și care îi dau mișcare, ritm, varietate.

Prea multă ordine? Nu. Prea puțină curiozitate. Oamenii sunt indiferenți, nu întreabă, nu se emoționează, nu se miră.

Mi-e greu să-mi imaginez un moment de emoție colectivă la Geneva, o mare panică sau un mare entuziasm. Nu e nici un scepticism în această atmosferă temperată, ci doar o lipsă naturală de spontaneitate, un fel de îngreunare psihologică, o încetineală de simțire, o manieră modestă, atenuată, neutră de a trăi.

Geneva este în contrast cu istoria ei patetică (istorie care n'a lăsat nici o rană, nici o pată de sânge — deși a curs cu atâta abundență) dar este în contrast și cu peisajul său, cu geografia sa.

Lacul Lemane e un peisaj generos, cald, plin de culoare. Are momente, de frumusețe meridională și te aștepți ca ceva din lumina lui albastră, din grația lui sentimentală să se refrângă și în firea oamenilor ce locuiesc pe malurile lui în acest golf cu lebede, care se cheamă Geneva.

Totuși, în ciuda cadrului — care are frumusețea lui ușoară de carte postală, frumusețe odihnitoare, fără mari ambiții, fără gravitate — oamenii sunt reci, fără comunicativitatea plină de gesturi a Sudului, fără tăcerea concentrată a Nordului.

Seara, când sub lună lacul pare că așteaptă și cheamă, când frumosul dig alb cu farul lui înalt, cu cei patru platani duce

până în larg puțin mister în acest oraș fără mister, străzile sunt pustii, băncile goale cheiurile deșarte.

Pe aici a trecut Calvin....

* * *

Geneva mă face să înțeleg ce se numește o frontieră. Când trec din Haute-Savoie spre cantonul Geneva, nu trec pur și simplu peste o linie convențională, dincolo și dincoace de care stau vameși cu uniforme diferite.

Hotarul este într'adevăr aici o realitate: adică o linie de rezistență.

Rămâne de explicat prin ce taină linia aceasta nevăzută, care desparte două sensibilități, s'a stabilit aici ca un fluviu, ca un hotar geografic, deși nu e decât un hotar moral.

Savoia e catolică — și e foarte catolică. Geneva, nu e nevoie să spun cât e de calvinistă. Cine va putea să explice de ce aceste două lumi morale și-au întâlnit rezistențele tocmai aici, oprindu-se reciproc, opunându-se reciproc, ridicând un baraj mai puternic decât orice baraj natural?

Peisajul e același, vegetația identică, cerul, lumina, casele — și totuși când ai făcut un singur pas, ai părăsit un mediu moral și ai intrat în mediul moral exact opus.

Frontiera se trece cu facilități extreme din punct de vedere administrativ. Nu se cere pașaport, nu se cere viză. Totuși această ușurință accentuează parcă diferențele, tocmai pentru că ele nu sunt formale și decorative, ci nevăzute și adânci.

De altfel frontierele Genevei sunt frontiere cantonale, nu elvețiene. Vreau să spun că orașul acesta formează o lume distinctă, nu numai față de țările străine cu care se învecinează, ci și față de celelalte cantoane din regiune.

Trecerea din cantonul Vaud, de exemplu, în cantonul Geneva este insensibilă pentru un străin, dar un om dela Lausanne sau dela Leysin îți va explica tot ce îl desparte de un genevez.

Se pare că este totuși în Vaud mai multă suplețe, oarecare ușurință de spirit, oarecare reminiscențe franceze probabil, de grație, de humor. Geneva este un cerc închis, o lume închisă.

În genere întreaga atmosferă elvețiană și cu deosebire cea geneveză îți dau impresia de a fi impenetrabile. E un sentiment care începe dela frontieră, când din cauza monetei, îți dai seama că lucrurile au un alt curs.

Îmi place dublul înțeles al expresiei «a avea curs», căci într'adevăr străinul care trece prin Geneva va afla că nu numai banii lui nu au curs aici, dar nici mentalitatea lui obișnuită, nici jude-

cățile lui curente, nici valorile lui de fiecare zi, fie ele valori monetare sau valori intelectuale.

La frontiera elvețiană, biata ta monedă suferă o bruscă și puternică depreciere — (și pentru că diferența de valută este mare și pentru că nivelul prețurilor este zdrobitor) — dar această depreciere nu o simți numai în banii tăi, ci mult mai departe, în tot ceea ce îți este propriu și cunoscut.

Mi se pare că în același moment se depreciază ideile cu care vii, problemele la care cugeți, obsesiile care te urmăresc.

Geneva este o insulă, în care întrebările unui european din 1937 (război? pace? revoluție națională? revoluție socială? Occident? Orient?) devin abstracte, seci, fără viață și în orice caz fără dramă.

Toate lucrurile se văd și se înțeleg aici pe altă scară de valori — iar scara geneveză reduce considerabil conștiința noastră, limbajul nostru, ideile, așteptările, disperările. Poate că această depreciere de ordin moral și ideologic este mai puțin directă, mai puțin vizibilă — dar violenta depreciere monetară pe care călătorul o suferă la frontieră îl previne mai sigur decât orice că a trecut dela un nivel de viață, la cu totul alt nivel de viață.

* * *

Foarte multă lume confundă Societatea Națiunilor cu Geneva. Stilul gazetelor a împus de mult această identitate de termeni. « Ce pândește Geneva » sau « ce se întâmplă la Geneva » înseamnă pentru cititor « ce gândește Societatea Națiunilor » sau « ce se întâmplă la Societatea Națiunilor ».

Cred că e la mijloc o eroare. Dacă nu m'aș teme de formulele ieftin paradoxale, aș spune că Societatea Națiunilor nu este la Geneva.

În orice caz, pot spune — de astă dată fără paradox — că Geneva n'a încorporat Societatea Națiunilor, n'a asimilat-o, nu și-a însușit-o.

Nu vorbesc despre o asimilare de ordin spiritual. Probe în această materie sunt greu de găsit.

Dar am privit Geneva, de sus, de pe muntele Salève, și am observat de acolo cât de izolat este palatul S. D. N. în acest oraș. Silueta lui se detașează vizibil de restul cetății.

În orice oraș viu, o mare clădire, o mare instituție creează un cartier. Uneori nici nu e nevoie de atât. Ajunge o stație de tramvai, pentru ca imediat de jur împrejur să răsară un chioșc de ziare, o băcănie, un mic cinematograf, un magazin « universal », un restaurant, câțiva vânzători ambulanți — adică tot ceea ce cu un singur cuvânt formează: un cartier.

Societatea Națiunilor și-a ridicat palatul ei (admirabilul ei palat, despre care va trebui să vorbim într'o zi) în cartierul Ariana unde dispunea de spațiu, de perspectivă și de peisaj. Nu e o simplă clădire, e o întreagă lume, e o imensă uzină. Sute de oameni vin zilnic acolo să lucreze, să citească la bibliotecă, sau pur și simplu, să se uite.

O circulație zilnică atât de intensă într'un punct de oraș, ar fi trebuit să provoace o abundență de viață în stare să anime un oraș întreg, nu numai un mic cartier.

Totuși cartierul Ariana a rămas ca și înainte, izolat, puțin somnolent, nepăsător la mișcarea de curiozitate, de muncă, de acțiune care-l străbate.

N'am văzut în jurul palatului nici o clădire nouă. Viața nu se deplasează la Geneva.

Clădirea S. D. N. pare un vapor ancorat într'un port. Într'o zi ar putea să ridice ancora și să plece. Nimic nu s'ar schimba în urma lui, după cum nimic nu s'a schimbat la venirea lui.

De altfel, viața din interiorul palatului este o viață de transatlantic. Totul se găsește pe bord: restaurant, bar, cinematograf, bibliotecă, bancă, poștă. O dată intrat înăuntru, Geneva e departe și de altfel inaccesibilă, ca un țarm.

O privești pe fereastră și, dacă se întâmplă să fie soare, ai impresia de a te afla în fața unui frumos oraș de porțelan.

* * *

Și totuși e posibil să mă înșel. Un oraș nu se judecă dela fereastră.

M'am întrebat adesea, trecând noaptea prin străzile deșerte ale Genevei, pe lângă acele mari clădiri cu sute de ferestre stinse, m'am întrebat dacă dincolo de această lipsă de expresie geneveză, nu este o viață care se ascunde, un mister care se refuză.

Totuși, undeva sângele și drama Reformei trebuie să fie încă prezente, — dar unde?

MIHAIL SEBASTIAN

NOTE PRIVITOARE LA CICLUL « JEUNES FILLES »

Ciclul « Jeunes Filles » constituie lucrarea cea mai singulară și cea mai turburătoare dintr'o operă adesea turburătoare și totdeauna singulară. E totodată și lucrarea cea mai dezechilibrată, împreună cu « Aux Fontaines du Désir ». Disonantă ca muzica modernă. Disonantă, de te face să strigi.

Stranie și turburătoare din pricina planului unic în care sunt așezate toate valorile. Și pentrucă în acest plan lucrurile monstruoase sunt înfățișate în chip natural.

De asemenea, din pricina extremei ei lucidități. « Hamlet este un om prea clarvăzător și, tocmai din această cauză, apare enigmatic publicului. Există o nebunie aparentă ca aceea a lui Hamlet, dar care nu-i decât expresiunea puternică și ascuțită, în afara convențiilor banale, a rațiunii pătrunzătoare » (Blondel).

* * *

Cele două maxime fundamentale ale lui Montherlant sunt « să nu alegi » (*ne pas choisir*) și « totul are același preț, este egal » (*tout se vaut*). El dă glas tuturor virtuților și tuturor viciilor, tuturor mărețiilor și tuturor micimilor omenești. Este ceea ce imputa lui Wagner, Barrès. Ca și Costals, care atunci când își simte dragostea pentru Solange, cucerește înadins, pentru a-și păstra principiul, alte femei, la fêl ni-l închipuim și pe Montherlant hotărându-se să dea glas Răului (*Jeunes Filles, Pitié pour les femmes, Démon du Bien*), după ce a dat glas Binelui (*Mors et Vita, Service Inutile*).

Din această pricină poți trage pe Montherlant într'o parte sau alta; poți protesta că acesta-i *adevăratul Montherlant*, iar celălalt nu e; și poți găsi tot felul de lecții contradictorii. În timp ce *adevăratul Montherlant* este și aici și dincolo, principiul sau lecția sa unică fiind: « și asta și cealaltă ». Ceea ce de sigur că formează o unitate, un singur tot. Aceasta și cealaltă; când în alternanță, când în simultaneitate.

Alternanță. Goethe (în convorbirea dela 1 Martie 1805 cu Riemer) declară că recunoaște în Proteu simbolul naturii. Nietzsche a rostit ceva asemănător (« Șarpele care nu-și schimbă pielea moare »). Această viziune este centrul operei lui Montherlant, și Costals îl ilustrează o dată mai mult.

Simultaneitate. În Costals există aproape totdeauna supra-punerea mai multor stări contrarii. Dăruind unei femei nevoieșe o mie de franci, el încearcă, în același timp, contrarietate și « rușine » față de caritatea sa, precum și dorința de a dărui și mai mult bătrânei. În scena cu d. Dandillot se găsesc, simultan, o grosolanie nemai văzută și afecțiune, necredință religioasă și strigăt de credință, repulsiune față de sine ca muribund și totodată simpatie față de sine tot ca muribund. În scenele cu Andrée, simpatie și răutate, literalmente inextricabile. Iubește pe Solange, dar nu se teme să o turbure prin prea multă luciditate.

Profunzime și grație, calități franceze. Montherlant îngrozește și distrează. O midinetă se delectează cu cartea *Démon du Bien*, așa cum un școlar râde citind *Don Quichotte*. Pentru un spirit superficial, scene dintre Costals și Solange, scena din bucătărie, ar putea apare drept « marea scenă » a unei comedii de Flers și

Caillavet. Dar ea merge tot atât de departe ca la Dostoiewski. Dar numai acelor *happy few* (puțini și fericiți) le este dat s'o vadă.

Cum în opera sa se află fantezie, humor și grație, mulți spun că Montherlant nu trebuie luat în serios.

* * *

« Noi ne aflăm aici (cazul lui Costals) în prezența unui puternic anti-creștinism, pornind dintr'o revoltă a inteligenței, sau din vre-o filosofie, nici măcar din simpla aviditate de delectare, ci dintr'o renunțare intelectuală și dintr'o abdicare sistematică a voinței. Inteligența refuză să aleagă, și voința să lupte. Dacă Costals refuză lupta, aceasta nu e din pricină că n'ar putea lupta, ci pentrucă el nu voește să lupte, pentrucă el voiește, dimpotrivă, să se unească, să se lege de tot ce i-ar putea rezista... Acest om a ajuns să iubească Răul, — el spune chiar să-l adore, adică se identifică principiului însuși, dându-i adeziunea sa și unindu-se cu el. Și lucrul acesta trebuie chemat pe nume, iar numele îi este satanismul ». (Firmin Roz, *Revue Bleue*).

Satanic, Costals se poartă astfel și cu Andrée, făcând-o să sufere. E satanic și cu Solange, în bucătăria familiei Dandillot, atunci când plânge după paradisul pierdut, sau, într'o manieră cu totul clasică, atunci când îi arată bunurile acestei lumi. Și cu Tereza, atunci când, « maimuță a lui Dumnezeu », îi scrie îndreptarele acelea. Și cu Domnul Dandillot, care pentru el întrupează cunoașterea ce îi va pricinui, mai târziu, o zdrobitoare nostalgie. Și, în fine, cu fiul său. Citiți cu atenție p. 144 din *Jeunes Filles*, de unde începe pasajul: « Totuși, pentru el nu am același fel de tandreță ». . . . Anumita uimire a lui Costals și motivul ce-l invoacă pentrucă nu poate « răspunde cu adevărată spontaneitate mângâerilor fiului său », emană un miros precis de pucioasă.

Oribila ironie a acestui pasaj: « Domnul Dandillot nu-și dădea de loc seama că Costals iubea mult catolicismul ».

* * *

Cine a scris odinioară că în Montherlant se află cele trei personaje din *Faust*: Faust, Mefistofel și câteodată chiar... Margareta? Le găsești pe toate în Costals. Din Faust el are aviditatea de a simți, aviditatea de a cunoaște, cel puțin de a cunoaște ființele, căci « cea mai bună cheie pentru a deschide o ființă este aceea a posesiunii sexuale » (pagină din *La Rose de Sable*, apărută în *Marianne*). Dar aceasta nu se realizează decât după « vinderea » sufletului său. « M'am blestemat de o sută de mii de ori... Dar n'am fost încă blestemat de o sută de mii de ori ».

Din Mefisto are toate caracteristicile arătate mai sus. Iar din Margareta, de ce nu? momente de cândoare, de adevărată tandreță și gingășie, plânsete copilărești față de propria sa ființă (scrisoarea către Andrée, *J. F.*, p. 207, și scena din bucătărie), nenumărate scrupule și nenumărate gingășii, fără a mai pomeni de pasajele în care el își proclamă, literalmente, dragostea de Bine.

* * *

În scena cea mai intimă, Solange, peste tot numită Solange, deodată nu mai este Solange, ci «Mademoiselle Dandillot»; Costals nu mai este Costals, ci «acest domn» (ea este goală și i s'a dăruit, totuși «ea se uita la acest domn»...). Nu e nevoie de fraze lungi pentru a arăta că Costals și Solange rămân — și probabil vor rămâne întotdeauna — străini unul față de altul. Un singur cuvânt schimbat este de ajuns.

Iată-i amanți și ei continuă să își zică «dumneavoastră». Solange o impune.

* * *

În clipa cea mai patetică, o pisică strănută, schimbând astfel cursul emoțiunii, sau Dandillot are colici, sau Costals nu poate strânge la piept pe Solange, pentru că sudoarea îi trece prin cămașă. În cuțmea emoțiunii, fie cu Solange, fie cu fiul său, Costals glumește. Necurmat, «logica romanului» este ruptă nu printr'un procedeu, ci prin contrariul unui procedeu: prin logica vieții.

* * *

În *Le Songe*, când Alban mustră pe Dominique că a trecut dela prietenie la iubire; în *Jeunes Filles* și *Pitié*, când Costals mustră pe Andrée pentru același motiv și când îi repetă Solangei: «Să nu mă iubești prea mult», — Alban și Costals o fac pentru că voiesc, înainte de orice, să împiedice pe fete de a se înjosi, în ochii lor, prin dragoste. «Cunosc bine ce-i dragostea. E un sentiment pentru care nu am stimă».

* * *

În toată opera romanescă a lui Montherlant (*Songe, Bestiaires, Jeunes Filles, Pitié, Démon*), femeia este simplă și bărbatul complicat. Montherlant își urmărește cu îndârjire ideea de a înfățișa pe femeie într'un chip mai pământesc, mai inform decât pe bărbat. E vorba de acea vastă încercare începută din prima sa carte de a «descununa» femeia.

* * *

În scenele cu Domnul Dandillot, ca de pildă scena din bucătărie, Costals își dezvăluie latura isterică a naturii sale, ce nu apare în *Les Jeunes Filles*. Pricepi mai lesne interesul și simpatia ce le-a purtat Andrei și Terezei, amândouă niște nevropate. La cine mai ține el? La Domnul Dandillot? Dar Domnul Dandillot este, ca și dânsul, un original; câteodată îți dă impresia că este « aiurea ». La fiul său? A avut grijă să ne spuie că acest copil « nu este pur ». Costals repetă că înțelege toate aceste ființe. El pricepe pe Andrée până în punctul de a se confunda cu dânsa. Cât despre Solange, singura persoană sănătoasă din tot grupul, ea rămâne pentru el o noapte întunecoasă. El se poartă totdeauna față de ea tatonând și « à la grâce de Dieu ». Bidou scrie că Solange este unul din personajele cele mai « caracterizate » din opera lui Montherlant. Dimpotrivă, este unul dintre cele mai puțin caracterizate. Și poate că Montherlant a lăsat-o pe Solange așa de *flou*, așa de neconturată, tocmai pentru că a fost incapabil de a o scormoni mai adânc. Normalul nu-i cade ușor în mână. Ce psihanaliză ar fi putut face în tot acest ciclu al *Fetelor*.

* * *

Monstruosul egecentrism al lui Costals. Către Andrée: « Lasă-te în prada suferinții. Sunt gata să iubesc în tine răul ce ți-l fac. Astfel mă voi regăsi în tine și te voi iubi ». Ține la Dandillot pentru că acest bătrân « nu se interesa decât de sine » și pentru că « mă întrebam de ce țin la dumneata. Acum o știu. Pentru că ești la fel ca mine ». Cineva poate crede, pe bună dreptate, că ține la Brunet pentru aceleași motive. Pe de o parte, orice copil este egoist, ca și bătrânii; pe de alta, « fiii noștri seamănă cu gândirile noastre profunde » (cuvinte lui X, citate de Barrès).

* * *

Cineva mi-a mărturisit că a trebuit să închidă cartea *Pitié pour les Femmes* la pasajele în care Domnul Dandillot este în scenă, atât de nesuferită îi părea acuitatea acestor pagini. Domnul Dandillot este « copilăros ». Neliniștit deopotrivă de apropierea morții și de prezența lui Costals, el trece în zbor peste problemele cele mai grave și mai ample, pentru prima oară în viață, de sigur, și trece cu o neliniște puerilă și arzătoare.

Scene accentuate, puțin sălbatece. Costals își bate joc de dânsul în mod cumplit. Dar fără răutate. Dimpotrivă, el arată ființelor dragostea sa, ațintindu-le cu forța ochii asupra celor ce se întâmplă, și asta fără nici o cruțare. Totul este adunat, aici; totul este înmănușiat pentru a se pune în lumină incoerența, hazardul, confuziunea, aproximativul, din viciile noastre. Golurile din memoria lui Dandillot, caracterul de nedefinit al lui Costals față de sine-însuși, neobositele contradicții dintre dânsii,

motivul ce face să înceteze, și pentru totdeauna, una din aceste scene patetice — Domnul Dandillot are diaree ! — iată câteva pilde. În camera bolnavului, cu stourile trase, Dandillot zgâlțâind flacoane cu doctorii pe care apoi le scapă, și Costals, nădușind mereu, amândoi profită de iminența morții pentru a face să sară totul în aer, ca niște anarhiști din Irun sau dela Madrid. Iată în ordinea intrării lor în scenă diversele valori ce nu apar decât pentru a fi imediat exterminate: igienă, principii de bună purtare, curaj, energie, familie, cultură, « cauze mari », religie, respect față de moarte, binefacere, încredere în oameni, dragoste maternă... Când îl apucă pe Dandillot diareea, s'a isprăvit cu toate acestea, toate au fost exterminate. În numele cui? În numele inteligenții. Dar Montherlant, grație unui rafinament diavolesc, a voit ca nici unul dintr'înșii să nu apară o adevărată « inteligență ». « Sunt un prost, nu-i așa? » întreabă, cu umilință, Dandillot. Iar Costals, cu o umilință asemănătoare, îi răspunde: « Nici eu nu gândesc. Am căutat de nenumărate ori să văd limpede, dar timpul trece și tot nu înțeleg nimic ». Dacă inteligența distruge, și nici ea măcar nu subsistă, atunci ce mai rămâne? Nimic. E tot ce era de dorit. *Și mă voi repauza, în sfârșit, în nimicul pe care l-am răvnit* (Cântecul lui Minos).

* * *

Câteva sondaje ale lui Montherlant:

Costals tocmai a sedus, a posedat carnal o tânără fecioară. Care-i primul său sentiment pe care-l trăește după aceea? « El o contemplă o clipă, cu atenție. *Incearcă să o diferențieze* » (*Jeunes Filles*).

Mică indicație asupra condițiilor în care scriitorii își compun poemele lor mistice (*Pitié pour les Femmes*, p. 121).

Evocarea stimei morale ce o are pentru o femeie ajunge să creeze în bărbat manifestarea cea mai brutală a dorinței virile (*Pitié*). Ce-ar mai spune în plus Freud?

« Există trei surâsuri ce se aseamănă măcar într'o privință: acela al morților, acela al femeilor fericite, și acela al animalelor decapitate (*Pitié*).

« Nu există legi care să guverneze lumea. Gândul acesta îmi dă atâta liniște! » (*Pitié*).

Când Andrée întreabă pe Costals: « Trebuie să înțeleg că dumneata *voești* să fii vinovat? », el nu răspunde. Desigur.

« În război, când eram rănit, cu cât civilii din gări mă plângeau mai mult, cu atât îi disprețuiam. Simțeam că mila lor îi lega așa de mult de iertarea mea » (*Pitié*).

Când Costals o iubește mai puțin pe Solange, tocmai atunci o chiamă pentru prima dată: « Ma Chérie » (*Démon*).

Este cu putință ca, de când sunt romancierii, să nu se fi creat un astfel de tip epic ca Andrée Haquebaut, lăsându-i-se lui Montherlant acest privilegiu? Poate unde Andrée este un personaj penibil?

Montherlant câștigă îndoite. Prin aceea că a construit un tip ce va rămâne. Și pentru a-l fi construit neținând seamă de nici o prohibiție imaginară. Adică pentru a fi îndeplinit ceea ce predică de cincisprezece ani.

* * *

Aliboron își scutură marile-i urechi, își pune marii săi ochelari de bagă, și declară că *nu-i roman* ceea ce a citit el.

Bunul simț replică: « Este acolo o povestire, și sunt personaje care trăesc, supără, emoționează, și te fac să gândești. Este deci un roman. »

* * *

Marele public a judecat *Les Jeunes Filles* într'un chip grosolan, cum era și firesc. Critica, în loc să ajute publicul de a-și forma o părere mai dreaptă, l-a ațâțat. O adevărată demisiune a spiritului critic s'a manifestat față de cartea *Les Jeunes Filles*.

Intreaga sforțare a criticilor francezi s'a redus la încercarea de a viza pe autor, prin eroul său, și de a-l convinge pe Montherlant că Montherlant este un tip sărac, un om fără mari însușiri (*un pauvre type*). Nu avem nevoie să mai evocăm aici clasica gelozie în fața unui mare succes de librărie.

Anumite argumente sunt revelatoare: « Dacă n'ați cunoscut decât felul acesta de fete și fecioare, sunteți de plâns! ». Ca și cum un romancier nu ar avea dreptul de a se limita când își alege personajele sale! Ca și cum ai spune după lectura cărții *Les Célibataires*: « Dacă nu cunoști decât celibatari bătrâni și nepuțincioși, ai o experiență cu totul săracă în ceea ce privește omenirea! ».

* * *

Care este, prin urmare, cheia acestor trei romane? Ne este dată în cele trei pagini înainte de sfârșitul celui de-al doilea roman, în scrisoarea lui Costals către fiul său, scrisoare pe care nici un critic nu a semnalat-o, sau, dacă a fost semnalată, a fost tratată drept ceva secundar, deși ea este esențială.

În romanul *Les Jeunes Filles*, în mijlocul secetei înrozitoare a relațiilor dintre Costals și tinerele domnișoare, se află o oază de frăgezime, de grație și gingășie, singura oază *fără gânduri ascunse* (căci, încolo, în toată comportarea lui Costals față de « fete » există întotdeauna o seamă de gânduri ascunse, mereu rele): e scena dintre Costals și fiul său. În primele două volume,

de-a-lungul celor șase sute de pagini, ni se arată un Costals mereu provocator. Dar trei pagini înainte de finele volumului al doilea, cetim scrise de mâna acestui Costals: «Dacă sentimentul ce-l am pentru tine ar trebui să se năruiască sau să se sfarme în bucăți, ar însemna că eu însumi mă năruiesc sau mă prefac în bucăți. Aș fi zdrobit». Visăm? Ce este această slăbiciune bruscă? Acest pai ascuns într'un metal atât de rezistent? Omul acesta de oțel, chiar el, o spune: «Aș fi zdrobit». Da, dar nu spune lucrul acesta nici Solangei, nici Andreei, nici Terezei, nici alteia, ca Guiguite, ci fiului său. Iar despre acest fiu nu fusese vorba în volum. El nu apare decât pentru ca eroul Costals să-i împărtășească aceste cuvinte. Imediat după scrisoarea în care Costals îi vorbește Solangei pentru prima dată cu o tandreță ce nu înșeală, scrisoare ce ne smulge un «In sfârșit, știe ce e dragostea!», imediat după aceasta, și așezată acolo parcă pentru a ne preveni că încă odată am luat-o pe un drum greșit, — găsim scrisoarea lui Costals către fiul său. Și scrisoarea aceasta răsună altfel decât scrisoarea către Solange; răsună ca un cântec profund. «Afecțiunea ce o am pentru tine nu ajunge niciodată la o limită». Răsfoim câteva pagini în urmă și găsim în scrisoarea către Solange: «Vă iubesc atât cât pot să vă iubesc. Nici nu doresc mai mult». «Atât cât pot să vă iubesc». Aceasta este într'adevăr o limită.

Intr'un chip majestuos de Rege al Regilor, care împarte pace popoarelor sale, Costals îi acordă Solangei securitatea ce i-o ceruse: «Mi-ați cerut securitate; vă dau această securitate». Dar nu i-o dă decât prin încordare. Câteva clipe, după aceea, scriind fiului, este rândul său să ceară securitate: «Ceea ce aș dori cu patimă este de a ajunge la punctul în care tu mi-ai fi siguranța mea desăvârșită...» Și el primește această siguranță dela cel pe care-l iubește nespun de mult, transmițînd-o celeia pe care o iubește mai puțin, așa cum, în volumul precedent, primise puterea de a fi milos dela aceia pe care o iubea mai mult (Solange) pentru a trece această milă aceleia pe care o iubea mai puțin (Thérèse). Lanț misterios, a cărui înlănțuire este mai sus.

În *Le Songe*, Alban umilea și refuza pe Dominique, așa cum Costals umilește și refuză pe Andrée. Și ultimele rânduri ale volumului sunt un apel către fiul său, așa cum ultimele rânduri din *Pitié* sunt un apel al fiului. Ultimul capitol din *Le Songe* era intitulat: «Triumful ordinii». Care ordine? Ne-o va arăta un cuvânt din scrisoarea lui Costals către fiul său: «Când iubești cu adevărat pe cineva nu ai nevoie să i-o spui: să lăsăm aceasta ordinului inferior». Și ordinul inferior este, fără îndoială, ordinul feminin.

Sfârșitul celor șase sute de pagini consacrate femeilor este acela al ordinului inferior. Este și un ordin superior, acela al băr-

baților. Intreaga operă a lui Montherlant ilustrează această pozițiune. Este un Montherlant mândru, grav, eroic, Montherlant cel din *Relève du Matin*, *Songe*, *Olimpiques*, *Mors et Vita*, căci în toate aceste cărți autorul se gândește la camarazii și cadeții săi. Și mai este un Montherlant plin de dispreț și de sarcasm, adesea fioroase: e Montherlant din *Petite Infante de Castille*, *Les Jeunes Filles*, *Pitié*, *Démon*.

Este un Montherlant care-și termină o carte cu aceste cuvinte: «Cred în seriozitatea vieții» (*Relève*). Dar aceste cuvinte sunt adresate unui copil de doisprezece ani. Și mai este un Montherlant care face pe eroul său să spuie: «Viața devine un lucru delicios îndată ce începi să nu o mai iei în serios». Dar aceste cuvinte sunt spuse unei femei.

Montherlant nu poate lua femeile cu totul în serios. El le ia în serios până la un anumit punct, dar nu și dincolo de aceasta. Așa cum Costals mărturisește fiului său că «pe celelalte persoane le iubește până la un anumit punct, iar pe el îl iubește la infinit. *Căci aceasta face parte dintr'o altă ordine, infinit mai înaltă*». Mereu această netă separație între ordine.

Să așteptăm romanul pe care îl anunță Montherlant: *Les Garçons*. Autorul nu va mai fi el însuși, dacă, angajat pe acest drum, nu va merge și mai adânc în inima realității. Dar suntem siguri că în noua carte se va exprima mai ales latura gravă, eroică, lirică a lui Montherlant. Căci în rândurile băieților nu mai putem întâlni un Costals. «Căci aceasta face parte dintr'o ordine, infinit mai înaltă».

FERNAND PERDRIEL ¹⁾

ARTA POPULARĂ ȘI VALOAREA ESTETICĂ ²⁾

Intr'un studiu care ca acesta își propune să încerce o caracterizare cât mai amplă și mai temeinică a artei populare, problema estetică a acesteia nu ne apare de loc implicată și rezolvită în însăși expresia verbală a conceptului, exponent al unei circulații largi și relativ îndelungate, dar cum se întâmplă adesea fără un conținut bine limpezit. Fenomenul pe care ne-am învățat a-l numi «artă populară» se bucură el într'adevăr și în fond de harurile artei sau uzurpează numai o coroană ce nu-i aparține și pe care o poartă

¹⁾ Critic francez, deținătorul premiului Blumenthal, 1936. Articolul acesta inedit constituie prima înfățișare sintetică dintr'un mare studiu asupra operei lui Henry de Montherlant, la care lucrează actualmente autorul.

²⁾ Capitol din studiul în pregătire despre *Conceptul de artă populară*, redactat aici independent de cadrul general.

cu o vădită lipsă de proprietate? Iată o întrebare fundamentală în fața căreia totuși mulți cercetători nici nu s'au oprit măcar, convingîndu-se că ar bate drumuri inutile sau că ar complica o problemă ce li s'a părut limpede. Pentru noi însă întrebarea dacă «arta populară» este într'adevăr *artă*, stăruie cu o semnificație răspicat unghiulară și vom fi îndemnați de aceea a o discuta pe larg în paginile ce urmează.

Că arta populară merită, fără ezitare, această caracterizare ca una care cumulează ca o splendidă salbă un imperiu de scrieri estetice, a fost vechea părere a preromantismului și romantismului, cu urmași ce continuă și astăzi să creadă cu înfocare în această valorificare a bunurilor «artei populare». Cu aproape un veac înainte de aceste mișcări chiar — pe la 1700 — germanul *Morhof* cită d laolaltă cântece populare cu altele primitive — și ca exemple pentru acestea din urmă le oferea pe cele peruviane — le găsea «*desăvârșite cu totul*». *J. J. Rousseau*, care prin curentul pasional al întoarcerii la natură e răspunzător și de întreaga mișcare folkloristică, va avea de asemeni peste șase decenii, prilejul să însemne pentru domeniul poetic al artei populare și în speță pentru cel al romanței — elogiile estetice din cele mai categorice care pentru interesul lor istoric trebuiesc reproduse aci: «*Comme la Romance doit être écrite d'un style simple, touchant, et d'un goût un peu antique, l'air doit répondre au caractère des paroles; point d'ornement, rien de manière, une mélodie douce, naturelle, champêtre, et qui produise son effet par elle-même, independant de la manière de la chanter. Quelquefois on se trouve attendre jusqu'aux larme sans pouvoir dire où est le charme qui a produit cet effet*» (Diction. de Musique, VI, 641, Ed. Lefèvre). În Germania cam în aceeași vreme, celălalt mare precursor al mișcării folkloristice — *Herder* — precipită cascade de elogiile asemănătoare. Atâți alți romantici repetau apoi cu note mai mult sau mai puțin înalte aceeași melodie. *Arnim* se extazia astfel în fața «*frumuseții semnificative*» a oricărui cântec popular pe care-l socotea ca întrupând adevărata poezie vie și sensorială. *Brentano*, *Görres*, *Meinert* vin să se asocieze aceluiași cor. Cel care însă exprimă elogiul maximal este *Bürger* într'o lucrare cu un titlu într'adevăr caracteristic pentru romantici «*Revărsare a inimii despre poezia populară*». «*Enigmă*, «*magie*», «*farmec*», «*secrete ale artei magice*», iată calificările cu care operează *Bürger*. Nota cea mai înaltă răsună atunci când găsește în arta populară «*das non plus ultra der Kunst*». Tipul romantic al acestor ode la adresa poeziei populare este — cum spuneam — departe de a se fi epuizat o dată cu vremea care le-a creat, ci trăește încă viu și multiform în toate epocile următoare și la toate popoarele europene. Artă populară plastică ce a atras atențiunea artei culte abia cu un veac mai târziu — la sfârșitul secolului al XIX-lea dacă nu

s'a încununat cu elogiul de același fel, a fost totuși la rândul său socotită ca fiind capabilă prin virtuțile ei artistice să reînnoiască formele tradiționale oboșite ale artei de după impresionism și să închipuie fundamentul unei renașteri artistice de tip expresionist.

Dar caracterele estetice nu privesc numai operele ca atare, obiecte pe care suntem obișnuiți a le considera oarecum în ele înșile ca realități terminate și desprinse de creatori, ci ele se extind imperialist învolburând viața cu toate aspectele ei. Generalizări de acestea au fost nu odată relevate. Pentru un specialist în materie precum *Karl von Spiess*, « aproape fiecare individ din popor e o nouă bucată de artist creator ». Se cunoaște apoi la noi celebra vorbă a lui Alecsandri: « Românul e născut poet » ca și atâtea alte observațiuni ce recunoșteau prezența în mai toate manifestările vieții populare a unui fermecător accent artistic de identificat chiar în politeța și ceremonia vorbei, în acțiuni ale vieții individuale și colective ș. a. Caractere estetice erau, așa dar, atribuite nu numai operelor, ci și vieții sociale în genere.

N'au lipsit totuși în fața acestor repetate și avântate prețuiri estetice ale poeziei populare, nici tăgăduiri și încă din cele mai severe. Și ceea ce e mai interesant, e că unele sunt contemporane chiar în epoca laudei romantice. Iată de pildă spiritul opoziționist și satiric al lui *Nikolai* care ține să dea un răspuns cât mai usturător « Revărsării inimii » lui Bürger, cel cu « das non plus ultra der Kunst », într'un Almanah menit prin colecția de poezii populare pe care o prezenta, să compromită noua mișcare folclorică-estetică. Într'o scrisoare către *Gebler* de pe la 1777, *Nikolai* califică drept « nebunie » încercarea de supervalorificare estetică a poeziei populare. Deși influența scriitorului nostru a fost redusă față de cea a romanticilor, ea a strecurat totuși îndoieli în sufletele unora dintre culegătorii vremii. Astfel un *Seybold* (1778) vorbește despre « tonul neartistice al cântecelor populare ». După romantism, când asupra operelor artei populare s'a aplicat un spirit tot mai critic, caracterele lor estetice au început să fie și mai mult tăgăduite. Școala lui *John Meier* care răpea cântecelor populare originalitatea, descoperindu-le modelele culte în sute de cazuri, cercetările lui *Forrer* privind arta plastică și care se încheiau cu afoirmația « arta țărănească, așa numita artă populară, nu este altceva decât un fenomen artistic care răsună mereu în urma artei mari, pe care o copiază și modifică, parodiind-o întru câtva » (« Vom alter und ältester Bauernkunst », 1906), în sfârșit și mai ales, sistemul etnografic al lui *Hans Naumann* care generalizând opiniile lui *John Meier* pe toate domeniile folklorice, a construit teoria lui « *gesunkener Kulturgut* » (a bunului popular descris de sus) după care opera de artă populară — alături de celelalte manifestări ale spiritului colectiv — e numai o reproducere a modelelor de sus —

au zguduit într'un mod serios temeliile valorii estetice a artei populare, cu atâta entuziasm zidite de romantism.

Regalitatea esteticului în viața populară a cunoscut și ea la rândul-i, îndoieli. Cultura populară n'a mai apărut tuturor ca o cultură absolut artistică, ci aria înrâuririi ei s'a redus simțitor fiind, după expresia lui *M. Haberlandt*, «numai cât o duminecă în viața de toate zilele a țaranului», «numai clipa sa de sărbătoare». (Oester. Volkskunst, Wien, 1911).

Firește, afirmațiile în jurul caracterului estetic al artei populare provenind din preromantism sau romantism s'au făurit în jurul lirismului vremii, în momentul și sub impresia primii ei descoperiri. De asemeni reacțiunea, prin factura ei tot atât de romantică a lui Nikolai, reprezenta mai mult spiritul răutăcios al opoziției înclinat să exagereze în negativ, ceea ce ceilalți exageraseră în pozitiv. Intr'o scrisoare către prietenul său *Lessing* (1776), el își arată singur această intențiune: «*Am de gând să mă pun puțin deacurmezișul acestei flecăreli nemăsurate despre cântecele populare*». În situația de față, părerile romantismului fie că luptă pentru o poziție, fie că luptă pentru alta, nu mai pot avea decât un interes istoric.

Problema valorii estetice a artei populare trebuie însă repusă pe un plan modern în lumina contribuțiilor teoretice ale esteticii. Să reluăm deci discuțiunea dintr'un punct de vedere sistematic și să ne punem din nou întrebarea: dacă fenomenul denumit «artă populară» cuprinde în sine într'adevăr valoarea estetică. Fiindcă — după cum se știe — o operă se împodobește cu atributul artei numai în măsură în care reușește să-și subordoneze toate valorile ei de conținut, regalității estetice. Prin valoare estetică, cercetătorii înțeleg nu o valoare-mijloc ce servește doar ca instrument de obținere a unei alte valori, ci un scop în sine, «o finalitate fără scop», cum spunea Kant. Sub diferite denumiri și forme, valoarea estetică apare multor teoreticieni în acest fel. Printre termenii mai des utilizați, avem a însemna de pildă pe cel al «autotelismului» artei. Il găsim la Baldwin, R. Hamann. Volkelt denumește valoarea estetică «*Selbstwert*».

Printre analizele fenomenologiei care situează arta printre celelalte forme ale spiritului, cea care în acord cu toate caracterizările de mai sus ale valorii estetice ne dă o perspectivă mai cuprinzătoare de ansamblu, aparține — socotim — sociologului *Hans Freyer* din cunoscuta sa «Teorie a spiritului obiectiv». O vom expune pe scurt, fiindcă de termenii ei ne vom folosi în examinarea din punct de vedere estetic a fenomenului artistic popular. După sociologul citat, obiectivările spiritului se pot împărți numai între cinci categorii și anume: *plăsmuirea* (Gebilde), *unealta* (Gerät), *semnul* (Zeichen), *forma socială* (Sozialform), *educația* (Bildung).

În legătură cu definirea artei și a valorii estetice, nu ne interesează însă decât primele trei structuri și, mai ales, *plăsmuirea*. Ea este — după Freyer — acea formă obiectivă al cărei conținut sensorial se mulțumește cu sine însuși, numai tinde în afară, «își este sieși îndestulătoare, fără relațiuni în afară» (op. cit., 6). E tocmai capul operei de artă și, în speță, a valorii estetice ale cărei părți convergând către propriul ei interior, poate fi figurată printr'un cerc închis. Artă este astfel și pentru Freyer «*eine Welt für sich* sau cu un citat mai amplu: «*toate firele care leagă opera în afară cu celelalte obiecte, cu viața și scopurile ei, ar putea fi principial tăiate chiar, fără ca semnificația conținutului ei immanent să fie atinsă*» (op. cit., 57). Tocmai dimpotrivă stă cazul celei de a doua forme: *unealta*. Aceasta e o altă formă categorială al cărei conținut e numai un moment dintr'o acțiune îndreptată către un scop exterior. Ea se reprezintă cu o linie vectorială și se identifică cu ceea ce spunem că se numește valoare-mijloc. În sfârșit, cea de-a treia categorie, care ne interesează, e «*semnul*» care se aseamănă cu «instrumentul» fiindcă e și el îndreptat vectorial, dar se deosebește și se specifică prin două momente caracteristice: semnul e prin sine însăși o imagine, de exemplu un drapel, dar indică mai ales o realitate ascunsă ce-i depășește percepția: în cazul nostru, patria. Opera de artă se încadrează în categoria «*plăsmuirii*» și rămâne în afara categoriilor «instrument» și «semn» cu care a putut fi asimilată uneori.

La întrebarea deci, dacă fenomenul denumit «artă populară» își merită cu adevărat acest nume, nu putem răspunde altfel decât cercetând dacă și întru cât acest fenomen fuzionează cu valoarea scop, estetică sau cu «*plăsmuirea*» analizei lui Freyer.

Artă populară se caracterizează însă, dintru început, dela prima vedere, ca fiind cu totul legată de viața practică și scopurile ei. O înțelegere a ei nici nu poate fi posibilă în afară de aceasta. O preocupare de a realiza valori estetice — condiție *sine qua non* a artei — nu pare a-l urmări pe omul din «popor». Cercetători care au studiat viața satului monografic, au afirmat în mai multe rânduri faptul. Astfel *Martha Bringemeier* — o elevă a școlii sociologice în etnografie a profesorului *J. Schwietering* — care e și autoarea unei importante lucrări despre «*Comunitatea și cântecul popular*» (1931), observă în mod categoric că niciodată «*întrebarea estetică nu e întrebarea poporului față de un obiect*». Cercetările monografice în satele românești întreprinse de școala d-lui profesor *D. Gusti* au arătat că întrebuițarea însăși a expresiei de «*frumos*» merge mai degrabă către valori eterogene: prestigiu social, dorință de diferențiere, ș. a. Utilitatea apare peste tot și restrânge sensibil sfera valorii estetice. Categoria decorativului, care este dominantă în artă populară, se dezvoltă în umbra practi-

cității obiectelor, cu grijă de a nu le turbura justa folosire. La originea motivelor ornamentale, cercetătorii au identificat semne cu înrăuriri magice. Valoarea estetică devine însă, în acest caz, de fapt o valoare magică. Dar chiar și puținele manifestări figurative ale artei populare precum tablele votive, icoanele pe sticlă, picturile pe dulapuri și olărit, înfățișate printre altele și într'o mică lucrare a lui Ritz (« Bauernmalerei », 1935) nu urmăresc pur și simplu expresia unui sentiment religios, ci au ca obiect a înrăurii puterile divine și a le solicita bunăvoința. Ori ne aflăm și în acest caz, în fața unor valori religioase, ci nu estetice.

Caracterul neestetic al « artei populare » se poate observa însă mai bine în cazul obiectelor cărora oamenii cultivați le atribue o valoare a frumosului. Cităm astfel chipurile și podoabele ce le însoțesc atârând pe pereții caselor țărănești, flori, coroane, inscripții ornamentale, poze de morți, icoane, reprezentări de scene laice care n'au pentru țărani decât valoarea unei « amintiri » sau a unei puteri magice. Chiar și imagini roase de vreme, și deci lipsite până și de posibilitatea de a fi recunoscute, sunt păstrate cu sfințenie ca unele ce sunt legate de anume întâmplări ale trecutului. Că nu funcția estetică preocupă se poate vedea din unele picturi greoaie, în îngrămădiri de podoabe ce produc chiar batjocura satelor vecine, de a căror urîțenie chiar purtătorii lor ajung să se convingă dar pe care nu le îndepărtează totuși fiindcă nu aparența estetică îi interesează pe țărani, ci funcțiunea tradiționalistă ce o împlinesc. Interesul omului din popor depășește totdeauna contemplația obiectului și se întreabă asupra semnificației lui în cadrul vieții colective. Școala lui Schwietering a arătat că un cântec popular îl reține pe țaran nu atât prin ceea ce exprimă, cât prin situația socială în care apare și pe care o caracterizează, legându-se totdeauna de ea. Când de pildă un sătean aude pe câmp că în sat răsună un anume cântec, el știe de îndată că numai o anume acțiune s'a putut produce acolo, pe care cântecul i-o indică. Exemplificările de mai sus ni se par îndestulătoare spre a îndreptăți concluzia că, privind fenomenul « artistic » popular în ansamblul său din punctul de vedere al valorii estetice ca scop absolut, el nu se caracterizează ca o « lume în sine », nu e o « plămuire » în sensul lui Freyer, ci intră mai de grabă într'una din categoriile structurale ale « instrumentului » sau « semnului » ca unul care dincolo de contemplarea propriu zisă, se orientează spre alte valori dominante. În special, caracterul de *semn* al artei populare a cunoscut preferința lui Schwietering.

O artă populară în sens strict estetic nu e de altfel posibilă decât în urma unei anume evoluții care nu s'a săvârșit încă în cuprinsul păturilor populare. În cunoscutele sale lecții de sociologie asupra evoluției valorilor, C. Bouglé a arătat că, dela spiritul pri-

mitiv la cel cult, drumul urmărește o continuă diferențiere a valorilor care apar mai întâi amestecate spre a se izola apoi, « *că această capacitate de a specifica valorile este totdeodată produsul și condiția vieții civilizate* » (op. cit., 65), că spre a ajunge la culmile valorii estetice omul trebuie să aibă puterea eliberării de marile pasiuni ale vieții: erotismul, misticismul, avântul războinic ș. a. care-i absorb forțele sufletului și nu-i lasă seninătatea contemplației estetice. Într'o astfel de situație e foarte natural ca în primele faze ale vieții sociale sau în cele elementare în genere, să întâlnim arta laolaltă cu alte valori producând fenomenul pantomimiei artei, dar în același timp — și pe cel al inexistenței ei propriu zis estetice sau după vorba lui Bouglé: « *aux premières phases de la société l'art est partout. On dirait aussi bien qu'il n'est nulle part* » (op. cit., 253). Este într'o bună măsură și cazul artei populare răspândită peste tot în societate, nediferențiată față de alte valori și sever determinată de reprezentările grupului.

O distincție între arta populară și cea primitivă e totuși necesar să căutăm aci. Stadiul primitivității nu se mai reproduce aidoma în manifestările noi ale colectivității. O influență de sus în jos se exercită de mult asupra așa ziselor pături populare și cu aceasta o tendință de evoluare a valorilor spre diferențiere, spre specificare. Ornamentațiile preistorice cu funcțiuni magice odinioară tind a deveni simple podoabe, miturile primitive alcătuind lumea credințelor originare devin pe măsura diminuării conștiinței religioase, povestiri cu valoare istorică sau fantastică așa cum a arătat Lévy-Bruhl, imaginile cântecelor în a căror realitate s'a crezut întâi devin apoi prin intervenția elementelor raționale simple ficțiuni poetice, cum a dovedit Kurt Wagner. Gradul nediferențierii valorilor nu este deci același în arta populară ca în cea primitivă. Procesul specificării se continuă în cea dintâi și atinge un stadiu mai înalt doar în cuprinsul artei culte, fără a-l realiza pe deplin nici aici.

Deficiența estetică a artei populare se poate urmări însă și din punctul de vedere al raporturilor ei cu *natura*, de care apropiindu-o, s'a crezut a se obține un plus de valorificare estetică. Sunt nenumărați scriitorii romantici și postromantici care au văzut — și adăogăm, cu drept cuvânt — în arta populară poetică o operă a cărei caracteristică principală e *naturaleța*, *naivitatea*, *simplicitatea*, « *frumusețea naturală și sălbatică* ». Un estetician ca Vischer a găsit de asemeni în cântecul popular « *un miros de pământ și rădăcini* ». Sub influența lui, Grube și alții l-au numit « *Naturpoesie* », ca unul ce e crescut din rădăcini naturale, inconștiente spre deosebire de « *Kunstpoesie* » la care intervin puterile conștiinței. Caracterul « *natural* » al artei populare poetice a apărut dar ca un elogiu de ordin estetic, înțeles ca o reacțiune împotriva

unei poezii prea artificializate cum în vremea neoclasicismului rafinat devenise poezia cultă.

Unii dintre romantici nu s'au putut opri totuși să noteze deficiențele artistice ale acestei poezii naturale. *Herder* — marele cântăreț al odei întru slăvirea poeziei populare — însuși s'a contrazis într'un loc în care a scris că aceste opere « *adesea nu sunt scandate și rău rimate* ». Neglijarea formei metrice, caracterul comun al rimei, repetarea banalităților, au apărut și altora. Trăsătura « *naturală* » se asociază deci și cu o seamă de defecte care umbresc sensibil valoarea estetică a artei populare. Căci apropiindu-se de felul structurii naturale, opera de « *artă populară* » se complace în variație și exuberanță, în multiplicitate și amorf. Lucrul a fost remarcat și pe seama artei plastice, în spațiile căreia artistul popular îngrămădește cât mai multe obiecte tinzând cu o anume mentalitate primitivă, să elimine golul spațial și culoarea lui estetică. Arta autentică stă însă la polul opus. Ea năzuiește dimpotrivă să unifice, să ordoneze materialele haotice ale naturii, să organizeze într'un sistem închis și armonic o realitate empirică brută și diversă. Ca expresie a intervenției spiritului uman, arta aduce față de natură contribuția unității, a economiei, a conștiinței. Un elogiu estetic pe baza « *naturaletii* » artei populare nu are deci decât un sens explicabil ca o reacțiune împotriva exageratului « *artificiu* » al artei culte.

Toate dezvoltările de mai sus duc dar la încheierea că între « *arta populară* » și valoarea estetică o fuziune integrală nu se poate produce deocamdată. Ceea ce nu înseamnă însă deloc că o prăpastie definitivă s'a căscat între ele. Din înseși considerațiunile noastre de mai sus privind locul artei populare într'un pol primitiv și unul cult, s'a văzut tendința continuă, deși lentă, de a se lepăda de valorile de conținut, eterogene, sociologice și a evolua spre valorile formei. *Bouglé* socotește, cu drept cuvânt, apariția artei, simultană cu momentul când valorile-mijloc care, sunt în cazul artei populare cele expresive, își vor părăsi obiectivul lor extrinsec și se vor transforma în valori-scop. Când gestul ritual, tema invocării, monumentul, tabla votivă, icoana pe sticlă, nu vor mai fi considerate ca instrumente de înrâurire a puterilor necunoscutului, când podoaba războinicului nu va mai fi prețuită ca un mijloc de înfricoșare a dușmanului, când cântecul nu va mai fi privit ca ușurând munca și nici nu va indica situațiuni în afara textului și melodiei sale, ci toate acestea vor cunoaște o contemplare în ele însele și pentru ele, atunci numai se va devăluși spectacolul strălucitor al unei arte populare prin scop exterior. Pe acest drum, arta populară a și pășit de altfel de atâtea ori fără să-și dea seama întru cât realizarea diferitelor forme ce s'au subordonat valorilor extraestetice, a presupus totdeauna o deosebită stăruință în exe-

cutarea îndelungată a unor acte menite să se integreze într'o unitate și care puteau provoca prin ele însele satisfacțiuni estetice:

Ocupându-se de raportul dintre mijloace și scopuri, logicianul Goblot a distins tocmai acest proces când activitatea ce urmărește confecționarea valorilor-mijloc, poposește îndelung asupra lor, le însoțește cu emoții, se întinde ca *volum*, până a uita chiar scopurile. Să ne gândim într'adevăr cu câtă grijă și migală sunt alcătuite, până în cele mai mici și exagerate amănunte, obiectele artei populare, să evocăm liniile, arabescurile și meandrele decorativului, răbdarea pe care o cer încrestăturile, scoarțele, covoarele, broderiile, țesăturile — și ne vom da seama ușor că dincolo de utilitatea propriu zisă a obiectului — fie că e vorba de solicitarea sprijinului forțelor divine, fie de o subordonare la practicitatea imediată — un sentiment al formei, o emoție a obiectului izbutit estetic va fi trebuit să scape în cele mai multe cazuri. Chiar dacă această evidentă tendință spre formă se manifestă la început în bucuria pentru ornament, pentru simetrie și proporție, ea depășește totuși mai târziu acest stadiu — și arta populară l-a depășit de fapt — năzuind spre figurarea motivelor animale și umane cu o semnificație tot mai estetică. În această situație, cercetătorii s'au văzut nevoiți a extinde conceptul de «artă» construit sub egida modelului clasic ca o realizare perfectă a valorii estetice și să cuprindă sub bolta lui și ceea ce au numit «*Kunstwollen*», o tendință psihologică spre artă pe care au socotit-o îndestulătoare spre a califica un obiect ca artistic, pe baza ei. Să observăm însă numai că prin această năzuință spre artă, nu trebuie să se înțeleagă — așa cum de fapt e interpretată expresia — un act conștient, desfășurat cu o precisă intenționalitate, ci mai mult un îndemn venit din adâncuri inconștiente, așa cum se și produce fenomenul în cazul artei primitive și populare.

«Arta populară» poate fi deci calificată ca atare, sub perspectiva conceptului de «artă» astfel remaniat și extras. Din punctul de vedere al strictei valori estetice însă, arta populară se înfățișează ca un domeniu care, depășind stadiul primitivității, nu și-a însușit încă pe cel al diferențierii straturilor culte, și n'a urcat — ca uneori acestea — coama idealului estetic.

AL. DIMA

UN ROMAN ÎN CUGETĂRI

Adeseori — spune G. Ibrăileanu — un volum de «cugetări» este în fond o poveste, o biografie indirectă; «când a apărut *Deux Angoisses: la mort; l'amour* de Jean Rostand — o colecție de maxime despre iubire și frica de moarte — un critic francez a făcut

constatarea că partea consacrată iubirii este un roman în cugetări. Înainte de a citi recenzia criticului francez, am avut aceeași impresie. Relev această coincidență, pentru că atunci când aceeași idee o au doi oameni, ea are sorți să fie adevărată, oricât de curioasă ar părea. Am avut impresia că acea colecție de cugetări este un roman, pentru că acele cugetări, prin conținutul lor, prin raportul dintre ele, prin vibrația lor, trădau un dramatism sufletesc care indica o unică și continuă experiență — vreau să spun că acele cugetări păreau a consemna rezumativ etapele unei întâmplări de sentiment trăite. Iată culmea *romanului analitic*, o analiză condensată, expusă în formule, fără nici o creație (prin creație G. Ibrăileanu înțelege prezentarea de lucruri exterioare, natura, mediul, fizicul personajelor, comportamentul lor extern), fără nici o fabulație, fără nici un suport plastic, adică cu suprimarea francă a acestora. Anatole France a spus odată că vremea noastră e a criticii, critica având să înlocuiască poate toate genurile literare. *L'amour* al lui Jean Rostand este, într'un fel, înlocuirea romanului pasional prin criticism. »

Mi-am adus aminte de aceste observații ale lui G. Ibrăileanu citind volumul de maxime al d-lui Victor Țiftimiu. De-a-lungul frazelor cu conținut filozofic obiectiv și impersonal, de-a-lungul cugetărilor cu formă autonomă, se țesea firul unei vieți unice, aceea a autorului, devenit astfel personaj de roman. Și este un foarte pasionant roman. Romanul unui intelectual român. Găsim într'însul mărturia de luptă, luptă lungă, așa cum e o adevărată viață de om. Și peripețiile luptei apar, limpezi, din frecvența cu care autorul revine la câte un subiect care-l obsedează. Recăderea în aceeași problemă indică obsesia aceleiași suferinți, suferință intelectuală, de pricepere, dar și suferință propriu zisă, căci simțim cum autorul a « plătit » cu multe neplăceri certitudinile la care a ajuns și pe care acum își poate permite să le expună în reci formule teoretice. Simțim îndărătul cugetărilor aparent senine, toate neplăcerile aduse autorului de societatea în care a trăit.

Astfel autorul e obsedat de problema inteligenței. Se vede cât de colo că a împărtășit toate superstițiile Românilor despre inteligență, că pe urmă s'a înscris în fals împotriva acestor superstiții, pentru ca, apoi, iar să păstreze ceva din ele. Inteligența îl plictisește pe acest român deștept și prob. Il nervează goana semenilor lui după deșteptăciune cu-orice-preț. Vede cum inteligența cade în forme inferioare, ca de pildă șiretenia, pe care nu poate s'o suferă:

« Cel ce vrea să fie șiret, cade în greșeala naivului: prea crede proști pe ceilalți » (p. 41) (exact aceeași frază o întâlnim la pag. 137; dovadă de efectul obsedant și deci de intensitatea acestei convingeri). Sau:

« Lipsa de libertate duce la șiretenie, cel mai urât dintre atributele inteligenței » (p. 100). Avem imaginea autorului, silit să renunțe la adevărata inteligență, printr-o practică de inferioritate față de ceilalți — inclusiv față de proști. Șiretenia este, spune tot el (p. 96), inteligență minus generozitate; « o degradare a spiritului este practica acelei șiretenii pe care unii o numesc, la noi, inteligență » (p. 69). De aceea autorul caută cuvinte noi pentru toate aceste forme denaturate ale inteligenței. De exemplu: « Deșteptăciunea: inteligență alterată » (p. 65); cugetare care ar părea incomprehensibilă dacă autorul, treisprezece pagini mai înainte, n'ar fi spus: « Două feluri de oameni sunt inteligenți: deșteptii, niște secături veșnic gata să facă spirit, și înțelepții, oamenii serioși, foarte cumsecade, și tot atât de plictisitori » (p. 52). În fond, adevărata inteligență nu-i nici una nici alta. Este — cum o spune autorul limpede (p. 96) — sinonimă cu generozitatea. A înțeles, acest român lucid, că a înțelege e o operație dezinteresată sub pedeapsa de a nu mai fi deloc; a înțeles cât de eronat, cât de naiv este în fond a fi șiret. Și a zugrăvit, în batjocură, un portret al falsei deșteptăciuni, după care « a fi inteligent înseamnă a ști să te iei bine cu cineva, a-l părăsi la momentul oportun, a linguși, a zeflemisi, a nu lăsa pe alții să plaseze un cuvânt și, mai ales, a nu crea. Creațiunea te descoperă. Sterilitatea e invulnerabilă »¹⁾.

« Creațiunea descoperă » — scrie d. Eftimiu; aceste cuvinte sunt tocmai exprimarea lapidară a tezei lui G. Ibrăileanu, anume că, până și în genul impersonal în aparență al colecției de maxime, un autor nu se poate sustrage dela auto-portret. Un auto-portret sincer și care, în cazul nostru, nu e idealizat; căci iată ce găsim mai departe:

¹⁾ Scriitorul român care cel dintâi a făcut această disociație între inteligent și deștept este d. Camil Petrescu. Înainte chiar de eseul său « Românii e deștepti », — apărut în « Viața Românească » (1933) și retipărit în volumul « Teze și antiteze », — încă din 1924, în revista « Săptămâna », publica un mic studiu din care reproducem acest foarte savuros pasaj:

« *In genere, românii noștri, mai ales când fac politică, sunt deștepti și au cultul deșteptăciunii.*

La cinci ani copilul deștept toarnă dulceață în galoșii mosafirilor și mamă-sa se prăpădește de admirație.

La 11 ani scrie « bou » pe spinarea profesorului și e admirat de colegii lui.

La 16 ani, licean deștept, fumează pe stradă și rămâne repentent.

La 22 de ani trage pe sfoară croitorul.

La 23 — student la Paris sau Berlin — fuge fără să plătească masa și casa. E însă « delicios » când povestește deșteptăciunea cu care i-a lucrat pe ceilalți.

La 28 de ani, tânăr deștept, vine în țară și începe să se învârtească. Află în timpul acesta că un profesor neamț a făcut o mare descoperire. Cine ar fi crezut, domnule? Nu dădea un ban pe el! Mic, cu ochelari, prost îmbrăcat, își băteau joc și studenții de el. »

« N'aș vrea să fi fost în pielea lui Cristofor Columb cu o zi înainte de a se fi arătat visatul continent, dar nici în pielea detractorilor săi, a doua zi ! » (pag. 112).

Ceea ce constituie o tipică judecată de șiret, care coboară majestatea fenomenului istoric al descoperirii Americii la meschina chestiune: cui i-a fost ciudă mai tare? Lui Columb? Sau celor ce voiau să-l vadă pe el murind de ciudă? Este aici un caz flagrant de cădere a autorului în delictul însuși pe care el îl înfierase. Și nu e singurul. Iată un alt exemplu (p. 114):

« N'am să discut arhitectura templului cu țiganul venit să-i spurce treptele ». Cugetare moralmente inadmisibilă. Mai întâi pentru că, din punctul de vedere al omului real inteligent, al inteligenței comprehensiune, al « inteligenței-generozitate » — cum vrea d. V. Eftimiu (pag. 96) — nu există țigani; nu există oameni care să nu merite să stai de vorbă cu ei. Ba chiar logic e să explici lucruri tocmai celor rătăciți, celor rău învățați, celor « ce spurcă treptele templului »; ei au mai mult ca oricare nevoie să se discute cu dâșii.

Din fericire, nu aceasta e gândirea principală a autorului. Cele două fraze au fost scăpări ale unor instincte rele în mod obișnuit refulate. Și faptul că din când în când ele scapă, face și mai meritorie lupta pentru a le refula, luptă care nu conținește nici o clipă. Ca dovadă, fraza imediat următoare aceleia, penibile, cu țiganul și templul, este:

« Adevărata civilizație începe acolo unde animalele și plantele nu fug de om, iar vrăbiile își ciugulesc din palmă. Unde nu e blândețe, nu se poate vorbi de civilizație » (p. 114). Sau această amară constatare:

« Flămând, animalul devine îndrăzneț. Omul se obrăznicește cum are ce mânca. »

Romanul unui moralist, povestea unui intelectual nu poate fi decât un lung șir de peripeții ale acelei vânători speciale, ale acelei « chasse à l'homme » în care vânătorul pândește și demască ascunzătorile vițiilor, ale socotelilor vinovate, ale ipocriziilor infamante. În această privință, d. V. Eftimiu a obținut o frumoasă recoltă de asemenea demascări. Iată de pildă descoperirea unui sentiment josnic care se ascundea îndărătul unei aparențe de justă indignare:

« De ce batjocoresc săracii tocmai sărăcia de altădată a celor îmbogățiți, în loc să le batjocorească bogăția ? » (p. 53).

Iată acum falsa înălțime sufletească a « celor ce-și lasă prietenii și țin să placă dușmanilor sub pretextul *nobleței de caracter* » (p. 55); adică cea mai ignobilă apucătură: dorința de a te lua bine cu cel ce te lovește, îmbrăcată în hainele obiectivității.

Sau ingenuitatea literaților care « imitând pe Mallarmée, se cred mai originali decât cei ce imită pe Bolintineanu » (p. 90).

Sau altă păcăleală ce trece de obicei neobservată: « femeile cer discreție în dragoste, ca să aibă, ele, ce povesti »; cu alte cuvinte, ele își salvează materialele lor de cancan făcând apel la instinctele de « gentleman » ale aceluia ale cărui secrete își rezervă ele să le divulge (p. 80).

Sau demascarea adevăratei păreri a omului despre tine, în momentul când are cel mai mult aerul de a avea părerea opusă:

« Felicitându-te pentru o lucrare nouă, unii au aerul să-ți spună: — Până acum te credeam un imbecil » (p. 78).

Apoi acea altă înșelătorie, a consumatorului de cultură, care, în loc să fie recunoscător că i s'a dat prilejul să admire frumuseți, crede că face el o favoare autorului găsindu-le vrednice:

« În loc de a admira cu convingerea că ne plătim o datorie, o facem cu aerul că dăruim noi ceva » (p. 91).

Iată acum demascarea lenii de a gândi, care ne face să ajungem la ce ne convine, pe baza unei superficiale și sumare asociații de idei:

« Apa turbure nu este, numaidecât, adâncă » (p. 9); sau:

« Unii se închipue crema societății, și nu-i sunt decât spuma » (p. 177).

« Ni se pare că hultanul are ochii plini de azurul cerului. Nu. Împăratul văzduhului are ochi roșii, mici, și nu se uită decât la pământ, în căutarea stârvului » (p. 123). De câte ori nu ne înșelăm astfel, luând drept înălțime morală ceea ce e simplă înălțime socială sau materială; sau:

« Unii cred că, dacă sunt puțini, e deajuns pentru ca ei să constituie o elită » (p. 175). Este, numai în câteva cuvinte, turtirea definitivă a acelei pretenții necinstite a oamenilor mediocri care se închid în clanuri restrânse și ermetice, aristocrații fără conținut propriu, clanuri pretențioase umplute cu vid.

Sau când laudătorul cu orice preț al unui foarte mititel « mare dispărut » încearcă să demonstreze că toate « calitățile marelui dispărut erau ale sale, iar defectele — ale țării » (p. 22).

Demascările acestea sunt făcute, după cum s'a văzut din citații, în cele mai variate domenii ale vieții sociale. Din lectura lor răsare silueta povestitorului; îl vedem cum tresare la șarlatanie și excrocherie sentimentală; cum, după ce a fost păcălit de câteva ori, se desmeticește și dă la iveală scamatoria. Suferințe sui generis, suferințele specifice ale moralistului, al cărui destin e să descopere deopotrivă murdăria ascunsă sub straiele virtuților diverse, și adevărata salvare sufletească înnăbușită sub aparențele mai spectaculoase desfășurate de cei răi:

« Fiecare ceas pe care nu-l petreci singur e un ceas furat vieții » (p. 76); gândire înaltă și delicată.

« Fă mai bine zece inutile politeți decât o mojiție necesară » (p. 74).

Sau următoarea fină disociație în materie de prietenie: « oamenii ordinari și lacomi văd în prietenie o promisiune de plăceri și o sursă de distracții »; d. V. Eftimiu o concepe amicitia altfel, ca o tovărășie mai dezinteresată: « În prietenie, ca și în dragoste, legăturile trainice se datoresc unei mari plictiseli împărțite. Uritul ne unește mai mult decât distracțiile » (p. 84).

Un sentiment moral foarte înalt face pe autor să numească cinstea: « această *biată* datorie », aproape lipsită de merit. Căci nu-i dovadă mai dezolantă de lipsă de civilizație decât când vezi pe oamenii dintr'o societate ridicând în slavă onestitatea. E indecent, e aproape scabros să lauzi cinstea. Cinstea e ceva totdeauna presupus, dela sine înțeles, inerent și implicat în noțiunea însăși de cetățean. Nu se vorbește despre așa ceva. Nu se laudă frumusețea unei femei, insistând asupra faptului că are două picioare, exact două, nici unul mai puțin:

« Singurul merit pe care îl aduc unii, în funcțiunile lor, e cinstea. Ca și cum această *biată* datorie (către tine însuți, în primul rând) ar avea puteri creatoare » (p. 150). Ne pare nespus de bine de a găsi asemenea gânduri în literatura noastră românească.

Dar interesantă, mai ales, este poziția ideologică a autorului față de problema arivistului și a personajului invers: a ratatului. E caracteristic cum d. V. Eftimiu își interzice să disprețuiască pe ratat cu acea sălbatecă inumanitate cu care de obicei tratăm pe învinși. Dar nici în cealaltă eroare nu cade, anume disprețul pentru învingători, dispreț asemănător celui al vulpii cu strugurii. Autorul are simpatică comprehensiune pentru ambele fenomene:

« Ca să-și scuze trândăvia, leneșul a inventat cuvântul « arivist » cu care degradează pe luptători » (p. 44). Și ca să-și bată joc de cei ce pretind a-și bate joc de ariviști, d. V. Eftimiu observă că: « cel mai mare arivist e maimuța: a ajuns om ».

Pe de altă parte: « Înainte de a batjocori pe cei ce cad, ar trebui să ne întrebăm dacă am avea și noi de unde cădea » (p. 85). Admirabil fel de a spune că orice ratat presupune o nobilă năzuință de a se înălța și chiar un început de înălțare prealabilă. De altfel:

« Înainte de a fi murit, n'avem dreptul să proclamăm pe nimeni ratat. Cine poate cunoaște rezervele de care dispune fiecare din noi? » (p. 88).

Aceeași atitudine înțeleaptă și generos înțelegătoare o are d. V. Eftimiu și în chestia democrației, acea « piatră de încercare » a « caracterelor » sufletești. Numai două sentințe vom reproduce:

« Epoca fanariotă e mai revoltătoare prin pasivitatea poporului decât prin însăși abuzurile hospodarilor » (p. 72) și:

« În fond, suntem reacționari cu toții. Unii însă vorbim și de democrație. Și aceștia, totuși, chiar numai așa, aducem reale servicii democrației » (p. 86).

Aspectul autobiografic al acestor maxime este mai ales transparent în cugetările asupra României, Românilor și mediului românesc, despre care ne vom ocupa poate altădată. În schimb, autorul încetează de a mai fi auto-portretist și devine filosof pur și simplu în cele câteva cugetări de mare valoare, adevărate descoperiri de psihologie, precum:

« Durerile sunt mai ușor de îndurat mai multe laolaltă decât una singură » (p. 103) — interesant fenomen de neutralizare parțială reciprocă a sentimentelor. Sau: « Orezii trec încet, încet, nu se mai sfârșesc. Anii însă, foarte repede. » Paradox psihologic, a cărui explicație e dublă: de ani ne temem că trec; de aceea, oricât de încet ar trece ei, tot nu va fi destul de încet pentru gustul nostru; pe când de ore nu ne e frică; sunt mici, și una mai mult sau mai puțin nu ne întinerește, nici nu ne îmbătrânește. Apoi orele le numărăm *în timp ce trec*; anii totdeauna *după ce* au trecut.

Sau: « sunt multe lucruri care ne plictisesc pentru că nu le privim. De pildă, ploaia » (p. 158). Ar trebui inventat chiar un cuvânt pentru această metodă specială de percepere a lucrurilor, care nu e nici ignorare, nici neatenție (dimpotrivă, ploaia o privim cu foarte multă atenție când ne este necaz că plouă); este o percepție indirectă, atentă, dar raportată la un obiect străin (plimbarea ratată, recolta inundată, etc...), spre deosebire de percepția directă a ploii în ea însăși (în care caz ploaia apare ca ceva în sine miraculos de frumos). Fenomenul descoperit de d. Eftimiu e interesant, iar exemplul e cel mai sugestiv din câte s'ar fi putut da.

Sau alt curios paradox de psihologie: « Când toată lumea strigă, nu se poate auzi decât cel ce tace » (p. 27). Sau: « când ai dreptate, n'ai vervă ». Simți că « dreptatea n'are nevoie de pledoarie » (p. 45.); remarcabilă observație, care ne dezvăluie o serie întregă de fapte morale și ne povățuiește să fim, principial, neîncrăzători în fața elocinței altora tot atât cât și în a noastră.

În sfârșit, terminăm această cronică printr'un fermecător pasaj pe care l-ar putea semna fără ezitare orice moralist francez:

« Multă vreme s'a crezut că aurul e un metal. Nu. Aurul e un animal. E cel mai înțelept dintre animale. Ii place liniștea, pacea, siguranța. Căutându-le mereu, fuge de zgomot și incertitudine, evită țările unde sunt turburări, cutremure, ciumă, foamete, războaie. Nu oamenii sunt cei ce găsesc aurul: dovadă că de cele mai multe ori nu-l află; ci aurul, cu simțul său precis, descoperă pe înțelepți și li se atașează » (p. 109).

FILOSOFIE ȘI POEZIE

Poziția estetică a d-lui Tudor Vianu s'a definit în cele două volume ale « Esteticei » d-sale, operă sistematică, în care își adună gândurile, ordonate într'un întreg arhitectonic, asupra problemelor frumosului, asupra constituției, tipurilor și relațiilor operei de artă. În această lucrare științifică — dacă Estetica, în urma procesului modern de autonomizare a tuturor disciplinelor filosofice, poate fi considerată drept o știință — se împlinește doctrina d-sale asupra problemelor estetice. Ce va urma de aici încolo, după cum ne spune, va fi adâncirea în direcții speciale a concepției estetice cristalizată matur în opera sa de căpetenie. Astfel, în « Filosofie și poezie » (lucrarea proaspăt apărută în editura « Familia » din Oradea, 1937) întâlnim o varietate a punctului de vedere afirmat în « Estetică ». Pe o problemă izolată — raporturile posibile dintre filosofie și poezie — prilejuită de « comparația filosofiei cu poezia, o comparație care ține seama de identitatea conținutului lor profund, dar și de deosebirea esențială a manifestărilor și mijloacelor respective », lucrarea recentă a d-lui Vianu pătrunde până la rădăcina și aspectul metafizic al operei de artă, spre deosebire de « Estetică », în cuprinsul căreia aceasta este considerată numai sub aspectul în care ea apare unei observații preocupată de latura fenomenală a lucrurilor.

Înainte de a intra propriu zis în subiectul lucrării sale — care constă în străduința de a stabili « noțiuni mai precise în judecata mai multor curente moderne de artă și gândire, ca și în problema poeziei filosofice, a filosofiei ca artă și a interpretării filosofice a poeziei » — d. Tudor Vianu caută să arate noua situație creată Religiei, Filosofiei și Artei, în epoca specialităților, după împlinirea autonomiei feluritelor domenii ale culturii.

Se știe că lumea modernă se caracterizează tocmai prin tendința generală de autonomizare a valorilor, care duce la constituirea specialităților contemporane. Procesul acesta de diferențiere launtrică a culturii, care definește chiar specificitatea spiritului modern, începe abia prin veacul al XII-lea, când teoria dublului adevăr, teologic și filosofic, preocupa în covârșitoare măsură mințile cugetătoare. După ce străbate mai multe etape — Machiavelli demonstrează autonomia politicului față de morală, Luther arată necesitatea separării bisericii de Stat, acestea fiind două forme deosebite de cultură, Rousseau caută întemeierea vieții morale dincolo de cunoștința intelectuală a binelui și a răului, ca și de relevație, într'un instinct propriu al conștiinței, Leibniz pune viața estetică în seama sentimentului — procesul acesta, atât de bogat în urmări, capătă deplină conștiință de sine și expresie teoretică în opera lui Kant, pe drept cuvânt socotit « filosoful

autonomizării moderne a valorilor ». Pe măsură ce înaintăm în istoria culturii și ne apropiem de vremea noastră, munca aceasta de adâncire și specializare a diferitelor discipline ale spiritului se intensifică, până ce se ajunge la realizarea autonomiei lor și la consolidarea diferitelor forme ale culturii în unități originale.

Întrebarea care se ridică este, dacă această profundă diferențiere în lumea valorilor, care aduce cu sine incontestabile avantaje cercetării, poate fi privită ca un progres sau nu. Alături de avantajele obținute, stau și neajunsurile mari. « Progresele analizei, spune autorul, au adus pierderile sintezei. Înțelegând mai bine originalitatea științei, a moralei, a artei, a vieții politice și religioase, am ajuns să înțelegem mai puțin în ce constă unitatea profundă a spiritului ».

Dar se pare că neajunsul cel mai însemnat stă, nu în diferențirea aceasta a domeniilor și metodelor, ci în aceea, exagerată, a funcțiilor și însușirilor. « Nu împărțirea domeniului spiritual ni se pare a fi un fenomen regretabil al culturii moderne, ci mutilarea spiritului omenesc chemat să răsfrângă și să adâncească fiecare din aceste domenii ». Dacă separația domeniilor și metodelor e o condiție necesară progresului cercetărilor, în schimb, apariția specialiștilor care ignoră, prin sărăcirea de aptitudini, ceea ce se cheamă « perspectiva de totalitate în considerarea lumii și a vieții », este unul din punctele problematice ale culturii de azi.

Ce situație au dobândit religia, filosofia și arta, în urma acestui proces universal de îmbucătățire? Acestea sunt singurele forme ale spiritului care au rămas orientate asupra totalității, acționând asupra noastră, nu în sens limitativ, ci în direcție expansivă. Deși suflul specializării a trecut și pe aici, lăsând urme — unele preocupări filosofice au evoluat spre tipul științelor, adaptându-se spiritului modern — totuși religia, filosofia și arta au rămas « trei ferestre îndreptate către perspectivele cele mai largi ». Omul credincios, artistul și înțeleptul nu pot fi considerați ca specialiști. Dacă specializarea în aceste trei domenii n'a dus la diformările provocate în câmpul altor discipline, totuși spiritul modern de analiză și laicismul, căutând să accentueze deosebirile mai mult decât înrudirea dintre ele, a dat naștere fenomenului « purismului ». E un curent în veacul al XIX-lea, care tinde să cultive formele « pure » ale acestora, și să amputeze afinitățile lor profunde. O stavilă împotriva lui a pus-o romantismul, care a însemnat « o nouă încercare de solidarizare a lor », ce-i dreptul, nu prea fericită, dacă ne gândim că felul în care a pus problema romantismul a fost aproape întotdeauna defectuos.

În realitate, după cum reiese din clarele și amănunțitele analize ale d-lui Vianu, « nici religia, nici filosofia, nici arta nu sunt

obligate a sacrifica ceva din originalitatea lor, pentru a stabili legături între ele ».

Inercarea autorului va avea să lupte împotriva noțiunii « poeziei filosofice » cât și a celeilalte, a « filosofiei ca artă ».

Ne propunem o analiză amănunțită a acestei merituose și utile încercări.

Filosofie și poezie. Specific pentru epoca noastră este că s'a pierdut sentimentul, alădată viu, al înrudirii profunde dintre religie, artă și filosofie. Progresele spiritului științific și tehnic, ajutat de un scepticism de proastă calitate, au distrus « conștiința, vie de pildă în Antichitate, că cine contemplă execută un act deopotrivă cu al adorației ». Se observă prea puțin că rădăcinile lor stau în același teren și se hrănesc cu aceeași sevă. Cele trei forme ale spiritului sunt organic solidare. Solidaritatea lor nu trebuie văzută însă ca o identitate, căci « pornite dintr'un temei comun, cele trei forme suverane ale culturii omenеști își urmează căile lor felurite și țintesc către finalitățile lor proprii ».

Din numeroasele legături care unesc filosofia, arta și religia, d. Vianu desprinde, pentru cercetarea d-sale, numai pe cele dintre filosofie și artă (în deosebi poezie), acestea fiind « forme de manifestare ale spontaneității spirituale » și activități pur umane, fără intervenția altor factori cari definesc specificul religios. Și apoi, problema este istoricește constituită.

Înrudirea profundă dintre filosofie și artă a fost puternic resimțită în romantism. « Unitatea tuturor formelor de manifestare ale spiritului omenesc este una din afirmațiile fundamentale ale doctrinei romantice ».

Potrivit acestei concepții, absolutul se răsfrânge deopotrivă, în filosofie ca și în poezie. O analiză sumară arată contribuțiile lui Vico, Schelling și Hegel, în această direcție. Eronată este doctrina romantică, nu când afirmă unitatea originară a acestor forme de cultură, ci când prevede dispariția poeziei față de progresele meditației filosofice mult mai eficace în cunoașterea lumii. Fiind o formă istoricește anterioară filosofiei, poezia trebuie să dispară, lăsând acesteia sarcina dificilă în opera cunoașterii.

Altfel apar raporturile dintre filosofie și poezie în concepția lui Gautier, unul dintre reprezentanții de frunte ai teoriei « artă pentru artă ». Poezia, pentru a rămâne viabilă, trebuie epurată de orice preocupări metafizice, sociale ori religioase. Frumusețea constă în puritatea formei, nu în conținutul de valori exprimate.

Un punct de vedere diametral opus îl reprezintă Zola și naturaliștii, susținând că literatura, și arta în genere, trebuie să urmeze căile științei, metoda experimentală a lui Claude Bernard urmând a fi aplicată și în acest delicat domeniu.

În schimb, pentru Nietzsche și Wagner, înviorarea poeziei, al cărei sfârșit fusese atât de des profetizat, nu poate veni decât prin apropierea ei de vechile izvoare ale oricărei inspirații de natură poetică: legende și mitul.

Deși i s'a prevestit de repetate ori sfârșitul, odată cu progresele rațiunii, poezia n'a dispărut, și nici forțele spirituale care duc la creația ei nu s'au stins. În schimb s'au compromis teoriile care prevedeau sfârșitul ei. Hegelianismul ca sistem de explicație integrală a lumii s'a lichidat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. « Romanul experimental » al naturaliștilor și « poezia filosofică » preconizată de Sully Prudhomme și J.-M. Guyau « s'au dovedit formule bastarde și artificiale », ca și doctrina puristă a lui Gautier. Asta nu poate să însemneze decât un singur lucru: că filosofia și poezia nu sunt reductibile una la alta, ele existând în temeiul unor specificități originare. « Înrudirea dintre poezie și filosofie nu este un efect al identității lor de conținut; ci al unui elan către totalitate și necondiționat care le străbate deopotrivă. Am spune că ele nu se ating prin coroanele lor în aer ci prin rădăcinile lor în pământ ».

Așa dar, punctul de plecare al romantismului — « conceptul unei poezii cu conținut filosofic » — a fost cu totul greșit.

Pentru a putea trăi alături, « nici poezia nici filosofia n'au nevoie să-și justifice una față de alta existența ». Legăturile atât de intime care le apropie, sunt de altă natură. « Forme înrudite, dar originale, ele există în permanență simultaneitate și atingându-se în absolut, fără să se determine temporal, niciuna din ele nu este obligată să deplaseze și să înlocuiască pe cealaltă ».

Poezie și mitologie. Întoarcerea către mituri, și valoarea poetică a miturilor a fost una dintre temele mult disecate în cuprinsul romantismului german. Ideea apare la frații Schlegel, iar în sistemul unui Schelling valoarea poetică a mitologiilor ține un loc de seamă, acest gânditor de largă respirație romantică considerând mitologia drept terenul și materia oricărei poezii. În concepția sa noțiunea de mitologie are un înțeles mult mai larg decât cel obișnuit.

Cercetările despre valoarea și viața miturilor devin o preocupare centrală, și pregătesc atmosfera în care vor apare ideile lui Nietzsche și Wagner, cei doi corifei ai renașterii poeziei prin apropierea ei de aceste neprețuite izvoare ale inspirației care sunt, în toate epocile, legenda și mitul.

Restaurarea poeziei, problemă capitală a poeticei veacului trecut, e posibilă pentru Wagner numai printr'o inspirație poetică sprijinită pe mituri. Acestea au și o valoare epistemologică, mitul fiind în același timp o intuiție asupra lumii și vieții. Este de altfel, o idee mai veche, formulată de Vico. De sigur, Wagner se gândește

dește la miturile popoarelor germanice, nu la cele grecești și creștine.

Trecând sumar peste istoria relațiilor intelectuale dintre Wagner și Nietzsche, autorul nostru se oprește asupra modului în care acesta din urmă a văzut problema comună gânditorilor vremii sale.

Pentru autorul « Originii tragediei », arta nu este o simplă funcție a cunoașterii, ci una a vieții. « Oamenii creează artistic pentru a se ajuta să trăiască, nu pentru a pătrunde mai adânc în adevărul lucrurilor, sau pentru a cuprinde intuitiv legăturile dintre ele ». Principiile acestea au fost aplicate de el cu mult succes la teoria mitului tragic. Cu Nietzsche se produce desintellectualizarea mitului, care devine « terenul fecund al artei și culturii, ca o putere a vieții și creației ». Greșit s'a susținut că miturile sunt legate de o anumită mentalitate și epocă istorică, dispărând odată cu acestea. Miturile nu sunt, cum credea Hegel, numai o formă mai veche a spiritului omenesc menită să dispară odată cu progresele rațiunii și cunoașterii filosofice, ci valoarea lor rămâne permanentă. Mitul nu implică idei, ci *trăiri* metafizice. El ne pune în contact cu substratul metafizic al realității. Pentru Nietzsche, mitul are implicații filosofice adânci, și apropierea poeziei de acest bogat și inepuizabil izvor de inspirație, nu poate să însemne decât învierea ei.

Poezia filosofică existând încă înaintea teoriei despre ea, este alt însemnat aspect al problemei raporturilor dintre filosofie și poezie, cercetat de d. T. Vianu. Există o anume poezie, care, în loc să închipuie și să cânte, păstrează reflecția ca atare, « gândind și indoctrinând ». În această tendință trebuie căutată originea didacticismului poemelor. Acest fel de poezie, ca și poezia științifică pentru care pleda Guyau, este o aberație, ca orice prelucrare lirică a materialului dat de științe.

Intenția deliberată de a indoctrina și comunica idei este o eroare fiindcă «... pentru a exprima conținuturile cele mai înalte ale spiritului, poezia n'are nevoie să formuleze o doctrină așa cum face speța ei filosofic-didactică, nici chiar să întrebuințeze simboluri... ». « Adevărata poezie este purtătoarea unui sens universal, chiar atunci când nu-l sugerează printr'un simbol. Ridicându-se din rădăcina absolută a spiritului, poezia este o manifestare paralelă cu filosofia. Același conținut spiritual poate fi regăsit și în una și în alta, fără ca cea dintâi să-și asume chipul de exprimare al celei din urmă sau să-l impună spiritului printr'un simbol concret ».

Intuițiile superioare ale spiritului pot fi vehiculate de poezie fără a recurge la simbol, și cu atât mai puțin la formulări didactice. « Expresia ei autentică este suficientă pentru a prilejui experiențele spirituale supreme ».

Aceasta a dovedit-o în chip strălucit un Edgar Poë.

Din aceste motive, poezia, filosofică este un produs hibrid, neviabil, o primejdie fiindcă împinge creația poetică în cel mai plat și condamabil didacticism.

Tot așa de hibridă și primejdioasă este și noțiunea *filosofiei ca poezie*. « Căci dacă cercetarea filosofică n'ar mai fi încredințată metodelor logice și analizelor riguroase, ci numai fantaziei și intuițiilor sentimentului, dacă expresia abstractă și cu înțelesuri exacte ar fi pretutindeni înlocuită cu termenul poetic mai impropriu, dar mai suggestiv, este sigur că rezultatele pe care le-am dobândi n'ar avea o valoare filosofică superioară. Estetizarea filosofiei este o îndrumare care se cuvine a fi privită cu rezerve ».

Concepția după care poezia ar fi cea mai înaltă formă a cunoașterii filosofice a fost reprezentată de romantici. Keyserling, în zilele noastre, continuă pe Novalis și Fr. Schlegel. Curenteleva ceva mai noi, care au orientat filosofia, nu în spre tipul estetic, ci după modelul științelor exacte ale naturii, au compromis, prin exagerare, asociația dintre filosofie și poezie stabilită de conștiința romantică. Curenteleva anti-intelectualiste, par a valorifica din nou interpretarea estetică a filosofiei.

Identificarea operată de romantism între cele două forme ale spiritului, mai mult teoretic, nu rezistă unei analize mai apropiate. Fiindcă se ridică întrebarea: pentru ce se menține totuși filosofia, dacă cunoștința poetică este superioară celei filosofice?

« Filosofia, precizează d. Vianu, este altceva decât lucrare platiscă, de coordonare și unificare ». E adevărat, fără spirit poetic speculația filosofică n'ar ajunge la capăt. Aceeași aspirație către totalitate și necondiționat însuflețește și pe filosof ca și pe poet. Dar « una este însă a mărturisi însemnătatea spiritului poetic în construcțiile sistematice ale filosofiei și alta a proclama că numai acest spirit are însemnătate și că întreaga întreprindere a filosofării se rezolvă în funcțiunile lui. Rolul imaginației poetice în cercetarea filosofică începe acolo unde mijloacele proprii ale acesteia se dovedesc insuficiente. Intervenția poeziei în filosofie este un efect al limitelor rațiunii și trebuie primită ca atare ».

Delimitările autorului sunt cum nu se poate mai clare. Imaginea are funcții deosebite în filosofie, unde vehiculează sensuri care o depășesc, și în poezie, unde e prețuită în sine. « Frumusețea filosofiei nu este de ordinul sensibilității, ci al abstracțiunii ». Firește, de aci nu trebuie desprinsă concluzia că filosofia se poate cu totul dispensa de poezie. Condamabil e numai abuzul de lirism, care ascunde de cele mai multe ori insuficiențe de precizie și eficacitate ale instrumentului filosofic, care rămâne tot meditația laborioasă, îndelungă, efortul consecvent și auster.

Exprimând același conținut de valori spirituale, prin intuiție și abstracție, comunicând prin rădăcinile lor, poezia și filosofia « sunt manifestări paralele în suprafață și convergente în adâncime », păstrându-și formele lor proprii de manifestare. O mutație a intuițiilor poetice în abstracții e posibilă, tocmai din cauza acestei comunicări adânci a lor. Aceasta nu îndreptățește să se caute în poezie, idei, așa cum o vreau încercările de *interpretare filosofică a poeziei*, ci numai experiențe metafizice. În nici un caz poezia nu trebuie considerată ca operă filosofică, dacă ținem să-i păstrăm semnificația și valoarea.

Acestea sunt în rezumat ideile cuprinse în lucrarea d-lui Vianu, care ar trebui cetită cu deosebită atențiune, mai ales de două categorii de intelectuali: de cei care, furăți de un facil entuziasm și elanuri de suprafață, cred că jocul imaginației poate înlocui, în munca filosofică, analiza strânsă și metodele logice precise; și de cei care, propunându-și grave teme filosofice, ca material poetic, cred a ne da o poezie profundă și nepieritoare. Celor dintâi li se datorește lirismul filosofic de proastă calitate; celorlalți, platitudinea poeziei pretențioase.

Lucrarea metodică a d-lui Tudor Vianu de a discerne cu luciditate între două moduri de manifestări ale spiritului, care, oricât de înrudite ar fi, rămân totuși perfect autonome și valabile; de a discipia limpede două noțiuni cu semnificații deosebite, dar prea frecvent confundate, reprezintă o contribuție deosebit de prețioasă.

N. TATU

CRONICA MUZICALĂ

Credem că, în noua stagiune simfonică, Direcția Filarmoniceii a pus preocupările comerciale pe ultim plan, deoarece nu a mai recurs dela început la celebrități occidentale, care constituiesc o nadă sigură pentru publicul de premiere. A fost o încercare riscată chemarea ca interpretă a d-nei Silvia Șerbescu la deschiderea stagiunii, dar cu atât mai vrednică de stimă. S'a apelat simplu la soliștii aflați aici în țară; s'a făcut în sfârșit întâiul pas frumos în sensul încurajării valorilor autohtone. Atât numai că acest pas de bun augur va trebui susținut și continuat mai departe, pentru ca toate elementele muzicale românești care au muncit cu entuziasm, cu talent și statornicie ani de-a rândul, să aibă într'o zi posibilitatea de a fi auzite de bunul public al concertelor simfonice. Acești visători, care perseverează încă neobosiți pe claviaturi și coarde, se găsesc acum în cel mai propice moment de a fi dăruiți

succesului, pe scenă. Dintre ei, artiștii români fără reclamă, ignorați, închiși în singurătatea sterilă a studiului, trebuiesc selectați viitorii soliști ai audițiilor simfonice. Poate că o bună parte sunt integrați în orchestra Filarmonica, o altă categorie se manifestă rar în fața microfonului, dar cel mai mare număr de muzicanți așteaptă semnul oficial, neîndrăznind să-și ceară dreptul de consfințire la rampă. Opera de încurajare și de salvare a generației tinere de artiști instrumentiști nu o va putea realiza decât Filarmonica, care este pusă sub Inaltul scut regal.

Apariția d-nei Silvia Șerbescu este o chezășie că preocupările merg în drumul acesta și că se poate face abstracție de rezultatele materiale, atunci când se urmărește soluționarea unei probleme unde se cere înainte de toate idealism. Totuși întrebuintarea muzicanților români ca soliști ai simfoniceilor nu e o noutate. În afară de câteva desamăgiri, să ne amintim de câte promisiuni au dat dovadă câțiva servi ai Muzelor, care însă nu au mai reapărut la estradă, decât în ocaziuni secundare, ca acompaniatori și în ansamblu.

D. I. Filionescu, sensibilitate fină și pianist abil în executarea impresioniștilor, d. Koganoff, admirabilul violonist din orchestra Radio, care până în prezent nu a fost încă invitat să cânte cu Filarmonica, deși d. George Georgescu îl prețuiește în justa lui valoare muzicală, Radu Mihail, pianistul cu înclinații chopiniene, Elvira Loebe și atâția alții, a căror modestie poate că ar suferi printr'o strigare la catalog.

Cum d-na Silvia Șerbescu nu e o proaspătă achiziție a Filarmoniceii, d-sa are un public propriu care a răspuns într'o oare care măsură, venind să-și asculte favorita, în seara de 7 Octombrie. D-na Silvia Șerbescu are o educație pianistică pe care și-o desăvârșește și astăzi, după ce a terminat studiile la Paris tot cu aceeași profesoară de aici din București. Astfel d-sa nu pune atât preț pe cunoștințele tehnice și sistemele de interpretare căpătate dela Alfred Cortot și Lazare Leug, cât pe inteligențele lecții primite dela d-ra Erbiceanu, eminenta pedagogă a Academiei noastre de Muzică. De aceea d-na Șerbescu se consideră continu « nerealizată ». Tânăra pianistă lucrează fără întrerupere, cu o seriozitate de școlar, conștientă, ca un elev de conservator, de dificultățile pianului. În felul cântecului d-nei Șerbescu, se resimte grija de exactitate, de a păstra nuanța prescrisă a textului pianistic. Jocul d-sale caută să pună în lumină, distinct, fiecare amănunt tehnic, cu o precizie de mașină animată de mari energii. D-na Șerbescu are o manieră bărbătească de a lovi claviatura, un mod special de atac al pianului. căruia îi fură ample sonorități, blocuri enorme de armonii. În tot ceea ce realizează pianista, primează gustul monumentalului, al proporțiilor exa-

gerate. Din această pricină poate, d-na Șerbescu lasă uneori vaga impresie că insistă prea mult asupra conturilor, ștergând astfel marginile de umbră, regiunea de vis și ecouri, unde se îngână poezia particulară a sunetului cu propriile noastre emoții. Setea de claritate a d-nei Șerbescu distruge nimbul misterios al inexprimabilului. E o atmosferă de dramatism care ne învăluie, transportându-ne parcă în puterea unor efecte muzicale « reci »; dar e numai o aparență. În acele vibrații pline și clare șerpuiesc atâtea radieri pasionale, atâtea lirism și elevație. Pentru că d-na Șerbescu nu este ceea ce numim noi în termenii obișnuiți o pianistă « romantică », legată direct de emoție și lacrimă, și găsind calea inimii dintr'o dată. Sentimentul crescut din plămădirea clapelor e la d-na Șerbescu mai discret, și mai acoperit de celelalte calități: vigoarea, puterea ritmică. Pentru auditorul atent, chiar pasajul de virtuositate pură conține note de lirism personal. Totul e să fie plasat la timp și de bun gust. D-na Silvia Șerbescu posedă aceste daruri de a da expresie caldă celor mai aride locuri de bravură. Acolo unde d-sa și-a mărturisit superioare calități de tehnică a fost în Rapsodia pe o temă de Paganini de Rachmaninoff. Tema e un capriciu al compozitorului italian, care a servit ca izvor de variațiuni și lui Liszt și lui Brahms. Procedeele lui Rachmaninoff sunt cu totul altele. Posibilitățile de speculație a efectelor pianului, de cele mai multe ori eține, au aici întâietate. Muzica e sacrificată demonstrației de ordin pur mecanic și vizual. Gradul maxim de complicații pianistice pe care-l oferă astăzi tehnica modernă a ajuns în această piesă un scop. Totul colaborează numai pentru impresie exterioară. Variațiile lui Rachmaninoff nu răsfrâng nimic din personalitatea lui componistică; numai culoarea lui suavă te reține atent și te farmecă. Lucrarea, în primă audiție, oricum înseamnă un progres demn de laudă cu privire la premenirea programelor. Eram deprinși în alți ani cu un repertoriu stabil pentru pian, mergând uneori cu certitudinea până la pariul că la concertul de deschidere se va executa concertul în mi minor de Chopin sau acela în la minor de Schumann. Avantajată de o întâie execuție, Rapsodia lui Rachmaninoff va rămâne gravată în amintirea noastră, așa cum a interpretat-o d-na Silvia Șerbescu. Virtuoașa pianistă, în cadrul aceluiași concert, a dat viață sonoră « Toccatei » de Respighi, conversând cu orchestra și întâmpinând-o. D-na Șerbescu a înțeles și a pus în relief grația și fastul acestei piese apropiate de factura arhaică a « toccatelor » italiene din veacul al XVI-lea. D. George Georgescu, acompaniator tot atât de îndemânat pe cât este de autoritar când conduce, a ținut în mâini orchestra ca niște registre de orgă, creând acea atmosferă solemnă, de biserică, ca un fond de frescă, prin care luminile difuze trec prin vitralii, ca o reflectare cerească.

Concertul simfonic s'a deschis cu uvertura la Maestrul Cântăreți de Wagner, unde am apreciat nu numai talentul de animator al d-lui George Georgescu, care a făcut rezumatul inteligibil al biciutoarei opere, dar și buna execuție a piesei datorită orhestrei Filarmonice, ajunsă astăzi, grație aceluiași dirijor, la o perfecțiune de care ar trebui să fim mândri.

Fapt impunător este că, în aceeași seară simfonică, am avut norocul să ascultăm trei prime audiții. Ultima a fost și încheierea concertului: simfonia I a compozitorului rus Dimitrie Șoștakovici, al doilea compozitor din U. R. S. S. cunoscut melomanilor dela Atheneu. Dacă întâiul, Mosoloff, cu « Turnătoria de oțel » ne adusese o nedumerire, o uimire și senzația descoperirii unei lumi noi, Șoștakovici, în schimb, reabilitează păreri capricioase care au circulat pe seama țării revoluționare, și ne arată că și în cadrul celor mai grave răsturnări sociale, își pot găsi albie, idei și sentimente noi, strânse în formulă și în ordine clasică. Șoștakovici, poate întâiul simfonist rus care se reîntoarce la tradiție, cu experiența a o sută de ani de muzică în urmă și cu o știință completă a compoziției, de care însă e veșnic nemulțumit, veșnic în căutarea unei mai mari expresivități și a unui limbaj muzical bine diferențiat, Șoștakovici a traversat toate fazele penibile unui creator: influențe, admirații pentru glorioșii zilei, desgust pentru ceea ce a compus, lucrări de comandă, muzică pentru balet și filme sonore, și, mai presus de toate, a încercat îndoiala pentru fiecare notă, până a atins saturația, când nu a mai fost capabil să mai scrie măcar o singură măsură muzicală. Simfonia I-a, compusă la 17 ani, nu conține nici o « dinamită » sonoră, nici o bombă anarhică, și nici un anecdotism subversiv. E muzică pură de cea mai înaltă esență, muzică pentru muzicani care nu vor să adoarmă de plăcerea acordurilor perfecte și a unor ritmuri simetrice. Toate frumusețile tinerești ale simfoniei lui Șoștakovici au căpătat semnificația și vraja lor inițială, grație conducerii temperamentale a d-lui George Georgescu. Cu tot succesul printre cei câțiva muzicani din sală care căutau prin aplauze să creeze o atmosferă favorabilă partituri lui Șoștakovici, lucrarea simfonistului sovietic nu a plăcut.

În programele de concert n'am întâlnit nici un rând biografic despre d-na Silvia Șerbescu. E o rezervă a d-sale sau o neglijență? De asemeni la al doilea concert simfonic n'am aflat nimic despre viața precoce a muzicianului excepțional Dinu Lipatti. Tot ce se știe despre acest copil minune e din auzite. Dar nu putem presupune că toată lumea îi cunoaște succesele timpurii.

Programul întocmit la reparația acestui fenomen muzical printre noi a fost francez și romantic, adică în conformitate cu afinitățile junelui aspirant la glorie universală; afară de ultima

parte, închinată marelui simfonist rus Igor Stravinsky, profesor de compoziție a d-lui Lipatti. Nici Suita în fa a lui Albert Roussel, unde sugestiile muzicale readuc într'o formă abreviată și expresivă, toate sensurile uitate a suitei vechi «à la Rameau», nu a fost apreciată de ajuns. Aplauze avarie; se pare că publicul nostru care populează concertele dela Atheneu e plin de toane. Deși ar fi fost logic, din punct de vedere «melodic», să aibă simpatie pentru Suita lui Roussel, acest public a refuzat grațiile clasice a Preludiului, Sarabandei și Suitei, și a ridicat aplauzele în cinstea poemului coregrafic «Le sacre de Printemps»; cred totuși că asistența melomană dela Atheneu a fost mai mult «uimită» decât «emoționată» de cele două tablouri dansante a lui Stravinsky. Ne-am dat seama atunci de valoarea orhestrei noastre Simfonice, atât de des acuzată, ba că nu e pusă la punct, ba că nu are artiști veritabili și studiosi, ba că o să moară de funcționarism... etc... Fapt cert este că Filarmonica noastră e aptă să învețe să execute cele mai dificile piese într'un timp relativ scurt. «Le sacre de Printemps» a fost unitatea de măsură a puterii sale de înțelegere și a prodigioasei abilități tehnice de care dispune. Dificultatea ritmică constituă un prim obstacol: salturi bizare de măsură cu o logică inezisabilă, armonii care contrazic regulile eufoniei academice, pagini de folklor sălbatec, ciudățenii de virtuozitate capabile să încurce pe cel mai desăvârșit meșter, toate au trecut cu bine, călăuzite de bagheta vigilentă a d-lui George Georgescu.

D. Dinu Lipatti a revenit la Atheneu în acest an cu același concert care i-a slujit drept intrare acum patru ani în lumea pianiştilor români: concertul în mi bemol de Liszt. Diferențele sunt extraordinare. Copilul minune s'a împlinit în concepție, e mai robust și mai puțin nervos. A căpătat mai multă claritate, cântă mai poetic în cantilenă. D. D. Lipatti merge cu pași repezi spre desăvârșire. De sigur o carieră internațională îi surăde, mai ales că are astăzi considerația și afecția celor mai de seamă muzicanți ai Franței și, în special, aceea a lui Alfred Cortot, marele său protector. D. Dinu Lipatti care și-a divizat talentul, ocupându-se în mod serios de compoziție, prezintă identice semne de glorie cu George Enescu, cu care de altfel începe să fie comparat în străinătate. Revenind la execuția concertului de Liszt, credem totuși, că dacă a fost cea mai «romantică» posibilă, cea mai în stil, nu s'a bucurat de nici o contribuție personală, care să trădeze originalitatea unei interpretări. D. D. Lipatti e un muzician de rasă, un mare artist, inteligent, dar un pianist fără aptitudini speciale instrumentale. Și credem că nici nu e nevoie să le aibă. D-sa nu e pianist prin meserie, ci prin vocație. De aceea credem că, oricât va studia la Paris și în orice parte a globului, oricât

va câștiga în tehnică și în rezistență, niciodată nu va ajunge un pianist care să ridice de emoție sala în picioare. Dar va crea incantații rare, incantații de poet, ca și acelea ale profesorului său spiritual, Alfred Cortot.

Al doilea concert simfonic s'a bucurat de concursul celui mai reputat pianist bulgar, d. Pancio Wladigeroff, care s'a consacrat în exclusivitate interpretării de opere proprii. În adevăr, ori de câte ori avem ocazia să-l ascultăm pe d. Wladigeroff, fie la Radio, fie în sală de concert, niciodată nu-i putem măsura posibilitățile prin intermediul vre-unui compozitor clasic. Credem că această rezervă nu este o strategie care să-i acopere deficiențele. D-sa își cântă lucrările, numai din convingerea că singurul în lume le poate servi cel mai bine. Rareori se întâmplă însă ca zămisliitorul operei să fie și idealul ei executant. Cazurile Prokofieff, Strawinsky sunt exemple edificatorii. D. Wladigeroff reușește, spre deosebire de compozitorii care își ratează piesele în proprie execuție, să se apropie de el însuși, în calitate de pianist traducător a unei gândiri străine, a unei substanțe muzicale de care se depărtează. Sunt apoi reveniri brusce, răsfângeri violente și pasionate asupra propriei sale idei sonore, iubire părintească exagerată care își înăbușă fiul în îmbrățișări. Pierzându-și obiectivitatea față de opera executată, în jocul pianistic a d-lui Wladigeroff apar elemente de frazare demonstrativă, accente brutale, care fac impresia că participă la întregirea efectelor ritmice. În realitate, ele sunt izolate de sensul romanțat și obișnuit melodos al compoziției. Concertul în primă audiere cântat de oaspele bulgar are aceeași sentimentalitate slavă cunoscută din concertele pentru pian a lui Rachmaninoff. Contribuția folkloristică e mai abundentă însă la d. Wladigeroff, dansurile populare ocupă un loc de frunte în tempii allegri. Cântece rustice, de visuri sătești, aduc fondul lor de nostalgie propice cantilenei. Totul este supus direct, franc, într'o armonie imediat accesibilă, din când în când stropită cu ușoare acorduri moderniste, unde quinta mărită a lui Debussy își găsește o bună întrebuințare. Ne-a părut rău că publicul bucureștean a răspuns în număr mic la concertul dirijat de d. George Georgescu la 21 Octombrie. Poate că atunci era ocazia nimerită să participăm cât mai mulți la Atheneu, d. Wladigeroff nefiind numai un simplu compozitor și un pianist de meserie, ci și un dornic de ridicare a punții de simpatie dintre cele două țări vecine care nu se cunosc încă destul de bine între ele: Bulgaria și România. D-sa speră în stabilirea unor rapoarte strânse între artiștii instrumentiști și compozitorii noștri și între colegii transdanubieni. Cu atât mai trist că, în seara concertului când a cântat d. Wladigeroff, nu a fost nici o pornire de afecție pentru solist, ci a planat o atmosferă rece, o lipsă blamabilă de entusiasm.

S'a reluat Preludiul, Coralul și Fuga de Cezar Frank, în transcripția pentru orchestră a lui Pierné. Nu vreau să comentez transcripțiunea, destul de abilă, plină de efect și de sobrietatea cuvenită. Dar sunt personal împotriva adaptărilor muzicale, a tranzițiilor sistemelor sonore. Preludiul, Coralul și Fuga au fost concepute de Frank pentru pian, din dorința de a da un exemplu compozitorilor că acest gen, utilizat fără întrerupere timp de 200 ani dela Bach și până la el, poate fi vivificat și readus la inițiala lui frumusețe. Ideea Coralului a apărut pe măsură ce compunea. Geniala creație a lui Frank e strâns legată de instrumentul pentru care e scrisă. Ea nu poate fi desfăcută de el. Atunci desigur că suferă, pierde din intimismul, din natura ei subiectivă. E o schimbare de albie; așa dar, alte țărături, alte peisaje. D. George Georgescu a tălmăcit în formă clasică Preludiul și a găsit accente dureroase în Coral. Orchestra ca totdeauna, a cântat îngrijit, atentă la fiecare semn și amănunt al animatorului ei. Seară simfonică a fost încununată de poemul « Pini di Roma » de Respighi, compozitor mort de curând și începând să fie considerat drept un deschizător de orizonturi în muzica italiană contemporană. « Pini din Roma » sunt patru tablouri, patru descriții muzicale; deși ele au o explicație prin textul afișat în capul partituri, un argument programatic, ele sunt departe de a sugera impresia poemelor teutone, unde logica severă a episodului duce aproape la vizualitate. Aici e vorba de sentiment pur, de traducere lirică a naturii, unde, dacă apar câteva imitații exacte, cum e bunăoară privighetoarea cântând în clarul de lună al Pinilor din « Gianicolo », ele nu aduc acel fior decorativ, periculos pentru emoția intimă.

George Enescu e printre noi. Geniul a revenit împins de dorul de țară, tare în inima lui ca și patima pentru violină și baghetă. Nu pot să scriu nici un rând pentru el. Nici o critică nu-l poate prinde în cuvinte. George Enescu nu are nevoie nici de elogii, nici de înțelegeri aproximative. El își cântă destinul, unic, se lasă purtat în țări inaccesibile nouă, de marea orchestrei. Lui George Enescu nu-i trebuie decât liniște. Liniștea din sală, respectul pentru viața lui risipită în stele de sunete.

Să aducem aici omagii orchestrei Radio, ajunsă astăzi la o omogenitate desăvârșită grație d-lui Alfred Alexandrescu, care, prin repetițiunile impuse, a realizat în sfârșit un ansamblu capabil ca și orchestra Filarmonică, să primească orice conducere muzicală și să traducă toate intențiile dirijorului.

Stagiunea de soliști, de pianiști, mai ales, este extrem de slabă. În alți ani, luna Octomvrie era ocupată de toate categoriile de muzicanți, începând cu prodigiousul Muentzer și sfârșind cu localnici dornici de succese.

Sala Dalles e aproape în fiecare seară întunecată. Au pierit și elanurile pianiştilor români, care, de bine, de rău se mai încumetau să închireze ultimul lăcaș de concerte, cu riscul de a cânta numai celor douăzeci de invitați. Singurul pianist străin care s'a manifestat până în prezent la Dalles a fost tânărul cehoslovac Rudolf Firkusny. Cu toată rezerva criticei, d-sa s'a mai oferit după relativa reușită a concertului prim să recidiveze. Trebuie să recunoaștem că d. R. Firkusny e un tânăr de mult curaj, studios și foarte rezistent. E chiar prea rezistent. Inșă nu orice public și rezistent. D-sa cântă mult, mult de tot, și nu obosește niciodată. Nu-i pasă de nervi, de răbdare, de ora înaintată. Cântă întruna, ar cânta până dimineață cu aceeași vigoare, egal și bine dispus. Asta înseamnă că are predispoziție pentru carieră internațională. Dacă ar mai fi și puțin mai muzical, drumurile i-ar fi deschise. D. R. Firkusny are o tehnică miraculoasă, dar care nu mai e în raport cu ceea ce ar dori să facă din ea. Ea se separă și ia proporții atletice, pe când gândul muzical se chircește și visul se pierde în bravuri bune pentru galerie. La al doilea concert, piesele de Chopin nu le-am mai recunoscut, din pricina abundenței de viață, a optimismului. Tânărul pianist cehoslovac trebuie să-și aleagă alți autori de interpretat. Romanticii nu i se potrivesc. Și să practice mai ales un control sever asupra lui însuși, să se verifice printr'un examen spiritual, dacă are ceva de comunicat auditorului. Altfel arta executantului nu are nici o valoare, și e păcat să-ți pierzi tinerețea la pian, când sunt și alte sporturi, mult mai rentabile și mai sănătoase.

Am amintit d-lui George Cocea cu alte ocazii, că nu e recomandabil ca și anul acesta, conferințele Conservatorului « Pro-Arte » să persevereze în aceleași maniere de audiție, cu aceiași conferențieri și aceiași soliști. E și o lipsă de fantazie, în definitiv, dacă nu un atentat la răbdarea publicului. Pierderea răbdării poate degenera în renunțarea ascultătorilor de a mai oferi concursul material ședințelor experimentale, ceea ce cred că nu este scopul d-lui G. Cocea. Mai poate surveni și neplăcutul sentiment de plictiseală, care iarăși duce la rezultate puțin practice. Un M. Jora, bunăoară, sau Alfred Alexandrescu, nu au apărut până acum la « Pro-Arte » în calitate de vorbitori. Cu privire la soliști, d. George Cocea, nu procedează bine rămânând în cadrele stricte ale Conservatorului său, aducând la estradă numai valorile profesoriale din str. Basarabiei. De asemenea nu este nemerită reclama cu propriii elevi ai Conservatorului Pro-Arte. Oricât de frumos ar cânta d. Bulancea și oricât de talentat ar fi, stagiul de elev trebuie respectat, și nu e recomandabil să depășească anumite restricții. Producțiile Conservatorului se confundă astfel cu conferințele experimentale, și cred că nici nu e măgulitor pentru

profesorii școalei să fie aduși la același numitor cu discipolii. La ședința «Mozart» am ascultat pe d. Vasile Jianu, acest mare artist al flautului pe care nu știm să-l prețuim îndeajuns. Dintre tinerii pianiști care s'au relevat la Pro-Arte, menționez pe d. Alexandru Demetriade, interpret la ședința Bach. Având o tehnică solidă și o amplă sonoritate, d. Demetriade s'a achitat frumos de execuția dificilelor piese, unde stilul patriarhului muzicii a fost păstrat în integritatea lui gravă. E de dorit ca pe viitor tinerii care s'au relevat de bună calitate la ședințele dela Pro-Arte să fie chemați cel puțin încă odată ca soliști, fie ca acompaniatori. D-na Nina Alexandrescu, violonistă și profesoară la Conservatorul d-lui Cocea, a cântat muzical și cu sensibilitate concertul în mi major de Bach.

A doua audiție consacrată lui Mozart, a avut concursul d-nei Emilia Guțianu-Alessandrescu, una din cele mai bune cântărețe ale ncastru, a cărei inteligență muzicală e sprijinită de o voce clară ca o apă de munte care se potrivește tuturor nuanțelor și coloraturii. Relevăm încheierea după amiezii Mozart, «Eine Kleine Nachtmuzik» suită pentru orchestră de coarde, executată de membrii Filarmoniceii uniți într'o grupare instrumentală care a luat denumirea de orchestra «Pro-Arte». Cât mai multe repetiții nu ar dăuna acestei asociațiuni, și cred că d. G. Cocea ar proceda frumos oferind din când în când bagheta câte unui tânăr compozitor care nu dispune de orchestră, cum e bunăoară d. Brânzeu sau d. Agârbiceanu. Așa cum se prezintă «Pro-Arte» în noul an muzical, nu vedem pentru moment nici o promisiune nouă. Și ar fi trist ca Pro-Arte să naufragieze în banal și activitate comună, astăzi, după atâtea lăudabile eforturi.

La ultimul concert simfonic din luna Octombrie, în cinstea Poloniei, am ascultat două soliste de mare reputație. D-ra Clara Haskil și d-na Korwin-Symanowska, sora marelui compozitor care trece drept șeful școalei de compoziție modernă poloneză. Din anumite motive, programul Filarmoniceii a suferit oarecari schimbări. Nu s'au executat uvertura operei «Halka», deoarece materialul de orchestră al lucrării lui Moniusko nu a sosit la timp. Umplând golul de timp, numai golul de timp, d-ra Clara Haskil a binevoit să cânte la pian, în continuarea searbădă a concertului în fa minor de Chopin, două piese a marelui romantic, foarte exact, bine redade mecanic, dar inexpresiv și diluat. D-sa e o virtuoașă de mâna întâi, aceasta rămâne un fapt nediscutabil. Arabescurile chopiniene, cadențele ca un abur care împrămuiesc câte o notă, aveau o transparență ireală, o fluiditate de undă. D-ra Haskil redă totul precis, dar șters, și această lipsă de relief a convins pe unii melomani că d-sa se apropie de sensul operei chopiniene: paloare, durere reținută, un aer de tristețe

infinită, impresie de zi bolnavă. Dacă partea I a concertului în fa e mai convențională și mai capricioasă, «Larghetto» e unul din fragmentele muzicii sale pe care Chopin l-a iubit mai mult decât s'ar crede. În aceste pagini e o poezie intensă a tinereții lui care aspiră spre o dragoste ideală; vibrează aici credința vie într'o fericire presimțită, o pornire aproape sensuală spre viață patetică. Din toate aceste elanuri febrile d-ra Clara Haskil a făcut estetism. A coordonat zbuciumul interior al celui mai romantic creator și l-a servit cu o indiferență de neadmis. Finalul: dans polonez cracovian redat cu mai multă vervă și cu accente ritmice pline de efect a reabilitat multe din scăderile interpretative ale d-rei Haskil.

Pianista a stârnit totuși entuziasmul sălii Ateneului și a fost rechemată de multe ori la rampă. Alături de d-ra Haskil un succes analog a avut și d-na Symanowska, cântăreață cu frumoase calități vocale; posesoare a unei voci ample, d-sa a susținut cu poezie învăluitoare partea de solo de soprană a simfoniei a III-a de Szymanowsky, care e un cântec de celebrare a Noptei.

Cred că a sosit vremea să se insiste mai mult în această direcție de corespondență solistică, de schimb internațional; când se va înfăptui această realizare și vom avea debușeu în străinătate, tot atât pe cât suntem noi de primitivi și îngăduitori, atunci de-abia vom putea vorbi de speranțe muzicale și de viitor artistic românesc. Aducem aici elogii d-lui George Georgescu pentru modul discret de acompaniament al concertului de Chopin și pentru interpretarea simfoniei de Szymanowsky, în care a creat câmpuri magnetice de liniște nocturnă și de misterioase ecouri ale Naturii.

VIRGIL GHEORGHIU

BENZINELE OCTANICE

Problema «Benzinelor Octanice» constituie, în momentul de față, preocuparea dominantă a industriilor petrolifere.

Destinul prodigios pe care îl cunoaște motorul cu explozie a chemat, precum era și firesc, industria petroliferă la o intimă colaborare, astfel încât nu este exagerat să afirmăm că, în zilele noastre, această industrie se găsește pe trei sferturi absorbită de dificultățile pe care trebuie să le rezolve mereu, dificultăți create de rapida perfecționare a motoarelor cu explozie.

În adevăr, inginerul constructor poate cu mult mai ușor să pună în practică născocirile sale, pentru că feluritele aliaje pe care le utilizează în scopul de a da expresie ideilor sunt infinit mai docile decât materialul întrebuițat de chimist.

În metal, în fond, se poate turna orice idee; de aici și progresul vertiginos realizat în domeniul construcției de motoare.

Materialul pe care îl are de prefăcut chimistul este un material mai personal, mai fixat în caracterele sale și, am putea spune, mai îndărătnic.

Chimistul, chiar dacă cunoaște exact scopul urmărit și chiar dacă a ales judicios metodele prin care îl poate realiza, rămâne totuși la discreția materialului, care nu se lasă ușor mânuit.

Substanțele chimice au o individualitate a lor, care este de multe ori din cale afară de rebelă, și lipsa de plasticitate nelimitată creează tot felul de piedici, unele dintre ele de neînving. În zadar ingeniozitatea se aliază cu bunăvoința, ele pot rămâne neputincioase în fața datelor implacabile ale anturii.

În jurul acestui conflict s'au iscat, la un recent congres, vii și interesante discuțiuni.

Producătorii de combustibil s'au plâns că îmbunătățirea motoarelor se face într'un ritm care excedează posibilitățile lor.

Constructorii de motoare, la rândul lor, s'au arătat profund nemulțumiți de calitatea unui combustibil care nu le dă nicio dată satisfacție deplină.

Motorul este totdeauna obligat să utilizeze un combustibil neadecuat, calitățile combustibilului neputând urmări pas cu pas progresul realizat de motorul cu explozie.

S'a mai constatat, cu acest prilej, că mulți din producătorii de combustibil n'ar fi în măsură să investească sumele necesare unor noi instalații, înainte de a le fi amortizat pe cele existente care reprezintă de multe ori o avere fabuloasă.

Iată așa dar un element nou și extrem de important: chimistul este silit să țină seamă în cercetările sale și de posibilitățile materiale care intră în joc. Astfel cercetările de laborator sunt sortite să rămână multă vreme simple speculații abstracte.

Constructorii au rămas intrasigenți, spunând că menirea lor este aceea de a îmbunătăți fără rezerve motorul și că nici o considerație streină nu-i poate determina să renunțe la idealul lor.

Să recunoaștem, inginerii constructori au, în bună parte, dreptate.

În asemenea condițiuni, producătorii sunt constrânși să-și dea toate silințele pentru a păstra o colaborare de două ori necesară, în interesul progresului și până la sfârșit în propriul lor interes, punctul de vedere just fiind totdeauna de partea aceluia care aspiră spre perfecțiune.

Desigur factorul hotărâtor, într'o asemenea discuțiune, îl formează consumatorul, și aici este cazul să observăm că, în afară de posesorii de mașini, apare aviația comercială, care a luat în ultima vreme un avânt considerabil.

Dar cuvântul decisiv îl rostește, fără îndoială, apărarea națională, care reclamă pentru aviația militară un combustibil de o calitate excelentă.

Prin utilizarea unui combustibil de calitate superioară, s'a demonstrat, că puterea motorului se mărește în proporția de 26% iar consumația se micșorează cu 30%.

Siguranța la bord, viteza și raza de acțiune sporesc într'o măsură care nu mai poate lăsa pe nimeni indiferent.

Nu există problemă în legătură cu aviația, a cărei rezolvare să nu depindă într'o largă măsură de calitatea și de plasticitatea combustibilului.

În toate țările mari, este lesne de înțeles, obținerea unui combustibil de bună calitate constituie o preocupare esențială.

Înainte de a examina lucrarea d-lui M. Nițescu intitulată «Benzinele Octanice», să lămurim în câteva cuvinte ce anume se înțelege prin «benzină octanică».

S'a arătat în mod excepțional că însușirile unui combustibil sporesc odată cu calitățile sale antidetonante.

Pentru a măsura și deci a exprima în cifre calitatea de antidetonanță a unui combustibil s'a stabilit o scară de valori, notându-se, cum e obiceiul, cele două puncte de extreme cu 0 și 100.

Punctul 0 se fixează cu ajutorul unei hidrocarburi ¹⁾, numită numită heptan normal care este foarte detonantă.

Punctul 100 îl marchează o altă hidrocarbură anume izo-octanul, perfect antidetonant, și de unde s'au creat expresiile: indice octanic sau cifră octanică.

«Indicele octanic, scrie d. M. Nițescu, se obține prin compararea cu un combustibil tip, care are stabilit perfect calitățile de detonție...»

«Când se spune de o hidrocarbură (benzină) că are un indice octanic înseamnă că ea este echivalentă din punct de vedere al calităților sale antidetonante cu un combustibil format din X părți iso-octan și de 100 — X părți de heptan».

D. M. Nițescu aduce în acelaș timp o lămurire prețioasă de natură să înlătore o confuzie, care, din nefericire, se face destul de des între «indice octanic» sau «valoarea octanică» și «potenția octanică» sau «valoarea octanică de amestec».

«Potențialul octanic» sau «valoarea octanică de amestec» exprimă calitatea ce o posedă anumite substanțe chimice, care adăogate unei benzine, îi sporesc acesteia indicele octanic. Cu alte cuvinte, sunt substanțe care au însușirea de a innobilă un produs mediocru.

¹⁾ Hidrocarbura este un corp organic în a cărui compoziție intră numai carbonul și hidrogenul.

Indice octanic și potențial octanic sunt două noțiuni deosebite; ambele se traduc în cifre, dar modul de obținere este caracteristic pentru fiecare în parte.

Am insistat asupra acestei discuțiuni absolut necesare, pentru că am avut prilejul să constat că ea nu se face totdeauna și dă naștere la erori regretabile.

Indicele octanic este desigur pentru noi o indicație prețioasă, dar nu este suficientă. Un carburant de bună calitate, pe lângă o cifră octanică ridicată (peste 92 în aviație), trebuie să îndeplinească și alte condițiuni. Nu este cazul să procedăm la o examinare de amănunt.

Ceea ce însă trebuie să spunem este că benzinele de distilație, benzinele naturale, au în medie 50—60 de octani și numai în mod cu totul excepțional 69—72 de octani.

Acest indice octanic este cu mult inferior celui pe care îl reclamă, în momentul de față, aviația de pretutindeni.

« Pentru a corespunde necesităților aviației în primele momente, benzinelor de primă distilație li s'a incorporat tetraetil de plumb, care le-a mărit indicile octanic până la 72. Este exclus însă, să se ajungă ca această benzină să aibă 80—92 I. O. ».

S'a constatat, în adevăr, că substanțele care pot mări artificial cifra octanică a unei benzine produc în motor adevărate ravagii, chiar când sunt utilizate cu măsură.

Prin urmare, ridicarea artificială a indicelui octanic nu poate fi o soluție definitivă. De altfel în afară de stricăciunile pe care le produce un asemenea mijloc, el nici nu poate mări peste o anumită limită indicele octanic, limită care se găsește a fi inferioară aceleia cerute astăzi în străinătate în mod curent.

S'a observat însă că cifra octanică a unei benzine depinde de cantitatea hidrocarburilor aromatice și a hidrocarburilor isoparafinice.

« Prin urmare, scrie d. M. Nițescu, și cu aceasta pătrundem în chiar miezul lucrării, problema care s'a pus industriei de petrol în ultimul timp a fost transformarea hidrocarburilor parafinice superioare, naftenice și olefinice, în hidrocarburi sintetice cu un indice octanic cât mai ridicat, deci bogate în aromatice și isoparafinice ». Industria s'a adresat laboratorului și posibilităților lui de sinteză.

Autorul ne arată mai departe eforturile industriei americane de petrol. Americanii obțin benzina de indice octanic 82 prin polimerizarea gazelor de sondă sau a gazelor rămase dela crakare. Cifra octanică este sporită până la 100 prin adăogarea de hidrocarburi aromatice sau isoparafinice, fabricate în instalații separate.

Pentru obținerea unor rezultate rapide, Americanii au pus la contribuție fabuloasele lor mijloace financiare și neseceatele lor avuții de materii prime.

D. M. Nițescu ne arată pe larg (aici calculele sale și informația pe care o aduce sunt nu numai interesante, dar și edificatoare) pentru ce la noi în țară, cel puțin deocamdată, procedeul obținerii de benzine octanice din gazele de sondă este sortit unor rezultate cu totul satisfăcătoare și peste măsură de costisitoare.

Intre condițiunile de lucru ale Americanilor și condițiunile noastre de lucru nu se poate face o asemănare, nici sub raportul mijloacelor financiare, nici sub raportul materiei prime și nici sub acela al instalațiilor.

Analizele de gaze pe care le găsim în anexa cărții precum și calculele pe care le face d. M. Nițescu, așezându-se în ipotezele cele mai favorabile procedului de fabricare a benzinelor octanice din gaze, ne probează până la evidență greutățile, dacă nu imposibilitatea, de încetățenire a unui asemenea procedeu.

Autorul ne arată însă că problema benzinelor octanice în țară poate căpăta o soluție justă și conformă cu împrejurările dela noi, prin intermediul unui procedeu termic și utilizarea unei fracțiuni de petrol, de valoare comercială mediocră.

Procedeul acesta consistă într'o crakare și polimerizare dispuse succesiv și selectiv.

Rezultatele obținute și verificate la o scară semi-industrială îndreptățesc în întregime rândurile cu care încheie d. M. Nițescu expunerea sa asupra Benzinelor Octanice.

« In fața acestor perspective, nu știu dacă nu merită să se examineze această problemă cu atenție și într'un cadru de pură și sinceră obiectivitate ».

AL. MIRONESCU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

Printre faptele care — așezate pe muchia legăturilor culturale dintre Franța și țara noastră — trebuiesc amintite în cadrul acestei cronici, ni se impune azi, în primul rând, comemorarea lui Nicolae Vaschide, ale cărui lucrări l-au așezat în rândul celor mai frumoase minți pe care România le-a dat științei franceze.

Nicolae Vaschide s'a născut la 6 Decembrie 1874, la Buzău. După ce urmează cursurile liceale la Buzău și București, apoi Facultatea de litere și filosofie din București, el pleacă la Paris în 1894, unde începe să lucreze în laboratorul lui Binet. Iși ia licența în științe, urmărind totodată cursurile Facultății de Medicină, în special interesat de domeniul patologiei mintale. La

Salpêtrière, la Bicêtre și la Villejuif, audiază pe maeștrii neurologiei și psihiatriei franceze, un Déjerinne, un Pierre-Marie, un Toulouse.

Roadele acestor studii solide și complete încep să se vadă curând, în publicațiile remarcabile pe care le dă la iveală. În colaborare cu d-rul Toulouse, Vaschide publică « La technique expérimentale »; cu Binet începe publicarea unui « Index bibliographique »; cu Henri Piéron — care am văzut cum îi păstrează și astăzi amintirea în laboratorul său dela « Collège de France » — publică « La psychologie du rêve », în 1902. În același timp el face și numeroase comunicări la Academia de Științe, al cărei membru fusese ales, și alte lucrări asupra « Halucinațiilor telepatice », « Psihologia delirului », « Patologiei atenției », « Psihologia mâinii », dintre care mai multe au apărut postum, prin îngrijirea soției sale.

Dar munca aceasta intensă și neîntreruptă îi sdruncină sănătatea și o afecțiune pulmonară îl răpește științei, la 13 Octomvrie 1907, în vârstă abia de 33 ani. Scurta lui existență, cu totul dedicată științei, i-a îngăduit totuși să-și înscrie numele printre cei mai originali cercetători din domeniul psihologiei patologice. Studiile sale asupea visului, în special, sunt de o nouitate și de o pătrundere analitică ce nu suferă comparația cu teoriile asupra visului care au făcut gloria lui Freud.

Pe nedrept uitat astăzi de reprezentanții filosofiei noastre, acest autentic filosof care a onorat și patria sa și țara de adopțiune care i-a fost Franța, merită — la treizeci de ani dela moarte — un cuvânt de pioasă recunoaștere a meritelor sale.

* * *

În cronică trecută am amintit de un spectacol dat în cadrul Expoziției din Paris și consacrat reprezentării piesei « Ubu enchainé » de Alfred Jarry. Această reactualizare a lui « père Ubu » a coincident cu împlinirea a 30 de ani de când, la 1 Noemvrie 1907, a murit Alfred Jarry. E un prilej să consacram câteva rânduri uneia dintre cele mai curioase figuri ale bohemei parisiene dela sfârșitul secolului trecut.

Născut la 8 Septemvrie 1873, *Alfred Jarry* făcuse studii solide și atingea aproape în unele direcții, erudiția. Dacă și-ar fi disciplinat talentul, ar fi putut fi un « mare » scriitor. A preferat să-și scrie în parte și să-și trăiască integral pornirile unui temperament desordonat și fantezist. Și, în locul unei « opere », a lăsat în istoria literaturii franceze doar o « figură », pe Ubu.

Colaborator la numeroase reviste — și mai ales la « Mercure de France », unde îl întâmpinase protecția prietenească a lui Rachilde și a lui Alfred Valette — vom aminti, dintre lucrările lui

destul de numeroase, romanul « Le surmâle », opera atât de curioasă intitulată « Gestes et opinions du docteur Faustroll, pataphysicien », și mai ales cele două piese de teatru « Ubu roi » și « Ubu enchainé ».

Premiera lui « Ubu roi », la teatrul « Oeuvre », a prilejuit un memorabil scandal, un fel de « bătălie a lui Hernani » în care romanticii ar fi fost înlocuiți cu trupe simboliste. Dela o zi la alta, vâlva aceasta ar fi putut dărui celebritatea unui autor care ar fi fost câtuși de puțin capabil să speculeze snobismul câtorva și curiozitatea prostească a celor mulți. Dar Jarry era prea demn și prea leneș ca să se coboare și să se ostenească în asemenea speculație. Așa cum își cheltuise, în capricii și pasiuni, moștenirea părintească, el lăsa să se risipească și începutul de glorie care îl transformase în « autorul lui Ubu ». Cu riscul de a coborî cu încetul treptele celei mai negre mizerii, el preferă să își trăiască zi de zi fantezia și impulsivitatea afectând, în desfășurarea unei vieți de boem absolut, un cinism care i-a creat o legendă de extravagantă probabil mai presus de realitate. Fanfaronadă de această trebue să fi fost, când declara că bea în fiecare seară un pahar cu amestec de absint, oțet și cerneală! Dacă Apollinaire, care afirmă realitatea acestui obicei, s'a lăsat înșelat de o « butadă », rămân însă alte zeci de trăsături ale originalității sale, de n'ar fi decăt felul său de a vorbi despre el însuși fie la persoana a treia « Jarry vrea... » « Jarry zice... » sau la plural « Noi credem, madame... », în care lungua silabele cu afectare silabele « ma-da-me... » Câtă « poză » literară intra în acest fel de a fi, e inutil să cercetăm, căci și această introducere a livrescului în viață este o dată necesară a « vieții de boem ». De aceea mi se pare justă caracterizarea lui Apollinaire: « *Jarry a fost om de litere ca nimeni altul. Cele mai mărunte fapte, copilăriile sale, totul a fost literatură... Nu există termen care să poată fi aplicat acestei veselii particulare, în care lirismul devine satiră, în care satira ce se exercită asupra realității își depășește atât de mult obiectul încât îl distruge și se ridică atât de sus încât poezia abia o atinge, în timp ce trivalitatea... printr'un fenomen de neconceput, devine aici necesară. Aceste orgii, ale inteligenței, la care sentimentele nu iau parte, numai Renașterea le-a îngăduit, și Jarry, printr'o minune, a fost cel din urmă dintre acești sublimi destrăbălați...* »

Din paradoxala existență a lui Jarry, o creațiune se desprinde însă, și rămâne: Ubu. Reprezentată la 10 Decembrie 1896, sub direcția lui Lugné-Poe și cu Gémier în rolul principal, satira aceasta, — în mijlocul căreia « tatăl Ubu » crea un tip nou în literatură, un fel de tiran ridicol, laș, crud și avar, dar în același timp un filosof de o rabelaisiană umanitate, — subliniază toate darurile de umorist ale lui Jarry. Sub privirea lui incisivă, lumea

se descompune și, din piesele ei, Jarry recompune o lume nouă, o lume a lui, ca un « puzzle » de geniu.

Puterea unei asemenea creațiuni te face să regreti și mai mult că omul care a realizat-o a murit la 34 de ani, fără să fi trecut dincolo de geniuul boem, spre disciplina creatoare.

* * *

Coincidență plină de sens, astfel ne apare, a doua zi după împlinirea a treizeci de ani dela tragicul sfârșit al lui Jarry, alegerea lui *Francis Carco* la Academia Goncourt.

Prin acest act de perpetuare, cei nouă care mai rămăseseră au îndeplinit desigur gândul fondatorului lor care, după cum spunea Ajalbert, a vrut « să cheme în Academia sa oameni, talente a căror independență, a căror îndrăzneală ar putea să sperie instituția oficială a lui Richelieu, așa cum au fost Veuillot și Vallès, Flaubert și Barbey d'Aureville, etc. »... Carco este, desigur, un talent independent și îndrăzneț, cel puțin în ochii celor patruzeci. Tinerețea lui s'a petrecut pe aceleași meleaguri — « de Montmartre au Quartier latin », — și în același mediu din care plecase spre altă lume Jarry. Din această conviețuire cu boema, Carco și-a luat stilul. Din lumea aceasta și-a cules personajele. Dar pe el însuși, autorul lui « *Jésus la Caille* », a știut să se rupă din această lume. S'a disciplinat și a creat. Cele peste treizeci de volume ale sale, între care sunt cel puțin două capodopere, stau mărturie. Dar cel care putea acum să-și scrie « *Memoriile din altă viață* », nu a uitat pe cei care îi fuseseră tovarăși acolo. Utrillo, Vlaminck, Modigliani, blestemații din aceeași familie cu Jarry, i-au rămas frați și lui Carco. De aceea e semnificativă alegerea lui Carco, tocmai în preajma comemorării lui Jarry.

ION I. CANTACUZINO

REVISTA REVISTELOR

STREINE

NOUVELLE REVUE FRANÇAISE

Anul 25 — Nr. 289 — 1 Octomvrie 1937

Prefațând câteva capitole inedite din jurnalul lui Charles-Louis Philippe, d. Jean Giraudoux publică un adevărat pamflet împotriva literaturii franceze, pe care o acuză de artificialitate și căreia îi reproșează mai ales lipsa de contact direct cu viața, cu suferința, cu marile clase populare.

Un asemenea rechizitoriu ne surprinde, când vine din partea unui scriitor de stilul lui Giraudoux, ca să nu spunem de « maniera » lui — căci nimic nu ni se pare în actuala literatură franceză mai artificios și mai « manierat » decât scrisul plin de strălucire al acestui autor.

Dar paginile semnate în R. F. R. constituie un adevărat document literar, și prin atitudinea critică pe care o exprimă, și prin termenii categorici, uneori excesivi, pe care îi întrebuițează. Câteva fragmente vor fi edificatoare:

« Oricare ar fi puterea impulsivii ce-l determină pe un Francez să scrie, ea ajunge, după primul cuvânt scris, nu la o operă de scriitor, ci la una de literat. Astfel încât, dela trubaduri până la suprarealiști, repertoriul literaturii noastre este cel mai complet concurs general de elocvență, de fineță și de logică, care s'a dat vre-odată între oameni, și cel mai palpitant, dar, ca în toate concursurile generale și ca în toate exercițiile școlare, concursul acesta se dă pe subiecte fixate dinainte cu veacuri și neavând nici o legătură cu umanitatea contemporană. Când nu avem un « tournoi » de înalte jocuri sufletești, expresiunea este înlocuită cu considerația. Există în literatura noastră considerații asupra mizeriei, dar nici o expresie a mizeriei, și același lucru se întâmplă pentru nevoile, chemările și suferințele primitive.

« O literatură care prezintă în prima linie, drept scriitor damnat pe Victor Hugo, drept delegat al nefericirii pe Chateaubriand, drept expresie a durerilor bătrâneții stanțele lui Corneille către marchiză, o astfel de literatură nu poate aparține decât unei limbi prevenite, în care indicațiile și geniul și grăunțele operei sunt totul, iar amploarea și amărăciunea sunetelor nimic, revolta nimic, bucuria naturală nimic; literatura unei caste în care respectul uman, pruderia și controlul impus imaginației și vieții fac ca viciile iremediabile să nu poată fi exprimate decât prin metaforă sau prin antiteză cu virtuțile supreme; și, într'adevăr, cel care ne dă gustul damnațiunii este sfântul

Pascal, cel care ne dă gustul desordinii sufletești este înțeleptul Racine. În fapt, distincțiunea stabilită la noi între clasici și romantici este absolut factice — toată literatura franceză este clasică, în sensul că aparține unei anumite clase, care din fericire este clasa regală. Ea nu se adresează decât regelui și acestui model de mic prinț, crescut cu Fénelon și Augustin Thierry, acest mic prinț care este micul colegian francez. Confiscarea limbajului de profesorii lui a fost atât de totală, încât sub cuvintele lor mai mult sau mai puțin juste, nu mai e decât tăcerea, iar în afară de onomatopee, poporul francez nu mai are strigăte.

« Consecințele acestei acaparări a expresiei de casta burgheză merg destul de departe. Prin faptul că un literator este la noi un profesionist al gustului și al dialecticii, îi va lipsi aproape totdeauna darul prevederii, ba chiar al simultaneității în raport cu evenimentele vieții și ale inimii. Cu cât un scriitor este mai mare, cu atât prevede mai puțin... Victor Hugo n'a prevăzut — și încă rămâne de văzut până la ce punct — decât Revoluția Franceză, iar camarazii săi de profetism n'au prevăzut decât Evul Mediu. Literatura franceză este o literatură de rumegare, adică o literatură euforică. Mariile ei momente sunt domniile sau întreprinderile stabile și reușite. Marii săi scriitori apar în epocile în care apar și marii tapiseri... Dimpotrivă, față de tot ce este nefericire, ciumă, război, revoluție, această literatură în surpriza și desorientarea sa, nu găsește altceva de spus decât elocvența...

«...Nici o simultaneitate cu natura, cu războiul, cu zguduirea inimii umane sau a scoarței pământești... și nici o simultaneitate cu durerea, cu soarele bătrân de milioane de ani...

« În lumina aceasta, e ușor să-i dăm realismului, în literatura noastră, partea ce i se cuvine. Dacă numim realism faptul de a exprima realitatea, se poate spune că scriitorul francez are cu atât mai multe șanse de a atinge această realitate, cu cât se îndepărtează de clasele populare, de sentimentele populare sau de natura strictă. Prin formația și caracterul exclusiv al confrății sale, el este tot atât de calificat să întâlnească realitatea poporului, pe cât este de calificat un seminarist dela Saint-Sulpice să-l întâlnească pe zeul Pan. Ori de câte ori epoca este dublă sau turbure, ori de câte ori anarhia și revoluția ne strecoară în arterele națiunii, literatura noastră nu e reală, decât în măsura în care exprimă nu aceste mișcări, ci reacțiunile ordinii și pe ale individului burghez față de ele. Dar fie că e vorba de țăraniul lui Balzac, fie că e vorba de muncitorii lui Vallès, adevărul nu este atins decât până la hotarul netrecut dintre « lumea bună » și sufletul țărănesc și muncitoresc. Romanele realiștilor și populiștilor noștri, când descriu un zidar sau un plugar, nu sunt decât grosolane copii, pentru uzul burghezului... Fie că e Zola, fie că e Céline, talentul lor, mare sau mic, se bălbaie dincolo de arendaș și de reangajat, pentru a deveni de o plată imaginație în fața picioarelor desculțe ale unei fetițe de țaran sau de măcelar...

«...Omul pe care îl studiază scriitorul francez este... o ființă terminată, care și-a trecut examenele și licențele, și-a terminat evoluția, o ființă sustrasă dela orice confesiune și dela orice epopee, și încurcată de nostalgiile trecutului și ale viitorului.

• In ceea ce privește această ființă . . . căreia credința și rațiunea îi dau același câmp, fie că este erou, fie că este scriitor, fie că se numește principesa de Clèves sau Descartes, Julien Sorel sau Marcel Proust, cavalerul de Méré sau Candide, literatura franceză este adevărată, reală și singura adevărată, singura reală . . . Necunoașterea actualiei vieții umane nu numai că nu o compromite, dar îi este indispensabilă pentru cunoașterea teoretică și perfectă a umanității. Există o ignoranță a cărei consecință este eternitatea, iar ignoranța sistematic întreținută a geniului nostru nu cunoaște altfel de eternitate. Ceea ce literatura franceză presupune mai puțin este sfârșitul lumii, fără doar dacă n'ar fi nașterea lumii.

• Fiu al unei țări fără profeți, orb pentru toate tăcerile, dar înzestrat cu cel mai sonor timpan pentru ceea ce este inima, vinele și arterele adevăratului aur, adică ale omului inexistent, scriitorul francez, chiar dacă e fiu de țărani, chiar dacă nu vorbește decât de cei simpli, de îndată ce ia condeiul în mână, îi abandonează și îi trădează, cel puțin în măsura în care astronomul, când se urcă în lună, își trădează grădina, câinii, familia. Orice scriitor francez, cu excepția lui Charles-Louis Philippe. •

Anul 26 — Nr. 290 — 1 Noemvrie 1937

D. André Siegfried se întreabă dacă este posibilă o geografie a opiniei publice. A căuta legăturile dintre opinia politică și mediul geografic, — sol, climă, structură socială, — înseamnă a adânci cunoștințele noastre în ce privește poporul francez. Această cercetare depășește însă domeniul geografiei electorale și ține de geografia umană. D. André Siegfried face două observații pe care i le-au sugerat practica electorală. Prima: atitudinea politică a alegătorilor este în funcție de repartitia geografică, fiecare partid, fiecare temperament politic având un domeniu propriu care, în general, este stabil și se pot distinge regiuni politice după cum sunt regiuni geologice sau economice, și climate politice, după cum sunt și climate naturale. A doua observație: manifestările electorale ale opiniei publice, cu toate aparențele înșelătoare, au o ciudată continuitate, și cu condiția de a compara lucruri cu adevărat comparabile între ele și de a ne libera de epitete totdeauna variabile, ne putem da seama limpede că, dela 1876 și chiar dela 1849, aceleași departamente, aceleași cantoane sau, dacă e vorba să se adopte un limbaj geografic, aceleași ținuturi, rămân orientate, de-a-lungul generațiilor, în sensul aceluiași curente sau înșepenite în imobilitatea aceluiași rezistențe. Autorul conchide că această continuitate rezidă mai puțin în programe sau în partide decât în temperamentul politic al populației. Repartitia geografică a opiniei publice cât și felul de a se comporta al unei unități politice regionale sunt și ele susceptibile de a forma obiectul unei previziuni, depășind astfel observația simplă, pentru a ajunge obiect de cercetare științifică. Practicienii politicii nu ignorează acest fapt și pronosticurile lor electorale ating câteodată o precizie uimitoare, întemeiată pe cunoașterea precisă a mediului.

E S P R I T

Anul 6 — Nr. 61 — 1 Octombrie 1937

Număr dedicat în întregime Elveției, problemelor elvețiene de ordin politic, spiritual, economic. Mult material informativ, studii critice excelente, un tablou viu și divers al unei țări care se dovedește a fi foarte puțin cunoscută.

Grupul elvețian al revistei « Esprit » găsește în țara lui un mediu excelent pentru ideile acestei mișcări « personaliste », preocupată în chip atât de dramatic de problema libertății.

Remarcabilă scrisoarea d-lui C. F. Ramuz, din fruntea sumarului.

« Unitatea Elveției să nu rezulte oare decât din anumite « lipsuri », din anumite goluri, în regiunile înalte ale sentimentului și ale gândirii? Elveția să fie oare neutră nu numai politiceste, ci — dacă se poate spune — neutră fiziologic, cu toate consecințele ce se pot bănuși ?

« Elveția e o țară curată și o țară de ordine, dar cine nu-și dă seama că predominarea acestor factori la un popor înseamnă, înainte de orice, grija de buna lui stare, o căutare a confortului, capabile să îndepărteze de el preocupările spirituale, ce ar putea să-i turbure viața cotidiană? Sau poate absența acestor preocupări îi permite să se ocupe fără abateri de perfecționarea vieții materiale. Trebuie să o spunem: « Elvețienii » (dacă acest cuvânt are vre-un sens, căci vreau să desemnez prin el totalitatea indivizilor ce aparțin politiceste Elveției) sunt fără îndoială curăței, îngrijiți, conștiincioși, dar sunt, în același timp, meschini. Sunt activi, dar numai în interiorul teritoriului lor; se retrag în ei înșiși din grijă pentru profesia lor liniște. Nu se poate spune oare că au sacrificat acestei liniști... tot ceea ce face prestigiul altor popoare. Bogați jos, săraci sus, « Elvețienii » (dacă există) sunt niște oameni de treabă, care nu se ocupă de altul, numai pentru a evita ca altul să se ocupe de ei. Dar nu e nevoie să lărgim prea mult semnificația acestor cuvinte, pentru a vedea unde ne duc ele, ci la ce curioasă restricțiune a propriei sale vieți îl condamnă pe un popor acest refuz de a participa, măcar în mod emotiv, la drama universală. Astfel se pierde simțul tragicului și în același timp al măreției. Dar cine nu vede că, în același timp, devenim foarte capabili, eminent și duros de capabili să excelăm în ceea ce este mijlociu, să fim grijulii în orice și minuțioși în orice, adică de a excela în tot ce nu cere decât atenție și griji. »

« ...Unde este unitatea noastră? care este unitatea noastră? ce națiuni active avem noi de a fi împreună? Căci, încă o dată, se văd foarte bine rațiunile pasive, care sunt de exemplu grija apărării teritoriale, sprijinul pe care și-l acordă reciproc douăzeci și două de mii republici asociate în acest scop; grija apărării militare și de asemenea grija apărării politice, de vreme ce există o constituție comună diverselor patrii ce constituie Elveția; dar toate acestea sunt rațiuni negative; sunt ele de ajuns sau vor fi ele de ajuns? Cu atât mai mult cu cât nu e de loc sigur că un război apropiat va găsi unite republicele noastre și uniți pe concetățenii noștri, acum când războaiele tind din ce în ce mai mult să devină ideologice (sau religioase) și e foarte probabil că națiunile se vor lupta în viitor în numele și pentru apărarea unei idei. Cali-

tățile « elvețiene » ce ni se acordă, vor rezista? Bunii ceasornicari ce suntem, pedagogii și hotelierii ce suntem, vor găsi voie în atenția, în silința, în disciplina ce o depune în exercițiul meseriei lor, rațiuni suficiente pentru a lupta împreună, și când spun a lupta, înțeleg a se apăia. Îmi plac foarte mult ceasornicarii, îmi plac ceva mai puțin pedagogii, și îmi plac și mai puțin hotelierii; nu recunosc prin aceasta mai puțin că sunt profesioniști utile; numai că, încă odată, oare « utilitatea » ajunge pentru a defini esența poporului elvețian? E dela sine înțeles că există tot felul de utilități, dar nu înțeleg să vorbim aici decât de cea mai de jos, aceea care se rezumă în noțiunea de profit.

De unde vine Elveția? încotro merge Elveția? ce vrea Elveția? »

« ... Elveția este mama fluviilor, Elveția este în același timp păstrătoarea piscurilor. În sfârșit, Elveția este prin excelență o țară de munți și de platurii înalte; o țară în întregime închisă și subdivizată, țara verticalei, cu toate consecințele pe care o astfel de topografie le antrenează și pe care nu poți presupune fără influență asupra caracterului locuitorilor săi.

« Li se atribuie într'adevăr acestora oarecare înfățișare comună, oarecare greutate, așa spune mai degrabă *gravitate* (în sens etimologic): și aceasta pentru că greutatea nu se simte decât de sus și la coboriș, căci pe pantă omul se mișcă altfel decât pe plan orizontal.

« Vedeți cât mă străduiesc să le găsesc Elvețienilor înrudiri naturale și, insist, fiziologice, căci sunt singurele în care cred eu; dar în același timp, văd limpede că chiar dacă aceste înrudiri există, ele rămân latente pe planul expresiei și al expresiei totale.

« Am avut noi oare vre-odată, de exemplu, sau vom avea vre-odată, să nu zicem un scriitor elvețian, dar un pictor elvețian? (Există poate Hodler, dar ar trebui să analizăm cu grijă cazul Hodler.

« Este oare posibil ca particularitățile noastre cantonale, care după mine sunt susceptibile de largi dezvoltări, să coincidă pe « plan federal » cum se zice la noi?

« *Homo Alpinus* constituie, dacă nu mă înșel, o specie aparte în clasificările etnologilor, ba chiar i se atribuie un craniu care nu-i aparține decât lui; *Homo Alpinus* se distinge în momentele de prietenie: se va distinge oare el vre-odată în literatură sau în artă? *Homo Alpinus* este el capabil numai de ingeniozitate, dar de imaginație și invenție, sau este predestinat să nu fie nici-odată altceva decât portar de hotel? »

REVUE DE PARIS

Anul 44 — Nr. 18 — 15 Septembrie 1937

Elveția e o țară fericită și poporul elvețian este un popor cuminte. D. René Payot arată în studiul ce publică în această revistă că nici hitlerismul, nici mișcarea frontului popular n'au avut repercusiuni adânci asupra vieții politice elvețiene; dacă succesul hitlerismului în Germania a exaltat o parte din tineretul elvețian, acțiunea acestuia a fost totdeauna foarte legală, iar ideile

pe care le susține n'au nici o influență asupra poporului plămădit de veacuri de libertate. Hitlerismul e inadapabil mentalității elvețiene, pe care o jignește prin atitudinea sa antireligioasă și o înspăimântă prin tendința sa de expansiune dincolo de granițele Germaniei. De teama intențiilor agresive ale Reichului al III-lea, șefii extremei stângi din Elveția germană au acceptat principiul apărării naționale pe care-l respingeau încă din 1917 și, cu riscul de stărni nedumerirea partizanilor lor prin această schimbare la față, au votat creditele masive necesitate de reorganizarea armatei. Spectacolul hitlerismului a dat Elveției germane un sentiment mai acut al independenței ei și a întărit legătura multor cercuri de interese și medii sociale cu un regim care, cu toate imperfecțiunile sale, asigură cetățeanului elvețian un maximum de libertăți.

Dacă Elveția germană, ca o reacțiune împotriva hitlerismului, a redobândit o credință mai clară a valorii tradițiilor elvețice, și Elveția franceză a urmat o evoluție analoagă, sub acțiunea unor cauze deosebite însă, dintre care cea mai importantă a fost regimul socialist pe care cantonul Geneva a avut să-l suporte timp de 3 ani. Victoria electorală a partidelor de ordine, care a pus capăt experienței dezastruoase socialiste a d-lui Léon Nicolle, a avut repercusiuni imediate în cantonul Vaud, la Lausanne și la Vevey, astfel încât se poate afirma că partidul socialist și-a pierdut, într'adevăr, puterea sa de atracție. Simpatiile pe care leaderii socialiști genevezi le manifestau Internaționalei a III-a indispuneau mai ales pe sindicaliști. În 1936, Uniunea sindicală elvețiană votează o rezoluție prin care refuză să ia în considerație crearea unui front unic cu comuniștii sau orice altă formă de colaborare cu ei. Leaderul socialist Charles Schurch militează împotriva unei acțiuni comune cu comuniștii: «Acel ce se face apărătorul drepturilor publice ca să le suprimă când va fi la putere, acel care combate dictatura ca să o practice la rândul său nu merită nici o încredere».

În urma incidentelor dela Chaux-de-Fonds, când doctorul Bourquin, șeful partidelor de dreapta, îmbrâncit de comuniști la ieșirea unei întruniri, sucombă din cauza unei crize de inimă, se ivește o mișcare puternică cu tendința de a cere votarea unei legi care să interzică toate organizațiile comuniste. Consiliul de Stat depune un proiect în acest sens, și, pe cale de referendum, poporul e chemat să se pronunțe pentru întâia oară asupra comunismului. La 25 Aprilie 1936, prin 17.401 de voturi contra 8.469, cantonul Neufchâtel pune comunismul în afară de lege.

În realitate, cantoanele romande, la început Neufchâtel, apoi Geneva și Vaud, nu admit ca partidele să fie înfeudate unor puteri străine și să ajungă simpli agenți de execuție ai politicii unui Stat străin. Supunerea partidului comunist la ordinea Moscovei jignește la Elvețieni sentimentul de demnitate națională. La 13 Iunie 1937, cu o majoritate de 16.000 de voturi, cantonul Geneva votează o lege prin care interzice organizațiile politice afiliate Internaționalei a III-a, autorizând guvernul să dizolve toate organizațiile care depind de străinătate și a căror activitate poate fi considerată primejdioasă Statului și ordinii publice. Grație înțelegerii partidelor de ordine, primejdia

comunistă poate fi astfel combătută cu eficacitate în Elveția. « Înțelegerea și cooperarea tuturor cetățenilor dornici de a salva independența țării și securitatea ei internă și, în același timp, hotărâți să soluționeze problemele economice și sociale fără ajutorul rețetelor socialiste, acestea sunt caracteristicile mișcării naționale care, încă din luna Decembrie, a ajuns la putere la Geneva, se afirmă și în celelalte cantoane romande și tinde să izbândească și în Elveția germană. »

Anul 44 — Nr. 19 — 1 Octombrie 1937

În ce stadiu a ajuns mișcarea muncitorească în Statele-Unite, ca o consecință a efectelor experienței lui Roosevelt? D. de Roussy de Sales amintește că înainte să se fi produs criza din 1929, cu toate că se întemeia pe principiul sufragiului universal, legea numărului, democrația americană era de fapt un guvernământ oligarhic. Minorități bine și solid organizate, — trusturi, corporații, carteluri financiare și industriale, — exercitau puterea, fie direct, veghiând ca guvernul să le fie favorabil, — fie indirect, prin presiunea morală a claselor mijlocii, satisfăcute de o stare de lucruri, care corespundea din punct de vedere moral și material cu idealul pe care ele și-l făceau din americanism. Aceste clase mijlocii, mica burghezie americană, este reprezentată printr'un *standard of living* care variază între 2.500 și 6.000 dolari pe an. Sub ele se găseau clasele muncitorești, iar de-asupra lor, clasele bogate și înstărite.

Înainte de « depresiune », această mică burghezie domina țara din punct de vedere ideologic și moral, fixând latitudinile spiritului și ale moravurilor, menținând dogma americanismului, credința înrădăcinată într'un viitor infinit mai bun. Această clasă făcuse din îmbogățire scopul suprem al vieții. În ochii ei, democrația era un sistem care îngăduia fiecărui individ o ascensiune fără margini spre putere și o mașină de triat valorile umane. Însă catastrofa economică din 1929 și acțiunea președintelui Roosevelt au făcut să apară posibilitatea ca noțiunea de « democrație », să redobândească sensul ei etimologic. Cu toate că dela înscăunarea Președintelui Roosevelt, Statele-Unite au funcționat sub regimul democrației în forma ei cea mai pură, problema ce se pune este de a ști dacă Americanii doresc ca această stare să devină permanentă, așa cum ar vrea d. Roosevelt, sau dacă preferă să se întoarcă la regimul democrației dirijate, așa cum a funcționat totdeauna în timpuri normale.

Actualmente, reacțiunea împotriva filosofiei *New Dealului* se traduce prin întărirea încrederii claselor mijlocii în ele însele și în ideologia pe care ele o reprezintă. Mitul unei societăți fără clase este profund ancorat în inima fiecărui american. Clasa muncitorească americană oferă acum o imagine de abia ceva mai coerentă decât acum zece ani. Din cele 20—30 de milioane de indivizi care o reprezintă, de-abia un sfert poate fi considerat « conștienți » și organizați. Mișcarea muncitorească americană nu e condusă de un organism unic, conducătorii ei se războiesc între ei și se acuză reci-

proc că au trădat cauza pe care sunt însărcinați să o apere. Leaderul muncitoresc cel mai cu vază e John Lewis.

« In ce privește fizicul, John Llewelyn Lewis nu intră în nici una din categoriile, de altminteri puțin numeroase, care alcătuiesc gama « tipurilor americane ». Gal de origină, capul său amintește în același timp acela al lui Lloyd George, al lui Danton și al lui Beethoven. Corpulent, masiv, are un aspect înspăimântător pe care adversarii săi îl acuză că-l cultiva înadins. Părul său negru care începe să albească se ridică ca un mărăciniș pe o față extrem de palidă care ar fi de o urâtenie normală, dacă nu ar fi privirea intensă și magnifică a ochilor săi apărați de o pereche de sprâncene negre ca cărbunele, stufoase ca niște mustăți de jandarm, și care parcă au fost împrumutate — din greșală — dela un peruchier de teatru. Are aerul unui trădător de melo-dramă mai ales când, cu pălăria de fetru cu margini largi și înfășurat într'o pelerină, se lasă fotografiat într'o atitudine de meditație sumbră.

« Legenda vrea ca Lewis, fiul unui minier sărac, să-și fi făcut singur educația. De fapt, cunoaște bine pe Shakespeare și Biblia și i se întâmplă adesea să se exprime într'o limbă arhaică foarte ciudată. E un orator puternic, ale cărui efecte surprinzătoare nu sunt niciodată vulgare, cu toate că pline de imagini, combinație rară la oratorii americani care știu adesea să fie pitorești, însă rareori fini ».

In ce privește ideile sale, rezumate în principiile Comitetului de organizare industrială, ele tind la unitatea în organizarea clasei muncitorești, pentru a permite muncitorilor americani să se bucure de folosul muncii lor și să ia parte la guvernarea țării lor. « N'avem nici un scop politic, a declarat John Lewis, în sensul că puțin ne pasă dacă muncitorii ar fi republicani, democrați, socialiști sau comuniști sau mai știu eu ce; dar e evident că subprodusul acestei mișcări va fi dezvoltarea conștiinței politice a muncitorilor. E vorba de a întemeia în America, democrația industrială ». John Lewis e de acord cu democrația americană, dar vrea ca masele muncitorești să joace în această democrație un rol proporțional cu puterea lor. Teoria sa concordă mai de grabă cu aceea a d-lui Roosevelt, decât cu aceea a socialiștilor sau a comuniștilor. Luptă pentru recunoașterea contractelor colective, însă în unicul său profit, uniunile afiliate Comitetului de organizație industrială urmând a avea dreptul de a vorbi în numele tuturor muncitorilor. La un moment dat, popularitatea lui John Lewis era atât de mare, în cât se vorbea de candidatura lui la președinția Uniunii în 1940, în fruntea unui partid travailist. De curând s'a produs însă un reviriment în opinia publică.

Independent de răcirea relațiilor dintre Președintele Roosevelt și John Lewis, acest reviriment pare că s'ar datori următoarelor cauze: cristalizarea reacțiunii burgheze; persistența turburărilor după semnarea acordurilor între patroni și lucrători, ceea ce dovedește slăbiciunea lui John Lewis; în sfârșit, înfrângerea suferită de Comitetul de organizare industrială în grevele din industria oțelului.

D. Henri Marron scrie un articol interesant despre săpăturile dela Herculani, care au fost reluate încă acum 10 ani și sunt astăzi foarte înaintate.

Dacă se analizează inventarul bogățiilor scoase din pământ de pe săpăturile mai vechi, se constată că elementele lor esențiale provin mai puțin din explorarea orașului însuși, cât din aceea a unei ville mari situate la periferia dinspre apus. Din biblioteca acesteia provin toți *papyrii*; sub porticul peristilului ei au fost găsite toate capodoperele care fac mândria sălei de bronzuri a muzeului din Neapole. Această vilă este încă îngropată sub îndoitul acoperiș al mocirlei solidificate din anul 79 și al lavei din 1631. Descifrarea *papyrilor* carbonizați a dus la concluzia că printre ei nu se găsește nici Horațiu, nici Virgiliu, nici Tit-Liviu, această bibliotecă fiind aproape exclusiv alcătuită din lucrări filosofice grecești, aproape toate cu caracter epicurian, în care domină lucrările unui obscur adept al sectei, contemporan cu Ciceron: Philodem din Gardara. Se crede că aceasta este însăși biblioteca lui Philodem. Vila în chestiune ar fi aparținut unui mare senior roman, unui mecena care ar fi adăpostit pe filosof în casa sa, care a ajuns cu timpul sediul școlii.

Anul 44 — Nr. 20 — 15 Octomvrie 1937

D. Henri Neuville pune întrebarea dacă rasa e o realitate, și ajunge la concluzia că noțiunea de rasă trebuie clasată în preistorie. Dintre toate marile probleme care țin de știința socială, problema rasei este cum nu se poate mai actuală, dat fiind că repercusiunile ei influențează viața colectivă a umanității. De pildă, în Germania, chestiunea rasială ajunge un motiv, în aparență localizat, de persecuții, însoțite de o punere în scenă medievală, care poate aminti originea religioasă a conflictului înfățișat astăzi sub aspect rasial. O literatură cu aparență științifică a fost promovată pentru a legitima concepțiile astfel invocate.

Or, însuși termenul rasă n'are nici o precizie, în ce privește umanitatea. Etimologia sa este enigmatică pentru filologii cei mai bine informați, iar în limba franceză este introdus recent, de vreme ce nu se întrebuițează decât începând din veacul al XV-lea, aparținând și atunci numai vocabularului creșterii animalelor și celui veneric. Buffon scria « rasă feminină și rasă masculină » pentru a caracteriza diferențele sexuale, sintetizându-le, și adăoga că « toate rasele nu sunt decât același om ». Se pare că, cel dintâi Kant s'a străduit să precizeze o concepție antropologică a rasei. Însă nimeni până în timpurile noastre n'a putut introduce această precizie în vocabularul științei care se ocupă cu omul. Pornind dela perioada preliminară a rasiologiei care poate fi considerată că a debutat în epoca lui Buffon și și-a atins apogeul, mult mai târziu, cu școala lui Broca, d. Henri Neuville este de părere că după nenumărate variații, ea a ajuns să distingă nu numai o mare familie umană, cum ne învață Biblia, ci mai multe grupuri. Linné susținea că ar fi patru grupuri: Albi, Galbenii, Negrii și Roșii. Progresul cunoașterii tipurilor umane a dus, în veacul al XIX-lea, la o diviziune mai complexă, iar clasificarea care, în acest sens, a avut mai mult succes, a fost făcută de Agassiz, pentru care omul a apărut în diferite centre de creație, având fiecare umanitatea sa proprie cu o întreagă faună și floră și ele, la rândul lor, speciale.

Însăși definiția rasei rămâne pe primul plan al tuturor discuțiilor etnologice. În sânul lui Royal Anthropological Institute, s'a numit o comisie cu scopul eventual de a studia relațiile dintre caracterele fizice și dispozițiile psihice. Iar lucrările preliminare ale antropologilor și biologilor englezi au fost consacrate definiției rasei, majoritatea optând pentru următoarea formulă: « O rasă e compusă din unul sau mai multe grupuri de indivizi cu descendența lor, încrucișându-se toți între ei și posedând în comun un anumit număr de caractere ereditare care-i disting de alte grupuri... ». Alții s'au pronunțat mai scurt, astfel: « Prin rasă se înțelege un grup biologic care posedă în comun un anumit număr de caractere ereditare care îl deosebesc de alte grupuri și prin care se deosebește și descendența sa, atât timp cât acest grup continuă să rămâie izolat ». D. H. Neuville subliniază că endogamia continuă, care este baza acestor două definiții, este aproape totdeauna iluzorie. « Este permis de a conchide cel puțin, că rezultatul acestei strădării nu este de natură să consolideze nici o concepție rasistă, nici să furnizeze bazele unui tablou după care elementele distinctive și precise ar putea fi recunoscute în actuala confuzie etnică ».

Se știe că anumite caractere ancestrale considerate dispărute pot reapare după multe generații. Astfel se spune că trăsăturile lui Socrate, Darwin și Tolstoi, conservate prin documente irecuzabile, amintesc acelea ale Australianilor, care, la rândul lor, se apropie de acelea ale celei mai vechi umanități cunoscute. Emile Bayard raportează că Frémiet, când a vrut să reconstituască pentru lucrarea sa *Homme de l'âge de la pierre*, un individ din această epocă îndepărtată, a ținut să se documenteze exact, studiind mai întâi la *Muséum* un craniu din acea epocă. Ținându-se strict de structura osoasă, Frémiet a studiat-o în lumina științei anatomice, care e o știință reală, și a experiențe sale de artist care îi îngăduiau o reconstituire fără greșeli grave. Astfel un cap foarte asemănător cu craniul lui Alphonse Daudet a fost rezultatul acestei reconstituiri...

D. H. Neuville conchide deci că noțiunea de rasă trebuie clasată în preistorie. Teza sa este că grupările în prezența cărora ne găsim actualmente sunt *popoare*, grupate în *națiuni* la întâmplarea evenimentelor, și neavând nimic comun cu cursul faptelor naturale. Nici aceste națiuni, nici aceste popoare nu au aproape nimic rasial în caracterele lor speciale, mai ales artificiale, care să permită să fie deosebite mai mult sau mai puțin unele de altele. În condițiile prezente, asistăm la formarea temporară a unor *tipuri* naționale, locale, provinciale, familiale, sau a unor tipuri sociale sau profesionale, net artificiale. A căuta în acestea un element rasial, înseamnă a deplasa problema care, în domeniul uman, se prezintă cu totul altfel decât în zoologie sau în zootehnie.

D. Marcel Tiébaud consacră un studiu lui Paul de Saint-Victor care a exercitat o mare influență asupra epocii sale, dar a cărui operă nu a rezistat timpului.

Sub titlul «Dela congresul din Nürenberg la discursurile din Berlin», d. Fernand de Brinon publică date interesante asupra «Zilei partidului național-socialist» din 1937

Anul 44 — Nr. 21 — 1 Noembrie 1937

D. Jean Fontenoy publică un articol asupra războiului din China în care descrie evenimentele care au dus dela revoluția din 1911 la conflictul care are loc astăzi între Peking și Sanghai, conflict între două temperamente chinezești, nervos și spontan, și acela japonez, rece, metodic și disciplinat. Autorul e de părere că ne îndrumăm spre un Extrem-Orient japonizat.

MERCURE DE FRANCE

Anul 48 — Nr. 945 — 1 Noembrie 1937

D. Robert de Souza publică un studiu despre Jules Laforgue și opera sa, cu ocazia aniversării cincantenarului poetului care, mai mult ca oricare altul, posedă simțul infinitului, și căruia nici până în prezent nu i s'a dat locul ce i se cuvine, în fruntea mișcării simboliste franceze.

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 107 — Volumul 41 — Nr. 4 — 15 Octombrie 1937

Sub titlul «Orizonturi austriace», d. Robert d'Harcourt publică pagini interesante asupra stării de pace armată care domnește între Austria și Germania, în ciuda actelor de cancelarie care pecetluiesc sfârșitul războiului, în timp, ce de fapt, războiul continuă. Rădăcina răului rezidă în faptul că guvernul Schuschnigg practică o politică dublă față de Berlin: o politică culturală și o politică pur și simplă. «Se proclamă tare necesitatea schimburilor artistice, intelectuale, sentimentale între două «popoare frați», dar cu același glas tare se anunță că fiecare înțelege să rămâie stăpân la el acasă. Anschluss moral, cât ați vrea; niciodată însă Anschluss politic». Aceasta e teza oficială, care nu e însă și aceea a «sufletelor simple», pe care o pantă firească le înclină spre Germania, căci există o logică sentimentală care nu urmează legile logicei guvernamentale.

Sub titlul înșelător de «Al 12-lea congres al cântăreților germani», a avut loc la Breslau o fraternizare sentimentală, care a fost o bună ocazie de propagandă pentru naștii austriaci. Apoi, a urmat admiterea lui «Mein Kampf» în Austria. Intreaga istorie contemporană a Austriei este o istorie a concesiilor pe care guvernul crede că trebuie să le facă unui vecin puternic și unei fracțiuni a opiniei sale publice, în intenția de a desarma cercurile calificate sub numele eufemic de «naționaliste accentuate». Dacă Austria vrea să trăiască, ea trebuie să ia cu o mână ceea ce oferă cu cealaltă. Cele mai frumoase promisiuni oficiale de pace nu duc decât la continuarea războiului surd. Impăcarea necesită încredere. Nu acesta este climatul care domnește

între Viena și Berlin; în fața scenei își dau mâna, iar în stradă se spionează și se pândesc. Spectacolul permanent al acestor din urmă ani este acela al porților deschise pe jumătate, crăpate, apoi închise. Astfel se pune chestiunea de a ști dacă autorizația de a se vinde în Austria « Mein Kampf », a lui Hitler, înconjurată de precauții, nu este la urma urmei mai ofensatoare decât o prohibire pe față ».

D. Robert d'Harcourt aduce mărturia a unui Austriac calificat să facă un diagnostic:

« Să nu-și facă nimeni vre-o iluzie asupra următorului punct: succesele tactice ale lui Schusching, care sunt incontestabile, au fost plătite scump, cu prețul unei enorme pierderi de substanță. Normalizarea a fost plătită prin cufundarea în monotonie. »

« Dăm înapoi, ne adaptăm, și această elasticitate nu permite să se ia, nici în interiorul țării, nici în afară, măsurile pozitive care ar fi necesare. Intreaga politică este axată pe negativ. Sarcina cea mare în interior, împăcarea cu stânga, rămâne în suspensie, ca și sarcina cea mare din afară, colaborarea cu Mica Înțelegere și Budapesta, precum și o politică dunăreană unită cu o orientare occidentală.

« Mi-e cu neputință să cred în cea mai mică modificare a intențiilor lui Hitler față de Austria. Mareșalul Blomberg nu mărturisea de curând la Budapesta, unor căpetenii germane ale germanismului în străinătate, care îi înfățișau inconvenientele unei *Gleichschaltung*, că el însuși nu riscă să pronunțe în fața Führerului cuvântul « Austria »? Se temporizează, pentru că tehnicienii acțiunii, atât în rândul militarilor cât și în diplomație, sunt până în prezent împotriva declanșării unei acțiuni. Lovitura se va produce în momentul în care se va socoti că va putea fi hazardată, fără a se declanșa un război mondial sau când se va crede că Germania va fi destul de tare pentru a juca marea partidă ».

D. Robert d'Harcourt conchide că dibăcia prestigioasă a d-lui von Schuschnigg nu este singură suficientă pentru a ne da seamă de fenomenul uimitor al menținerii independenței austriace. Constant pe linia sa națională, Austriacul ascultă instinctiv și cu conștiința infailibilă a inconștientului, de legi proprii și de un ritm intern și adânc. « Sunt anumite lucruri care rezistă analizei. A analiza însă minunea e o sarcină ingrată, și a încerca să o explici înseamnă să te pui în contradicție inițială cu însuși sensul cuvântului. Austria trăiește și rămâne în picioare. Dovada prin existență rămâne oricum prima dovadă ».

D. P.-B. Gheusi povestește, după notele generalului Galliéni, exilul reginei Ranavaloa, a cărei influență a paralizat multă vreme colonizarea definitivă a Madagascarului.

Anul 107 — Volumul 41 — Nr. 1 — 1 Noembrie 1937

D. Abel Bonnard publică un studiu despre Jules Cambon, care avea o experiență imensă pe care știa să o utilizeze în folosul Franței. Amintirile sale erau ca un parc în care își plimba prietenii și statuetele, în fața cărora

se oprea, discutând, erau miniștri, regi și personaje de toate felurile. Jules Cambon regăsea în amintirile sale toți oamenii care au jucat un rol în politica franceză și internațională, dela Thiers și Gambetta până la miniștri de mai acum câțiva ani.

« Jules Cambon era de părere că trebuie să vorbește oamenilor nu numai în lumina lucrurilor despre care îi întreții, dar potrivit facultății pe care o au de a le înțelege. Expresia gândului său avea mai multe planuri. Când era obligat să stea de vorbă cu nătărăi, fără să plutească în nerozia lor, știa de minune să-i concedieze mulțumiți de el, pentru că îi lăsa satisfăcuți de ei înșiși. Dacă întâlnea oameni pe jumătate îndemânateci care își interzic orice progres pentru că se admiră pe ei în orice gândesc, câteva semne de aprobare cu capul îl dispensau să continue o discuție inutilă, și nu se credea nicidecum obligat să facă o efortare herculeană pentru a-i aduce până la ideile pe care înșiși nu le puteau atinge... De obicei, nimic ce nu era demn de interesul său nu-i atingea spiritul, și știa totdeauna să aprobe când nu era oportun să contrazică... Inșă în comerțul liber al prieteniei, când știa că cuvintele lui vor fi înțelese și nu vor fi repetate, Cambon devenea cu totul sincer. Atunci își desfășura superioritatea spiritului său. N'am cunoscut pe nimeni altul care să se fi putut compara cu el când era vorba să măsoare, să cântărească, să judece pe oameni. Nimeni nu-l putea înșela în ce privește calitățile lor; era în aceeași măsură capabil să afle meritul în ultimul rang, sau să denunțe inferioritatea în primul ».

D. Abel Bonnard subliniază că din toate discuțiile lui Cambon eșea în evidență ideea pe care și-o făcea despre profesiunea sa, diplomația fiind pentru el, arta de a conserva pacea, suprimând sau fărâmițând cel puțin dificultățile care amenințau să o rupă. Când îl observai la lucru, acest om discret, fin și măsurat apărea în adevărata sa valoare și aceasta nu fiindcă era prudent, rezervat, grijuliu să-și apere liniștea, când te puteai înșela asupra lui, crezând că e o natură estompată, plină de reticențe și ezitări, căci de îndată ce discuta serios, manifesta nu numai putere, dar câteodată chiar tăria unui mare spirit. Calitatea sa de căpetenie, de care s'a slujit totdeauna în folosul țării sale, era influența pe care o exercita asupra aceluia care îl apropiau. D. Abel Bonnard citează ca exemplu acțiunea sa asupra baronului Kiderlen-Waechter, ministrul afacerilor străine al Germaniei, om sanguin, violent, adeseori brutal, cu care Cambon avea de luptat cu ocazia negocierilor dela Algesiras. Diplomatul francez a știut atât de bine să se impună adversarului său, încât între ei s'a născut o prietenie din cele mai sincere. Germania era convinsă că Anglia se va desinteresa de litigiul care o opunea Franței. Or, iată că pe neașteptate apare o notă prin care guvernul britanic declară că nimic din cele ce se întâmplă în Maroc nu-i este indiferent. « V'a fost frică când a fost să străbateți păduricea, îi spune Kiderlen-Waechter lui Cambon, și ați fluierat ca să vă vie în ajutor fratele mai mare ». Insolența era prea mare și, ca atare, insuportabilă; dar, de altă parte, dacă ar fi ripostat pe același ton, ar fi împins pe Kiderlen-Waechter să pronunțe cuvinte ireparabile. Jules Cambon se ridică și se apropie de interlocutorul său, care încă dela începutul negocierilor

îi simte superioritatea; îl ciupește de vârful urechii și, ca și cum ar fi certat un copil, îi spune: «Știi că nu e de loc gentil ceea ce-mi spui?» Kiderlen-Waechter se rușinează și astfel Cambon, calm și înțelept, își dovedește superioritatea asupra prietenului său brutal, care nu se poate stăpâni.

LE MOIS

Anul 7 — Nr. 81 — 10 Octomvrie 1937

Sub titlul «Când un filosof este la putere», d. P. D. consacră un studiu concis Președintelui Masaryk. Contactul perpetuu cu viața a conferit gândirii lui Masaryk forța ei atractivă, gândire care manifesta repulsie pentru raționalizarea abstractă de care s'a ținut totdeauna departe, instinctiv, fără nici o efortare. Gândirea lui a fost pozitivă și nu s'a depărtat niciodată de fapte. Opera lui Masaryk este plină de considerațiuni care pornesc dela evenimente minuscule care, într'un jurnal, ar ocupa numai câteva linii și care, în viața de toate zilele, nici nu ar fi luate în seamă.

Filosof și istoric, nimeni altul ca el nu a lucrat mai mult pentru redeschiderea națională a poporului său, însuflându-i conștiința trecutului său glorios: căci a fost un entuziast, însă un entuziast critic și realist. El însuși mărturisește că s'a inspirat din Revoluția franceză, liberatoarea individului și a popoarelor. Concepția lui nu trebuie judecată numai după scrisul său de circumstanță (cu excepția *Memoriilor* sale), căci viața și faptele lui alcătuiesc învățătura sa de căpetenie. De aceea *Eseurile* sale trebuiesc citite în lumina strălucitoare a vieții frumoase și pilduitoare pe care a dus-o.

Prin origine și afinități, Masaryk era preocupat de soarta poporului de jos. De aceea împrumută dela Revoluția franceză deviza: *Libertate, Egalitate, Fraternitate*, care, după el, este expresia perfectă a ideii și a sentimentului democratic. Dar era prea înzestrat cu simț critic ca să nu-și dea seamă că, astfel definită, democrația e un *ideal*, deci contrariul realității... Astfel e conștient de faptul că, prin instinct, omul este înainte de toate aristocrat, pătruns de superioritatea sa personală, că pofta de dominație, egoismul și invidia sunt demonii răi care îl frământă neîncetat. În numele egalității, oprimații se răsvrătesc, iar după ce și-au cucerit dreptul tind, la rândul lor, să devie agresori... Și e firesc ca regimul egalitar să iie pus regimului aristocratic al inegalității artificiale, al privilegiilor ereditare, în timp ce, dimpotrivă, dacă democrația ar ține seama de realitate, știință și interesul social, ar favoriza jocul inegalităților naturale, stabilind numai o egalitate la punctul de plecare, pentru a ridica în funcțiile cele mai înalte pe cei mai capabili și mai merituoși. Națiunea cehoslovacă a știut să împlinească această exigență, ridicând în vârful piramidei pe președintele Masaryk, unde l-a menținut atât timp cât a trăit.

Pentru Masaryk, Statul «n'are nimic comun cu familia». Idealist convins, el nu împărtășea părerea că în fața evenimentelor ce se desfășoară sub ochii săi, omul trebuie să rămâie un simplu spectator. Într'o pagină admirabilă, demnă de Sf. Paul, face următoarea profesiune de credință de șef de stat: «Un Stat

și o politică nu se pot menține fără bază morală *. Această bază morală e umanitatea, * cuvânt nou care înlocuiește expresia veche a dragostei de aproapele nostru *. Inșă această umanitate nu înseamnă pacifism cu orice preț, ci numai un pacifism pasiv: * Războiul defensiv e permis și necesar, din punct de vedere moral; umanitatea nu exclude decât războiul ofensiv, și e împotriva violenței, fără să fie împotriva pasivității; din contră, ea e pentru activitate, pentru energia cea mai eficace; și ea nu trebuie să fie un cuvânt oarecare așternut pe hârtie, ci un act și anume un act constant *.

Masaryk este un exemplu admirabil a ceea ce pot realiza, chiar în epoca noastră, conștiința și credința !

Interesant e articolul d-lui Jacques Lebrun, despre bogăția artei populare românești.

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 44 — Nr. 515 — 10 Octombrie 1937

D. S. Balamezov, profesor la Universitatea din Sofia, discută sistemul parlamentar unicameral, arătând cu o bogată și documentată exemplificare inconvenientele lui.

Interesante sunt memoriile fostului ministru de Finanțe al Mării Britanii, Lord Snowden, din care extragem pagina care povestește începuturile modeste ale partidului laburist, care a ajuns grație devotamentului și trudei de curând răposatului Ramsay MacDonald să deție o situație frunțasă în politica Angliei:

* D. MacDonald transformase în birou una din camerele locuinței sale, însă, după patru ani, lucrul luase proporții atât de mari, încât se hotărî să lărgească instalația. I se dăduse un ajutor și o indemnitate de 250 livre (6.250 lei-aur) pentru a acoperi cheltuelile ocazionate de postul său. După cinci ani dela întemeierea partidului, indemnitatea totală servită directorului biroului se ridica la 270 de livre (7.000 lei-aur). Intre timp și « onorariile personale » ale d-lui MacDonald fuseseră sporite: avea 25 livre (500 lei-aur) pe an. In felul acesta modest și economic s'a făcut organizarea partidului travailist și mișcarea va datora totdeauna multă recunoștință lui MacDonald care a pus în slujba ei asemenea devotament ani de-a-rândul. »

L'EUROPE NOUVELLE

Anul 20 — Nr. 1.026 — 9 Octombrie 1937

Analizând situația Austriei în politica de basculă dintre Roma și Berlin, d. Albert Mousset este de părere că statul dunărean trebuie să ajungă la o înțelegere cu celelalte state succesoare.

DIE MUSIK

Anul 30 — Nr. 1 — Octombrie 1937

Venerabila revistă germană debutează în pragul celui de al treizecelea an de existență cu un sumar bogat și variat, din care cităm: *Muzică populară veche nordică*, de Weiner Danckert; *Festivalurile Brahms*, de Alfred von Ehrmann; *Brahms și Hamburg*, de Hans-Wilhelm Kulenampff; *Insemnătatea « distracției » în muzică*, de Kurt Herbst; *Johann Sebastian Bach și Coralul*, de Richard Fricke; *Ludwig van Beethoven dedică simfonia a noua regelui Prusiei*, de Walter Nohl, precum și numeroase cronici, recenzii și un interesant material informativ în legătură cu muzica și viața muzicală.

ROMÂNEȘTI

REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ

VII, 1—2

În aceleași condițiuni tehnice superioare, cunoscute, au apărut fasciculele 1 și 2 din al VII-lea volum al acestei excelente reviste românești de istorie.

Cuprinsul înfățișează preocupările multilaterale și metoda severă de lucru ce călăuzesc pe colaboratorii acestei publicații pe drumul cercetării obiective a trecutului românesc privit, pe cât se poate, sub cât mai diverse aspecte.

D. P. P. Panaitescu publică un studiu aprofundat și convingător sub titlul « In jurul lui Mihai Viteazul », răspunzând d-lui N. Iorga la polemicile cu privire la originea marelui nostru Voevod.

D. S. Lambrino comentează în « Inscription et relief dionysiaque de Tomis », părerile editorilor anteriori, rectificând greșelile acestora și aducând interpretări noi.

D. D. Bodin publică, pe baza materialului cules din Arhivele Turinului și Bucureștilor, biografia și analiza lucrărilor unui Piemontez, devenit boier moldovean, în studiul « Din viața și faptele căminariului Mario Pietro Cugino ».

D. Damian P. Bogdan continuă cercetările sale cu privire la « Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV ».

D. C. Neșulescu combate părerile d-lor N. Iorga, N. Bănescu și ale câtorva istorici străini despre naționalitatea organizațiilor politice dunărene pomenite de Ana Comnena (« Ipoteza formațiunilor politice române la Dunăre în sec. XI »).

D. Dorin Popescu scoate în evidență « Două topoare de bronz din România ».

La Miscelanea d. M. Gaster publică « Fragmente dintr'o cronică a Țării Românești »; d. Aurel V. Sava, « Schimbare de domn în Moldova — 1707 » și d. Al. Elian, « Ioan Vilaràs și Aromânii din Siraco ».

Recenzii iscălesc: d. Const. C. Giurescu despre « Iorga N., La place des Roumains dans l'histoire universelle, I, Antiquité et Moyen-Âge »; d. P. P. Panaitescu, despre « Zepos Panaioti, Συνταγματικόν νομικόν Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου

«*Υψηλάντη Βοεβόδα*», «Papée Fryderik, Jan Olbracht», «Stahl Henri și Bogdan Damian, Manual de paleografie slavo-română», «Dvoicenco E., Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu»; C. Grecescu, despre «Papahagi Valeriu, Dimitrie Procopiu Moscopoleanul; Un Aromân secretar, profesor și medic la Curtea Domnească din București în sec. al XVIII-lea și colaborator al lui J. A. Fabricius», «Donat Ion, Fundațiuni religioase ale Olteniei, partea I-a. Mănăstiri și schituri»; d. Al. Elian, «Berechet Șt. Gr., Un dicționar neogrec-romănesc în manuscris dela începutul secolului al XVIII-lea». Numeroasele notițe bibliografice și cronicile completează volumul. Colaborează la aceste două rubrici d-nii: Gh. Brătianu, Const. C. Giurescu, P. P. Panaitescu, Victor Papacostea, D. Bodin, C. Grecescu, Vasile Christescu, N. Sânzianu, Dorin Popescu, Emil Coliu și N. Zamfirescu. Cercetătorii istoriei românești se pot mândri că au, în acest periodic, o călăuză spirituală de un nivel european și un îndreptar bibliografic ce satisface orice exigență.

F A M I L I A

Anul IV — Seria III, Nr. 8 — August—Septemvrie 1937

În fruntea sumarului, d. Ion Pillat semnează un studiu despre Anton Pann, în opera căruia d-sa deslușește «veriga de continuitate, în timp, între trecutul oriental și viitorul deschis sub semnul occidentului».

«Precursor al lui Creangă și Ispirescu... și oarecum al lui Caragiale din «Kir Ianulea» prin evocarea mediului oriental» — iată ce este Anton Pann pentru d. Ion Pillat.

Ideea este reluată stăruitor în partea finală a studiului, parte pe care o transcriem:

«...Pann s'a priceput, că nimeni altul la noi, să toarcă firul înțelepciunii orientale cu firul cumințeniei românești. Deși... toată opera lui Pann își are rădăcinile și tulpina și chiar mai totdeauna ramurile și frunza în creațiile poporului nostru sau ale altor popoare... ea a devenit nu numai adânc românească, dar s'a identificat într'atât cu persoana lui Pann, încât asistăm la fenomenul unic de a vedea circulând anonim în popor ca populare și ale noastre de acum, proverbe și povești culese de «povestitorul vorbei» de pe depărtate meleaguri, mai toate răsăritene.

Anton Pann mai are meritul de a fi creatorul unui umor nou pentru epocă și specific poporului românesc tot atât de deosebit de umorul occidental al unui Alecsandri în localizările teatrului său comic: Coana Chirița, etc... pe cât e departe de nemiloasa și adesea răutăcioasă satiră de mai târziu a unui Caragiale. Ar fi interesantă în această privință o comparație între anume povești ale lui Pann și «Kir Ianulea» de pildă, a cărei acțiune se petrece tocmai în același mediu fanariotic-oriental.

Anton Pann e mai aproape de Creangă — el a fost, înainte de Nică a lui Ștefan a Petrii din Humulești, un fel de Creangă de mahala, cu port și ifos răsăritean. Ca și omul nostru din Humulești, Pann a fost hărăzit cu darul povestirii frumoase și cu harul vorbei cu duh. Deși a scris în versuri, Anton

Pann rămâne un mare prozator, fiindcă e înainte de toate un neîntrecut povestitor. Foarte slab și pedestru când încearcă să fie liric — la dânsul rima servește doar ca ajutor mnemotehnic pentru o literatură epică, adică de povestire care se vrea răspândită oral din om în om și învățată ușor pe de rost.*

ARTA ȘI TEHNICA GRAFICĂ

Buletinul Imprimeriilor Statului
Caietul Nr. 1 — Septembrie 1937

Primul număr al unei mari reviste trimestriale, ce-și anunță programul prin însuși titlul pe care-l poartă.

Problemele tiparului nu formează un sector exclusiv tehnic în industria cărții: ele sunt, în același timp, probleme de artă.

Acest lucru îl dovedește noua revistă nu numai prin studiile și documentările, pe care le publică — dar și prin condițiile ei grafice. Este o admirabilă tipăritură, un admirabil exemplu.

Din articolul-program al d-lui Alexandru D. Bunescu, directorul general al « Monitorului Oficial și Imprimeriilor Statului », reținem:

« ...noi vrem ca revista să se adreseze nu numai tipografului, ci și celorlalți producători ai cărții: artistului și scriitorului, precum și consumatorului ei: cititorului; noi vrem să intelectualizăm această propagandă, și în conținutul și în înfățișarea revistei; noi vrem să separăm arta și tehnica grafică, să le identificăm, să le analizăm pe fiecare în parte cu metode științifice, pentru ca pe urmă să le sintetizăm practic și armonios în adevăratul tipar.

« Nu pretindem totuși să inovăm: artistic, vom ridica doar praful care se adună de 400 ani pe frumoasele tipărituri românești, ca să ne dăm seama cât de mult am uitat să cerem o carte frumoasă; tehnic, vom arăta mijloacele pe care atât de generos ni le pune la îndemână știința modernă, ca să ne dăm seama cât de puțin ne trebuie pentru a ieși din empirism.*

Sumarul revistei cuprinde gânduri despre « Tipar și carte » semnate de d-nii profesori N. Iorga, D. Gusti, C. Rădulescu-Motru și Al. Tzigara-Samurcaș.

Studii diverse în legătură cu arta grafică scriu d-nii profesor Gh. Oprescu (*Gravorul Gabriel Popescu*), profesor N. Cartoian (*Iconografie populară românească*), G. Racoveanu (*Un Lavsaicon, completat cu mâna, în anii 1835 și 1842 de Gheorghe Zograf*), profesor Al. Rosetti (*Fundația pentru Literatură și Artă « Regele Carol II »*), Emanoil Bucuță (*Artă grafică pentru sate*), Mac Constantinescu (*Considerații asupra afișului*), N. Georgescu-Tistu (*Biblioteca Monitorului Oficial*), inginer G. A. Ioachimescu (*Imprimarea hârtiilor valori*), inginer A. Sălăgeanu (*Expoziția Bugra-Leipzig, 1937*), inginer E. Ballan (*Intre artă și tehnică grafică*).

PAGINI LITERARE

Anul IV — Nr. 9 — Septembrie 1937

O serie de poeme de Andrei Ady, traduse din limba maghiară, de d. Teodor Murășanu.

Transcriem poemul «Strănepotul lui Doja», în care regăsim anumite accente din poezia d-lui Cotruș.

Eu sunt strănepotul lui Doja
Un țaran supărat de rândul poporului,
He, domnilor, n'ar strica o vorbă
Cu gloata de coase și privința ogorului.

Vara-i fierbinte și coasele-s bătute
He, domnilor, pumni mulți, albi și moi,
Ce-ar fi dacă mulțimea asta a lui Doja
Ar trage-un iureș spre voi?

Dac'ar porni norodul, domnilor, ce-ar fi,
Unde v'ați ascunde putredele gloate
Din cetățile tari, când scârțâind ruginit
Ați auzi cum se 'nchid deodată porțile toate'

VIATA ROMÂNEASCĂ

Anul XXIX — Nr. 11 — Noemvrie, 1937

Un studiu interesant, plin de susțineri paradoxale, greu de controlat la primă vedere, publică d. Ion C. Ion despre revoluția dela 1821.

Dintre ideile acestui studiu, două sunt îndeosebi îndrăznețe:

1. Mișcarea dela 1821 ar avea pe plan social, nu un caracter țărănesc, ci unul burghez-democrat, care anunță și pregătește revoluția dela 1848.

2. Această mișcare ar fi pe plan național, nu antigrecească, ci antiturcească. Reținem pasajele principale, în care autorul dezvoltă aceste idei.

«Pentru a determina caracterul revoluției din 1821 și a dovedi că ea într'adevăr deschide epoca revoluției burghezo-democratice la noi, să pășim la o amănunțită analiză a cadruului în care s'a desfășurat, a forțelor pe care le-a pus în mișcare, a obiectivelor pe care le-a avut.

«Și mai întâi de toate: pentru ce revoluția din 1821 a izbucnit în Oltenia?

«Elementul combativ, elementul soiul de bază în mișcarea din 1821 au fost țărani. A trage însă din această constatare încheierea că această mișcare... a avut un caracter țărănesc, înseamnă a confunda forțele sociale pe care o revoluție le deslănțue, cu conținutul ei social.

«Revoluția din 1821 n'a fost nici prin ideologia ei, nici în metodele ei de realizare o revoluție țărănească. După cum Tudor Vladimirescu nu a fost un reprezentant al țaranilor. El este un tipic purtător de cuvânt și un luptător al intereselor micii boierimi și ale negustorimii, cu a căror năzuinți și chiar prejudecăți, s'a confundat. Această mică boierime, în lupta pe care o ducea împotriva protipendadei, înțelegea să se servească de adâncile nemulțumiri ale țărănimii iobage. Prezența țărănimii revoltată alături de Tudor și oamenii lui, nu trebuie să ducă însă la falsă concluzie. Țărănimea a sprijinit o mișcare revoluționară, pentru că interesele ei cereau o răsturnare a regimului în ființă. Dar ea, s'a găsit sub conducere efectivă, a unor elemente

ne-țărăniște reprezentând capitalul comercial și cel cămătăresc. Aceste elemente își aveau în revoluționarul Tudor Vladimirescu un reprezentant autentic și prin el au condus ideologic și politic mișcarea. Nu este o simplă întâmplare că semnalul insurecției a fost dat de Tudor Vladimirescu, din casa lui Vasile Moangă « vameșul și zaraful județului Vâlcea » bun prieten și sfătuitor al lui Tudor. După cum prezența unui asemenea om drept inspirator al mișcării nu este un fapt izolat.

« Revoltele țărănești, izbucnite în anul 1820 pe moșia banului Brâncoveanu din jud. Mehedinți, « când se ridică cinci sate », au o conducere care-l umple de uimire pe Xenopol. « Lucrul îndestul de straniu, — scrie acest istoric — raportul lui Gheorghe Filipescu, vel logofăt, arată că această « revoluție » fusese pusă la cale de vameșul acelu județ ». Noi credem că apariția vameșului în fruntea unei mișcări țărănești se încadrează logic în caracterul frământărilor și izbucnirilor, care aveau să se producă pe o scară mult mai întinsă abia după un an.

« Originea socială a lui Tudor Vladimirescu? Ea este fără îndoială țărănească. El însă încetase cu mult înainte de 1821 să mai fie țăran, căci « face avere prin prăvălii și comerț cu boi », are moară și cultivă întinse relații negustorești. Ridicarea lui Tudor Vladimirescu în rândul boierinașilor este, în același timp, nu numai o urmare a averii lui personale, ci și a funcției de vătaf de plai pe care o îndeplinea. Pentru caracterizarea mișcării, în fruntea căreia s'a găsit, starea socială și clasa în care pătrunsesse Tudor Vladimirescu și cu care se identificase, va trage cu mult mai mult în balanță, decât originea lui socială. Datorită tocmai situației lui economice și sociale, el era chemat să vorbească, nu în numele țărănimii, ci a micii boierimi nemulțumite. Din acest punct de vedere, Tudor Vladimirescu, se încadrează ideologic — păstrând bine înțeles, anumite caracteristice specifice — « ciocoilor » lui Ioniță Sturdza din Moldova.

« În adevăr, mizeria țărănească, atât de grozavă încât impresionează puternic pe călătorii străini, care străbăteau țările române în acele vremuri, era pretutindeni aceeași. Poate cu o mică corectare. Așa cum dovedește Radu Rosetti, Muntenia și Oltenia cu cunoșteau încă sălbateca exploatare a țărănimii practică în Moldova și unde regimul iobag era cu mult mai sângerous. Dacă în adevăr, mizeria țărănimii ar fi fost singura cauză a ridicării revoluționare, atunci ar fi trebuit ca ea să izbucnească în Moldova și nu peste Olt. D. Vărtosu greșește și el atunci când încearcă să explice pornirea revoluției din Gorj, pe temeiul că « era județul cel mai nevoiaș al Olteniei ». Deci nu în această direcție poate fi găsit răspunsul la întrebarea care ne preocupă, pentru că insurecția a început în Oltenia și nu în altă regiune.

« ...Care era în Oltenia față de Moldova și Muntenia elementul nou sau mai bine zis în proces de dezvoltare ?

« Județele oltenesti, erau de mulți ani drumul unui dezvoltat trafic de mărfuri între Ardeal și ținuturile balcanice și asiatice... »

« În aceste împrejurări de sigur că viața economică s'a dezvoltat aici mai puternic decât în celelalte ținuturi românești, iar capitalul cămătăresc și co-

mercial — singurele forme ale capitalului într'o societate înapoiată — găsesc prielnice condiții de dezvoltare...

« Nivelul economic ridicat al Olteniei — bine înțeles din punct de vedere al formelor precapitaliste, — și existența relativ mai numeroasă a păturii sociale care mănuește primele forme ale capitalului, explică izbucnirea revoluției din 1821, în Oltenia. Această izbucnire tocmai în Oltenia, exclude caracterul țărănesc, pe care foarte mulți cercetători l-au dat mișcării pandurilor.

« ... În măsura în care vre-un element național a existat în mișcarea din 1821, el nu a fost anti-grecesc, ci anti-turcesc. Cu toate aparențele contrarii, mișcarea din 1821 a trebuit să însemne primul pas hotărîtor de emancipare față de suveranitatea Porții. Această perspectivă *politică*, în formă de obiectiv care trebuia atins, se naște, bine înțeles, în primul rând în mediul conducător al mișcării; indiferent însă de pătura care formulează această perspectivă, asta caracterizează revoluția din 1821.

« În adevăr, țara și în special țărănimea, sufereau de pe urma jugului turcesc. Domniile fanariote, ca și întreg regimul de corupție și jaf atunci în ființă, se datorau nu instrumentelor întâmplătoare — Grecii, — fanarioți și oameniiilor — ci, regimului de suzeranitate din ce în ce mai aspru la care erau supuse principatele. Nu este greu *de stabilit* atitudinea reală a lui Tudor Vladimirescu față de turci. Și când vorbim de atitudinea lui Tudor, înțelegem nu numai opinia conducătorilor mișcării, dar și a acelor pături sociale în numele cărora el se ridicase și pe ale căror interese le reprezenta în adevăr. Arzurile și scrisorile pe care Tudor le trimite Porții, la începutul mișcării erau trucuri diplomatice, pentru a nu ridica dela început puterea armată a Turciei, contra revoluției. În sprijinul caracterului anti-turcesc al mișcării revoluționare dela 1821, vom aduce următoarele temeieri.

« În primul rând, înțelegerea dintre Tudor Vladimirescu și Ipsilante. Ea nu avea alt obiectiv, decât scăparea României de jugul turcesc, jug împotriva căreia se ridicase și Eteria.

« ... Un alt indiciu este cererea formulată de către Tudor, de a se acorda Munteniei o armată de 12.000 de oameni. Această armată națională trebuia să fie sâmburele unei apărări temeinice, cu care să se poată începe lupta împotriva cotropitorului.

« În sfârșit, în al treilea rând exista un motiv care, privește personal pe Tudor Vladimirescu. Nu trebuie uitat că el a luat parte activă la războiul din 1806—1812 ruso-turc și participarea lui a fost atât de intensă, încât multă vreme a fost compromis în țară față de Turci și a trebuit să fugă la Viena. »

TABLA DE MATERII

PE ANUL IV; 1 IANUARIE — 1 DECEMVRIE 1937 ¹⁾

I

ARTICOLE, STUDII, ESEURI, Etc.

BENCHE ARISTIA	Sfântul Francisc și franciscanismul, VII, 103.
BIBERI ION	Asupra trecerii dela veghe la somn, XII, 584.
BUNZEL IOSEF HANS	Poezia contemporană austriacă, IV, 153.
CĂLINESCU G.	Poezia lui D. Bolintineanu, XI, 341; XII, 557.
CANTACUZINO M. G.	Apele Tigrului, VIII, 297.
»	»
»	Deșertul, IV, 71.
»	Despre posibilitatea unei arhitecturi românești, I, 129.
»	»
»	Șiraz, X, 59.
CANTACUZINO I. ION DR.	Igiena și profilaxia mintală în România, X, 101.
CARACOSTEA D.	Arta versificației la M. Eminescu, VII, 54.
»	O problemă de versificație românească, IV, 97.
CIOCULESCU ȘERBAN	Aspecte epice contemporane, V, 407.
»	»
»	Aspecte lirice contemporane, VII, 155.
»	»
»	Caracterul tradițional al criticei franceze, IV, 165.
»	»
»	Centenarul lui Creangă, III, 640.
»	»
»	Critica d-lui Perpessicius, II, 383.
»	»
»	Despre Junimea și Titu Maiorescu, VIII, 395.
»	»
»	Memorialistica d-lui E. Lovinescu, VI, 614.

¹⁾ Cifrele romane indică numărul în care se află lucrarea respectivă, iar cifrele arabe — pagina din acel număr, la care începe lucrarea.

- CIOCULESCU ȘERBAN O « ediție critică », X, 156.
 » » O privire asupra poeziei noastre ermetice,
 XII, 627.
 » » Poezia d-lui I. Vinea, I, 164.
 » » Sentimentul etnic și religios în poezia d-lui
 Tudor Arghezi, XI, 401.
 » » Serghei Esenin și lirica noastră tânără, IX,
 650.
 CIOMAC EM. Inceputurile muzicei, I, 120.
 COMARNESCU PETRU Căile de desăvârșire morală în filosofia chi-
 neză, IX, 630.
 » » Drama vieții și a cunoașterii la Eugene
 O'Neill, II, 345.
 » » Neo-clasicismul lui Eugene O'Neill, III,
 596.
 » » Orizontul vieții sociale și morale în filo-
 sofia lui Descartes, VI, 601.
 DIMIU RADU Stilul juridic al actelor vechi, VI, 584.
 DIMITRIU ANTON Destin și istorie, XII, 610.
 DINOPOL P. Insemnări referitoare la o concepțiune teh-
 nică a democrației, VIII, 376.
 DOBROGIANU MARIN Acum trei sferturi de veac, V, 385.
 DOLEZAL JAROMIR Masaryk și Benes, VI, 541.
 DVOICENCO E. Influența lui Pușkin asupra scriitorilor ro-
 mâni, X, 67.
 » Opera lui Pușkin în Basarabia, VIII, 307.
 » Viața lui Pușkin în Basarabia, V, 324.
 ELIADE MIRCEA Barabudur, templul simbolic, IX, 605.
 » » Folklorul ca element de cunoaștere, IV, 137.
 GALACTION GALA Note din Italia, I, 24.
 GALACTION MARIA Procesiune la Torre St. Agostino, VII, 44.
 GEORGESCU IOAN Titu Maiorescu către Gh. Dima, XII, 581.
 GIURESCU C. C. Ștefan cel Mare, IV, 117.
 GOROVEI ARTUR Formule de politeță în scrisorile bătrânilor
 noștri, XI, 359.
 » » Persistențe păgânești în datinile noastre,
 I, 95.
 GRAUR AL. Neologismele, VIII, 346.
 IORGA N. Visionsi din Italia, I, 3.
 LASSAIGNE JACQUES In căutarea stilului timpului nostru, IV, 131.
 » » Spre o reînnoire a criticei, VII, 78.
 LUPAȘCU ȘTEFAN Experiențe fizico-biologică și infinitul, X, 88.
 » » Infinitul și experiența, IX, 551.
 MAYER-LISMANN MITIA Mitologia și tragedia antică, subiect de operă
 la C. W. Gluck și Richard Strauss, VI, 556.

MEHEDIŢI SIMION	Zece ani dela moartea Regelui Ferdinand, VII, 3.
MIRONESCU AL.	Homo sapiens, X, 136.
» »	Spiritul ştiinţific, V, 343.
NEMOIANU I. DR.	Spicuiuri din politica demografică a Italiei, XI, 376.
NEMOIANU P.	Ungurii şi Banatul, VIII, 365.
NOICA C.	Individ şi cunoaştere spornică, V, 371.
OŢETEIA ANDREI	Războaiele religioase în Franţa şi geneza ideii de toleranţă, VI, 569.
PARTENI CEZAR ANTONI	Energiile naturale, I, 135.
PETER M. JULIAN	Democraţie şi demofilie, VII, 82.
» »	Libertate legală şi libertate reală, III, 585.
PETRESCU CAMIL	Libertate şi creaţie, VII, 127.
PETRESCU NICOLAE	Administraţia locală în Anglia, VIII, 325.
» »	Alegeri preşedenţiale în Statele-Unite, III, 555.
PETROVICI ION	Din amintirile unui băiat de familie, VI, 493.
» »	Două cuiburi istorice: Parma şi Siena, III, 542.
PUŞCARIU SEXTIL	Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbei române, V, 296.
RĂDULESCU-POGONEANU I.	Insemnările zilnice ale lui Titu Maiorescu, I, 69.
RÂŞCANU TEODOR	Sbuciumata viaţă a Postelnicului Toderiţă Râşcanu, II, 311.
ROSETTI AL.	Antoine Meillet, I, 111.
» »	Note din Grecia, XI, 314.
RUDESCU CORNELIU	Experţi streini despre noi la epoci diferite, V, 360.
SAMUEL HERBERT, VISCOUNT	Misiunea filosofiei, XII, 483.
SÂN-GIORGIU ION	Spiritul lui Goethe în literatura universală, II, 29.
SLĂTINEANU AL. DR.	Un nedreptăţit: Contele de Gobineau, IV, 88.
SLĂTINEANU BARBU	Contribuţiuni la ceramica bizantină dela Turnu-Severin, Cetatea Albă şi Enisale, XI, 321.
STEINHARDT N.	Liberalism, IX, 584.
STREINU VLADIMIR	Boileau şi timpul nostru, II, 371.
» »	Cu privire la versul liber românesc, IX, 618.
» »	Dubletele artistice, I, 149.
» »	Literatură, VII, 119.
» »	Recitind pe Calistrat Hogaş, X, 122.
» »	Spre Titu Maiorescu, V, 392.

STROE GEORGE	Mitsui, II, 325.
SUCHIANU I. D.	Femeile și cinematograful
VIANU TUDOR	Construcția obiectului în estetică, III, 629.
» »	Stil și destin, II, 281.

II

PROZĂ LITERARĂ

BANEA G.	Fragment, VII, 18.
BIBERI ION	Călătorul, II, 267.
BOTEZ IOACHIM	Poleacu, V, 267.
BRĂESCU GH.	Amintiri, I, 37; II, 244.
CERNEA SILVIU	Pacienta dela Nr. 13, VI, 531.
CONSTANTINESCU OVIDIU	Tanti Sia, VIII, 283.
DEMETRIUS LUCIA	Chipuri din Hotelul Saint Guy, III, 483.
GESTICONE MIRCEA	Războiul micului Tristan, VIII, 251; IX, 484; X, 8; XI, 271.
GULIAN EMIL	Balul în han, X, 48.
» »	Prizonierii, X, 53.
IOVESCU ION	Stan Bătăgoi, IV, 12.
KLOPSTOCK SĂRMANUL	Diagnoza, XI, 305.
LAMBRINO AUREL	Putrezind, I, 57.
MOVILĂ SANDA	O picătură de sânge, VI, 510.
PELTZ I.	Moartea tinerețelor, III, 512.
PERETZ ERASTIA	La pescuit, X, 47.
POPA VICTOR ION	Ghicește-mi în cafea, XII, 507.
REBREANU LIVIU	Intorsătura, XI, 243.
» »	Pahonțul, XII, 486.
SEBASTIAN MIHAIL	Accidentul, V, 244.
SERGIH LIVIA CHRISTIANA	Cele dintâi nedumeriri, IV, 40.
» » »	Petre Barbu, IX, 534.

III

VERSURI

BALTAZAR CAMIL	Din ciclul « Țărm înalt », II, 259.
BASCOVICI ȘTEFAN	Versuri, III, 530.
CARIANOPOL VIRGIL	Versuri, II, 279; VIII, 294.
DAVIDESCU N.	Din ciclul « Evul Mediu », IV, 3; VIII, 243.
» »	Din ciclul « Renașterea », XII, 502.
DEMETRIUS LUCIA	Versuri, XI, 311.
FARAGO COCA	N'am să știu, IX, 550.

GHEORGHIU CONST. VIRGIL	Versuri, VI, 505.
GHEORGHIU VIRGIL	Poeme, VII, 13.
LESNEA G.	Versuri, IV, 64.
MINULESCU ION	A 11-a poruncă, IX, 483.
»	Retrospectivă sentimentală, II, 243.
»	Ultima rugă, V, 243.
POPA JULIAN	Purificare, X, 38.
RIEGLER-DINU EMIL	Baladă bucureșteană, V, 283.
SADOVEANU ION MARIN	Terține, I, 21.
SCARLAT TEODOR	Versuri, III, 562; XII, 578.
STANCU ZAHARIA	Versuri, V, 261.
STREINUL MIRCEA	Moartea 'n pădure, X, 47.
VIZIRESCU M. PAN	Cântecele dimineții, I, 51.
VIZITEU C. OCTAV	Versuri, VI, 529.
VOEVIDCA GEORGE	Versuri, XI, 319.
VOICULESCU V.	Versuri, X, 3; XI, 265.

IV

TRADUCERI

GULIAN EMIL	Edgar Poe: Poeme, XII, 538.
MURNU GH.	Baudelaire: Frumusețea, Imnul frumuseții, Albatros, Lauda iubitei, Hoitul. Verlaine: Cântec de toamnă. Valéry: Pădure ami- cală, III, 503.
»	Edgar Poe: Corbul. Shelley: La o cio- cârlie. John Keats: La belle dame sans merci, VI, 483.
PERIȚEANU GR. I.	Emile Verhaeren: Hercule, XI, 299.
STAMATIAD T. AL.	Din poezia chineză, IV, 26; IX, 520.

V

CRONICI

* * *	Omagiu d-lui Sextil Pușcariu, V, 458.
* * *	Hititii, Huriții și Asirienii, V, 460.
BACALOGU C. DR.	Câteva precizări din punct de vedere me- dical asupra lui Eminescu, VI, 632.
BUDU IOAN	Uniunea Camerelor de Comerț și de In- dustrie și problemele fiscale, V, 465.
C. P.	Moment festiv, II, 399.
»	Notă despre romanul feminin, II, 400.

- CANTACUZINO I. ION Actualități franceze, I, 220; II, 459; III, 704; IV, 211; V, 438; VI, 684; VII, 440; VIII, 224; IX, 698; X, 221; XI, 467; XII, 696.
- CERNEA SILVIU Mircea Damian: Incă o carte a ambiției, III, 694.
- CIORĂNESCU AL. Occisio Gregorii Vodae, VIII, 423.
» » O veche traducere din J.-J. Rousseau, VI, 659.
- COMARNESCU PETRU Aspectele congresului internațional de filosofie din Paris, X, 214.
» » Cărțile festive a două instituțiuni ieșene, IV, 215.
» » Două energii excepționale: Felix Frankfurter și R. M. Hutchins, I, 129.
» » Evoluția României și a Europei văzută de un liberalist, VIII, 441.
» » O încercare de reabilitare a esteticei vitaliste, IX, 692.
» » O nouă carte despre litigiul româno-ungar, VII, 220.
» » Participarea României la Expoziția Internațională din Paris, XI, 430.
- CONEA ION Cultul muntelui, V, 447.
- DIMA AL. Poezii și criza poeziei, III, 661.
» » Arta populară și valoarea estetică, XII, 662.
- ELIADE MIRCEA Ananda Coomaraswamy, VII, 183.
» » Câteva cărți de istoria religiunilor, II, 422.
» » Controverse și studii istorico-religioase, V, 425.
» » Demonologie indiană și o legendă românească, XII, 644.
» » Despre o estetică a « Puterii », I, 187.
» » Efemeride orientale, VIII, 417.
» » Înainte și după miracolul biblic, III, 657.
» » Între Elephantine și Ierusalim, XI, 421.
» » La moartea lui Rudolf Otto, IX, 676.
» » Papini, istoric al literaturii italiene, X, 175.
» » Ugarit și Vechiul Testament, VI, 639.
- GEORGESCU-TISTU N. Biblioteca satului, II, 421.
- GHEORGHIU VIRGIL Anul muzical 1936—1937, X, 202.
» » Note despre Claude Debussy, XI, 459.
» » Cronica muzicală, XII, 683.
- GHEREA D. I. Mozart, boierii și divinitatea, III, 672.
- GULIAN C. Notă despre arta lui Huysmans, X, 185.

HILLARD RICHARD	Noul statut internațional al Belgiei, VIII, 453.
» »	Problema Mediteranei, VI, 689.
» »	Sangiagul Alexandretta, IV, 220.
KASTNER RUDOLF	Alban Berg și opera sa « Lulu », XI, 455.
» »	Festivalul internațional de muzică nouă: — Paris 1937, X, 192.
KIRIȚESCU C.	Cel din urmă dintre clasiști: Iuliu Va- laori, II, 431.
M. SB.	Cartea lui Alexandru Vianu, V, 430.
MARCU AL.	Actualități italiene, I, 211; II, 456; VII, 189; XI, 440.
» »	Cuvinte pentru moartea lui Pirandello, III, 690.
MATEESCU MIRCEA	Structura noastră epică, II, 407.
MICU CONSTANTIN	O nouă lucrare a profesorului P. P. Negu- lescu, XI, 450.
MIRONESCU AL.	Benzinele octanice, XII, 692.
NOICA C.	Cum se scrie o monografie filosofică, XI, 426
»	În jurul unui apel, VI, 670.
»	Kant văzut de profesorul Petrovici, III, 675.
»	« Yoga » și autorul ei, I, 202.
PERDRIEL FERNAND	Note privitoare la ciclul « Jeunes Filles », XII, 655.
PETRESCU CAMIL	Cain și Abel sau despre opoziția calofilă, I, 180.
» »	O nouă structură în cultura românească, VII, 173.
POSESCU AL.	Academia platonicească dela Florența, V, 461.
PROTOPODESCU DRAGOȘ	Cronici engleze, II, 412; III, 683; IV, 198; V, 434; VI, 665; IX, 683; XI, 435.
RIEGLER EMIL	Enescu printre noi, I, 207.
SCARLAT TEODOR	Poezia războiului, VII, 193.
» »	Puncte de reper în poezia lui V. Voiculescu, IV, 194.
SEBASTIAN MIHAIL	« Amintirile » lui Gh. Brăescu, IV, 189.
» »	Notă de teatru, X, 180.
» »	Notă despre Geneva, XII, 650.
» »	Notă despre un poet și — puțin — despre poezie în genere, III, 666.
» »	Notă la o șarte de poezie, VIII, 413.
» »	Notă la o istorie literară, VII, 177.
» »	Notă la « Posedații », IX, 679.
» »	Notă la un « manifest » personalist, I, 197.
» »	Notă la un roman fantastic, II, 432.
» »	Notă la « Wuthering Heights », VI, 644.

- STREINU VLADIMIR Cățiva poeți tineri, IV, 183.
» » Semne noi de lirism IX, 688.
- STREINUL MIRCEA Aspecte din poezia lui Rainer Maria Rilke,
XI, 443.
» » Poezia lui Georg Trakl, VII, 200.
- SUCHIANU I. D. Actualități culturale europene, I, 215; II,
450; III, 679; IV, 207; V, 455; VI, 681;
VII, 216; VIII, 438; IX, 687; X, 210.
» » Un roman în cugetări, XII, 670.
- TATU N. Filosofie și poezie, XII, 677.
- TOMOIAGĂ ION RADU Ars Catolica, II, 435.
» » » Divagații în marginea Mioriței, VII, 206.
- TUFESCU VICTOR O nouă față a Europei, V, 444.
- VICIU EMIL, DR. Problema viitorului în medicină, IX, 703.
- VIZIRESCU M. PAN Un poet mărturisind despre alții, VI, 649.
- VOICULESCU LUCIAN Două opere românești: «Trandafirii roșii»
de Constantin Bobescu și «Horia» de
Nicolae Bretan, VI, 673.
- ZAMBACCIAN H. K. Pictorul André Dunoyer de Segonzac, IV,
204.
» » Pictorul Grigorescu față de noua generație,
II, 445.
-

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU, *Libertatea mărilor și prizele maritime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut:

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE, <i>În căutarea fericiirii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	» 40
A. ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	» 20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	» 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustnicul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	» 30
MIHAIL SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i> (Ediția a III-a)	» 30
C. ARDELEAȘU, <i>Domnul Tudor</i> (Ediția a II-a)	» 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU	» 30
HOMER, <i>Odiseea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU (Ediția a II-a)	» 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIO-CULESCU	» 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHROIADE	» 60
R. M. HUC, <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	» 40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 40
JAKOB WASSERMANN, <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SÂNGIORGIU	» 40
DEAN FARRAR, <i>St. Winifred sau școala și lumina ei</i> , traducere din limba engleză de W. și C. NOICA	» 60
R. P. HUC, <i>În Tartaria</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40
L. F. ROUQUETTE, <i>Împărăția tăcerii albe</i>	» 40

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

Au apărut:

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
H. STAHL, și DAMIAN P. <i>Manual de paleografie slavo-română</i>	» 140

BIBLIOTECA «ARTISTICĂ»

Au apărut:

O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea</i> , cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCIANU, <i>Andrescu</i>	» 120
G. OPRESCU, <i>Pictura românească în sec. al XIX-lea</i>	» 320

BIBLIOTECA «ORAȘE»

Au apărut:

MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 80
OCTAV ȘULUȚIU, <i>Brașov</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 100

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Au apărut:

<i>Amintirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de RADU CRUTZESCU	Lei 70
ELENA G-ral PERTICARI-DAVILA, <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	» 200
E. DVOICENCO, <i>Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu</i>	» 60
EM. BUCUȚA, <i>Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)</i>	» 120

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

Au apărut:

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , I, ediția a II-a, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BANU, <i>Sănătatea poporului român</i>	» 800
I. SIMIONESCU, <i>Țara noastră</i>	» 200
CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , II, două părți	» 260

SCRITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut:

R o m a n e	
JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Belfer</i>	Lei 60
C. GANE, <i>Trecute vieți de Doamne și Domnițe</i> , II, cu numeroase ilustrații în text	» 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și Ilacări de toamnă</i>	» 60
SĂRMANUL KLOPFSTOCK, <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul</i> , II	» 70
LUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerete</i>	» 50
N. M. CONDIEȘCU, <i>Insemnările lui Safirim</i> , I	» 60
N. M. CONDIEȘCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MÜTZNER	» 800

Au apărut:

Esseuri, Critică	
PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESSICIUS, <i>Mențiuni critice</i> , II	» 80
G. M. CANTACUZINO, <i>Isoare și popasuri</i>	» 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	» 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	» 60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	» 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , II	» 90
ȘERBAN CIOCULESCU, <i>Correspondența dintre I. L. Caraigiale și Paul Zarișopol (1905—12)</i>	» 40
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , II, III	» 140
C. ANTONIADE, <i>Renasterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	» 70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , III	» 90
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	» 70
EM. CIOMAC, <i>Poezii armonice</i> , I	» 60
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , IV și V	» 150
PERPESSICIUS, <i>Mențiuni Critice</i> , III	» 90

DRAGOȘ PROTOPOEȘCU, <i>Fenomenul Englez</i>	Lei 100
N. IORGA, <i>Statuti pe întineresc</i>	» 50
ION PETROVICI, <i>Figuri dispărute</i>	» 90

Au apărut:

Versuri

DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinta de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor tinerei, cu portrete de Margareta STERIAN</i>	» 60
G. BACOVIA, <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	» 40
G. GREGORIAN, <i>La poarta din urmă</i>	» 60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>	» 40
G. LESNEA, <i>Cântec deplin</i>	» 40
GEORGE SILVIU, <i>Passie psaltilui spune</i>	» 40
V. CIOCĂLTEU, <i>Poesii</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>	» 60
ION POGAN, <i>Zogar</i>	» 40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sânelui</i>	» 50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi</i>	» 40
VIRGIL CARIANOPOI, <i>Scrisori către plante</i>	» 50
ADRIAN MANIU, <i>Poesii din Carmen Sylva</i>	» 100
MIHAIL MOȘANDREI, <i>Singurătăți</i> (poeme)	» 40
CICERONE THEODORESCU, <i>Cleștar</i> (poeme)	» 50
ILARIU DOBRIDOR, <i>Vocile Singurătății</i>	» 70
ANDREI TUDOR, <i>Amor 1926</i> (poeme)	» 40
V. VOICULESCU, <i>Urcuș</i>	» 60
ION PILLAT, <i>Tărâm pierdut</i>	» 60
N. DAVIDESCU, <i>Evul Mediu</i>	» 60
Z. STANCU, <i>Albe</i>	» 60

EDITII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI, <i>Versuri</i>	Lei 100
MATEIU I. CARAGIALE, <i>Opere</i>	» 150
ELENA FARAGO, <i>Poesii</i>	» 100

SCRITORII ROMÂNI UITAȚI

ANGHEL DEMETRIESCU, <i>Opere</i>	Lei 160
--	---------

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU ȘI GALA GALACTION

Au apărut:

<i>Cântarea cântărilor</i>	gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>	»
<i>Elemente</i>	»
<i>Eclesiastul și Cântarea Deborei</i>	»

SCRITORII ROMÂNI MODERNI

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU, <i>Scrieri literare, morale și politice, Ediția critică cu note și variante de Mircea ELIADE</i> (2 volume)	Lei 280
---	---------

SCRITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut:

E. MADACH, <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct GOGA	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU	» 40
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ	» 50
R. L. STEVENSON, <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 50
EMILY BRONTË, <i>La răscruce de vânturi</i> , traducere din limba engleză de Mary POLIHRO- NIADÈ	» 60
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii</i> , traducere din limba engleză de Petru COMARNESCU, cu 44 planșe și 4 hărți afară de text	» 240

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

Au apărut:

D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. I	» 100
PETRE PANDREA, <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	» 60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>	» 60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	» 200
T. VIANU, <i>Estetică</i> , vol. II	» 100
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul. Catehismul unei noui spiritualități</i>	» 60
ALEXANDRU CLAUDIAN, <i>Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte</i>	» 70
LUCIAN BLAGA, <i>Geneza Metaforei</i>	» 60

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

Au apărut:

G. I. BRĂTIANU, <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei 60
---	--------

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU, <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	Lei 120
MIHAIL JORA, « 15 cântec », pentru canto și piano, pe versuri de A. MANIU, G. BACOVIA și Tudor ARGHEZI	» 180

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

CENTRALA EDITURILOR

2, Strada C. A. Rosetti, 2 — București, I — Telefon 335-66

